

UNIWERSYTET OPOLSKI

Instytut Nauk o Polityce i Administracji

PRACA DOKTORSKA

Mateusz Drażewski

**EWOLUCJA DOKTRYNY PACYFIZMU JAPONII W
KONTEKŚCIE WYZWAŃ GEOPOLITYCZNYCH NA DALEKIM
WSCHODZIE W XXI WIEKU**

**THE EVOLUTION OF JAPAN'S DOCTRINE OF PACIFISM IN THE
CONTEXT OF GEOPOLITICAL CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY
FAR EAST**

Praca napisana pod kierunkiem

promotor dr hab. Elżbiety Treli-Mazur, prof. UO

promotora pomocniczego dr Stanisława Niewińskiego

Opole 2023

Spis treści

Wykaz skrótów.....	5
Wstęp.....	8
Rozdział I. Ideologia pacyfizmu i zagadnienie geopolityki.....	16
1.1. Definicja i zróżnicowanie pacyfizmu.....	16
1.2. Pacyfizm – jego korzenie, przedstawiciele oraz ruchy i organizacje pacyfistyczne w świecie.....	26
1.3. Geopolityka – pojęcie i ogólna charakterystyka.....	41
Rozdział II. Japonia od militarizmu do pacyfizmu.....	51
2.1. Japonia w okresie <i>Meiji</i> i początek jej ekspansji terytorialnej.....	51
2.2. Okres militaryzacji i dominacji. Wojna i kapitulacja państwa.....	64
2.3. Skutki klęski 1945 r.: okupacja i pacyfistyczna Konstytucja <i>Shōwa</i>	77
Rozdział III. Konflikty terytorialne Japonii na przykładzie wysp Diaoyu/Senkaku oraz ich wpływ na politykę i doktrynę pacyfizmu. Studium przypadku.....	96
3.1. Wyspy Diaoyu/Senkaku i rozwój sporu o wymienione obszary.....	96
3.2. Konflikt o wyspy Diaoyu/Senkaku w XXI wieku i jego wpływ na stosunki geopolityczne w regionie.....	110
Rozdział IV. Japoński pacyfizm a polityka i działania państwa od połowy XX w. oraz na początku XXI w.....	124
4.1. Podstawy współczesnej debaty dotyczącej konstytucji Japonii.....	124
4.2. Działania rządzących podejmowane w obliczu dynamicznej sytuacji międzynarodowej w latach 2001-2011.....	138
4.3. Druga kadencja Shinzo Abe: plany i pierwsze miesiące rządów.....	153
Rozdział V. Japoński pacyfizm a polityka i działania państwa w ostatnich latach. Spojrzenie na współczesną Japonię.....	166
5.1. Reformy administracji premiera Shinzo Abe od grudnia 2013 r. do początku 2016 r. Dylemat zbiorowej samoobrony.....	166
5.2. Ostatnie lata rządów Abe, wyzwania wokół zmiany pacyfistycznej konstytucji Japonii. Następcy premiera i ich wizje.....	186

Zakończenie	214
Załączniki	219
Załącznik 1. Przedstawiciele idei pokojowych i pacyfistycznych na przestrzeni kolejnych epok (wymienieni w rozdziale I).....	220
Załącznik 2. Etapy rozwoju geopolityki zaproponowane przez Saula Bernarda Cohena i przedstawiciele danych okresów (wymienieni w rozdziale I).....	221
Załącznik 3. Konstytucja Japonii z 1946 r.	222
Załącznik 4. Kalendarium najważniejszych wydarzeń opisanych w rozdziale II.....	223
Załącznik 5. Podstawowe informacje dotyczące współczesnej Japonii.....	225
Załącznik 6. Kalendarium wybranych wydarzeń i dokonań przypadających na drugą kadencję premiera Abe.....	226
Załącznik 7. Premierzy Japonii w XXI wieku.....	227
Załącznik 8. Cesarze Japonii (wymienieni w pracy).....	228
Spis map	229
Spis rysunków	230
Spis tabel i wykresów	231
Bibliografia	232

Wykaz skrótów

ACM - Alliance Coordination Mechanism (Mechanizm koordynacji w ramach sojuszu amerykańsko-japońskiego).

APEC - Asia-Pacific Economic Cooperation (Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku).

APS - American Peace Society (Amerykańskie Towarzystwo Pokoju).

ARDB - Amphibious Rapid Deployment Brigade (Brygada Amfibii Szybkiego Reagowania).

ASEAN - Association of South-East Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej).

BMD - Ballistic Missile Defense (System Obrony Antybalistycznej).

CDPJ - The Constitutional Democratic Party of Japan (Konstytucyjna Partia Demokratyczna Japonii).

ChRL – Chińska Republika Ludowa.

CLB - Cabinet Legislation Bureau (Biuro Legislacyjne Gabinetu).

FOIP - The Free and Open Indo-Pacific (Wolny i Otwarty Indo-Pacyfik).

FOR - Fellowship of Reconciliation (Bractwo Pojednania).

GCC - Ground Component Command (Dowództwo Sił Lądowych).

HA/DR - Humanitarian assistance/Disaster relief (Pomoc humanitarna/pomoc w przypadku katastrof – klęsk żywiołowych).

IFOR - International Fellowship of Reconciliation (Międzynarodowe Bractwo Pojednania).

JASDF - Japan Air Self-Defense Force (Powietrzne Siły Samoobrony).

JDA - Japanese Defence Agency (Japońska Agencja Obrony).

JGSDF - Japan Ground Self-Defense Force (Lądowe Siły Samoobrony).

JMSDF - Japan Maritime Self-Defense Force (Morskie Siły Samoobrony).

JSS – Japońskie Siły Samoobrony.

KMT – Kuomintang.

KPCh - Komunistyczna Partia Chin.

MFO - Multinational Force and Observers (Wielonarodowe Siły Obserwacyjne).

MTWDW - Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu.

NCF - No Conscription Fellowship (Bractwo Przeciwników Poboru).

NDPO - National Defence Program Outline (Zarys Programu Obrony Narodowej).

NHK - Nippon Hōsō Kyōkai (Japan Broadcasting Corporation).

NPR - The National Police Reserve (Rezerwowe Oddziały Policji Państwowej).

NSF - National Safety Force (Narodowe Siły Bezpieczeństwa).

NSS - National Security Strategy (Strategia Bezpieczeństwa Narodowego).

ODA - Official Development Assistance (Oficjalna Pomoc Rozwojowa).

ONUMOZ - The United Nations Operation in Mozambique (Operacja Organizacji Narodów Zjednoczonych w Mozambiku).

PD – Partia Demokratyczna.

PKO/UNPKO – Peace-Keeping Operations/United Nations Peace-keeping Operations (Operacje utrzymywania pokoju/misje pokojowe podejmowane z ramienia ONZ).

PL-D – Partia Liberalno-Demokratyczna.

PPU - Peace Pledge Union (Związek Pokojowego Ślubowania).

PTG - Polskie Towarzystwo Geopolityczne.

RBN - Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

RCh – Republika Chińska.

SCAP - Supreme Commander for the Allied Powers (Naczelnny Dowódca Sił Sprzymierzonych).

SEALDs - Student Emergency Action for Liberal Democracy (Studencka Akcja Nadzwyczajna na rzecz liberalnej demokracji).

SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute (Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem).

TICAD - Tokyo International Conference on African Development (Tokijska Międzynarodowa Konferencja Dotycząca Rozwoju Afryki).

TPP - Trans-Pacific Partnership (Partnerstwo Transpacyficzne).

UNAMET - The United Nations Mission in East Timor (Misja Narodów Zjednoczonych w Timorze Wschodnim).

UNAVEM II - United Nations Angola Verification Mission II (Druga Misja Weryfikacyjna ONZ w Angoli).

UNCLOS - The United Nations Convention of the Law of the Sea (Konwencja ONZ o prawie morza).

UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury).

UNMISET – The United Nations Mission of Support in East Timor (Misja Wsparcia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Timoru Wschodniego).

UNTAC - United Nations Transitional Authority in Cambodia (Tymczasowa Administracja Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kambodży).

UNTAET - The United Nations Transitional Administration in East Timor (Misja Przejściowej Administracji w Timorze Wschodnim).

WILPF - Women's International League for Peace and Freedom (Międzynarodowa Liga Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności).

WRI - War Resisters' International (Międzynarodówka Przeciwników Wojny).

ZSRR - Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Wstęp

Japonia w XXI wieku stała się obiektem zainteresowania wielu badaczy z różnych dziedzin. Działo się tak z rozmaitych względów i tematów wartych wnikliwego obserwowania. Od dłuższego czasu należały do nich zagadnienia z zakresu gospodarki, historii, kultury, rozrywki czy ostatnio przede wszystkim tak popularnej geopolityki. Japonia bowiem m.in. z powodu swojego położenia została niezwykle istotnym podmiotem współczesnych stosunków międzynarodowych, głównie tych na Dalekim Wschodzie. Jej przykład jest szczególnie interesujący i wart omówienia ze względu na wyjątkowe zasady przyjęte przez Japończyków po II wojnie światowej. Chodzi tu oczywiście o pacyfizm – mający do dziś sprzymierzeńców w tym dumnym narodzie. We współczesnym świecie zdominowanym przez liczne konflikty, pacyfistyczne podejście jest bardzo niekonwencjonalne i łączy się z dylematami m.in. pojawiającymi się w rozumieniu tak ważnego bezpieczeństwa narodowego. Stąd każda propozycja zmian lub poważniejszych reform była i jest szeroko dyskutowana w perspektywie symbolicznego artykułu 9 japońskiej konstytucji.

Niniejsza praca pt. „Ewolucja doktryny pacyfizmu Japonii w kontekście wyzwań geopolitycznych na Dalekim Wschodzie w XXI wieku” jest analizą kilku ważkich zmiennych, przede wszystkim przyczyn przywiązania Japończyków do pacyfizmu oraz wyzwań geopolitycznych na Dalekim Wschodzie wymuszających ewolucję tej doktryny. Pojawiająca się sprzeczność świadczy o potrzebie godzenia dwóch przeciwstawnych spojrzeń na współczesną rzeczywistość. Świadome zagrożenie ekipy rządzącej doprowadziły do ewolucji doktryny pacyfizmu. Nie obyło się jednak bez problemów i zawirowań. Ewolucję można było zaobserwować na przestrzeni kolejnych lat w stopniowych przemianach, które doprowadziły do jej współczesnej – jedynej w swoim rodzaju – formy. Przyjęta przed laty przez Japończyków doktryna¹ przyczyniła się m.in. do oryginalności przedstawianego przypadku. Zasady pacyfistyczne, którymi kieruje się Japonia w polityce ulegały przeobrażeniom głównie ze względu na wyzwania środowiska politycznego i gospodarczego w jej bezpośrednim otoczeniu.

1 Tu rozumiana jako zbiór założeń, poglądów oraz zasad (pacyfistycznych) odnoszących się do polityki państwa – np. twierdzenie o sprzeciwianiu się wojnie. Pojęcie „doktryny” samo w sobie stanowi interesujące zagadnienie m.in. z racji problemów występujących już na płaszczyźnie definicyjnej i próbach jej precyzyjnego definiowania, Krzysztof Zuba, *Doktryna integracyjna państw europejskich – czym jest, a czym nie jest*, [w:] *Doktryny integracyjne państw europejskich*, red. Krzysztof Zuba, Warszawa 2017, s. 17-20.

Wśród nich najpoważniejszymi są mocarstwowe aspiracje Chińskiej Republiki Ludowej i wręcz mające nieobliczalny charakter działania Korei Północnej zagrażające bezpieczeństwu narodu japońskiego. Innym dużym problemem dla Japonii w ostatnich miesiącach stały się kroki Rosji podejmowane na arenie międzynarodowej. Obecność i sojusz ze Stanami Zjednoczonymi także powoduje konieczność dostosowania się do zamierzeń tego państwa m.in. w globalnej perspektywie.

Daleki Wschód to miejsce o ogromnym znaczeniu dla świata, posiada jednak nie do końca jednoznaczne granice. Obszar ten współcześnie postrzegany jest jako całość ze względu na powiązania kulturowe czy sferę polityczno-gospodarczą. Autor niniejszej dysertacji przyjmuje w jej ramach rozumienie Dalekiego Wschodu w jego ścisłym znaczeniu tj. odnoszącym się tylko do najbliższego otoczenia państwa japońskiego. W ten sposób zalicza do niego przede wszystkim (w obecnym stuleciu) Chiny, Tajwan, Koreę Północną i Południową, część Federacji Rosyjskiej oraz rzecz jasna samą Japonię. Warto także mieć na uwadze okoliczne wysepki (np. Senkaku) czy akweny morskie – tu zwłaszcza Morze Wschodniochińskie oraz rolę Stanów Zjednoczonych w tamtej części świata.

Istotny jest również XXI wiek, ponieważ nie tylko przyniósł on szereg nowych zagrożeń dla narodu japońskiego, ale też jego rzeczywistość wpływała jak żadna inna na poczynania władz próbujących pogodzić przywiązanie do pacyfizmu z wymogami bezpieczeństwa kraju. Dzisiejsze realia stosunków międzynarodowych spowodowały, że właśnie bezpieczeństwo każdego państwa stało się tematem wiodącym dla obywateli – nie inaczej jest w przypadku Japonii. Ta jednakże w tych dynamicznych i niepacyfistycznych okolicznościach bieżącego stulecia, musi poruszać się mając na względzie utopijne wręcz hasła zawarte m.in. w artykule 9 rozdziału II konstytucji tego kraju pt. „wyrzeczenie się wojny”.

To sprawia, że przyjęty temat jest interesującym studium prób i dokonań administracji rządowej państwa w celu pogodzenia przekonań Japończyków do zmian, jest też nader aktualny. Dotyczą one spraw współczesnych, ale jednakże wynikających z doświadczeń historycznych narodu japońskiego. Rozważania wychodzą poza ścisłe ramy Kraju Kwitnącej Wiśni i jego pacyfizmu. W szerszym spojrzeniu odwołują się też do stosunków międzynarodowych, geopolityki i wspomnianego już bezpieczeństwa.

Wyjątkowy przypadek Japonii pozwolił zaobserwować funkcjonowanie państwa, które w realiach XXI w. jest identyfikowane z ideami pacyfizmu, co w obecnych stosunkach międzynarodowych może być uznawane za ewenement. Wydaje się, że to właśnie sprawia, że refleksje na temat zasad pacyfistycznych stanowią cenne uzupełnienie i są zwłaszcza

wartościowe w perspektywie całego szeregu prac dotyczących wojen lub innych konfliktów. Pacyfizm Japonii znajdował się w orbicie zainteresowań badaczy (zwłaszcza zagranicznych), ale dynamika współczesnych stosunków międzynarodowych przemawia za kolejnymi pracami odnoszącymi się do tego wątku nauk politycznych. Autor dysertacji z tego powodu widzi potrzebę uzupełnienia powstałych już treści, szczególnie z uwagą śledząc działania Shinzo Abe podczas jego pierwszej, ale głównie drugiej kadencji na stanowisku premiera Japonii.

Celem rozprawy jest analiza pozwalająca zaobserwować w jaki sposób zmieniało się na przestrzeni kolejnych lat oblicze japońskiego pacyfizmu, przedstawienie przyczyn oraz samego procesu zmian związanych z zasadami pacyfistycznymi w Kraju Kwitnącej Wiśni na tle sytuacji międzynarodowej panującej w bieżącym stuleciu – ze szczególnym uwzględnieniem wyzwań geopolitycznych na Dalekim Wschodzie. Jednocześnie podkreślenie wyjątkowości Japonii kojarzonej z jej niecodziennymi ideami zapisanymi w konstytucji. Poza tym spojrzenie na szereg wysiłków mających (w ostatnich latach) jak najbardziej dostosować Japonię do obecnych wymogów areny międzynarodowej.

Aby osiągnąć powyższe cele pracy, autor postawił następujące pytania badawcze:

- W jaki sposób przeszłość narodu japońskiego złożyła się na genezę pacyfizmu w Japonii?
- Jakiego okresu sięga debata dotycząca pacyfizmu w państwie japońskim, ale też odnosząca się do jego Sił Samoobrony i ustawy zasadniczej?
- Jak duży wpływ miał spór terytorialny o wyspy Diaoyu/Senkaku na poczynania Japonii w ostatnich latach?
- Jak wyglądały działania władz w początkowych latach XXI w. i w jakiej sytuacji premier Abe rozpoczął swoją niezwykle ważną drugą kadencję?
- Jaki przebieg miały ostatnie lata rządów Abe i czy kwestia rewizji pacyfistycznej konstytucji stanowiła jego najpoważniejsze wyzwanie – osobisty cel?

Niniejsza dysertacja stanowi również próbę weryfikacji poniższych hipotez badawczych:

- Sytuacja geopolityczna w najbliższym otoczeniu Japonii wymusza zmiany odnoszące się do pacyfizmu tego państwa,
- Premier Japonii Shinzo Abe przekonuje przeciwników zmian do swoich planów i jest w stanie doprowadzić do najważniejszej reformy tj. rewizji konstytucji.

W odpowiedzi na pytania i refleksje powinna pomóc przyjęta struktura pracy oraz jej podział na pięć powiązanych ze sobą rozdziałów. Dysertację rozpoczyna rozdział teoretyczny, który zawiera próbę zdefiniowania pojęć pacyfizmu oraz geopolityki. Prezentuje m.in. nurty, konkretne typologie pierwszego wskazanego terminu – autorstwa zarówno badaczy polskich jak i zagranicznych. Dokonano również przeglądu założeń podstaw współczesnego pacyfizmu. W dalszej części rozdziału ukazano specyfikę geopolityki i jej rozwój na przestrzeni lat – podkreślono też wielowymiarowy charakter tego pojęcia. Zaprezentowano różnych przedstawicieli mających wkład w formowanie się obu przytoczonych terminów.

W rozdziale drugim przedstawiono pokrótce losy Kraju Wschodzącego Słońca na przestrzeni kolejnych dekad, głównie drogę państwa od początków jego ekspansji terytorialnej aż do klęski 1945 r. i wydarzeń po kapitulacji. Wzięto pod uwagę rozwój Japonii, rozbudowę jej imponującego imperium, lecz również naród zmagający się z konsekwencjami ataku nuklearnego i powojenną rzeczywistością w okupowanym kraju. Takie podejście przybliży genezę zasad pacyfistycznych przyjętych przez Japończyków i połączony z tym proces powstawania konstytucji oraz m.in. jej artykułu 9, co ma szczególne znaczenie w perspektywie ostatniego etapu pracy. Rozważania w części historycznej starano się wzbogacić mapami mającymi uzupełnić opisy konkretnych wydarzeń.

Rozdział trzeci jest ważną ilustracją sporu terytorialnego o małe wysepki na Morzu Wschodniochińskim, mającego wpływ na odczucia Japończyków i rozbudzenie patriotycznych postaw oraz zainteresowanie szerszej pojętą polityką – geopolityką. Konflikt ten miał też przełożenie na działania podejmowane przez Tokio i wiele zdarzeń, które pojawiały się w ostatnich latach XXI w. Nie bez znaczenia był też fakt, że wybrany spór jest częścią bardzo istotnych stosunków chińsko-japońskich. Analizie poddano najważniejsze wydarzenia w historii konfliktu terytorialnego, mające przede wszystkim miejsce w 2012 r. W omawianej części podjęto próbę całościowego ujęcia prezentowanego problemu i oddania jego istoty.

Rozdział czwarty zawiera spojrzenie na Japonię w perspektywie polityki i działań państwa od połowy XX w. do początku XXI w., oraz podstawy współczesnej debaty dotyczącej konstytucji i Sił Samoobrony. Z tym wiążą się działania władz podejmowane w celu podniesienia bezpieczeństwa kraju. W czwartej części przybliżono również osobę premiera Shinzo Abe, okoliczności jego pierwszej kadencji jak i ponowne objęcie urzędu. Określono wyzwania i wymiar pierwszych miesięcy drugiego podejścia ówczesnego lidera kraju do władzy oraz jego strategię na arenie międzynarodowej.

Rozdział ostatni jest ilustracją najnowszych, współczesnych problemów rządzących, a więc ostatnich lat rządów premiera Abe i jego następców. Jest też zestawieniem najważniejszych osiągnięć nieżyjącego polityka, dylematów i celów jakie miał wówczas na względzie. Znaczna część ostatniego etapu dysertacji została zdominowana przez temat rewizji konstytucji, która stała się w pewnym momencie nadrzędnym celem Abe. Ukazano najważniejsze czynniki łączące się z tym trudnym procesem do których można zaliczyć np. specyfikę japońskiej sceny politycznej i odczucia społeczeństwa w sprawie ustawy zasadniczej. Starano się uzupełnić je krótkim opisem wydarzeń zachodzących po drugiej kadencji Shinzo Abe na stanowisku premiera. Dokonano bardzo ogólnej charakterystyki rządów Yoshihide Sugi i jego następcy tj. obecnego lidera Japonii, czyli Fumio Kishidy. Rozważania uzupełniono m.in. tragicznymi wydarzeniami z lipca 2022 r.

W zakończeniu zawarto najważniejsze wnioski i konkluzje. Aby poprawić przejrzystość pracy i ją wzbogacić zamieszczono w niej wykaz skrótów (na początku), załączniki mające uzupełnić konkretne zagadnienia, spisy m.in. map oraz bibliografię.

Opis kolejnych wątków tematu odzwierciedla literatura prowadząca do wielu spostrzeżeń. Przede wszystkim korzystano z opracowań polskich i anglojęzycznych. Taka baza nie wyklucza jednak również autorów pochodzących z Japonii ze względu na popularność języka angielskiego w tym kraju i częste tłumaczenia tamtejszych publikacji. Pierwsze rozdziały, zwłaszcza teoretyczny i historyczny, oparte zostały na tzw. pozycjach zwartych. Rozpoczynając od najbardziej podstawowych szkiców, a kończąc na zdecydowanie bardziej dociekliwych pracach. W dalszych częściach dysertacji poza literaturą więcej uwagi poświęcono netografii. Można tu przywołać wiele ważkich serwisów, w tym stronę „Kyodo News” zamieszczającą aktualne materiały. Obszerna netografia wynika przede wszystkim właśnie z aktualności informacji. W pracy starano się poddać analizie konkretne akty prawne, w tym konstytucję Japonii czy komunikaty pojawiające się na stronie japońskiego MSZ.

W ramach badań zakłada się perspektywę paradygmatu realistycznego, ponieważ to co napisał kilka lat temu Jacek Czaputowicz „agresja Rosji wobec Ukrainy, roszczenia Chin wobec wód przybrzeżnych, asertywna polityka Japonii i Iranu, czy rozwój Unii Europejskiej w czasie kryzysu unaoczniają nam, że współczesne stosunki międzynarodowe nie są pozbawione przemocy. Świadczy to także o przydatności założeń realizmu w wyjaśnieniach funkcjonowania współczesnego świata”² nadal wydaje się bardzo aktualne. Realizm należy też do głównych teorii w nauce, szczególnie biorąc pod uwagę analizy stosunków

2 Jacek Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. Edward Haliżak, Jacek Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 25.

międzynarodowych. Tak przyjęta wizja świata posiada szereg walorów i założeń, które ułatwiają wyjaśnianie badanych zjawisk. Nie sposób tutaj wyliczyć wszystkich najważniejszych twierdzeń teorii realistycznej, ale można wymienić kilka filarów takiego pojmowania rzeczywistości.

Dominują tu przede wszystkim takie kategorie jak „państwo” i „siła”, a w dodatku nie mniejsze znaczenie posiadają terminy pokoju/wojny oraz np. bezpieczeństwa kraju. Oprócz rywalizacji toczącej się na arenie międzynarodowej nie można także zapomnieć o roli współpracy, a więc patrząc szerzej kwestii sojuszków zawieranych przez przywódców i zagadnienia siły militarnej³. Co interesujące, w obrębie paradygmatu realistycznego jest obszar na szereg przemyśleń etycznych czy wręcz szeroko rozumianą mądrość – racjonalność⁴.

Mając jednakże na względzie dynamikę stosunków międzynarodowych, rozwój nauki, wybranych teorii czy wreszcie krytykę realizmu, autor niniejszej dysertacji nie zamyka się np. na odwołania do neorealizmu, aby jak najbardziej kompleksowo spojrzeć na badany problem. W bardzo dużym uproszczeniu tego rodzaju podejście pozwoliło rozszerzyć badania o kolejne kategorie. W neorealizmie bowiem oprócz wcześniej już wspomnianych terminów duże znaczenie mają m.in. „niezależność” oraz „dyplomacja”⁵.

W ramach pracy zastosowano główne, a więc podstawowe metody badawcze, których dobór miał pomóc w zrealizowaniu jej celu nadrzędnego i w odpowiedzi na nasuwające się pytania oraz wątpliwości. Owa „celowość” była podstawą wyboru konkretnej metody, ponieważ tak jak pisał Andrzej Chodubski „przy doborze metody istotną cechą jest jej celowość. Metody te są środkiem służącym realizacji określonych celów poznawczych”⁶. Z tego powodu autor pracy wykorzystał w niej następujące metody badawcze:

- analizę treści wybranej literatury przedmiotu, a więc m.in. określonych aktów prawnych, treści zawartych w mediach – np. wypowiedzi premiera Abe wygłoszonych w japońskim parlamencie odnoszących się do zmiany konstytucji,
- metodę historyczną, która była zastosowana w celu zbadania genezy określonych zjawisk, głównie pacyfizmu w Japonii,
- metodę instytucjonalno-prawną, która pomogła w analizie norm, aktów prawnych, a także w odpowiedniej ich selekcji – przykładem może być tu chociażby ustawa

3 Tadeusz Klementewicz, *Politologia jako wieloparadygmatyczna struktura wiedzy*, „e-Politikon” 2013, nr 5, s. 189.

4 *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. Teresa Łoś-Nowak, Wrocław 2008, s. 31.

5 Ibidem, s. 42.

6 Andrzej Jan Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 115.

pochodząca z 1992 r., regulująca prawo Sił Samoobrony do udziału w pokojowych operacjach podejmowanych z ramienia ONZ,

- metodę porównawczą (analogii) zdecydowano się zastosować, ponieważ ułatwiła ona wyodrębnienie określonych podobieństw, ale również różnic zjawisk połączonych z japońskim pacyfizmem – starano się by były one porównywalne. Przykładem mogą być w tym wypadku zestawienia sondaży odwołujących się do rewizji ustawy zasadniczej i ich porównania,
- wykorzystano również metodę statystyczną (ujęcia ilościowe i jakościowe), która ze względu na swoje zalety stanowi już nieodzowny element prowadzonych badań. Analiza istniejących danych statystycznych została przeprowadzona np. dla ukazania zmieniającego się na przestrzeni lat 2012-2020 budżetu obronnego Japonii,
- pojawiła się też metoda studium przypadku tj. analiza wybranego zjawiska, która pomogła w identyfikacji badanego zagadnienia. Dotyczyło to rozdziału III dysertacji i wyboru konkretnego – jednego z konfliktów terytorialnych Japonii.

Powyższe metody umożliwiły pogłębienie i zrozumienie problemów z jakimi muszą się zmagać Japończycy i ich przywódcy w nader skomplikowanych realiach współczesności. Pomogły również w realizacji postawionego celu pracy.

W dysertacji często pojawiają się zamiennie stosowane określenia. Przede wszystkim odnoszą się do Japonii, która jest niejednokrotnie przywoływana. Jej podstawową nazwę zastępowano określeniami: Kraj Kwitnącej Wiśni, Cesarstwo Japonii lub Kraj Wschodzącego Słońca. Podobnie sprawa wygląda np. w kontekście Chin, gdzie czasami występują określenia: Państwo Środka lub Chińska Republika Ludowa.

W pracy pojawiają się także nazwy angielskie i japońskie, które zapisywano kursywą. Do nich dochodzą skróty, które gdy występują po raz pierwszy są w obecności całego, rozwiniętego określenia. Japońskie nazwiska np. polityków zapisywano według pisowni imię – nazwisko (np. Shinzo Abe) – nie stosowano zatem tradycyjnej metody japońskiej.

W tym miejscu autor niniejszej dysertacji kieruje szczególne, serdeczne wyrazy podziękowania należące się promotor - dr hab. Elżbiecie Treli-Mazur, prof. UO bez której praca ta nie miałaby szans powstać. Czuwała ona bowiem nad całym procesem pisania kolejnych rozdziałów i poświęcała swój cenny czas. Zawsze cierpliwie i życzliwie oferowała pomoc oraz udzielała niezwykle wartościowych rad, które autor pracy zapamięta na całe życie. Jej wkład był nieoceniony i za to należą się profesor szczególne wyrazy wdzięczności. Podziękowania kieruje się także w stronę promotora pomocniczego - doktora Stanisława Niewińskiego, który służył swoją pomocą. W tym miejscu piszący te słowa pragnie również podziękować wszystkim innym osobom, bez wyjątku, które przyczyniły się w różny sposób do powstania dysertacji. Najbliższej rodzinie, przyjaciołom, ale także wszystkim nauczycielom i wykładowcom, którzy na przestrzeni lat wzbudzali zainteresowanie oraz ciekawość autora problemami współczesnego świata.

Rozdział I. Ideologia pacyfizmu i zagadnienie geopolityki.

1.1. Definicja i zróżnicowanie pacyfizmu.

Zagadnienie pacyfizmu jest wielowymiarowe a jego zdefiniowanie łączy się z rozbudowaną charakterystyką. Wpływ na taki stan rzeczy ma bogata literatura przedmiotu, duża liczba podjęć, ujęć i sposobów postrzegania tego terminu⁷. Roman Tokarczyk w swojej pracy pod tytułem „Współczesne doktryny polityczne” wskazał także podobne pojęcia, związane z badaną definicją, m.in. określenie *pacifer* oznaczające pacyfistę czy słowo *pacalis* - pokojowy⁸. Przywołana wielowymiarowość wynika nie tylko z wczesnych źródeł pacyfizmu, ale również z faktu, że pokrewne idee zostały obiektem zainteresowania (na przestrzeni wieków) wielu myślicieli, filozofów, uczonych, a nawet pisarzy. Określenie „pacyfizm” pojawiło się dość późno, bo w 1901 r. - za nowym terminem stał Francuz Émile Arnaud. Znacząco do jego popularyzacji i rozgłosu przyczynił się też Alfred Hermann Fried⁹ w pracy pod tytułem „Przyjaźń, federalizm lub pacyfizm” z 1901 r., oraz w kolejnych swoich publikacjach¹⁰.

W bardziej ogólnym postrzeganiu poprzez pacyfizm rozumie się przede wszystkim stanowisko, o niepopieraniu wojen czy walk, wynikające z określonych przekonań moralnych. Co więcej, bierze się tu pod uwagę także odrzucenie wszelkich przejawów użycia siły fizycznej, przemocy wobec innych, skierowanej na dojście do własnych celów i korzyści¹¹.

Poza tym nie mniejsze znaczenie w opisywanym przypadku posiada zbiór poglądów głoszących dużą rolę traktatów, umów oraz arbitrażu, które powinny regulować sprawy międzynarodowe. Oprócz kwestii moralnych, swoje miejsce zajmują tu także wartości religijne. Wraz z pobudkami etycznymi są one niejednokrotnie ściśle połączone z poglądami pacyfistycznymi. Jednym z przykładów może być tzw. „głos sumienia” i potępienie służby wojskowej¹².

7 Termin ten pochodzi od łacińskiego *pacificus* (będącego dopełnieniem słowa *pax*, z łac. pokój), tj. wprowadzający pokój, oraz od określenia *facere*, które oznacza czynić, a więc wprowadzać pokój; Roman Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010, s. 419.

8 Ibidem.

9 Był również laureatem Pokojowej Nagrody Nobla, którą został wyróżniony wraz z Tobiaszem Asserem.

10 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 419.

11 David Robertson, *Słownik polityki*, Warszawa 2009, s. 295.

12 Roger Scruton, *Słownik myśli politycznej*, przełożył Tomasz Bieroń, Poznań 2002, s. 262.

Doktryna pacyfizmu przejawia się też tym, że łączy się nierozdzielnie z pojęciem pokoju. Pacyfizm ma bowiem prowadzić właśnie do jego ustanowienia pomiędzy konkretnymi podmiotami. Ponadto owa doktryna neguje prowadzenie wojen i zaleca rozbrojenie. Stanem do którego wszyscy winni dążyć jest zaś stworzenie jednego państwa (mającego charakter ogólnoswiatowy)¹³.

Zjawisko pacyfizmu posiada korelację z wieloma dziedzinami życia, również tego codziennego. Nie da się jednak ukryć, iż zawiera w sobie wymiar idealistyczny, można powiedzieć absolutny. Ma to związek także z jego charakterem, który łączy się nie tylko ze sprawą wojen, ale choćby z niesprawiedliwością i represjami. Takie podejście ukazuje bardziej filozoficzną stronę zagadnienia, która nie jest kluczową kwestią niniejszej pracy, ale wartą odnotowania¹⁴ - doskonale bowiem podkreśla złożony charakter pacyfizmu.

Filozoficzne rozumienie, ale także chociażby prawne (np. arbitraż) ma ukazać przedstawiane pojęcie jako określony zbiór poglądów stojących w opozycji do: imperializmu, militarizmu, rasizmu czy wreszcie integralnego nacjonalizmu. Natomiast przywołanym wcześniej cechom omawianego tutaj terminu bliżej z pewnością do kosmopolityzmu, internacjonalizmu oraz humanitaryzmu¹⁵.

Z takim wręcz przerysowanym, z dzisiejszego punktu widzenia, światopoglądem (idealistycznym) koresponduje również pojęcie pacyficyzmu, które można przywołać jako swego rodzaju ciekawostkę, ale też przeciwagę do wielu współczesnych i alternatywnych poglądów.

Pewna grupa autorów wprowadziła wspomniany pacyficyzm, który miał za zadanie odrzucić użycie siły jako rozwiązania tylko w ramach określonej sprawy i dyskusji - w ten sposób odróżniając go od poruszanego pacyfizmu¹⁶. Omawiane, w ramach tej pracy, pojęcie jest ze swojej natury o wiele bardziej restrykcyjne w stosunku do wykluczania przemocy. Warto jednak mieć na uwadze fakt, że pacyficyzm nie zyskał takiego znaczenia na przestrzeni kolejnych lat jak badany tu termin¹⁷, mimo że znajduje się on w kręgu zainteresowań niektórych badaczy do dnia dzisiejszego¹⁸.

13 *Słownik polityki*, red. Marek Bankowicz, Warszawa 1999, s. 169.

14 Więcej na ten temat można przeczytać np. tutaj: Jan Narveson, *Pacyfizm. Analiza filozoficzna*, (przełożył Michał Szczubiałka), [w:] *Etyka wojny: antologia*, red. Tomasz Żuradzki, Warszawa 2009, s. 35-48.

15 *Słownik...*, *op. cit.*, s. 169.

16 *Słownik politologii (PWN)*, Warszawa 2008, s. 379.

17 *Stanford Encyclopedia of Philosophy, Pacifism*, 6 VII 2006, <https://plato.stanford.edu/entries/pacifism/>, dostęp 11 III 2020.

18 Dla przykładu można tutaj podać choćby przemyślenia dotyczące wskazanego rozróżnienia na linii pacyfizm-pacyficyzm zaprezentowane przez Nigela Dowera w jego książce pod tytułem „The Ethics of War and Peace” z 2009 r. lub wcześniejsze rozważania Alana Johna Percivale Taylora.

Porównując encyklopedyczne definicje pacyfizmu czy szersze próby zdefiniowania tego pojęcia można zauważyć bardzo istotne rozróżnienie. Warto więc w tym miejscu przytoczyć następujący podział, gdzie rzeczony pacyfizm jawi się jako:

1) pogląd ściśle teoretyczny, zbiór pewnych myśli, idei, dążących do działań na rzecz pokoju i wykluczających jakikolwiek rodzaj wojen¹⁹. Takie postulaty były formułowane na przestrzeni wieków przez różne grupy i znalazły swoje miejsce m.in. w filozofii, religii czy w naukach społecznych,

2) w praktyce pacyfizm to ruch społeczno-polityczny propagujący pokój i potępiający wszelkie wojny. Rozwój badanego terminu jako ruchu mieszczącego się w danym środowisku społecznym oraz politycznym można było zaobserwować już od początku XIX wieku²⁰. Okres ten łączył się z powstawaniem pierwszych towarzystw pacyfistycznych, później kolejnych organizacji, o czym w dalszej części rozdziału. Pacyfizm jako ruch społeczno-polityczny może zostać też zauważony w formie zorganizowanych protestów. Zakłada również uzyskanie własnych celów bez wykorzystania przemocy²¹. Swoją rolę odgrywać może wtedy np. tzw. strategia *nonviolence*, która realnie pozostawiła ślad na kartach historii²².

Można więc zaobserwować, że sposób definiowania pacyfizmu potrafi być różny, w zależności od punktu widzenia (teoretycznego lub praktycznego) albo innych zmiennych. Przywołano już wcześniej części składowe omawianego pojęcia, kolejne jego czynniki składają się jednak na całościowe spojrzenie. Aby jak najlepiej oddać to co kryje się za terminem „pacyfizm”, ową złożoność, warto przytoczyć te przemyślenia, które trafnie ukażą właśnie jego istotę.

Niezwykle ciekawie prezentują się rozważania Wojciecha Modzelewskiego zaprezentowane w książce pod tytułem „Pacyfizm i okolice”, które dotyczyły struktury pojęciowej. Modzelewski odwoływał się w nich m.in. do tego co przez lata publikował historyk Peter Brock zajmujący się wspomnianą problematyką. Co najbardziej znaczące u Brocka, prym wiodły refleksje skierowane zwłaszcza na tzw. pacyfizm absolutny. W ten zaś sposób wyróżniał się on od innych badaczy, choćby Alana Johna Percivale Taylora (wspomnianego w przypisie 18). Według Petera Brocka pacyfizm jest zagadnieniem

19 *Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. Marek Chmaj, Joanna Marszałek-Kawa, Wojciech Sokół, Toruń 2005, s. 232.

20 *Ibidem*.

21 *Słownik polityki, op. cit.*, s. 169.

22 Szerzej na ten temat przy okazji przywołania najważniejszych przedstawicieli i osób powiązanych w jakiś sposób z pacyfizmem i podobnymi wartościami.

integralnym. Jako rdzeń tej idei historyk podkreśla indywidualną odpowiedzialność jednostki, bazującą na decyzjach moralnych dotyczących działań przeciwko prowadzeniu wojen²³.

Warto odnotować, co zauważa także Modzelewski, że powyższe racje obejmują m.in. wojny obronne. Podążając za myślą Petera Brocka, wskazuje na szczególnie istotny element roli jednostki (jej sumienia, moralności, odpowiedzialności). Wojciech Modzelewski w swojej pracy podkreśla też pewne problemy związane z samym pojęciem - kłopoty połączone ze sprawą odróżniania terminu, jego elementów od innych przekonań. Takie trudności pojawiają się głównie wówczas, kiedy badane zjawiska mieszczą się tylko w granicach pacyfizmu albo mają z nim jakieś pośrednie powiązania. W tego rodzaju wypadkach kolejne rozróżnienia, oddzielenia pewnych części czy grup są niezwykle skomplikowane, a czasem wręcz niewykonalne²⁴.

Złożoność prezentowanego pojęcia oddaje również myśl, filozofia i polityka Marii Szyszkowskiej. Ta polska uczona od dekad zajmuje się zagadnieniem pokoju, a więc także pacyfizmu. Interesujące jest również to, że profesor Szyszkowska nie poprzestaje tylko i wyłącznie na rozważaniach czysto teoretycznych. Tyczy się to głównie popularyzowania ruchu pacyfistycznego, co zresztą odnotowano poza granicami Polski (była kandydatką do Pokojowej Nagrody Nobla – 2005 r.)²⁵.

Jej zdaniem „pacyfizm jest pojęciem szerokim, wiąże się bowiem nie tylko z zakazem prowadzenia wojen i likwidacją armii. Składnikiem tego pojęcia jest protest wobec wszelkiej przemocy, jak również domaganie się zniesienia kary śmierci i uznania jak najrychlej prawa do nieodbywania służby wojskowej jako jednego z praw człowieka. W naturalny sposób pacyfizm splata się z ideami ekologicznymi, ponieważ ochrona środowiska jest wyrazem troski o warunki dla istnienia człowieka”²⁶.

Pani profesor zauważa nawet, iż „nową postacią pacyfizmu jest wegetarianizm. Niejedzenie mięsa wiąże się ściśle z tą ideą, chodzi tu bowiem m.in. o likwidację przemocy wobec zwierząt i przekonanie o tym, że szacunek dla istot różnych od człowieka jest niezbędny. Okazuje się zresztą, że ubój zwierząt jest z reguły wadliwy, gdyż przysparza im cierpień. Ponadto, likwidacja głodu na Ziemi nastąpiłaby z chwilą przeznaczenia obszarów, na których obecnie uprawia się paszę dla bydła rzeźnego, na pola, gdzie siałoby się kartofle

23 Peter Brock, *Pacifism in Europe to 1914*, New Jersey 2015, s. 471.

24 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i okolice*, Warszawa 1995, s. 10-12.

25 Tadeusz Mędzelowski, *Pacyfizm w Polsce po drugiej wojnie światowej*, Nowy Sącz 2016, s. 169.

26 Maria Szyszkowska, *Zarys europejskiej filozofii prawa; oraz prace źródłowe w przekładzie Czesława Tarnogórskiego*, Białystok 2004, s. 39.

czy pszenicę. Troska o cierpienia innych, dążenie do likwidacji głodu na Ziemi są wyrazem nastawienia pacyfistycznego”²⁷.

Tego typu odniesień czy zagadnień pobocznych mogłoby być znacznie więcej. Powyższe rozważania i próby różnego ujęcia terminu pacyfizmu, oddają jego wielowątkowość oraz powiązania z przeróżnymi, często innymi zagadnieniami.

Na wielowymiarowy i złożony charakter opisywanego pojęcia, wskazują także jego nurty, odmiany, rodzaje, a nawet całe typologie tworzone przez różnych autorów. Z teoretycznego punktu widzenia interesująco przedstawia się np. rozróżnienie, które znalazło się w leksykonie pod redakcją Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta. Pod hasłem „pacyfizm” można tam bowiem odszukać kilka nurtów, połączonych z biegiem historii badanego terminu.

Wyróżniono nurt normatywny, w którym to prawo miało być gwarantem stanu pokoju np. różne konwencje oraz etyczny, który ukazywał koncept, że sami ludzie przez swoje działania mogą przyczynić się do ładu i być przykładem dla bliźnich (np. część ruchów religijnych). Fundamentem kolejnej idei było założenie, że wszelkie wojny rodzą się z pewnych braków, m.in. biedy. Następna koncepcja poruszała temat demokratycznych zmian w polityce zakładając, że władza w rękach obywateli doprowadzi do pokoju. Inny nurt był zaś ściśle związany z Karolem Marksem, Fryderykiem Engelsem i marksistami. Dzięki rewolucji mógł zapanować stan pokojowy, ponieważ w społeczeństwie nie miałyby miejsca antagonizmy klasowe.

Jak zauważono jeszcze w wymienionym powyżej leksykonie, między I a II wojną światową istniały dwa główne nurty w ruchu pacyfistycznym: jeden lewicowy (np. kongresy pokoju, powiązanie z Międzynarodówką Komunistyczną) i drugi, który mieścił w sobie inne, tego rodzaju, organizacje²⁸. Żaden z nich nie ustrzegł jednak świata przed kolejnym konfliktem zbrojnym.

Ponadto warto przytoczyć też stanowisko Jacka Ślusarczyka. W swojej pracy pod tytułem „Idea pokoju w europejskiej i polskiej myśli politycznej do 1939 roku: kompendium” wyróżnił kilka różnych nurtów, podając za cezurę czasową I wojnę światową. W związku z tym jeszcze przed jej wybuchem, według Ślusarczyka należało wyodrębnić następujące odłamy:

27 Ibidem.

28 *Leksykon politologii: wraz z aneksem o: reformie samorządowej, wyborach do sejmu, prezydenckich oraz gabinetach rządowych: praca zbiorowa*, red. Andrzej Antoszewski, Ryszard Herbut, Wrocław 2002, s. 287.

1) stowarzyszenia i organizacje religijne, w tym m.in. te konserwatywno-chrześcijańskie. Nawoływały one do rozwiązywania konfliktów drogą zasad religijnych. Należeli do nich m.in. kwakrzy,

2) drugi nurt odznaczał się tym, że jego przedstawiciele widzieli zło jako wytwór ograniczeń i zacofania występujących wśród społeczeństwa. Z tego powodu należało prowadzić działania by zapobiegać takiemu stanowi. Opowiadały się za tym różne organizacje europejskie i amerykańskie,

3) nurt prawniczo-liberalny wyróżniał się spostrzeżeniem, że spory międzynarodowe trzeba rozstrzygać nie siłami zbrojnymi, ale umowami, traktatami łączącymi zainteresowane strony. Takie kroki popierały m.in. środowiska intelektualne i naukowe,

4) członkowie ostatniego kierunku chociażby za pomocą demonstracji manifestowali postawę antywojenną, potępiali także np. konflikty lokalne²⁹.

Natomiast zdaniem Jacka Ślusarczyka już po zakończeniu wojny, mieliśmy do czynienia z następującymi nurtami:

1) konserwatywnym, który chciał utrzymania i stabilności sytuacji międzynarodowej po Wersalu. Jego wyznawcy dążyli do zachowania istniejącego *status quo*. Co istotne, w niektórych sytuacjach byli skłonni do przekształceń, wywalczonych w ramach rokowań. Do osób opowiadających się za takim sposobem działania należał m.in. Thomas Woodrow Wilson,

2) chrześcijańskim, który *de facto* kontynuował prace prowadzone przed wojną - nieustannie się również rozwijał,

3) kierunkiem liberalno-demokratycznym, który skupiał się na zebraniach oraz protestach wobec wojny. Prezentował też swoje poparcie dla pacyfizmu. Występował przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii,

4) z mocno radykalnym, na co wskazuje Ślusarczyk, odłamem związanym z działalnością międzynarodowego ruchu komunistycznego. Wspomniany autor podkreślał nawet, że nie jest on *stricto* pacyfistyczny i raczej umownie należy go traktować w tych kategoriach³⁰.

W dodatku Jacek Ślusarczyk podążając dalej za rozwojem pacyfizmu, przywołuje także np. podział profesora Tadeusza Kotarbińskiego³¹. Warto w tym miejscu przytoczyć też interesującą typologię zaprezentowaną przez Romana Tokarczyka. Zwrócił on uwagę m.in. na

29 Jacek Ślusarczyk, *Idea pokoju w europejskiej i polskiej myśli politycznej do 1939 roku: kompendium*, Warszawa 1995, s. 42-44.

30 Ibidem, s. 72-74.

31 Profesor Tadeusz Kotarbiński jeszcze w latach 30. XX wieku zauważył w ówczesnym ruchu cztery różne nurty. Na jego rozróżnienie składały się pacyfizm ogólnikowy, integralny, rewolucyjny i konformistyczny.

rozległą naturę badanego terminu. Ma to szczególnie niezwykły wydźwięk, gdyż Tokarczyk wskazuje na wiele rozróżnień pacyfizmu - z punktu widzenia różnego rodzaju kryteriów, np. czasu.

W ten sposób wymieniając kolejne nurty, dochodzi do konkluzji, że najważniejsze są kryteria krajowe (pacyfizm amerykański, angielski, francuski, polski, rosyjski, niemiecki) oraz wyznaczniki treści (pacyfizm moralistyczny, legalistyczny, polityczny i progresywny)³².

Z uwagi na treść Roman Tokarczyk wyodrębnił pacyfizm moralistyczny, który odnosi się zwłaszcza do etycznej strony dobra i zła w kontekście rozróżnienia pokoju/wojny. Łączy się z tym m.in. obraz konfliktu jako złego stanu i przeciwnego mu ładu. Także rozwój pewnych cech u ludzi mógłby składać się na poparcie dla myśli pokojowych. Tego rodzaju pacyfizm rodził się na fundamentach chrześcijańskich, lecz trzeba też podkreślić jego świecki odłam.

Natomiast pacyfizm legalistyczny odwołuje się do prawa natury, odnoszącego się do negocjowania wojny i opowiadającego się za pokojem, albo do roli prawa oraz potrzeby jego implementowania na całym świecie. Wspomniane prawo natury wiąże się ze stałymi zasadami pomagającymi w dążeniu do pokoju międzynarodowego. Druga przesłanka dotyczyła z kolei przede wszystkim istoty gwarancji organizacyjno-instytucjonalnych. Przykładem związanym z tym nurtem mogą być m.in. wszelkiego rodzaju koncepcje federacji państw.

Pacyfizm polityczny opiera swoje działania na rozległych środkach wykorzystywanych w świecie polityki. Jego geneza przypadła na okres Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Podążając za myślą nurtu, monarchie absolutne były odpowiedzialne za wywoływanie wojen, zaś rządy republikańskie, kierujące się zasadami demokratycznymi, dawały nadzieję na osiągnięcie stałego pokoju. Roman Tokarczyk odnotowuje również problemy i sprzeczności rodzące się np. w momencie, gdy dany podmiot wysuwa agresywne cele, naruszające przy okazji określony ład na świecie - taką tematyką zajmowali się chociażby socjaliści utopijni w swoich licznych pracach.

Wreszcie pacyfizm progresywny jest o tyle oryginalny na tle pozostałych, że pojawia się tu wiara w (jak autor podziału ujął) „samoczynne nadejście pokoju światowego”. Takie przekonanie wywodziło się z oświecenia i poglądów o postępie ludzkości czy bogactwach kulturowych. Uświadomienie wagi i roli pokoju wspierane było realnymi działaniami. Do

32 Tokarczyk podkreśla również, że wskazany podział należy traktować łącznie, dopiero wtedy uzyskując odpowiednią percepcję. Z racji jednak tego, że do jednej z grup należą narodowe odłamy, autor niniejszej pracy nie będzie omawiał jej osobno. Na następnych stronach da się bowiem odszukać wiele postaci w jakiś sposób związanych właśnie z tym nurtem; Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 427-428.

nich należały m.in. szerzenie oświaty i rewolucji przemysłowej. Następował też rozwój myśli liberalnej - połączenie rosnącego dobrobytu z brakiem potrzeby wojen (podobnie rzecz miała się jeśli chodzi np. o myśl pozytywistyczną)³³.

Wiele do typologii omawianego w niniejszym podrozdziale terminu wnieśli Peter Brock i Gene Sharp. Ten drugi badacz swoje przemyślenia skierował ku zasadzie *nonviolence*, ale poruszał się też w obszarze pacyfizmu. Oba podziały są głównie klasyfikacjami historycznymi określonych stanowisk światopoglądowych. Największe znaczenie ma tutaj postawa wobec danej społeczności. Informacja dotycząca właśnie tych dwóch rozróżnień pojawiła się razem nieprzypadkowo. Idąc za Wojciechem Modzelewskim, trzeba dookreślić, że w gruncie rzeczy oba uporządkowania pokrywają się³⁴. Z tego względu uwaga zostanie poświęcona wyłącznie fundamentalnej dla tematu typologii Brocka³⁵.

Zatem wspomniany autor wyróżnia 6 typów pacyfizmu, dzieląc go na: 1) wokacyjny, 2) soteriologiczny, 3) eschatologiczny, 4) separacyjny, 5) integracyjny i 6) zorientowany na cel³⁶.

Pacyfizm wokacyjny odnosi się do duchownych i mnichów pod warunkiem, że stronią od działań wojennych oraz przelewu krwi – nie obejmuje tym samym wszystkich wierzących. Ten rodzaj nie dotyczy też zwyczajnego zwolnienia z obowiązku służby wojskowej np. pod pewnymi zasadami, ale porusza istotę modelu funkcji religijnej związanej z powołaniem (w ten sposób odróżnia się od innych przypadków). Można także doszukać się szerszego spojrzenia na omawiany tu typ. Wtedy zaś posiada on korelację z pierwszymi chrześcijanami. Wówczas nie wszystkich jednak obowiązywały niektóre zalecenia. Co ważne, choćby w dysydenckich wyznaniach chrześcijańskich, brak uczestnictwa w wojnie dotyczył już każdego - bez względu na rolę. Ten rodzaj badanego terminu nie obejmuje niepacyfistycznych kościołów i wierzeń ich wyznawców, w takim wypadku decyzja zależy od jednostki³⁷.

33 Ibidem, s. 428-431.

34 Gene Sharp wyszczególnił 6 rodzajów tzw. pryncypialnego *nonviolence*: 1) nieprzeciwstawianie się, 2) aktywne pojednanie, 3) moralny sprzeciw, 4) selektywne nieużywanie przemocy, 5) satyagrahę oraz 6) rewolucję bez użycia przemocy. Oprócz czwartego, każdy z nich łączy się z terminem pacyfizmu. Przykładowo można również dodać, że zasada nieprzeciwstawiania się, odpowiada tak naprawdę pacyfizmowi separacyjnemu Petera Brocka.

35 Wojciech Modzelewski, *op. cit.*, s. 25-26.

36 Do podstawowych należą: pacyfizm separacyjny, integracyjny i zorientowany na cel; Peter Brock, *op. cit.*, s. 472.

37 Wojciech Modzelewski, *op. cit.*, s. 27-28.

Poprzez pacyfizm soteriologiczny Peter Brock rozumiał sprzeciw dla przelewania ludzkiej, a czasem i zwierzęcej krwi. Tego typu pacyfizm występował raczej rzadko. Można go było jednakże odnaleźć w niektórych religiach pierwotnych czy wśród korzeni wczesnych katarów i ich obiekcji wobec wojen³⁸.

Pacyfizm eschatologiczny łączy się z przekonaniami religijnymi. Tego rodzaju pacyfizm określa sprawę wyzbycia się przemocy, udziału w wojnie i odmawiania służby w wojsku wobec tzw. kataklizmu eschatologicznego (tutaj powtórne przyjście Jezusa Chrystusa na ziemię). W ostatnich czasach do tego kierunku nawiązywali adwentyści dnia siódmego, bracia z Plymouth i chrystadelphianie³⁹.

Trend separacyjny wiódł prym do początków wieku XIX. Najczęściej połączony był z ewangeliczną koncepcją nieprzeciwstawiania się. Podstawą było tu odseparowanie od społeczeństwa i pielęgnowanie osobistych wartości (także pacyfistycznych) – nie miał jednak planów pokojowych dla ogółu. Jego krzewiciele twierdzili, że świat rządzi się określonymi prawami, lecz oni nie widzą przesłanek by się do niego dopasować. Tak rodził się też nonkonformizm i heroizm tego kierunku. W odmianie religijnej świat będzie uznany za grzeszny do momentu powrotu Chrystusa, natomiast w jego świeckiej wersji dominował kult życia indywidualnego, nie narzucającego innym pewnych norm. Wyznawcy takiego myślenia uważali, że osiągnięcie pokoju na świecie jest złudne, dlatego działali w separacji. Ten odłam pacyfizmu często występował wśród sekt chrześcijańskich⁴⁰, które potępiały przemoc i stroniły od spraw państwowych. Do jego przedstawicieli zalicza się także m.in. albigensów, waldensów, zwłaszcza zaś anabaptystów i członków Kościoła mennonitów, jak również amiszów - powstałych na gruncie anabaptyzmu. Jego tendencje można było odnaleźć wśród adwentyistów dnia siódmego czy braci z Plymouth⁴¹.

Przeciwny do powyższego pacyfizm integracyjny propagował prace na rzecz pokoju w świecie, w życiu publicznym i politycznym. Widać w nim m.in. skłonności reformatorskie, brak tu odłączenia się od danego społeczeństwa. Dzięki swojej aktywności znacznie bardziej pasował do współczesnego pojmowania pacyfizmu, z naciskiem na rolę stowarzyszeń. Rozwijał się czerpiąc z religii, ale też np. liberalizmu, nie odcinał się od poprzednich osiągnięć. Pacyfizm integracyjny wykształcił się po wojnach napoleońskich, choć jego początków można doszukać się wcześniej. W tym okresie swoją genezę miały pierwsze

38 Peter Brock, *op. cit.*, s. 473.

39 Z zastrzeżeniem, że wśród nich można było jeszcze zaobserwować inne rodzaje pacyfizmu; Wojciech Modzelewski, *op. cit.*, s. 28.

40 Stąd u Brocka pojawiało się określenie sektariańskiego nieprzeciwstawiania się (ang. *sectarian nonresistance*).

41 Wojciech Modzelewski, *op. cit.*, s. 28-32.

stowarzyszenia pokojowe. Powstawały dzięki pacyfistom religijnym, ale jednak łączyły różnych przedstawicieli pokrewnego myślenia. Później do głosu dochodziły organizacje, które chciały osiągać pokój poprzez ewolucję prawa i instytucji międzynarodowych (tzw. internacjonalizm). Warto odnotować, że stowarzyszenia *stricte* pacyfistyczne różnią się od tych pokojowych oraz internacjonalistycznych, ponieważ wymagają nie partycypowania w działaniach wojennych i obronnych⁴².

Peter Brock wskazał jeszcze pacyfizm zorientowany na cel, który był związany z aktywnością Mahatmy Gandhiego i Martina Luthera Kinga. Ponownie pojawiała się tutaj zasada *nonviolence*, czyli niestosowania przemocy. Metody w jej ramach powinny być wykorzystywane do realizacji konkretnych celów. Interesujące jest to, że pacyfizm zorientowany na cel można dołączyć do jego integracyjnej odmiany. Sam charakteryzuje się jednak wachlarzem wielu metod. Te na przestrzeni lat, zwłaszcza w XX w., zyskały ważną rolę – wykraczając nawet poza ramy pacyfizmu⁴³.

42 Ibidem, s. 32-33.

43 Ibidem, s. 36.

1.2. Pacyfizm – jego korzenie, przedstawiciele oraz ruchy i organizacje pacyfistyczne w świecie.

Historycznych źródeł pacyfizmu jak i genezy podobnego myślenia należy poszukiwać już w starożytności – w antycznej Grecji oraz Rzymie⁴⁴. W ówczesnej Grecji, doskonale można zaobserwować związki omawianego terminu m.in. z kolejnymi ideami pokojowymi, które przyczyniły się do jego rozwoju. Później zaś dopiero formułowały się konkretne zasady pacyfistyczne, dalej ruchy itp. Dotyczyły one nie tylko świeckich systemów myślowych, ale także tych religijnych. Ponadto wielokrotnie już wspomniany Roman Tokarczyk zauważa, że pacyfizm wyrósł dzięki tzw. europejskiej myśli politycznej⁴⁵. Można więc stwierdzić, że to właśnie jej początki stały się podstawą dzisiejszego pacyfizmu.

Interesująco prezentuje się pogląd na całą sprawę Katarzyny M. Cwynar, która w swojej publikacji pod tytułem „Pacyfizm i demokracja w teorii i praktyce” przesłank analizowanego tutaj pojęcia doszukuje się już w dziele Arystofanesa. W komedii „Lizystrata” kobiety wspólnie chciały wpłynąć na mężczyzn, by ci doprowadzili do pokoju⁴⁶. Uwidaczniała się więc wśród nich na swój sposób postawa pacyfistyczna.

Ze starożytną Grecją można łączyć przeróżnych myślicieli i filozofów, także co ważne związanych w jakiś sposób z ideą pokoju. Godne odnotowania określone rozważania dotyczące podobnej tematyki (wojna-pokój) pojawiły się również m.in. w cywilizacjach orientalnych np. chińskiej. Trzeba jednak doprecyzować, że w takim przypadku ponownie zauważalne były kwestie na linii pacyfizm-pacyficyzm⁴⁷.

Do jednego z pionierów tego rodzaju konstatacji można zaliczyć Hezjoda, który w swoich dziełach pod tytułem „Prace i dnie” oraz „Teogonia” prezentował podobne rozterki. Już wtedy zestawiał on wojnę z pokojem, wskazując przy tym, że idee pokojowe

44 To właśnie w ówczesnej Helladzie będą rodzić się pierwsze przemyślenia na tematy powiązane z pacyfizmem i terminami pochodnymi. Ogrom aspektów pacyfizmu oddaje również m.in. jego klasyczna encyklopedia. Autorstwa Aldousa Huxley'a, pochodząca jeszcze z 1937 roku, a więc przyczyniająca się do rozwoju samego terminu. Można ją znaleźć pod dokładną nazwą tj. Aldous Huxley, *An Encyclopaedia Of Pacifism*, London 1937.

45 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 420.

46 Katarzyna M. Cwynar, *Pacyfizm i demokracja w teorii i praktyce*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2010, nr 10, s. 237.

47 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm: wzory i naśladowcy*, Warszawa 2000, s. 24.

zdecydowanie przyczyniają się do łagodzenia obyczajów i sprzyjają relacjom między sąsiadami (rozdzielił epoki: pokoju/spokoju, siły/gwałtu)⁴⁸.

Warto wspomnieć jeszcze m.in. o Heraklicie z Efezu, który był filozofem i zastąpił tym, iż jako jeden z prekursorów widział związek w pojęciach pokoju/wojny. Zaznaczał, że w nim dochodzi do walki tych właśnie dwóch przeciwności⁴⁹.

Nie mogło i w tych rozważaniach zabraknąć również postaci Platona, który m.in. w swoim „Państwie” czy „Prawach” twierdził, że wojna działa na rzecz pokoju, któremu przypisywał wartość autonomiczną. W dodatku widział możliwość wojen toczonych w obronie przed wrogiem, lecz co znamienne podkreślał, że nie należało przy tym fizycznie unicestwiać przeciwników⁵⁰.

Z powyższymi twierdzeniami Platona można zestawić słowa jego niemniej słynnego ucznia, czyli Arystotelesa, który rozwijał owe przemyślenia np. w „Polityce”. Doszedł on do wniosku, że wojna jest możliwa, ale tylko wówczas kiedy nie da jej się uniknąć - np. taka prowadzona w imię obrony własnej niepodległości. Zauważał jednak przy okazji, że celem nawet tego rodzaju walki powinien być pokój pomiędzy zwaśnionymi, walczącymi stronami⁵¹.

Pewne koncepcje można także znaleźć u stoików i epikurejczyków. Ci pierwsi przedstawiali projekty idealnego społeczeństwa, w którym nie było miejsca na utarczki i wojny. Prawdziwym fundamentem tego ambitnego planu miała być głównie określona wspólnota zorganizowana w jedno państwo⁵². Epikurejczycy z kolei zwrócili uwagę na fakt, iż do osiągnięcia szczęścia potrzeba tylko zaspokojenia podstawowych, niezbędnych potrzeb. Natomiast te, które zgodnie uznawali za wykraczające poza tę grupę, powodowały żądze mogące doprowadzić w ostateczności nawet do konfliktów zbrojnych⁵³.

Oprócz poglądów przedstawionych wyżej, warto wskazać na święty pokój olimpijski (tzw. ekechejria). Wiązał się on z porzuceniem walk na czas Igrzysk, które były dla ówczesnych Greków świętem. Ten kto złamałby porozumienie a co więcej, nie przeciwstawił się temu, dopuściłby się poważnego wykroczenia. W czasie Igrzysk następował bowiem pokój boży (inaczej: *Treuga Dei*), gdzie jakiegokolwiek oznaki przemocy powinny zejść na drugi plan⁵⁴.

48 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 11.

49 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 420.

50 Ibidem, s. 420-421.

51 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 12.

52 Zenona z Kition uważa się za inicjatora myśli stoików.

53 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 12..

54 Stefan J. Karolak, *Antyczne źródła idei pokoju*, [w:] *Pacyfizm: prawo a dzieje państwa i ustroju. Tom 2.*, red. Maria Szyszkowska, Białystok 2001, s. 14-15.

Dowodów pragmatyzmu starożytnej Grecji, powiązanego mniej lub bardziej z wartościami pokojowymi, było znacznie więcej. Aby jednak nie skupiać się już tylko i wyłącznie na Helladzie⁵⁵, można dodać tutaj dwa inne przykłady. Pierwszym z nich są tzw. amfiktonie. Były to federacyjne związki państw-miast, których najważniejszym celem stało się podtrzymywanie pokoju w danym regionie.

Drugi zaś wzorzec stanowi ważki przykład z późniejszej perspektywy, ponieważ była to inicjatywa konferencji międzynarodowej, której istotą miało być utrzymanie ładu. Jej pomysłodawcą był ówczesny ateński przywódca Perykles, ale ze względu na panujące okoliczności w 448 r. p.n.e. nie doszła ona do skutku. Jego idea została jednak wykorzystana, ponieważ zrealizował ją król Macedonii Filip II po zwycięstwie nad Grekami w 338 r. p.n.e.⁵⁶ - już po bitwie pod Cheroneą.

Kontynuację tych podstawowych, ale niezwykle znaczących rozwiązań można dostrzec w starożytnym Rzymie. Także i tutaj swoje miejsce miały praktyczne idee przekuwane właśnie w obowiązujące normy. Jedną z nich było ustanowienie kolegium kapłańskiego fecjałów tzw. *fetiales*. Miało ono służyć do rozstrzygania konfliktów występujących pomiędzy plemionami albo też ich całymi związkami. W dodatku decydowali oni o formalnym wypowiedaniu wojen i o wprowadzaniu stanu pokoju. Poza tym w antycznym Rzymie działały m.in. sądy polubowne, których ważną kompetencją było osądzanie w sprawach dotyczących dóbr materialnych między Rzymianami i ich sąsiadami⁵⁷.

Ciekawie wyglądała także koncepcja *Pax Romana*, choć działała w zasadzie na rzecz utrzymywania zbrojnego pokoju na terenach wchodzących w skład dawnego imperium, przez co kojarzy się z niewolą ludzi⁵⁸. Idee znacznie bliższe pacyfizmowi propagował Cynceron, którego interesował podział na wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe⁵⁹. Przedstawiał on sprawy w bardzo jasny i prosty sposób. Mianowicie tego typu antagonizmy należało rozpatrywać przy pomocy argumentów albo używając siły, jednak zastrzegał, że to drugie rozwiązanie ma sens jedynie wtedy, gdy pierwsze nie ma racji bytu⁶⁰.

Przemyślenia dotyczące pokrewnej tematyki to również domena średniowiecza. Wówczas poglądy pacyfistyczne przejawiały osoby m.in. związane z chrześcijaństwem. Można tutaj chociażby wymienić Orygenesę, który swoimi rozważaniami wpisywał się w

55 Szerokie zainteresowanie autora Grecją w tym podrozdziale wynika z nacisku położonego na podstawy i wczesne źródła dzisiejszego pacyfizmu.

56 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 421.

57 W ten sposób w ówczesnym Rzymie można było uniknąć o wiele większych reperkusji takich animozji.

58 Dorota Łażewska, *Aporie pacyfizmu*, [w:] *Braterstwo i pacyfizm a demokracja*, red. Anna Kryniecka, Tadeusz Mędzelowski, Białystok 2016, s. 95.

59 Rozróżniał on również pokoje na sprawiedliwe i analogicznie niesprawiedliwe.

60 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 14.

omawiany nurt. Twierdził na przykład, że każdy chrześcijanin nie powinien mieć obowiązku służby wojskowej, w ten zaś sposób unikając rozlewu krwi⁶¹. Widoczne były więc związki pacyfizmu z tradycjami chrześcijańskimi. Nie jest to jednak temat łatwy i mógłby stanowić odrębny krąg zainteresowań⁶². Średniowiecze łączyło dyskusje i liczne wywody z zasadami etyki, bezpieczeństwa, sumienia czy postrzegania Ewangelii. Można też przywołać tu *casus* pierwszych chrześcijan, którzy ze względu na swoje wierzenia nie zgadzali się na przystąpienie do wojska i udział w walkach.

Tą problematyką zajmuje się też Wojciech Modzelewski we wspomnianej już pozycji pod tytułem „Pacyfizm i okolice”, gdzie wskazuje na trudności wynikające z łączenia idei pacyfizmu z przekonaniami religijnymi i ich wczesnochrześcijańską genezę. Doszedł on nawet do następującej konkluzji: „inaczej mówiąc, Biblia, w szczególności Ewangelia, może stać się podstawą pacyfistycznego sprzeciwu sumienia wobec udziału w jakiegokolwiek wojnie. Jej treść może prowadzić nie bez podstaw do przyjęcia pacyfistycznych zasad życia”⁶³. Jego słowa potwierdzają przypadki z życia codziennego, w których osoby niejednokrotnie powołują się na treści pochodzące z Biblii czy również na autorytety związane z Kościołem. Nie zawsze jest to w pełni uzasadnione i w pewnym sensie nieco naiwne⁶⁴.

Andrew Fiala zauważa, że nie wszyscy pacyfiści są osobami wierzącymi i nie każda religia odznacza się podejściem pacyfistycznym. Jako przykład podaje osobę, która w istocie wyznaje zasady pacyfizmu, ale z pobudek etycznych, ściśle nie związanych z wiarą. Trzeba bowiem powiedzieć, że spojrzenie religijne w stosunku do badanych terminów jest absolutne - w takim samym znaczeniu jak wiara⁶⁵.

Do myślicieli chrześcijańskich głoszących swoje racje w średniowieczu można zaliczyć św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu⁶⁶. U nich pojawiały się pewne elementy myśli pacyfistycznej, choć nie byli oni w gruncie rzeczy skrajnymi pacyfistami. W przeciwieństwie do Laktancjusza, który z kolei odznaczał się silnymi przekonaniami pokojowymi⁶⁷.

61 Maciej Zięba OP, *Kościół i pacyfizm*, „Teologia Polityczna” 2003–2004, nr 1, s. 10.

62 Z tej racji w literaturze można spotkać wiele tego typu pozycji. Dla przykładu jedną z nich może być książka Jacoba J. Enza pod tytułem *The Christian and Warfare: The Roots of Pacifism in the Old Testament*, której pierwsze wydanie przypadło na rok 1972.

63 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i...*, *op. cit.*, s. 22.

64 Witold Pokruszyński, *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013, s. 85.

65 Andrew Fiala, *Practical Pacifism*, New York 2004, s. 67-68.

66 *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, red. Marek Chmaj, Wojciech Sokół, Toruń 2003, s. 232.

67 Maciej Zięba OP, *op. cit.*, s. 10.

Przede wszystkim z tzw. wiekami średnimi, należy łączyć chrześcijańską doktrynę wojny sprawiedliwej, która pozwalała na pewne kompromisy w działaniach poszczególnych podmiotów w imię pokoju. Ponadto do omawianej epoki można jeszcze dodać m.in. zasadę *Treuga Dei* (rozejmu bożego), która tutaj wyrażała zakaz toczenia walk przez feudałów w wyznaczonym czasie oraz tzw. Dekret Gracjana z XII wieku⁶⁸. Poruszał on wątek wojny podzielonej na sprawiedliwą i niesprawiedliwą, a także temat prawa wojennego⁶⁹. Należy odnotować, że pojawiały się również świeckie poglądy na podobne tematy, z którymi można kojarzyć takie osoby jak Pierre Dubois czy słynny Dante Alighieri⁷⁰.

W niniejszym podrozdziale jeśli chodzi o tzw. wieki średnie, warto poświęcić jeszcze trochę uwagi niezwykle zajmującej postaci jaką niewątpliwie był Jerzy z Podiebradu⁷¹. Ówczesny król Czech zaprezentował swój nowatorski pomysł na który składał się plan stworzenia organizacji międzynarodowej. W projekcie pomagał mu prawdopodobnie jego doradca, czyli Antoine Marini pochodzący z Grenoble. Ściśle rzecz ujmując, podstawą miała być koncepcja antytureckiego związku chrześcijańskich władców europejskich. W swoich zamiarach Jerzy z Podiebradu celowo pomijał papieża Piusa II i cesarza Fryderyka III (ze względu na konflikt). Jego wizja zawierała w zarysie już określony skład tj. Czechy, Francję, która miała mu przewodzić, Polskę, Burgundię i Wenecję, ale król nie zamykał go w późniejszym etapie dla innych podmiotów. Sam związek miał także posiadać szereg różnych kompetencji, ale w tamtej fazie zabrakło doprecyzowania takich kwestii.

Nie doszło do realizacji tych ambitnych planów m.in. przez osobę króla Francji Ludwika XI, którego nie przekonano do pomysłu, a oczekiwano, że zostanie on liderem opisanego układu. Nie da się jednak zaprzeczyć, że jak na tamte czasy były to rozważania przełomowe, podkreślające przy okazji istotną rolę zasady narodowościowej - nacji⁷² czy współpracy międzynarodowej.

Z biegiem czasu koncepcje pokojowe zyskiwały coraz większą popularność. Znakomicie ukazał to zwłaszcza okres odrodzenia i reformacji, gdzie podobnych projektów było bez liku. W przeciwieństwie do poprzedników, tutaj dominowała już świecka myśl, przyczyniająca się do desakralizacji pokrewnych pojęć.

68 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 421-422.

69 Antoni Bobrus, *Tendencje pacyfistyczne w katolickiej nauce społecznej*, [w:] *Pacyfizm: prawo a dzieje państwa i ustroju. Tom 2.*, red. Maria Szyszkowska, Białystok 2001, s. 56.

70 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 422.

71 Jego działalność przypadła już na wiek XV.

72 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 17-18.

Erazm z Rotterdamu nazywany „apostolem pokoju” przekonywał o zasadności tego rodzaju idei. Podkreślał bezcelowy charakter walk i wojen oraz ich fatalne skutki. Co ciekawe, mimo dość mocnych twierdzeń dopuszczał myśl o wojnach obronnych. Ponadto w jego refleksjach można było odczytać m.in. pochlebne opinie na temat arbitrażu w kwestii rozwiązywania sporów⁷³.

Dla potwierdzenia tezy o znacznej ilości podobnych przedsięwzięć, warto wymienić m.in. prawnika Francesco Victorię. Jego zdaniem pokój rodził się dzięki nieograniczonemu handlowi międzynarodowemu. Tu pojawiają się także tzw. twórcy utopijni, a więc Tomasz Morus oraz Tomasz Campanella, którzy zgodnie widzieli sprawiedliwość w wojnach obronnych - po drugiej stronie barykady stawiali starcia zaborcze⁷⁴.

Niezwykle interesująco z punktu widzenia pacyfizmu przedstawiał się również tzw. Wielki Plan tj. *Le Grand Dessein*, którego autorami byli król Francji Henryk IV i jego doradca Maximilien Sully⁷⁵. Wiązał się on z pomysłem stworzenia federacji państw Europy. Projekt ten, jeszcze ze schyłku XVI w., przewidywał:

- ustanowienie porządku w kwestiach religijnych poprzez równouprawnienie głównych wyznań chrześcijańskich,
- wprowadzenie organizacji w przypadku europejskich spraw terytorialnych i zabezpieczenie granic,
- dążenie do równowagi sił w Europie,
- podział w Europie na 15 państw tj. sześć monarchii dziedzicznych, pięć monarchii elekcyjnych oraz cztery republiki,
- ideę Rady Generalnej Europy mającej za zadanie rozwiązywanie sporów pomiędzy zwaśnionymi podmiotami (na arenie międzynarodowej).

Choć ze względu na śmierć króla Henryka IV nie udało się przekuć powyższych ambitnych planów w życie, to jednak trzeba przyznać, że propozycja była innowacyjna, nawet z perspektywy czasów współczesnych⁷⁶.

W okresie odrodzenia i reformacji ukazanych zostało wiele różnego rodzaju projektów. Nie sposób opisać wszystkich, ale w tym miejscu warto dodać takie osoby jak: Emmeric Cruce, Hugo Grotius, Jan Amos Komeński czy Emmerich de Vattel.

73 Andrzej Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2011, s. 142.

74 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 422.

75 Niektórzy z uczonych dowodzili nawet, że to właśnie wymieniony Sully był jedynym pomysłodawcą tej koncepcji.

76 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 19-20.

Pierwszy z nich w 1623 r. pokazał dość utopijny plan, ponieważ sięgał on poza Stary Kontynent. Zdaniem Cruce'a wspólnota państw miała w swoim składzie mieć Chiny czy nawet Etiopię. Można choćby na tej podstawie uzmysłwić sobie jak trudno byłoby zrealizować takie założenia.

Z kolei Hugo Grotius znajdował uzasadnienie swoich racji w prawie natury. Wojny dzielił zaś odpowiednio na sprawiedliwe i niesprawiedliwe, natomiast do tego dodawał rozróżnienie na te słuszne oraz niesłuszne. Jego idee pokojowe opierały się o cztery zasady prawa natury tj. zasadność dotrzymywania umów⁷⁷, sprzeciw wobec naruszeń obcej własności, słuszność w naprawianiu poczynionych szkód i założenie karania osób łamiących przepisy prawa.

Natomiast Jan Amos Komeński, pochodzący z Czech, chciał przekonywać władców do porzucenia wojen na rzecz pokoju. Emmerich de Vattel odznaczył się m.in. bardzo wyrazistym rozróżnieniem. Według niego rozwiązanie konfliktów drogą pokojową można było osiągnąć środkami: dobrowolnymi tj. rokowaniami, procedurą polubowną, kompromisami i mediacjami oraz środkami przymusowymi, czyli retorsjami lub represaliami.

Wypada jeszcze nadmienić, że wkład w rozwój pokrewnych koncepcji posiadali również Thomas Hobbes i John Locke, którzy skupiali się na ludzkiej naturze (w tym względzie tej dobrej lub złej)⁷⁸.

Na osobne wymienienie w niniejszym podrozdziale zasługują kwakrzy - wywodzący się z Anglii. Ruch ten pojawił się mniej więcej w połowie XVII w. Wielu starszych historyków początkowo wiązało ich z czymś mistycznym. Kwakrzy znani byli też jako Towarzystwo Przyjaciół⁷⁹. Z czasem ich pochodzenie i geneza były coraz bardziej zgłębiane. Do tego stopnia, że wraz z kolejnymi badaniami łączono ich z angielskim purytanizmem.

Pomijając już dalszy rys historyczny należy dodać, że ich założycielem był George Fox⁸⁰. Towarzystwo w źródłach wiary widziało wewnętrzne objawienie Boga. Co ciekawe, odrzucało ono np. instytucje kapłanów. Opowiadało się przeciwko różnym podziałom, czy to religijnym czy społecznym. Kwakrzy sprzeciwiali się też służbie wojskowej. Ich działalność na przestrzeni lat została wynagrodzona m.in. Pokojową Nagrodą Nobla (1947 rok). Warto nadmienić, że obecnie kwakrzy to przede wszystkim część społeczeństwa Stanów

77 Inaczej: *pacta sunt servanda*.

78 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 423.

79 Dokładnie: Religijne Towarzystwo Przyjaciół.

80 Peter Brock, *op. cit.*, s. 255-256.

Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, ale także m.in. Polski⁸¹. Posiadają oni zresztą nawet własną stronę internetową⁸².

Z przedstawionym wywodem związana jest postać Williama Penna, czyli jednego z liderów omawianego ruchu. W swojej pracy („An Essay towards the Present and Future Peace of Europe” z 1693 r.) głosił on wyższość stanu pokoju nad wojną, wskazując przy tym na jej dewastujący charakter. Penn wyróżnił się także pomysłem systemu międzynarodowego, który za pomocą wieczystego traktatu łączyłby zainteresowane podmioty, tworzące taką federację. Ponadto miał zamysł kreacji działającego samodzielnie wyższego trybunału sądowego.

Z tą koncepcją korespondowały przemyślenia jego przyjaciela i zarazem ucznia, Johna Bellersa. Chciał on, widząc dominację ówczesnej Francji, utworzyć związek (Ligę) w którego składzie znalazłyby się kraje będące w gorszym położeniu⁸³. Pokój miał zapewniać parlament takiego ciała, mający także funkcje prawodawcze. W razie aktów przemocy, tego rodzaju związek mógł zareagować zarządzając siłami zbrojnymi.

W ramach odrodzenia i reformacji należy jeszcze przybliżyć projekt Charlesa de Saint-Pierre’a, który przedstawił go w 1713 r. kongresowi z Utrechtu. Plan noszący wdzięczną nazwę „pokoju wieczystego” zawierał statut unii europejskiej opartej, w gruncie rzeczy, na konfederacji monarchów – członkostwo w tej organizacji byłoby obowiązkowe. Na jej czele miał stać i w ten sposób zarządzać Sejm Generalny tj. Kongres, dysponujący m.in. armią. Tak właśnie osiągnięto by stan pokoju pomiędzy państwami, a wszelkie odstępstwa byłyby surowo karane. Historycy nie tylko przypisywali Francuzowi utworzenie nowoczesnego pacyfizmu europejskiego, ale też podkreślali nowatorski charakter projektu. Między innymi ze względu na liczne dyskusje i głosowania przewidziane w ramach działań⁸⁴.

Oświecenie również odznaczyło się interesującymi ideami w związku z rozwojem myśli pokojowych, a co za tym idzie w dalszych planach pacyfistycznych. Z omawianym okresem może być łączony Monteskiusz, czyli właściwie Charles Louis de Secondat⁸⁵. Stwierdzał on, że pokój jest tak naprawdę czymś naturalnym. Podążał w gruncie rzeczy za innymi sądząc, że wojnami sprawiedliwymi były boje w imię obrony danego państwa. Postulował też przywiązywanie uwagi do znaczenia suwerenności podmiotów i wspomnianej już wcześniej dewizy *pacta sunt servanda*⁸⁶.

81 Kwakrzy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kwakrzy;3929560.html>, dostęp 10 IV 2020.

82 Można ją znaleźć pod następującym linkiem: <http://www.kwakrzy.pl/>.

83 Państwo francuskie mogło również dołączyć do takiej organizacji.

84 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 22-24.

85 Wśród przedstawicieli francuskiego oświecenia było więcej nawiązań do różnych koncepcji połączonych z zestawieniami pokoju oraz wojny. Prezentowali je również Voltaire, Denis Diderot czy Paul Holbach.

86 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 24-25.

Interesująco przedstawiały się też myśli Jeana-Jacquesa Rousseau, który w swoich refleksjach nawiązywał do wspomnianego projektu Charlesa de Saint-Pierre'a⁸⁷. Ich poglądy różniły się głównie w postrzeganiu świata. Rousseau nie prezentował tak optymistycznego podejścia, co miało wpływ na jego wywody. Zarzucał, że de Saint-Pierre był zbyt łatwowierny w swoich sądach. Dotyczyło to m.in. natury i nastawienia władców konkretnych państw. Jean-Jacques z kolei podkreślał istotę zmian w samych ludziach, społeczeństwie, a na taki proces potrzeba było czasu. Oprócz tego, wskazywał na inne problemy w związku z wprowadzeniem w życie projektu księdza (choćby roli wojny w ówczesnym czasie). Reasumując, Jean-Jacques Rousseau twierdził w gruncie rzeczy, że zapiski Saint-Pierre'a wyprzedziły swoją epokę, przez co nie pasowały po prostu do tamtej rzeczywistości⁸⁸.

Innym reprezentantem oświecenia był Jeremy Bentham – prawnik oraz filozof. Podobnie jak wielu, krytykował wojny i chciał ich zakończenia. Miało to w skutkach doprowadzić do prosperity i intensyfikacji handlu. Bentham opowiadał się też za istotną rolą arbitrażu. W swoich przemyśleniach znalazł miejsce dla roli opinii publicznej, zdolnej do wielkich działań⁸⁹. Można więc powiedzieć, że na swój sposób był on wizjonerem w tej kwestii i wyprzedzał ówczesny porządek.

Immanuel Kant zasłynął m.in. projektem natury filozoficznej, w zasadzie rozprawą „Do wiecznego pokoju” z 1795 r. Nie znaczy to jednak, że ten słynny filozof wcześniej nie rozpatrywał kwestii pokoju/wojny⁹⁰. Jego przemyślenia pokojowe dopiero w wspomnianym wyżej roku odbiły się szerokim echem. Odnoszono się do nich krytycznie, ale mimo wszystko przeciwnicy projektu nie mieli zastrzeżeń do strony teoretycznej planu⁹¹.

Przede wszystkim Kant w swojej rozprawie sygnalizował rolę i wartość pokoju wieczystego. Sam dzielił pracę na dwie zasadnicze części. W pierwszej ukazywał wymagania potrzebne do osiągnięcia stałego pokoju. Dla przykładu znalazły się tam m.in. punkty o demilitaryzacji czy ważkiej suwerenności danego państwa. Natomiast w następnej fazie, filozof skupił się na wyartykułowaniu zasad potrzebnych do pokojowego współistnienia narodów. Do nich należała np. potrzeba odpowiedniego prawodawstwa.

87 Z tego względu, że rękopisy Charlesa de Saint-Pierre'a trafiły właśnie w ręce Jana Jakuba.

88 Marek Błaszke, *Projekt wiecznego pokoju: de Saint-Pierre, Rousseau, Kant*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2013, nr 13, s. 97-101.

89 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 25-26.

90 Marek Błaszke, *op. cit.*, s. 101.

91 Mirosław Żelazny, *Historiozofia Kanta jako filozofia pokoju*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996, s. 14.

Analogicznie i u Georga Wilhelma Friedricha Hegla można doszukać się pewnych refleksji związanych z tematyką tego podrozdziału. Mówiąc krótko, podkreślał on nieprzypadkowe znaczenie wojen w dziejach, które *de facto* realizowały określone zamiary. Co jednak istotne zwłaszcza z punktu pacyfistycznego, Hegel tłumaczył, że nie wszystkie tego rodzaju konflikty powinny znajdować aprobatę⁹².

Nadchodząca Wielka Rewolucja Francuska (1789 rok) i wydarzenia zachodzące już po niej spowodowały, że idee pokojowe na jakiś czas zeszyły na dalszy plan. Nie brakowało jednakże nowych podejść do zagadnień pokoju/wojny. Swoje poglądy względem nich przedstawiali chociażby socjaliści utopijni czy myśliciele rosyjscy - pochodzący jeszcze z XVIII, ale i już XIX w⁹³.

Od czasów antycznych rodziły się i formułowały myśli pokojowe, które z czasem przybierały coraz bardziej rozbudowaną formę. Ich znaczenie i dokonania trafnie ujęła m.in. klasyfikacja historyka pochodzącego z Francji, Marcela Merle⁹⁴. Potwierdziła ponownie wielowymiarowy charakter i złożoną naturę pacyfizmu oraz jak wiele dały pierwsze koncepcje, ale też te późniejsze, które z nich czerpały. Każda bowiem w jakimś stopniu przyłożyła się do rozwoju przedstawianego terminu. Ten kierunek myślenia nabral tak naprawdę rozpędu w XIX i XX wieku. Na coraz większą popularyzację haseł pokojowych miało wpływ także odczuwalne zmęczenie toczonymi wcześniej wojnami⁹⁵ takimi jak wojny napoleońskie, którymi zajęty był Stary Kontynent czy wojna secesyjna w Ameryce⁹⁶. Ciężkie doświadczenia lat poprzednich pociągały za sobą wiele zjawisk, które z czasem stawały się podstawą myśli pacyfistycznej. Do tego trendu należy dodać bardzo istotny punkt na mapie rozwoju pacyfizmu, czyli genezę pierwszych antywojennych stowarzyszeń w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W Nowym Jorku utworzone zostało towarzystwo pokojowe 14 sierpnia 1815 r. przez Davida Low Dodge'a. Odtąd rozpoczął się okres rozprzestrzeniania bliźniaczych form działalności na całym świecie. Stowarzyszenia miały wkład w szereg kampanii i innych przedsięwzięć związanych z pokojem⁹⁷. Pojawiły się chociażby Kongresy Pokoju, które przypadły właśnie na koniec I połowy XIX w⁹⁸.

92 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 26-27.

93 W tej pierwszej grupie można wyróżnić m.in. takie osoby jak: Claude Henri de Saint-Simon, Robert Owen czy Charles Fourier. Do drugiego grona należeli natomiast Aleksander Radiszczew, Jakow Kozielski oraz np. Michaił Łomonosow.

94 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 27-33.

95 Roman Tokarczyk, *op. cit.*, s. 420.

96 Ladislav Hofreiter, *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*, Kraków 2012, s. 24.

97 Holger Nehring, *Peace Movements and Internationalism*, „Moving the Social” 2016, vol. 55, s. 96.

98 *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych: praca zbiorowa*, red. Czesław Mojsiewicz, Wrocław 2004, s. 262.

Zainaugurowano je w 1843 r. w Londynie. Natomiast pierwszy międzynarodowy kongres miał miejsce w 1848 r. w Brukseli. Podobnych spotkań w kolejnych latach nie brakowało, co wskazuje na wzmożoną aktywność pacyfistów. W 1889 r. odbył się pierwszy światowy kongres pokoju, przypadający na stulecie Wielkiej Rewolucji Francuskiej⁹⁹.

W międzyczasie bardzo dużą rolę w budowaniu pacyfistycznej świadomości odegrały wspomniane już stowarzyszenia oraz organizacje powstałe w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. To właśnie też te państwa należy uznać za ich kolebkę.

Oprócz stowarzyszenia utworzonego za oceanem tj. „New York Peace Society”, które wiązało się z początkiem nowego trendu, niezwykle istotna była również geneza jego europejskiego odpowiednika - powstałego z inicjatywy Williama Allena. Przypadła ona dokładnie na 1816 r., chodziło tutaj o Stowarzyszenie Pokoju¹⁰⁰. Dominowali w nim kwakrzy, ale nie tylko oni byli jego członkami, nie zamykano go przed innymi¹⁰¹. Z czasem rodziły się kolejne takie zrzeszenia, obejmując także coraz więcej ośrodków. W 1828 r. w Stanach Zjednoczonych powstała organizacja łącząca istniejące tam grupy w narodowy APS (skrót od „American Peace Society”)¹⁰². Jak się później okazało była to zapowiedź kontynuacji pokrewnych przedsięwzięć.

Do nich można było zaliczyć stworzenie tzw. Związku Niemieckiego czy Szwajcarskiego Związku Pokoju. Interesujący był również przypadek pierwszego międzynarodowego stowarzyszenia pacyfistycznego na Starym Kontynencie. Utworzono je w Genewie jeszcze w 1830 r., natomiast nie przetrwało ono zbyt długo. Jego niepowiedzenie nie wyhamowało jednak innych przedstawicieli myśli pokojowych.

Nie sposób tutaj wymienić wszystkich koncepcji i organizacji, lecz ze względu na swoje znaczenie trzeba przywołać m.in. Międzynarodową Ligę Pokoju i Wolności (1867 r.). Jej założyciele, czyli m.in. Louis Blanc, Victor Hugo czy John Stuart Mill wskazywali jako swój sukces udział w stłumieniu konfliktu między Francją a Prusami¹⁰³. Wpłynęli więc oni na ówczesne realia i okoliczności.

99 Stefan Kojło, *Pacyfizm*, [w:] *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. Alfons Klafkowski, Warszawa 1976, s. 254.

100 Znane także pod innymi nazwami tj. Towarzystwo Przyjaciół – kwaków czy Towarzystwo na Rzecz Popierania Trwałego i Uniwersalnego Pokoju.

101 Magdalena Wielądek, *Pacyfizm w myśli feministycznej*, [w:] *Braterstwo i pacyfizm a demokracja*, red. Anna Kryniecka, Tadeusz Mędzelowski, Białystok 2016, s. 101.

102 David Cortright, *Peace: A History of Movements and Ideas*, Cambridge 2008, s. 28.

103 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 37.

Jeszcze wcześniej, bo w połowie omawianego stulecia, szczególnie ważna stała się korelacja ruchu pacyfistycznego z abolicjonizmem. W tym wypadku dotyczyło to kwestii zniesienia niewolnictwa. Za przykład może posłużyć tu Nowoangielskie Towarzystwo Nieprzeciwstawiania się, czyli „New England Non-Resistance Society”¹⁰⁴.

Wraz z upływającymi latami dochodziły nowe wątki, które wzbogacały treści nad jakimi dyskutowano. Tak więc przewodnimi zagadnieniami stały się m.in. tematyka humanizacji wojen, rola arbitrażu na arenie międzynarodowej czy wreszcie temat rozbrojenia. Co znamienne, w projektach z tamtego okresu pacyfiści brali pod uwagę prawo państw do walk w imię własnej obrony. Zalecano jednak likwidację jakichkolwiek wojen napastniczych. W tym czasie do znaczących sukcesów ruchu pacyfistycznego można dopisać przyjęcie konwencji genewskich przypadające na 1864 r. Ten krok dał również początek następnym działaniom¹⁰⁵. Miał też ujście w prawie międzynarodowym, programach szkolnictwa czy literaturze i sztuce, gdzie rozpowszechniano ideę pokoju. Pokłosem było m.in. dzieło Lwa Tołstoja „Wojna i pokój” - przykładów było jednak więcej.

Jednym z osiągnięć ówczesnego ruchu pacyfistycznego, było także powołanie w 1864 r. Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, który choć nie był kolejnym stowarzyszeniem *stricte* pacyfistycznym, to jednak swoją istotą wtórował pokrewnym ideom. Ponadto w 1889 r. genezę miała Unia Międzyparlamentarna, która odznaczała się już wtedy dużym autorytetem. Wśród swoich licznych zasług mogła odnotować przyczynienie się do przeprowadzenia późniejszych konferencji haskich, w 1899 i 1907 r. Symbolicznie w tym aspekcie prezentowało się też stworzenie Nagrody Nobla (1896 rok) mającej duże znaczenie do dnia dzisiejszego¹⁰⁶.

Kilka lat wcześniej, bo w 1892 r. utworzono Międzynarodowe Biuro Pokoju w Bernie, które obrało za cel koordynację i jednoczenie różnych grup¹⁰⁷. Poza tym z XIX wiekiem łączyła się rosnąca rola kobiet związanych z działalnością na rzecz pokoju¹⁰⁸. Istotne w tej materii było to, że wcześniej aktywistki pracowały zazwyczaj u boku swoich mężów, ta sytuacja ulegała jednak zmianie. Stąd także ich znaczenie było coraz większe. Do słynnych kobiet z tego okresu można zaliczyć m.in. Belwę Lockwood, Ellen Robinson i Berthę von Suttner¹⁰⁹.

104 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i...*, *op. cit.*, s. 34.

105 Ladislav Hofreiter, *op. cit.*, s. 24.

106 Jacek Ślusarczyk, *op. cit.*, s. 38-42.

107 Sandi E. Cooper, *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815-1914*, New York 1991, s. 60.

108 Założono również pierwsze kobiece stowarzyszenie pacyfistyczne w Europie (Związek Powszechny Kobiet dla Osiągnięcia Pokoju przez Wychowanie) - miało to miejsce w Anglii.

109 Sandi E. Cooper, *op. cit.*, s. 63.

Badacze byli zgodni co do powszechności towarzystw i organizacji reprezentujących wartości pokojowe. Wskazywali nawet na kilkaset tego rodzaju zrzeszeń, co wydaje się bardzo wyjątkowe zważywszy, że wszystko tak naprawdę rozpoczęło się w 1815 r. Dobra tendencja utrzymywała się także na przełomie XIX i XX wieku. Nie udało się zapobiec m.in. dwóm wojnom światowym, lecz organizacje pacyfistyczne nieustannie zakładano w różnych miejscach globu. I wojna światowa była według Wojciecha Modzelewskiego punktem, który wyznaczał tzw. pacyfizm współczesny¹¹⁰. Musiał on sobie radzić z zupełnie inną rzeczywistością. Pacyfiści ciągle jednakże szukali nowych rozwiązań – do nich można było zaliczyć m.in. powstanie i idee słynnej Ligi Narodów. Nie udało się jednak uniknąć kolejnych działań wojennych, nawet w obliczu rozwoju pacyfizmu i jego różnych organizacji.

Do licznych przykładów tego rodzaju zrzeszeń można zaliczyć m.in.: Bractwo Pojednania (ang. *Fellowship of Reconciliation*, skrót FOR) i jego amerykański odpowiednik, tj. Międzynarodowe Bractwo Pojednania (*International Fellowship of Reconciliation*, IFOR), Międzynarodówkę Przeciwników Wojny (*War Resisters' International*, WRI), Bractwo Przeciwników Poboru (*No Conscription Fellowship*, NCF), oraz Międzynarodową Ligę Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności (*Women's International League for Peace and Freedom*, WILPF). Znacznie później z kolei, bo już w 1936 r. powstał np. Związek Pokojowego Ślubowania tj. *Peace Pledge Union* (PPU)¹¹¹. Jego źródeł można doszukiwać się jeszcze w październiku 1934 roku, w związku z inicjatywą i apelem Dicka Shepparda. Ten duchowny zachęcał ludzi do ślubowania wyrzeczenia się wojny i m.in. nie popierania jej już nigdy więcej¹¹².

Warto dodać, że między takimi organizacjami istniały często powiązania. Za przykład może posłużyć nie tylko przytoczone Bractwo Pojednania, ale też Amerykańska Liga Przeciwników Wojny. Rzeczona *The War Resisters League* powstała dokładnie w 1923 roku¹¹³ i weszła w skład, wymienionej wcześniej, WRI. Co ważne, niektóre organizacje wówczas zakładane istnieją do dnia dzisiejszego i muszą stawiać czoła przeciwnikom założeń pacyfistycznych. Trzeba także pamiętać, że wiele grup nawiązuje do fundamentów i osiągnięć wczesnego ruchu, co z pewnością jest bardzo cenne. Nie da się jednak pominąć faktu, że ich rola w dużej mierze nie jest już taka jak kiedyś. Wpływ na ten stan rzeczy ma wiele przeróżnych zmiennych, a składa się na nie m.in. rzeczywistość XXI w.

110 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i...*, op. cit., s. 36.

111 Ibidem, s. 39-44.

112 Andrew Rigby, *The Peace Pledge Union: From Peace to War, 1936-1945*, [w:] *Challenge to Mars: Essays on Pacifism from 1918 to 1945*, red. Peter Brock, Thomas Paul Socknat, Toronto 1999, s. 170.

113 Scott H. Bennett, *Radical Pacifism: The War Resisters League and Gandhian Nonviolence in America, 1915-1963*, New York 2003, s. 19.

Dodatkowo II wojna światowa wprowadziła trwogę co do osiągnięcia stałego pokoju i sprawiła, że ruch pacyfistyczny zajął się m.in. hamowaniem wyścigu zbrojeń¹¹⁴, spowodowanego zimną wojną oraz kolejnymi konfliktami na świecie, które zdominowały obraz XX w. Nie znaczy to jednak, że pacyfiści nie odnosili swoich sukcesów. Oprócz organizacji walczących w imię pokoju, własną cegiełkę dodały osoby znacznie bliższe już współczesnej myśli pacyfistycznej - Kenneth Ewart Boulding, Bertrand Russell, Mahatma Gandhi i Martin Luther King.

Boulding żyjący w latach 1910-1993, był ekonomistą zagorzałym związany z aktywnością na rzecz pokoju, człowiekiem wielu przedsięwzięć. Stał również na czele różnych organizacji. W jego działaniach sporą rolę odegrała żona Elise, która odznaczała się pokrewnymi zainteresowaniami¹¹⁵. To właśnie ona miała udział m.in. w założeniu Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań nad Pokojem w latach 60. XX w. Sama zresztą była feministką kierującą się w życiu pacyfizmem¹¹⁶.

Postać Bouldinga można łączyć np. z teorią trwałego pokoju. W znacznym uproszczeniu dzielił on stosunki międzypaństwowe na cztery fazy tj. trwałej wojny, nietrwałej wojny, nietrwałego pokoju i tego trwałego. Jego zdaniem ta ostatnia zachodziła wówczas, gdy praktycznie nikt nie brał pod uwagę rozwiązań zbrojnych (z czym wiązała się mała szansa na wybuch wojny)¹¹⁷.

Bertrand Russell, podobnie jak poprzednik, był aktywny na wielu płaszczyznach, odnosząc przy tym niemałe sukcesy, o czym świadczy Nagroda Nobla w dziedzinie literatury z 1950 r. Za swojego życia poruszał ogrom ważnych spraw, także włączając w to kwestie polityczne i etyczne. Russell zapisał się na kartach historii również dzięki protestom antynuklearnym czy jako przeciwnik zachodniego zaangażowania w wojnę wietnamską¹¹⁸.

Twierdził, że tego typu walki zbrojne są złem powodującym cierpienie mnóstwa ludzi. Stąd też należy zapobiegać takiemu rozwiązywaniu sporów. W dodatku przychylił się do idei całkowitego pacyfizmu¹¹⁹. Odchodząc już od jego innych rozważań, warto

114 Katarzyna Dojwa, *Pacyfizm jako ruch społeczny – wybrane aspekty historyczne i socjologiczne*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 2 (164), s. 159.

115 Nathan Keyfitz, *Kenneth Ewart Boulding 1910–1993 - A Biographical Memoir*, 1996, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/boulding-kenneth-e.pdf>, s. 3-4, dostęp 13 IV 2020.

116 Bruce Weber, *Elise Boulding, Peace Scholar, Dies at 89*, 1 VII 2010, <https://www.nytimes.com/2010/07/02/us/02boulding.html>, dostęp 13 IV 2020.

117 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i...*, *op. cit.*, s. 160 (tam można znaleźć szerszy opis przywołanej koncepcji).

118 *Stanford Encyclopedia...*, *op. cit.*, *Bertrand Russell*, 7 XII 1995, <https://plato.stanford.edu/entries/russell/>, dostęp 14 IV 2020.

119 Paweł Kamela, *Poglądy pacyfistyczne B. Russella*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996, s. 91.

dopowiedzieć, że tak jak wcześniej zostało nadmienione Russell nie poprzestawał na teorii - zamieniał myśli w czyny¹²⁰.

Dwóch ostatnich przedstawicieli o których należy krótko wspomnieć, wywarło olbrzymi wpływ na kolejne pokolenia i pozostawiło po sobie bogaty ślad. Byli oni także związani z tzw. pacyfizmem zorientowanym na cel - według ujęcia Petera Brocka¹²¹. Najważniejszym czynnikiem łączącym była tu metoda walki bez użycia przemocy (często nazywana strategią - *nonviolence*). Odnaleźć ją można właśnie w przemyśleniach, a już zwłaszcza w czynach zarówno Mahatmy Gandhiego i Martina Luthera Kinga¹²².

Gandhi za przemoc uważał nie tylko sferę fizyczną, ale także psychiczną. Poświęcił życie na rzecz walki przeciwko niej, ale w jedyny w swoim rodzaju sposób, szukając alternatywy dla wcześniej przyjętych środków. Znakomicie łączył stronę etyczną z wymaganym w dziedzinie polityki pragmatyzmem. Kierował się m.in. zasadą ahimsy, czyli niewyrządzania krzywdy¹²³. Filozofia jego poczynań znalazła swoje odbicie w tzw. satyagrahdzie¹²⁴, inaczej mówiąc w stylu walki bez użycia przemocy. Martin Luther King opierał się na hasłach Mahatmy Gandhiego, podobnie zresztą widział również zagadnienie przemocy¹²⁵.

Dzięki przywołanej strategii pacyfizm przybierał różne formy i określone zachowania, m.in. demonstracje, rozmaite protesty czy petycje. Wachlarz możliwości był tutaj jednak znacznie szerszy. Trafnie tę tezę oddaje klasyfikacja Gene Sharpa, którą zamieścił w swojej książce z 1973 roku pod tytułem: „The Politics of Nonviolent Action”. Mieści ona w sobie całą gamę przykładów różnorodnych środków¹²⁶. Przedstawiciele idei pokojowych i pacyfistycznych wymienieni w rozdziale I zostali ukazani w Załączniku 1.

120 Aktywnie włączał się w życie polityczne kandydując niejednokrotnie w wyborach parlamentarnych. Za postawę wobec służby wojskowej został zwolniony z pracy wykładowcy w Cambridge (okres I wojny światowej). Ponadto znalazł się w więzieniu przez publikację własnego tekstu.

121 Wojciech Modzelewski, *Pacyfizm i...*, *op. cit.*, s. 36.

122 Ibidem, s. 106-107.

123 Katarzyna Konisiewicz, *Filozofia niestosowania przemocy M. K. Gandhiego*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996, s. 43-44.

124 Odznaczała się ona tym, iż oprócz wcześniej wymienionej zasady, ważne było także to by miłować swojego oponenta w danej kwestii.

125 Katarzyna Konisiewicz, *Filozofia pokoju M. L. Kinga*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996, s. 59.

126 *198 Methods of Nonviolent Action*, 2014, <https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2014/12/198-Methods.pdf>, dostęp 14 IV 2020.

1.3. Geopolityka – pojęcie i ogólna charakterystyka.

Opisany we wcześniejszych podrozdziałach pacyfizm i wymieniona powyżej geopolityka w przypadku państwa japońskiego niejednokrotnie idą ze sobą w parze. Przykładem może być sytuacja, gdy wydarzenia właśnie z zakresu geopolityki determinują ruchy w dziedzinach połączonych z pacyfizmem Japonii (np. kroki Korei Północnej a bezpieczeństwo kraju). Stąd też warto w niniejszym podrozdziale pokrótce spojrzeć na termin, który w ostatnich latach tak często był obecny w dyskusji związanej z Krajem Kwitnącej Wiśni, m.in. ze względu na jego położenie.

Rzeczona geopolityka charakteryzuje się wielowątkowością i interdyscyplinarnością, które wpływają na badania prowadzone w jej ramach oraz różne, inne problemy z tego wynikające. Do tych trudności można zaliczyć kłopoty definicyjne i liczne koncepcje, prowadzące zresztą do kolejnych rozterek¹²⁷. Tego typu zagadnienia nie spowodowały jednak, że przedstawiane w tym podrozdziale pojęcie straciło na swojej popularności. Wręcz przeciwnie – w XXI wieku możemy zaobserwować modę na geopolitykę, która tym samym wpisuje się coraz częściej w tematy z zakresu stosunków międzynarodowych¹²⁸. Jak podkreśla Leszek Sykulski czasopisma dotyczące właśnie geopolityki i tego rodzaju instytucje¹²⁹ działają nie tylko w mocarstwach (Stany Zjednoczone, Chiny czy Rosja), lecz nawet w znacznie mniej ambitnych państwach pod tym względem – Szwajcarii albo dla szerszego spektrum Tajlandii¹³⁰.

Jest to jednak uzasadnione, ponieważ geopolityka łączy kwestie teoretyczne z praktyką, która ma niebagatelne znaczenie w dzisiejszym świecie politycznym. Z tym wiąże się także jej rola, gdyż wskazuje się, że geografia jest zwłaszcza znacząca w obszarze określonych postaw, a nawet w aktywności politycznej danych jednostek¹³¹. Co więcej, czynnik geograficzny wchodzi w skład całej grupy zmiennych, które tworzą obraz dzisiejszych stosunków międzynarodowych. Między innymi właśnie dlatego badania geopolityczne są szczególnie istotne w obecnym świecie, który stoi przed zupełnie nowymi

127 Jarosław Dutka, *Geopolityczna wieża Babel*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, nr 17, s. 12.

128 Ibidem, s. 9-10.

129 Jednym z przykładów takiej działalności może być Polska, a więc Polskie Towarzystwo Geopolityczne (PTG), które zaczęło funkcjonować w 2008 r., Leszek Sykulski, *Geopolityka akademicka w Polsce - zarys stanu badań i perspektyw rozwoju*, „Przegląd Geopolityczny” 2009, tom 1, s. 201. Więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej: <https://ptg.edu.pl/>.

130 Leszek Sykulski, *Geopolityka: słownik terminologiczny*, Warszawa 2009, s. 6.

131 Andrzej Jan Chodubski, *op. cit.*, s. 61.

wyzwaniami, np. zagrożeniem pokoju i bezpieczeństwa. Stąd też każda przydatna (także geopolityczna) analiza jest nie do przecenienia – bez względu na jej ostateczne rezultaty.

W ogólnym rozumieniu geopolityka stanowi dziedzinę wiedzy obejmującą zależności pomiędzy przestrzenią geograficzną a procesami zachodzącymi w polityce - w długim okresie. W analizie geopolitycznej występuje duża liczba różnych zmiennych m.in. położenie, dostęp do morza lub oceanu, klimat, stosunek siły do państw sąsiadujących, a także chociażby szczególnie znaczące w dzisiejszych realiach zasoby surowców naturalnych.

Istotną wartością tego rodzaju badań jest ich globalny zakres¹³². Interesująco z perspektywy wcześniejszych zagadnień pacyfistycznych prezentuje się fakt, że w tym wypadku zaleca się odejście od strony etycznej¹³³. Trzeba też pamiętać, że geopolityka ze swojej natury powinna odznaczać się neutralnością polityczną, choć nie znaczy to, iż nie może być ona stosowana na różnorodne sposoby w środowisku politycznym¹³⁴.

Można dodać, że przedstawiany termin pociąga za sobą wiele innych pojęć w różnym zamyśle i wywołuje je w ramach swoich działań. Do grona tych czynników da się zaliczyć np. wojnę, dyplomację, a nawet patrząc szerzej sferę praktyczną, którą tworzą państwa rywalizujące często o określone terytoria. Colin Flint w pracy pod tytułem „Introduction to geopolitics” przywołuje w tym aspekcie przykład zimnej wojny, która według niego była uzasadniana przez pryzmat geografii i związanej z tym żelaznej kurtyny oraz innych pojęć połączonych z ówczesnym układem świata¹³⁵.

Łączy się to z rozwojem geopolityki, która należy do grona nowoczesnych dyscyplin, korzystając przy okazji z dostępnego już dorobku różnych nauk (np. metod i narzędzi badawczych). Ponadto jeśli chodzi o obszar tematyczny, geopolityka zahacza przede wszystkim o historię i geografie¹³⁶. Co więcej, często umieszcza się ją na granicy takich nauk jak: nauki o polityce, nauki wojskowe czy wspomniane wcześniej nauki historyczne i geograficzne¹³⁷. W ten sposób analizy geopolityczne pozwalają poszerzać zakres prowadzonych badań, obejmując zwłaszcza przeszłe, teraźniejsze i nadchodzące procesy zachodzące w świecie.

132 Zbigniew Brzeziński już pod koniec lat 90. XX wieku podkreślał, że geopolityka odchodzi coraz bardziej od spraw regionalnych, poszerzając swoje pole analiz; Zbigniew Brzeziński, *Wielka Szachownica*, przełożył Tomasz Wyżyński, Warszawa 1999, s. 39.

133 Leszek Sykulski, *Geopolityka*, [w:] *Mały leksykon geopolityki*, red. Leszek Sykulski, Częstochowa 2016, s. 90-91.

134 Leszek Moczulski, *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999, s. 70.

135 Colin Flint, *Introduction to geopolitics*, London and New York 2006, s. 13.

136 Leszek Moczulski, *Geopolityka w trójwymiarowym świecie*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 4 (55), s. 173.

137 Leszek Sykulski, *Geopolityka*, [w:] *Mały leksykon...*, *op. cit.*, s. 91.

Znamienne jest to, że geopolityka podąża w odwrotnym kierunku niż pozostałe bliskie jej dyscypliny – nie skupiając się na nadmiernej szczegółowości zagadnień, lecz dążeniu do ich całościowego ujęcia (w tym pomagają m.in. badania systemowe). Jak zauważa Leszek Moczulski w jednej ze swoich publikacji, geopolityka jest analizowana w trzech różnych wymiarach - warstwach:

- 1) fizycznym, który obejmuje środowisko życia ludzi. Jest to wymiar stały, niezmienny przeciwieństwo do dwóch kolejnych, gdzie reorientację określa czas,
- 2) cywilizacyjnym, który zajmuje się badaniem całych procesów i ich następstw, wpływając na funkcjonowanie ludzi,
- 3) politycznym, gdzie mamy do czynienia z zagadnieniem systemu/ów, które tworzą określone podmioty. Mogą one posiadać potencjał pozwalający stać się im tzw. ośrodkami siły. Do takiej grupy można zaliczyć np. państwa. Istotą badań prowadzonych przez osoby ze świata geopolityki jest właśnie dynamika relacji pomiędzy różnymi ośrodkami¹³⁸.

Neologizm „geopolityka” został zainicjowany przez Rudolfa Kjellena w 1899 r.¹³⁹. Ten pochodzący ze Szwecji politolog był również twórcą innych terminów, które miały pomóc w opisywaniu kluczowych funkcji dla państw. Poza geopolityką, która obejmowała przestrzeń, wyróżnił: kratopolitykę, socjopolitykę, demopolitykę i ekopolitykę. Każda z nich odnosiła się do innego segmentu, odmiennej struktury. Kratopolityka zawierała w sobie władzę i jej narzędzia, socjopolityka struktury oraz relacje zachodzące w społeczeństwie, z kolei demopolityka obejmowała swoim zasięgiem ilość i jakość ludzkich zasobów, gdy ekopolityka skupiała się na przestrzeni gospodarczej państwa¹⁴⁰.

Bardziej szczegółowe definiowanie geopolityki warto rozpocząć (podobnie jak w przypadku pacyfizmu) od etymologii podanego pojęcia. Za nim kryje się zbitka słów¹⁴¹, czyli „geo” oznaczającego ziemię i „politike”, co w starożytnej Helladzie uważano za „sztukę rządzenia państwem”. W takim rozumieniu badany termin jawi się jako całość dwóch części pojęcia tj. „geo” i „polityki”.

Pierwsza z nich odnosi się do komponentu geograficznego i jego oddziaływania na politykę prowadzoną przez dane państwo. Tu ponownie ukazuje się znaczenie terytorium, położenia czy zasobów surowców. Natomiast druga część, a więc „polityka” w przedstawianym zamyśle prezentuje się jako polityka jakiegoś kraju wewnątrz jak i na arenie

138 Leszek Moczulski, *Geopolityka w...*, *op. cit.*, s. 174-175.

139 V. D. Mamadouh, *Geopolitics in the nineties: one flag, many meanings*, „GeoJournal” 1998, vol. 46, s. 237.

140 Leszek Sykulski, *Geopolityka: Skrypt dla początkujących*, Częstochowa 2014, s. 65.

141 Sykulski wymienia także w tym drugim przypadku człon „politikos” oznaczający tyle co obywatelski, w sensie działania publicznego.

międzynarodowej. Tutaj z kolei pojawiają się określenia walki o dostęp do władzy, o przestrzeń, terytoria itp. Na podstawie tego krótkiego zarysu, po raz kolejny można zauważyć jak wielką wagą odznaczają się w omawianym obszarze zjawiska geograficzne¹⁴².

Wspomniano już, że istnieje problem z jasnym i konkretnym określeniem tego co rozumiemy przez pojęcie geopolityki – stąd trudności jej definiowania oraz mnoga liczba podejść. Jest to zresztą jedna z głównych cech charakterystycznych dla badanego terminu, którą często przytacza się w różnych pracach. Przez długie lata następował proces rozwijania się i kreowania geopolityki, a wcześniej zajmowano się *de facto* tylko jej częściami. Poza tym duża liczba podejść, spostrzeżeń i co za tym idzie badaczy doprowadziła do braku jednej przyjętej definicji. Stąd wielu po prostu tworzy własną, przydatną w ramach prowadzonych przez siebie analiz¹⁴³.

Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, trzeba zgodzić się z tezą, że obecnie istnieje wiele definicji geopolityki¹⁴⁴, co nie znaczy wcale, iż nie odwołują się one do najważniejszych jej komponentów. Leszek Sykulski w pracy pod tytułem „Geopolityka, czyli pochwała realizmu. Szkice teoriopoznawcze” wspomina nawet o dziesiątkach przykładów prób zdefiniowania opisywanego tu pojęcia¹⁴⁵.

Natomiast Leszek Moczulski w książce „Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni” przywołuje różnego rodzaju definicje, innych autorów, ale co ciekawe sam dochodzi przy okazji swoich refleksji do wniosku, że dopiero hasła encyklopedyczne wydają się być naprawdę związane w przedstawianej tematyce¹⁴⁶. Tożsame przykłady trafnie oddają więc zamieszanie definicyjne w ramach badań nad geopolityką, która odznacza się przez to bogatą literaturą.

Według jednego z pionierów geopolityki, czyli Rudolfa Kjellena była ona „nauką o państwie jako o organizmie geograficznym lub zjawisku przestrzennym; to nauka o ziemi, terytorium, a dokładniej: o terytorialnych formach władzy”¹⁴⁷. Podobne (starsze) koncepcje pozwoliły rozwijać się kolejnym badaczom i pogłębiać dorobek z zakresu geopolityki. Oprócz Kjellena byli to m.in. sir Halford Mackinder czy generał Karl Haushofer.

142 Jakub Potulski, *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010, s. 29.

143 Remigiusz Gawlik, *Wpływ procesów geopolitycznych na działalność przedsiębiorstw o profilu międzynarodowym*, „MPRA Paper” 2012, no. 45411, s. 2-3.

144 Geoffrey Sloan, *Geopolitics, Geography and Strategic History*, London and New York 2017, s. 1.

145 Leszek Sykulski, *Geopolityka, czyli pochwała realizmu. Szkice teoriopoznawcze*, Warszawa 2011, s. 33.

146 Leszek Moczulski, *Geopolityka: potęga...*, *op. cit.*, s. 72.

147 Rudolf Kjellen, *Der Staat als Lebensform*, Berlin 1924, s. 45, cyt. za: Jakub Potulski, *op. cit.*, s. 31.

Bogdan Szlachta w jednej z polskich encyklopedii z obszaru polityki definiował omawiany termin niezwykle kompleksowo, zwracając uwagę na znacznie szerszą historię jego rozwoju. Szlachta pojmował geopolitykę jako trzyczęściowe pojęcie złożone z określonego stanowiska, dyscypliny teoretycznej i doktryny politycznej¹⁴⁸.

Nieszablonowo do sprawy podchodził też np. włoski uczony Carlo Jean, który w pracy „Geopolityka” pisał m.in., że „nie jest nauką. Jest refleksją poprzedzającą działanie polityczne”¹⁴⁹. Rozwijał on swoje przemyślenia i ujmował geopolitykę jako specyficzne podejście do polityki, zbiór jakiś metod. Zauważał, że pomaga ona m.in. wskazać interesy i cele danego podmiotu na arenie politycznej, przy uwzględnieniu najważniejszych zależności (np. poziomu siły). Poza tym według Jeana geopolityka przydaje się w nakreśleniu odpowiedniej strategii czy w dobraniu właściwych sojuszników¹⁵⁰. Nie uznał jej za osobną dyscyplinę, ale warto mieć na względzie, iż ukazał także zalety omawianej dziedziny.

Tak szerokie, a co za tym idzie różne postrzeganie geopolityki determinuje wielowymiarowość, ale również jej specyfikę i przydatność na zróżnicowanych polach. Takie założenie potwierdzają wywody Jarosława Macały, który przedstawia geopolitykę na wielu płaszczyznach. Z tego względu można ją rozpatrywać jako naukę, część innych nauk¹⁵¹, paradygmat badawczy, ideologię i doktrynę polityczną czy geopolitykę stosowaną – poruszającą stronę praktyczną¹⁵². Podkreślana tutaj wielowątkowość ukazuje się też w subdyscyplinach geopolityki do których można zaliczyć m.in. geostrategię, geoekonomię czy geokulturę¹⁵³.

Odchodząc od definicji i ogólnego spojrzenia, choć trochę miejsca należy poświęcić historii, która zawiera w sobie interesujące elementy składające się na wyjątkowość prezentowanego zjawiska. Rozwój geopolityki był naprawdę dynamiczny z uwagi na to, że sam termin pojawił się dość późno, bo dopiero pod koniec XIX wieku, lecz oczywiście już wcześniej można odnotować jego fundamenty.

148 Jakub Potulski, *op. cit.*, s. 34. Całą definicję zaprezentowaną przez Bogdana Szlachtę można odszukać w oryginalnym źródle, czyli w: *Encyklopedia polityczna. T. 1, Myśl polityczna - główne pojęcia, doktryny i formy ustroju*, red. Jacek Bartyzel, Bogdan Szlachta, Adam Wielomski, Radom 2007.

149 Carlo Jean, *Geopolityka*, przekład Tomasz Orłowski, Justyna Pawłowska, Wrocław 2003, s. 40.

150 *Ibidem*, s. 41.

151 To rozróżnienie jest niezwykle istotne, gdyż łączy się z postrzeganiem geopolityki, która nie dla wszystkich badaczy uchodzi za samodzielną naukę. Wówczas może być przez nich włączana np. w zakres nauk politycznych czy geografii politycznej. Jest to możliwe przede wszystkim dlatego, że granice między nimi są często nieostre, powodują więc różne poglądy i punkt widzenia zależny od danego autora. Charakteryzują się tym zwłaszcza państwa anglosaskie, gdzie geopolityka nie występuje jako odrębna nauka, a jest stosowana zamiennie wspólnie z terminem geografii politycznej, Zbigniew Lach, Julian Skrzyp, *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007, s. 10.

152 Jarosław Macała, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, [w:] *Geopolityka: elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Zbigniew Lach, Jan Wendt, Częstochowa 2010, s. 10-20.

153 Leszek Sykulisz, *Geopolityka*, [w:] *Mały leksykon...*, *op. cit.*, s. 91.

Dla przykładu według Saula Bernarda Cohena współczesne jej rozumienie rodziło się na przestrzeni lat w pięciu różnych etapach. Zaliczył on do nich: wyścig o imperialną hegemonię, „geopolitykę” niemiecką, dalej amerykańską, okres zimnej wojny (w tym podział na tzw. koncentrację na państwa występującą przeciwko geopolityce uniwersalnej) i czas po niej¹⁵⁴.

Analogicznie do części pacyfistycznej, tutaj także wielu polskich i zagranicznych badaczy wskazuje, że źródła geopolityki można doszukiwać się już w starożytnej Grecji. Wówczas dla przykładu Arystoteles łączył w swoich refleksjach kategorie *stricto* polityczne z warunkami klimatycznymi¹⁵⁵. Nie był on jedynym przedstawicielem pokrewnego myślenia, gdyż pochodne terminy geograficzne (np. sprawy terytorium) pojawiały się u innych jednostek. Stąd elementy geopolityczne można było zaobserwować m.in. u Tukidydesa, Platona, Polibiusza czy Herodota¹⁵⁶. Tego rodzaju związki z geopolityką były zresztą zauważalne na przestrzeni następnych epok, włączając w ten proces takie osoby jak np. Monteskiusza, Immanuela Kanta, Georga Wilhelma Friedricha Hegla, później chociażby Henry’ego Thomasa Buckle’a i Karla Rittera¹⁵⁷. Każdy z nich w większy czy mniejszy sposób wyznaczył dalszy kierunek, który wkrótce doprowadził do formowania się ram współczesnej geopolityki.

Powyższy zarys, nawiązując do podziału zaproponowanego przez Cohena, wpisywał się w działalność „ojców” geopolityki. Do tych mających kluczowe znaczenie wybitnych teoretyków zaliczał on: Friedricha Ratzela, Halforda Mackindera, Alfreda T. Mahana, Isaiah’a Bowmana i Rudolfa Kjellena¹⁵⁸. Wymowne jest to, że wśród nich znaleźli się reprezentanci różnych ośrodków - Ratzel pochodził z Niemiec, Kjellen był Szwedem, natomiast pozostała trójka tworzyła trzon szkoły anglosaskiej¹⁵⁹. Warto dodać, że i w tym aspekcie można zaobserwować rozmaite podejścia i spostrzeżenia. Zbigniew Lach i Julian Skrzyp w swojej książce „Geopolityka i geostrategia” do prekursorów geopolityki dołączyli postać Adama Heinricha Dietricha von Bulowa, który jeszcze w XVIII w. zajmował się kwestiami łączenia zagadnień geometrycznych z myśleniem strategicznym¹⁶⁰.

154 Saul Bernard Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, New York 2015, s. 16.

155 Sören Scholvin, *Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations*, „FIIA (UPI) Working Papers” 2016, issue 91, s. 8.

156 Jakub Potulski, *op. cit.*, s. 135.

157 Saul Bernard Cohen, *op. cit.*, s. 16.

158 Ibidem, s. 17.

159 Jakub Potulski, *Czym jest geopolityka? Spory wokół statusu badawczego geopolityki*, [w:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. Piotr Eberhardt, Warszawa 2013, s. 17-18.

160 Zbigniew Lach, Julian Skrzyp, *op. cit.*, s. 17.

Interesująco przedstawia się etap niemieckiej geopolityki, której m.in. z tego względu można poświęcić więcej miejsca. Z tym okresem należy łączyć postać wspomnianego już Karla Haushofera, ale też innych myślicieli: Otto Maulla, Ericha Obst czy Richarda Henniga¹⁶¹. Nie skupiając się, aż tak bardzo na poszczególnych osobach, zwłaszcza znaczące w kwestii geopolityki pochodzącej z Niemiec było tło historyczne.

Ta stała się wtedy niezwykle istotna (mowa tu już o pierwszych dekadach XX wieku), co również wiązało się z kontrowersjami. Myśl geopolityczna z Niemiec była bowiem mocno skorelowana z sytuacją tego kraju i jego działaniami na przestrzeni tamtych lat. W to należy wpisać wiele czynników, do których można zaliczyć np. porażkę I wojny światowej oraz jej następstwa, chęć odbudowy, panowania w Europie i chociażby połączona z takim podejściem koncepcja „Drang nach Osten”, czyli ekspansji zorientowanej na państwa położone na wschodzie.

Z tego rodzaju pobudek ówczesna geopolityka niemiecka była negatywnie kojarzona z nazistowskimi Niemcami. Wpływały na nią liczne powiązania i utrzymywanie relacji, np. między Haushoferem a przedstawicielami państwa. Taki obraz spowodował, że geopolityka zaczęła być deprecjonowana, właśnie przez tego typu zależności determinujące jej wizerunek¹⁶². Między innymi przez osobę wspomnianego Karla Haushofera i jego osobiste stosunki z Rudolfem Hessem, stała się dla niektórych wręcz „pseudo nauką” albo jeszcze w gorszym przypadku „nauką nazistowską”¹⁶³.

Następny etap, czyli geopolitykę amerykańską można połączyć na potrzeby prezentowanego podrozdziału z Nicholasem Spykmanem. Odrzucano wówczas geopolitykę niemiecką, która wiązała się z niechęcią do geopolityki. Samą osobę Spykmana trzeba zaś kojarzyć przede wszystkim z koncepcją „Rimlandu”¹⁶⁴. Twierdził on, że kraje obrzeży, Eurazji są z racji swoich zalet (np. zasobów) kluczem do kontroli nad światem. Podsumowaniem jego myśli może być zdanie nawiązujące do postaci Mackindera, które brzmiało w następujący sposób: „kto panuje nad Rimlandem, rządzi w Eurazji, kto zaś ma nad nią kontrolę jest przeznaczony do panowania nad całym światem”. Co ciekawe, Nicholas Spykman wskazywał w swoich refleksjach na zagrożenie dominacji Niemiec nad resztą

161 Saul Bernard Cohen, *op. cit.*, s. 25.

162 Bert Chapman, *Geopolitics: A Guide to the Issues*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011, s. 8.

163 *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, red. Klaus Dodds, Merje Kuus, Joanne Sharp, Farnham 2013, s. 4.

164 Teoria ta powstawała w ramach przeciwwagi do koncepcji Heartlandu, której autorem był Mackinder. W jej wypadku tytułowy „Heartland” miał tworzyć naturalną fortecę pozwalającą na strategiczne posunięcia i składającą się na przewagę względem innych. Teorii Mackindera towarzyszyło popularne zdanie: „kto rządzi Europą Wschodnią, panuje nad Heartlandem, kto rządzi Heartlandem, panuje nad Wyspą Światową, kto rządzi Wyspą Światową, panuje nad światem”, cyt. za: Saul Bernard Cohen, *op. cit.*, s. 19.

państw¹⁶⁵. Można więc nawet na tym polu zauważyć pewne różnice szkoły amerykańskiej z geopolityką niemiecką, gdzie często uzasadniano kroki władz kolejnymi teoriami z obszaru badanej dziedziny. Taki stan rzeczy nakreślał również Zbigniew Brzeziński w swojej książce „Wielka Szachownica”¹⁶⁶.

Nadchodzący koniec II wojny światowej zbiegł się w czasie z kresem tzw. geopolityki klasycznej, która powoli ustępowała miejsca „nowej” odsłonie tego pojęcia. Najprościej rzecz ujmując, proces ten stanowił naturalną kolej i przystosowanie do zmian zachodzących na świecie, czynników, które wymagały innego podejścia (metod, analizy). Nowatorski charakter omawianego terminu zaowocował tym, że często można w literaturze przedmiotu spotkać się z pojęciem geopolityki neoklasycznej. Coraz większy prym wiodła w niej strategia, co pociągało za sobą m.in. ważną rolę geostrategii¹⁶⁷.

Po II wojnie światowej geopolityka długo nie mogła zerwać z nadszarpniętym wizerunkiem, który spowodowały środowiska niemieckie. Nieustannie powstawały jednak nowe analizy. Zimna wojna zdominowała następne dekady, dlatego tutaj ponownie warto spojrzeć na propozycję Saula Bernarda Cohena, który ten czas dzielił na dwie zasadnicze części.

Pierwsza, czyli tzw. geopolityka skoncentrowana na państwo wpisywała się w świat zimnowojenny, wykorzystywana była przez Amerykanów jako podstawa polityki prowadzonej przeciwko Związkowi Radzieckiemu i międzynarodowemu komunizmowi. Znaczenie miała tu teoria „Heartlandu” powiązana z interesami obu głównych ośrodków w tamtym czasie, gdzie jednym z symboli stała się doktryna Trumana pochodząca z 1947 r. Z powyższymi rozterkami łączyła się również np. idea powstrzymywania, którą kierował się Waszyngton w swojej polityce zagranicznej czy teoria domina, w której to podkreślano problem rozprzestrzeniającej się siły komunistów - ZSRR. Cohen w dalszych przemyśleniach kładł nacisk na wątek Stanów Zjednoczonych, w nim zawarł m.in. dwie ważne dla polityki tego państwa osoby, czyli Henry’ego Kissingera i Zbigniewa Brzezińskiego¹⁶⁸. Pierwszy był swego czasu sekretarzem stanu u prezydentów Richarda Nixona i Geralda Forda, drugi natomiast piastował urząd doradcy w sprawach bezpieczeństwa narodowego za kadencji prezydenta Jimmy’ego Cartera¹⁶⁹.

165 Ibidem, s. 26-27.

166 Zbigniew Brzeziński, *op. cit.*, s. 38-39.

167 V. D. Mamadouh, *op. cit.*, s. 238.

168 Saul Bernard Cohen, *op. cit.*, s. 28-30.

169 Jakub Potulski, *Wprowadzenie...*, *op. cit.*, s. 242.

Drugą część wyróżnioną w opisywanym podziale można nazwać geopolityką uniwersalną, co w bardzo dużym uproszczeniu wynikało z świeżego, holistycznego punktu widzenia świata i dynamiki przestrzeni geograficznej. Pomijając konkretnych przedstawicieli, trzeba zaakcentować, że wówczas prym wiodły tak naprawdę trzy główne kierunki myślenia uwzględniające: 1) policentryczny międzynarodowy system siły, 2) ekonomicznie unitarny system świata oraz 3) ekologicznie i społecznie uporządkowaną geopolitykę. Prezentowane powyżej dość nowoczesne podejścia nie zyskały jednak takiej uwagi jak szereg poprzednich teorii, chociażby wśród środowiska politycznego¹⁷⁰.

Po zakończeniu zimnej wojny doszło nie tylko do reorientacji wielu sektorów, ale też geopolityki, która musiała odnaleźć się, jak inne dyscypliny, w zupełnie odmiennej rzeczywistości. Można było wtedy zauważyć duży wzrost znaczenia geografii w stosunkach międzynarodowych. Ten stan miał związek m.in. z końcem ZSRR, który przyczynił się do nowej mapy świata.

W międzyczasie powstało wiele konfliktów i zagadnień charakterystycznych dla aktualnego układu, lecz nie można zapominać, że taki porządek to również zalety np. łatwość komunikacji, nie tylko w sensie transportu, ale też internetu oraz wiele osiągnięć ostatnich dekad¹⁷¹. W ten sposób coraz większą wymowę miał proces globalizacji, w który wpisywały się kolejne jednostki próbujące odpowiedzieć na nowy obraz rzeczywistości (do nich można zaliczyć m.in. Francisa Fukuyamę i Samuela P. Huntingtona)¹⁷².

Tego rodzaju teorie znakomicie wkomponują się w jedną z głównych cech geopolityki, szczególnie wymowną w XXI wieku, czyli orientację na przyszłość. Stąd bierze się również atrakcyjność badań w jej ramach dla świata polityki, co jest znamienne już od dłuższego czasu. Politycy nie są jednak w tym wypadku odosobnieni, ponieważ geopolityka zahacza o znacznie szersze kręgi społeczne¹⁷³. Wpływ na taki stan rzeczy ma również fakt, że oprócz państw coraz większe znaczenie na arenie międzynarodowej mają różne organizacje, np. pozarządowe. Wzmożona liczba aktorów globalnej rzeczywistości, to także mocniejsze zapotrzebowanie na analizy geopolityczne, które mogą być przeprowadzane z wykorzystaniem szeregu metod: opisowej, genetycznej, synchronistycznej czy behawioralnej¹⁷⁴. Dzięki temu wzrasta użyteczność podobnych badań w dzisiejszym świecie,

170 Saul Bernard Cohen, *op. cit.*, s. 30.

171 Bert Chapman, *op. cit.*, s. 9.

172 Fukuyama zasłynął swoim „końcem historii”, z kolei Huntington teorią „zderzenia cywilizacji”; Remigiusz Gawlik, *op. cit.*, s. 6-7; więcej o ich refleksjach można przeczytać w książce pod tytułem „The Geopolitics Reader”, red. Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby, Paul Routledge, London and New York 2003.

173 Klaus Dodds, *Geopolitics*, Oxford 2019, s. 3-4.

174 Leszek Sykulski, *Geopolityka, czyli...*, *op. cit.*, s. 37-38.

gdzie właściwie z dnia na dzień sytuacja może ulec zmianie, absolutnie w każdym zakątku globu. Etapy rozwoju geopolityki zaproponowane przez Saula Bernarda Cohena i przedstawiciele danych okresów znajdują się w Załączniku 2.

Przedstawione w ramach rozdziału teoretycznego zagadnienia pacyfizmu i geopolityki na pierwszy rzut oka nie mają wiele wspólnego we współczesnym świecie, m.in. z racji nagromadzenia konfliktów w różnych miejscach globu. Jednakże z perspektywy narodu japońskiego sytuacja ulega zmianie, co również czyni omawiany w niniejszej pracy przypadek wyjątkowym. Oryginalne połączenie wątków geopolityki i pacyfizmu w Japonii występuje często np. przy okazji kolejnych doniesień medialnych podawanych niejednokrotnie w kontekście zasad pacyfistycznych - przyjętych przez Japończyków. W dodatku mimo że pacyfizm oraz geopolityka nie są zazwyczaj ze sobą zestawiane, to jednak można i tu doszukać się pewnych cech wspólnych. Ukazały to m.in. wcześniejsze rozważania rozdziału I i chociażby wielowymiarowość obu terminów.

Rozdział II. Japonia od militarystyki do pacyfizmu.

2.1. Japonia w okresie *Meiji* i początek jej ekspansji terytorialnej.

Historia ma istotne znaczenie dla Japończyków podobnie jak dla wszystkich innych narodów świata. Aby jak najlepiej oddać burzliwe losy Japonii na przestrzeni lat, trzeba cofnąć się, aż do czasów transformacji *Meiji*¹⁷⁵ – okresu kiedy ówczesne Cesarstwo radykalnie zmieniło swoje oblicze. Ten fakt miał niebagatelne znaczenie i wydźwięk, szczególnie w perspektywie wcześniejszych rządów szogunów pochodzących z rodu *Tokugawa*. Stąd lata 1603-1868 były znane w historii Japonii jako właśnie okres *Tokugawa* lub tzw. era *Edo* – nazwy zaczerpniętej od stolicy kraju (dzisiaj Tokio)¹⁷⁶. Był to zarazem czas poprzedzający duże zmiany, które zaszły w państwie.

Władza szogunów nie oznaczała całkowitego zniesienia instytucji cesarstwa mającej wielowiekowe tradycje w Japonii, lecz w gruncie rzeczy jej oddalenie od doczesnych decyzji. Bardzo istotnym punktem dla okresu *Tokugawa* była polityka *sakoku* oznaczająca izolację państwa od kontaktów zewnętrznych. Rządzący zabraniali także Japończykom wyjazdu poza granice swojego kraju, a złamanie tej zasady groziło karą śmierci. Co interesujące, jedynie Holendrzy z krajów europejskich i to pod pewnymi obostrzeniami mogli prowadzić wymianę handlową z Japonią. Założenia izolacyjne były przestrzegane przez kolejnych szogunów z rodu *Tokugawa* i ten rodzaj polityki utrzymywał się w państwie ponad 200 lat¹⁷⁷.

Izolacja dotyczyła też wewnętrznych struktur państwowych, ponieważ rządzący tak operowali koncesjami na budowę np. dróg i mostów, by stanowiły one przeszkodę dla migracji Japończyków w ramach granic swojego kraju¹⁷⁸. Pomijając bardziej szczegółowe opisy funkcjonowania Japonii w erze *Edo* warto podkreślić, że jednym z wyjątków polityki *sakoku* był handel w porcie znajdującym się w Nagasaki¹⁷⁹. Prowadzona w ograniczony sposób wymiana handlowa dotyczyła w zasadzie tylko kontaktów z wcześniej już wspomnianą Holandią oraz z Chinami i Koreą¹⁸⁰. Podobna polityka nie przyniosła rozwoju

175 Ery w historii Kraju Kwitnącej Wiśni, której nazwa pochodziła od samego cesarza Mutsuhito – otrzymał on pośmiertne imię *Meiji* tj. Oświecone Rządy.

176 Jan Kaja, *Gospodarka Japonii jako źródło inspiracji narodzin metodologii deskryptywnej. Ujęcie historyczne*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów/Szkoła Główna Handlowa” 2014, zeszyt naukowy 137, s. 15.

177 Michał A. Piegzik, *Wczesne próby kodyfikacji japońskiego prawa cywilnego ery Meiji i ich kontekst historyczno-polityczny*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, vol. 7 (1), s. 142-143.

178 Jan Kaja, *op. cit.*, s. 15-16.

179 Leszek Leszczyński, *Recepcja prawa z okresu Meiji – podłoże oraz wpływ na japoński porządek prawny*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, tom 19, s. 173.

180 Joanna Katarzyna Puchalska, *Pół wieku potęgi – japońskie próby budowy imperium kolonialnego*, [w:] *Dyskursy imperiów*, red. Maciej Nawrocki, Kraków 2018, s. 32-33.

kraju, lecz jego zacofanie, co zwłaszcza uwidaczniało się w porównaniu z mocarstwami zachodu.

W tym czasie zainteresowanie Japonią wykazywały m.in. Wielka Brytania, która intensywnie kolonizowała Chiny, a także Stany Zjednoczone, poszukujące kolejnych stref wpływów. Postawa Amerykanów zaowocowała podjętą w 1853 r. misją komodora Matthew Perry'ego, której przyświecały m.in. cele handlowe. Ponadto przybycie do państwa japońskiego przedstawicieli Stanów Zjednoczonych wiązało się z rosnącymi ambicjami tego podmiotu w rejonie wschodniego Pacyfiku¹⁸¹. Japonia już wtedy zrozumiała zarówno swoje trudne położenie jak i słabszą pozycję względem oponenta, który wyprzedzał ją chociażby pod względem technologicznym. Japończycy starali się trwać w postanowieniu izolacji, jednak taka postawa nie mogła przetrwać, gdyż Amerykanie grozili użyciem siły.

Perry powrócił do Japonii w 1854 r., co tym razem okazało się sukcesem i podpisaniem traktatu w Kanagawie. Na mocy tej umowy Amerykanie zyskiwali m.in. w kwestiach handlowych, ale nie tylko, ponieważ od tego momentu obywatele Stanów Zjednoczonych mogli przebywać w państwie japońskim - tylko w konkretnych strefach¹⁸². Wspomniany tutaj układ był początkiem otwierania się Kraju Kwitnącej Wiśni na zewnątrz i swego rodzaju zapowiedzią kolejnych porozumień z obcymi podmiotami. Nieco później, bo w 1857 r. podpisano również konwencję uzupełniającą dokument z Kanagawy, która jeszcze bardziej poszerzała wpływy amerykańskie w państwie japońskim. Ponadto reprezentujący Stany Zjednoczone konsul generalny Townsend Harris dążył do zawarcia szerszego traktatu handlowego z Japończykami (udało się go podpisać jeszcze w 1858 r.)¹⁸³.

Za Amerykanami podążyły inne państwa, gdyż układy z Japonią podpisały w tym czasie m.in. Francja, Wielka Brytania czy wreszcie Rosja¹⁸⁴. Sfinalizowany ponownie pod naciskiem „Traktat o przyjaźni i handlu” ze Stanami Zjednoczonymi został zapamiętany w historii np. ze względu na wystąpienie w nim zasady eksterytorialności¹⁸⁵. W kraju pojawiło się wielu cudzoziemców, co budziło szereg obaw i niechęć ze strony ludności.

Polityka izolacjonizmu dobiegła więc końca, a państwo poprzez nierównoprawne traktaty stanęło w obliczu nowej sytuacji, która doprowadziła nie tylko do upadku rządów szogunatu (*bakufu*), lecz w dłuższej perspektywie zaprowadziła Japonię na zupełnie inną ścieżkę – militarystyki popartej okresem modernizacji całego kraju.

181 Andrew Gordon, *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010, s. 81.

182 Michał A. Piegzik, *op. cit.*, s. 144.

183 Jolanta Tubielewicz, *Historia Japonii*, Wrocław 1984, s. 332-333.

184 Michał A. Piegzik, *op. cit.*, s. 144-145.

185 Conrad Totman, *Historia Japonii*, Kraków 2009, s. 372-373.

Nie obyło się bez problemów, gdyż w Japonii doszło do buntów w wyniku czego przeprowadzono nawet dwie ekspedycje karne (1864/1866 r.), z których pierwsza zakończyła się powodzeniem *bakufu*, natomiast druga porażką¹⁸⁶. Popularne stało się wtedy hasło „przywrócić cesarza, wyrzucić barbarzyńców”, co oddawało odczucia panujące w kraju względem innych nacji. Podobne myślenie doprowadziło też do szeregu morderstw na cudzoziemcach w tamtym okresie¹⁸⁷. Klęska *bakufu* była symboliczna i zapowiadała nieuchronny koniec ówczesnego porządku w Japonii.

W lutym 1867 r. na tronie zasiadł zaledwie nastoletni Mutsuhito, który został następcą cesarza Kómei. W państwie na sile przybrały kroki mające zlikwidować szogunaty i stworzyć tym samym jeden ośrodek władzy. Taki zamysł brał się z pragmatyzmu, ponieważ właśnie w tym widziano m.in. szanse na dogonienie innych narodów i zniwelowanie powstałych przez lata różnic w rozwoju. Nieco później doszło także do rezygnacji szoguna Yoshinobu Tokugawy, którą zatwierdził sam cesarz. Wspomniany czyn wywołał niemałe poruszenie i zaowocował debatą, która doprowadziła do posiedzenia w pałacu cesarskim. Wydarzenie to nastąpiło na początku stycznia 1868 r., co przez niektórych uważane było również za rzeczywiste otwarcie restauracji *Meiji*. Zniesienie szogunatu na przywołanym spotkaniu nie oznaczało jednak końca zamieszania. Japonię ogarnęła wojna domowa tzw. wojna *boshin* (1868-1869 r.), która przypieczętowała upadek wcześniejszego porządku, z *bakufu* na czele¹⁸⁸.

Zwolennicy byłego już szoguna byli na tyle zdeterminowani i nie poddawali się, że ostatecznie skapitulowali dopiero w czerwcu 1869 r. na wyspie Hokkaido¹⁸⁹. Władza w Japonii skoncentrowana wokół nowego cesarza nie traciła czasu i rozpoczęła na dobre transformację *Meiji* (okres lat 1868-1912). Zmiany w kraju były bardzo potrzebne, co znakomicie rozumieli nowi przywódcy. Byli to ludzie młodzi, wykształceni, opierający się także na ideach konfucjańskich, wśród, których prym wiodła m.in. lojalność. Wymieniona tu grupa osób rozumiała w dodatku potrzebę czerpania nauki płynącej z zachodnich cywilizacji¹⁹⁰. Takie przekonanie i świadomość napędziły również prace modernizacyjne w kolejnych latach. Reformy dotyczyły wszystkich dziedzin życia, m.in. politycznego i społecznego – o czym dalej.

186 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 88-92.

187 Michał A. Piegzik, *op. cit.*, s. 145.

188 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 341-343.

189 R. H. P. Mason, J. G. Caiger, *A History of Japan: Revised Edition*, Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore 1997, s. 260.

190 J. W. Hall, *Japonia: od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, przełożyła Krystyna Czyżewska-Madajewicz, Warszawa 1979, s. 220-223 (tam też można znaleźć listę najważniejszych osób z omawianej grupy).

Mobilizująco na Japonię podziałała potęga zachodnich mocarstw i ówczesny obraz słabych Chin, które nie potrafiły odpowiedzieć na wyzwania tamtych lat przez co stały się państwem skolonizowanym oraz podzielonym. Późniejsze udane kroki Japończyków nie tylko ugasiły widmo kolonizacji, ale i złożyły się na dynamiczny wzrost potęgi kraju¹⁹¹.

Oświecone Rządy odmieniły Japonię zmieniając ją z państwa feudalnego do podmiotu, który rozwijał się i zaczął mieć coraz większe ambicje na arenie międzynarodowej. Panowanie nowego cesarza wprowadziło kraj na ścieżkę, którą podążał przez następne dekady. Reformy jakie wówczas przeprowadzono pozwoliły także na zapoczątkowanie ekspansji terytorialnej państwa i to już w dość ich wczesnej fazie. Przez kolejne lata transformacji ulegał też wizerunek Japonii. Jak wspomniano zresztą wcześniej celem zmian była również ochrona przed potęgą państw zachodu, dlatego dążono np. do zwiększania własnego terytorium¹⁹².

Z taką wizją ówczesnego porządku należy połączyć również otwarcie państwa na zewnątrz, na inne ośrodki i wzorce cywilizacyjne. W tamtym czasie Japończycy rozwijali bowiem coraz bardziej własny handel zagraniczny, brali czynny udział w wymianie siły roboczej, a młodzież podejmowała studia poza granicami kraju¹⁹³. Uporządkowanie spraw wewnętrznych i ustabilizowanie sytuacji państwa japońskiego złożyło się w opisywanym czasie na zainteresowanie nowymi terenami¹⁹⁴.

Ambicje i pragmatyzm Japonii w okresie *Meiji* uwidaczniały się na szeroką skalę poprzez korzystanie z pomocy ekspertów z zagranicy, którzy służyli swoją wiedzą i przekazywali ją Japończykom. Co więcej, w 1871 r. została przeprowadzona zagraniczna misja do Stanów Zjednoczonych i Europy na czele której stał Iwakura Tomomi. Ona również przyczyniła się do popularności zachodnich rozwiązań w Kraju Kwitnącej Wiśni. Ewenementem stało się zatrudnienie w kraju ok. trzech tys. doradców z różnych państw, by dorównać pod wieloma względami innym nacjom¹⁹⁵. Nie można więc zaprzeczyć, że świadomość potrzeby zmian w Japonii była bardzo duża, co wynikało z obserwacji otoczenia, m.in. wspomnianych już Chin.

191 Michał A. Piegżik, *U źródeł japońskiego nacjonalizmu i militarizmu: doktryna kokutai w życiu politycznym Cesarstwa Japonii w latach 1867–1945*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2018, nr 40/2, s. 38.

192 Michael Dillon, *Chiny: historia współczesna*, Warszawa 2012, s. 138.

193 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 164.

194 Mikołaj Kukowski, *Wpływ zewnętrzny oraz historyczne uwarunkowania rozwoju Japonii*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 2 (45), s. 159.

195 Jacek Splisgart, *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, wydanie 10, s. 42-43.

John Whitney Hall ukazując kroki Cesarstwa przypadające na lata 1871-1894 dzielił je na dwa zasadnicze cele. Pierwszym z nich było według niego określenie i zarazem wzmocnienie pozycji państwa na arenie międzynarodowej, natomiast drugim kierunkiem działań w przytaczanym okresie była dla Halla koncentracja na rewizji nierównoprawnych traktatów¹⁹⁶. Umowy zawarte wcześniej, jeszcze w czasie rządów *Tokugawa*, cesarz oceniał jako niekorzystne. Rewizja wyżej wymienionych dokumentów nie przyszła jednak Japonii łatwo.

W kwestii traktatów trzeba powiedzieć, że sukcesem było np. podpisanie przez Japończyków jeszcze w 1871 r. dokumentu (już bardziej korzystnego) ze Stanami Zjednoczonymi¹⁹⁷. W przedstawianym okresie Japonia potrafiła odnosić efekty też na innym polu, skupiając się na umacnianiu pozycji własnego kraju. Objęto kontrolą wyspę Hokkaido, a dzięki temu zabiegowi nowa prefektura służyła państwu później głównie pod względem rolniczym. Ponadto sukcesem było zajęcie w kolejnych latach przez Japonię Wyspy Bonin, archipelagu Riukiu, kojarzonego obecnie z Okinawą a na północy Wysp Kurylskich¹⁹⁸. W dodatku w ostatniej dekadzie omawianego wieku Japończycy zajęli również Wyspy Wulkaniczne¹⁹⁹.

Takie starania dotyczyły jednak nie tylko wysp, lecz np. Korei. W tym wypadku sprawa jednakże nie wyglądała łatwo, gdyż na horyzoncie pojawił się miejscowy rywal – Chiny. Korea była blisko położona i co ważne bogata np. w lasy przez co stała się łakomym kąskiem dla Japończyków - nie bez znaczenia było także jej strategiczne położenie.

Cesarstwo już w 1876 r. poczyniło pewne kroki na Półwyspie Koreańskim²⁰⁰. Zawarto wówczas umowę między Japończykami a Koreańczykami (tzw. traktat z Kanghwado), która mocno przypominała warunki jakie Japonia musiała akceptować w dokumentach podpisanych jeszcze przed restauracją *Meiji* z zachodnimi mocarstwami, później zaś walczyła przez lata o ich rewizję. Tutaj z kolei Cesarstwo Japonii występowało już w innej roli, po drugiej stronie barykady i wykorzystywało skrzętnie przewagę w swoich działaniach m.in. w handlu²⁰¹.

196 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 249.

197 Jan Kaja, *op. cit.*, s. 24.

198 Mark R. Peattie, *The Japanese colonial empire, 1895–1945*, [w:] *The Cambridge History of Japan: Volume 6, The Twentieth Century*, red. Peter Duus, Cambridge 2008, s. 224.

199 Lech Wyszczelski, *Militarna rola Japonii w okresie międzywojennym w globalnej strategii panowania na świecie*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 140.

200 Michael Dillon, *op. cit.*, s. 139.

201 Akira Iriye, *Japan's drive to great-power status*, [w:] *The Cambridge History of Japan: Volume 5, The Nineteenth Century*, red. Marius B. Jansen, Cambridge 2008, s. 746.

Zainteresowanie Koreą nie osłabło również w latach 80. XIX wieku, gdy naciski i wpływy japońskie były coraz większe, a miały na celu wyprzeć powiązania chińskie z tego obszaru. Koreańczycy ulegali wpływom Japończyków, co zdecydowanie ułatwiało pole działań, choć nie znaczy to, że wszystkie sprawy przebiegały pomyślnie. Można wymienić tu chociażby 1882 r., kiedy zabito kilku japońskich doradców wojskowych²⁰². Przypadające na ten rok powstanie w państwie koreańskim dało podstawy do interwencji chińskiej.

Sytuacja była więc bardzo dynamiczna i napięta, co pokazał 1884 r., gdy jeden z reformatorów w Korei Kim Ok-kyun licząc na poparcie Japończyków stanął na czele zamachu stanu, który jednakże ostatecznie zakończył się niepowodzeniem. W obliczu zagrożenia, władzom koreańskim pomogła armia chińska. Pomimo wyraźnej frustracji w Japonii takim rozwojem zdarzeń do wojny nie doszło (nie był to odpowiedni moment na działania zbrojne dla ciągle rozwijającego się państwa). Co więcej, dzięki porozumieniu z Chinami zawarto w 1885 r. tzw. pakt Itō-Li²⁰³. Następne lata upłynęły w Korei pod znakiem przeróżnych wpływów z zagranicy m.in. rosyjskich, w tym rejonie pojawili się także np. Brytyjczycy²⁰⁴.

Japonia musiała więc odłożyć w czasie plany podboju Półwyspu Koreańskiego, jednak niezmiennie wiele działo się w samym państwie japońskim. Pod koniec lat 80. XIX w. doszło bowiem w nim do bardzo znaczącego i zarazem symbolicznego wydarzenia. Wcześniejsze reformy i podejmowane działania przyniosły Konstytucję *Meiji* (1889 r.)²⁰⁵. Dokument ten był potwierdzeniem drogi obranej przez państwo. Reformował niemal wszystkie dziedziny życia i funkcjonowanie kraju. Przebudował m.in.:

- sferę polityczną i administracyjną, gdzie przestał funkcjonować np. ustrój feudalny,
- sferę społeczną, gdzie rozwiązano tzw. system czterech klas obowiązujący wcześniej w Japonii,
- skarb państwa, system bankowy i reformę finansów np. przez reorganizację systemu pieniężnego,
- ekonomię Japonii, np. poprzez uregulowanie systemu podatkowego,

202 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 165.

203 Na mocy tego porozumienia zarówno Japonia jak i Chiny zobowiązały się do wycofania swoich wojsk z Korei, a także m.in. do informowania o następnych posunięciach dotyczących dzielącego oba podmioty terytorium.

204 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 166-167.

205 Podpisaną 11 lutego 1889 r. - niniejszy akt prawny wszedł natomiast w życie pod koniec listopada 1890 r. Polskie tłumaczenie Konstytucji Wielkiego Cesarstwa Japonii można znaleźć w: Ewa Pałasz-Rutkowska, *Cesarz Meiji (1852-1912) Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii w setną rocznicę śmierci cesarza*, Warszawa 2012, s. 459-464. Ponadto treść dokumentu przeanalizował Grzegorz Górski w swoim artykule pod tytułem: *Konstytucja cesarstwa Japonii z 1889 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2003, tom XIII, zeszyt 1, s. 44-50.

- siły zbrojne – armię tworząc już wtedy fundamenty dalszych jej sukcesów²⁰⁶,
- system edukacji (nowy program), sferę prawną,
- transport, komunikację, m.in. budowa dróg, linii kolejowych,
- religię, gdzie religia *Shinto* z czasem odgrywała coraz ważniejszą rolę, idąc w parze z niezwykle patriotycznym Japończyków²⁰⁷,
- gospodarkę, handel, produkcję w rolnictwie czy rozwój kopalń.

Korzystanie z osiągnięć innych krajów świata jak i własne wartości złożyły się m.in. na jedyną w swoim rodzaju ideologię. Jej przejawem był „Dekret cesarski o wychowaniu” (jap. *Kyoiku-chokugo*) z 1890 r. Oba wspomniane dokumenty przedstawiały monarchię konstytucyjną z elementami nacjonalizmu, który w następnych latach przeradzał się m.in. w poświęcenie dla Cesarstwa²⁰⁸ i osoby cesarza jednoczącego cały naród. Już od najmłodszych lat Japończycy uczyli się szacunku i posłuszeństwa nie tylko wobec władcy, który posiadał nadzwyczajny status oraz boskie korzenie²⁰⁹. Jak zauważyła Elżbieta Kostowska-Watanabe kształtowanie postaw społecznych miało umożliwić państwu realizację celów strategicznych²¹⁰.

Wspomniano już, że Cesarstwo wypełniając swoje ambicje imperialne interesowało się w końcu XIX w. sąsiednią Koreą. Znaczący dla dalszych wydarzeń okazał się 1894 r., kiedy w Korei doszło do „powstania Tonghaków” łączącego się z wystąpieniami chłopskimi. Ruch ten był już znany wcześniej w kraju. Ówczesne udane zresztą kroki powstańców (wywołane położeniem państwa w tamtym okresie) złożyły się na reakcję zarówno Chin jak i Japonii, które wysłały własne oddziały do Korei. Stłumiono „powstanie Tonghaków” jednak oba obce podmioty nie myślały już wtedy o opuszczeniu terytorium państwa koreańskiego²¹¹.

Rosnące naciski Japończyków i napięta sytuacja, która została wywołana właśnie przez opisane wystąpienia przyczyniły się do rozpoczęcia I wojny chińsko-japońskiej. Krótko przed nią, bo dokładnie 16 lipca 1894r. Japonii udało się w końcu sfinalizować prace i zawrzeć porozumienie z Wielką Brytanią tj. traktat Aoki-Kimberley, od nazwisk ministrów²¹². Poza tym niemałym dokonaniem, zważywszy na wcześniejsze próby osiągnięcia konsensusu, istotne dla Japończyków było to, że traktat z Brytyjczykami dał podstawy dla innych tego

206 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 227-233.

207 Kenneth Scott Latourette, *The Development of Japan*, New York 1918, s. 126.

208 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 370-371.

209 Antoni Kość SVD, *Prawo, państwo i religia w Japonii*, „Teka Komisji Prawniczej” 2011, vol. 4, s. 70.

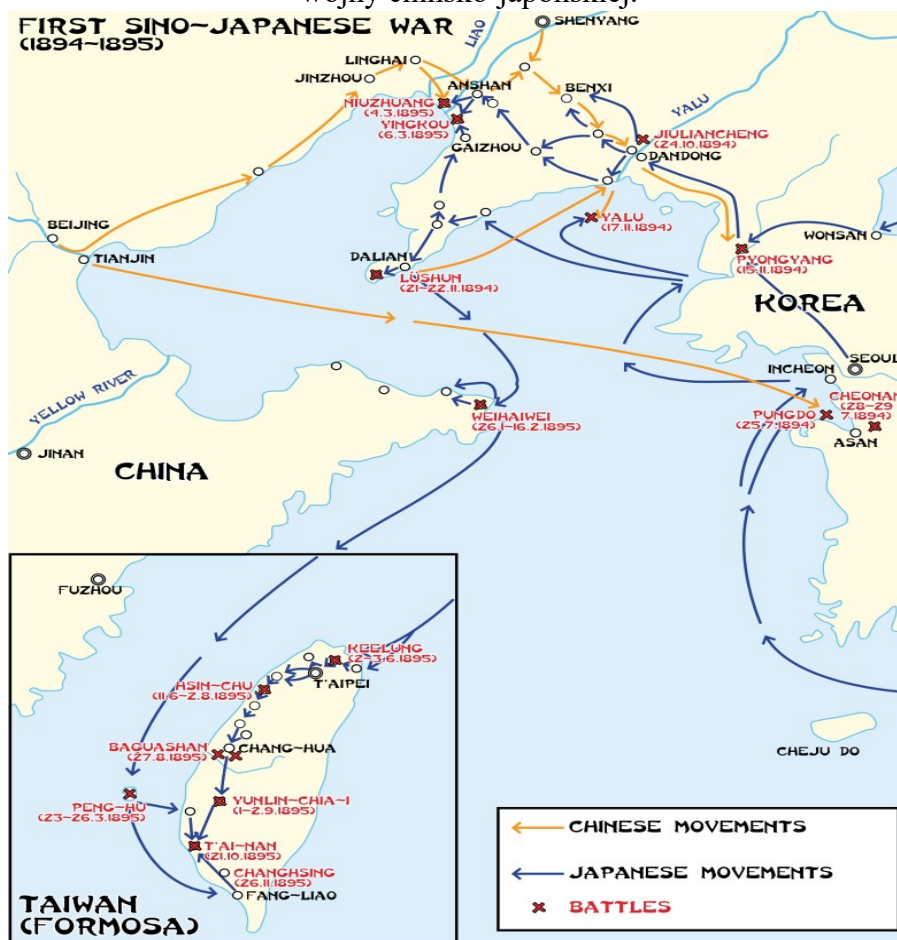
210 Elżbieta Kostowska-Watanabe, *Transformacja Japonii w okresie Meiji i Taishō – nowi ludzie w nowych czasach*, [w:] *Zmiany społeczne w Japonii w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. Elżbieta Kostowska-Watanabe, Kraków 2012, s. 20.

211 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 371-372.

212 Radhey Shyam Chaurasia, *History of Japan*, New Delhi 2003, s. 75.

typu umów. Kilkanaście dni później, bo 1 sierpnia 1894 r. oficjalnie zaczęła się I wojna chińsko-japońska²¹³ wskutek wypowiedzenia wojny Chinom przez Cesarstwo Japonii. Zasadniczym celem Japończyków było pozostanie na Półwyspie Koreańskim²¹⁴.

Mapa 1. Mapa przedstawiająca ruchy wojsk chińskich i japońskich oraz bitwy podczas I wojny chińsko-japońskiej.

Źródło: [https://weaponsandwarfare.files.wordpress.com/2020/11/783px-first_sino-japanese_war.svg_.png?](https://weaponsandwarfare.files.wordpress.com/2020/11/783px-first_sino-japanese_war.svg_.png?w=783)
w=783, dostęp 7 I 2021.

Niemal od razu po rozpoczęciu wskazanego konfliktu zbrojnego Japonia odnosiła sukcesy m.in. w bitwie o Pyongyang, która rozegrała się w połowie sierpnia 1894 r²¹⁵. Jedną z najważniejszych bitew morskich w ramach I wojny chińsko-japońskiej toczyła się u ujścia

213 Jeszcze przed tą datą 25 lipca opisywanego roku doszło do incydentu z udziałem jednostek obu państw – były to wydarzenia bitwy o Pungdo, Piotr Olender, *Sino-Japanese Naval War 1894-1895 (Maritime Series)*, Sandomierz 2014, s. 46.

214 Robert Jakimowicz, *Stosunki japońsko-chińskie w latach 1949-2002: aspekty polityczne i gospodarcze*, Kraków 2004, s. 9.

215 Michael Dillon, *op. cit.*, s. 140.

rzeki Yalu, która jest widoczna na mapie 1. Początek przytoczonych starć przypadł na 17 września 1894 r²¹⁶.

Chińczycy wydawali się w tym wypadku faworytem, ale jednak rywal lepiej potrafił wykorzystać własne zalety w walce na morzu. Jego jednostki były bowiem szybsze i bardziej zwrotne, a co ważniejsze efekty przyniosła także lepsza organizacja oraz wyszkolenie wśród Japończyków, którzy ponosili przy tym małe straty. Zwycięstwo Cesarstwa Japonii u ujścia rzeki Yalu pozwoliło mu realizować następne plany²¹⁷.

Wraz z upływem czasu Japończycy zajęli terytorium całej Korei, a nawet pewną część Chin. Z początkiem 1895 r. nasilały się rozmowy i negocjacje pokojowe, które przebiegały w napiętej atmosferze. Potęgowało ją jeszcze bardziej to, że już w czasie prowadzonych dyskusji Japonia odnosiła dalsze sukcesy na froncie, m.in. zajmując w marcu wyspy Peskadory²¹⁸. Ostatecznie I wojnę chińsko-japońską zakończył traktat z Shimonoseki, który podpisano 17 kwietnia 1895 r²¹⁹.

Nawet pomimo niewygodnego incydentu dla japońskich rządzących łączącego się z postrzeleniem chińskiego posła Li Hongzhang'a i w efekcie złagodzeniu żądań, Kraj Kwitnącej Wiśni mógł liczyć na znaczne zyski – mimo to pojawiały się w narodzie głosy zawodu. Na mocy traktatu z Shimonoseki (spisanego w trzech językach) Chiny zmuszone były do zaakceptowania niepodległości oraz niezależności państwa koreańskiego. Japończycy uzyskali zaś półwysep Liaodong, wyspę Formozę tj. Tajwan i m.in. wspomniane już nieco wcześniej wyspy Peskadory.

Ponadto artykuł 4 omawianego dokumentu zatwierdzał kontrybucję wojenną, którą mieli zapłacić Chińczycy państwu japońskiemu²²⁰. Cesarstwo Japonii mogło również liczyć na szereg różnych przywilejów, w tym np. miało ono od tej pory możliwość produkcji własnych dóbr w Chinach. Chińczycy byli bowiem zobowiązani nadać Japończykom prawo do otwierania fabryk w wybranych portach²²¹.

Zajęcie Tajwanu (mimo zapisów traktatowych) nie przyszło Japonii łatwo. Napotkała bowiem na znaczny opór chińskich mieszkańców. Użyto wojska i Tajwańczycy ostatecznie musieli pogodzić się z okupacją własnego terytorium²²². Problem Japonii przysporzyła także

216 Benjamin Elman, *The "Rise" of Japan and the "Fall" of China after 1895*, [w:] *The Chinese Chameleon Revisited: From the Jesuits to Zhang Yimou*, red. Zheng Yangwen, Cambridge 2013, s. 159.

217 W. Scott Morton, Charlton M. Lewis, *Chiny: historia i kultura*, Kraków 2007, s. 194-195.

218 Michael Dillon, *op. cit.*, s. 140-141.

219 Włodzimierz Wowczuk, *Nowe oblicze starej tradycji Chiny – Japonia*, Białystok 2003, s. 59.

220 Należności te wynosiły 360 mln jenów. Między innymi do czasu spłaty Japonia okupowała port w Weihaiwei, proces ten zakończył się w 1898 r., Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 372.

221 Konrad Seitz, *Chiny: powrót olbrzyma*, Warszawa 2013, s. 97.

222 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 168.

jak się okazało kwestia półwyspu Liaodong. To właśnie w tej sprawie doszło do interwencji, która miała na celu zmusić Cesarstwo do rezygnacji z tego terenu w zamian za większe odszkodowanie²²³. Mowa tutaj o tzw. potrójnej interwencji za którą odpowiedzialne były Rosja, Francja i Niemcy. Rosjanie proponowali także wystosowanie podobnego stanowiska Anglii, lecz ta nie była zainteresowana. Japończycy ostatecznie poddali się naciskom, skutkiem czego w wyniku poprawki do traktatu z Shimonoseki utracili prawa do wymienionego obszaru²²⁴. Nie zmieniało to jednak tego, że traktat oznaczał coś więcej niż zwykłe pokonanie wroga w działaniach zbrojnych - miał bowiem również wydźwięk symboliczny.

Oprócz prestiżu jaki zyskała Japonia pokonując Chińczyków, wielkim sukcesem po wojnie okazały się być m.in. zyski gospodarcze, które rządzący mogli przeznaczyć na kolejne inwestycje - głównie na dalsze zbrojenia. W dodatku losy omawianej I wojny chińsko-japońskiej pokazały i jednocześnie potwierdziły udane kroki Japończyków jeśli chodzi o zmiany w państwie, czego nie mogły o sobie powiedzieć będące w odwrocie Chin, przeżywające coraz to większe problemy.

W Państwie Środka panowało wówczas ogromne zamieszanie na najwyższych szczeblach władzy, choć w tle pojawiły się tzw. Reformy Stulecia – później zresztą zahamowane²²⁵. Chiny nadal były krajem podzielonym na różne strefy wpływów: np. Rosja zajmowała m.in. Mandżurię, Anglia zbudowała własną kolej do Pekinu i korzystała z Weihaiwei, zaś Stany Zjednoczone realizowały w państwie chińskim tzw. zasadę otwartych drzwi (ang. *open door policy*) dzięki której mogły czerpać korzyści bez wydzielenia swojego obszaru²²⁶.

Wątek Chin był także istotny w kontekście samej Japonii, gdyż również Japończycy mogli liczyć na określone zyski wynikające m.in. z traktatu z Shimonoseki²²⁷. Położenie Państwa Środka było jednak od dawna niezwykle trudne. Co więcej, kraj ten wraz z początkiem następnego stulecia (XX wiek) zmagął się z powstaniem „bokserów”, w którego tłumieniu brali też udział żołnierze japońscy. Warto nadmienić, że przytoczone powstanie złożyło się na wiele zmian w państwie chińskim²²⁸.

223 W. Scott Morton, Charlton M. Lewis, *op. cit.*, s. 195.

224 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 372-373.

225 Jakub Polit, *Chiny*, Warszawa 2004, s. 27-29.

226 Roman Sławiński, *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002, s. 69.

227 Teresa Halik, *Stosunki Chin z obcymi mocarstwami od połowy XIX w. do lat 30. XX w.*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. Roman Sławiński, Kraków 2005, s. 86.

228 Marek Bankowicz, *Daleki Wschód – powstanie bokserów w Chinach, wojna rosyjsko-japońska, Chiny republiką*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 60-62.

Mapa 2. Mapa przedstawiająca wojnę i pokój pomiędzy Rosją a Japonią w latach 1904-1905.

Źródło: <https://i.pinimg.com/originals/56/4f/f4/564ff467d1e4de765771e1c1729e3de5.jpg>, dostęp 11 I 2021.

Względny spokój nie trwał długo na Dalekim Wschodzie, ponieważ zakłóciły go starcia Rosji i Japonii odbywające się w ramach wojny rosyjsko-japońskiej, toczonej w latach 1904-1905 (co zostało przedstawione na mapie 2).

Stosunki obu państw pogorszyły się już w czasie tzw. potrójnej interwencji, o której wspomniano wcześniej, i w wyniku wpływu Rosjan na warunki zawarte w traktacie z Shimonoseki²²⁹. Nie można również pominąć faktu, że Rosja wraz z końcem XIX wieku jawiła się jako zagrożenie dla japońskich interesów na kontynencie, zarówno w Korei jak i budując kolej transsyberyjską do Władywostoku poprzez Mandżurię czy rozbudowując swoje wpływy w tej bogatej prowincji Chin oraz np. w 1898 r. przejmując półwysep Liaodong²³⁰.

229 Hisho Saito, *A History of Japan*, New York 2010, s. 236.

230 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 171.

Wraz z nadejściem nowego stulecia kroki Japończyków skupiające się na własnym bezpieczeństwie intensyfikowały się, czego najlepszym odzwierciedleniem był już układ z 1902 r. z Anglią. Miał on obowiązywać oba kraje przez okres pięciu lat i zabezpieczać ich interesy na Dalekim Wschodzie, co ciekawe istniał także zapis o ewentualnej pomocy dla Japonii ze strony Anglii w wypadku pojawienia się w konflikcie zbrojnym z Rosją innego państwa. Trzeba podkreślić, że Rosjanie zupełnie nie doceniali Japończyków²³¹.

Bezskuteczne, w perspektywie dalszych działań, okazały się być także bilateralne rozmowy prowadzone przed wojną. Fiasko na drodze dyplomatycznej spowodowało, że Japończycy przystąpili do zdecydowanych kroków, bo w nocy z 8 na 9 lutego 1904 r. zaatakowali jednostki rosyjskie w Czemulpo i w Porcie Artura. Wydarzenia te były istotne w obliczu konfliktu między Rosją a Japonią, gdyż dopiero po nich doszło do oficjalnego ogłoszenia wojny – nastąpiło ono dokładnie 10 lutego 1904 r.²³². Celem było zabezpieczenie Korei przed Rosją i wyparcie jej z Mandżurii²³³.

W dużym skrócie wraz z trwającymi już działaniami zbrojnymi, Japończycy korzystając z trudnego położenia przeciwnika (wynikającego z braku odpowiedniego wsparcia w rejonie walk) zgromadzili własne siły lądowe w Korei. Takie strategiczne posunięcie pozwoliło im też wejść do Mandżurii. Dzięki szybkim postępom na froncie Rosjanie znaleźli się w odwrocie, co doprowadziło np. do oblężenia Portu Artura zdobytego na początku 1905 r. przez armię japońską. Obie strony w walkach poniosły dotkliwe straty²³⁴.

Ważne dla losów wojny rosyjsko-japońskiej były starcia pod Mukdenem i zmagania prowadzone w bitwie morskiej w cieśninie Cuszima. Jeśli chodzi o pierwsze wymienione miejsce, to na przełomie lutego/marca 1905 r. doszło tam do największej bitwy lądowej w ramach opisywanego konfliktu zbrojnego. Pomimo nieznacznej przewagi Rosji, armia japońska odniosła zwycięstwo, ponosząc jednak przy tym duże straty. Już ta porażka była dla Rosjan bolesnym ciosem, a złe nastroje pogłębiła jeszcze klęska pod Cuszimą. Flota admirała Heihachirō Tōgō rozgromiła w końcu maja rosyjskie jednostki. Po tym tryumfie nad wrogiem Japonię ogarnęła wręcz euforia, a wspomniany admirał floty był podziwiany w całym kraju²³⁵. Nie znaczy to, że Japończycy nie mieli jednak swoich problemów m.in. finansowych, natomiast w Rosji sromotna klęska poniesiona w wojnie i niezadowolenie społeczne doprowadziły w 1905 r. do rewolucji.

231 Marek Bankowicz, *op. cit.*, s. 62.

232 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 375.

233 John T. Kuehn, *A Military History of Japan: From the Age of the Samurai to the 21st Century*, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England 2014, s. 157.

234 Marek Bankowicz, *op. cit.*, s. 63-64.

235 *Ibidem*, s. 64.

Negocjacje pokojowe w Portsmouth rozpoczęły się 9 sierpnia 1905 r., a mediacji w rozmowach podjął się prezydent Stanów Zjednoczonych Theodore Roosevelt, który przyczynił się do osiągnięcia porozumienia - dokumenty podpisano 5 września. W wyniku dyskusji Rosjanie zmuszeni zostali do zaakceptowania niezależności państwa koreańskiego i jednocześnie praw Japonii w tym kraju. Japończycy mogli także liczyć na przejęcie półwyspu Liaodong i kolei w południowej Mandżurii. Ponadto Cesarstwo zyskiwało część Sachalinu, a japońscy rybacy mogli łowić ryby w tamtejszym rejonie świata²³⁶. Rosja czuła się upokorzona. Rozwiązania przyjęte w Portsmouth spotkały się z głosami rozczarowania opinii publicznej w Japonii²³⁷.

Pomimo to kolejne zwycięstwo, tym razem z silną Rosją, ponownie dodało Cesarstwu prestiżu jak i podniosło jego status na arenie międzynarodowej. Po wojnie Japonia zamieniła Koreę w swój protektorat, a już w sierpniu 1910 r. zaanektowała to państwo²³⁸. Udany marsz od podmiotu pogrążonego w izolacji do jednego z mocarstw symbolicznie zakończyła śmierć cesarza Meiji, która przypadła na rok 1912²³⁹. Naród musiał pogodzić się z odejściem władcy, który stworzył fundamenty dla imperialistycznych ambicji – polityki, która nie zmieniła swojego oblicza, aż do 1945 r.

236 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 376.

237 Joanna Katarzyna Puchalska, *op. cit.*, s. 37.

238 Mikiso Hane, Louis G. Perez, *Modern Japan: A Historical Survey (fourth edition)*, Boulder 2009, s. 188.

239 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 255.

2.2. Okres militaryzacji i dominacji. Wojna i kapitulacja państwa.

W wyniku śmierci cesarza Mutsuhito - Meiji 1912 r. przyniósł zmiany na dworze cesarskim. Państwo nie tylko miało powitać następcę, ale też wkroczyć w nową erę w swoich dziejach. W związku z tym, gdy 123 cesarzem w historii Japonii został Yoshihito (cesarz Taishō) w kraju rozpoczynał się okres *Taishō*, który trwał do 1926 r.²⁴⁰. Era ta stała pod znakiem wielu trudności wewnętrznych i zewnętrznych z którymi musiało zmierzyć się Cesarstwo. Takie działania były trudniejsze niż wcześniej, dlatego, że na świecie zachodziły niespotykane dotąd wydarzenia, które zmieniały jego oblicze – wybuchła I wojna światowa w 1914 r.

Dla Japonii oznaczała szansę kolejnego poszerzenia imperium. Stanowiło to jedną z pobudek jakimi kierowało się Cesarstwo dołączając do działań wojennych. Innym argumentem przemawiającym wtedy do Japończyków była kwestia poszanowania sojuszu z Wielką Brytanią²⁴¹. Z tego względu Japonia przystąpiła do I wojny światowej po stronie brytyjskiej i całej Ententy.

Japończycy bardzo szybko zwrócili uwagę na niemieckie terytoria znajdujące się w Azji i na Pacyfiku. Chodziło o tereny na półwyspie Szantung (Shandong) jak i obszary w Mikronezji. Były to wyspy Marshalla, Karoliny oraz Mariany z wyłączeniem terytorium Guam. Wszystkie wymienione powyżej tereny ze względu na swoje położenie były słabo zabezpieczone przed ewentualną koniecznością obrony²⁴². Stąd już pod koniec 1914 r. armia japońska zajęła atrakcyjne obszary, co także spotkało się z akceptacją strony brytyjskiej²⁴³.

Sukcesy rozwijającego się imperium japońskiego rozbudziły jeszcze bardziej ambicje rządzących. Początek następnego roku stał pod znakiem 21 żądań wystosowanych przez Japonię wobec państwa chińskiego. W styczniu 1915 r. premier Japonii Shigenobu Ōkuma działając wspólnie z ministrem spraw zagranicznych Katō Takaakim przedstawili drugiej stronie szereg pakietów żądań, które uderzały w suwerenność Chin. Przedstawione postulaty spotkały się z oburzeniem Chińczyków. Stanowiska Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych złożyły się na złagodzenie postawy Japończyków, mimo to Japonia uzyskała

240 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 255.

241 Milton W. Meyer, *Japan: A Concise History (Fourth Edition)*, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK 2009, s. 182.

242 Mark R. Peattie, *op. cit.*, s. 227.

243 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 241.

m.in. potwierdzenie własności Szantungu czy swojej mocnej pozycji w południowej części Mandżurii.

W porozumieniu zawartym w 1917 r. ze Stanami Zjednoczonymi, znanym pod nazwą Ishii-Lansing (od nazwisk przedstawicieli obu stron), Japończycy akceptowali suwerenność państwa chińskiego, lecz co istotne mieli również zapewnioną ciągłość swoich interesów w tym kraju. Z kolei Amerykanie dzięki umowie z Japonią mogli liczyć na zyski handlowe wynikające z kontaktów z Państwem Środka²⁴⁴.

W 1918 r. Japończycy przyłączyli się do interwencji zbrojnej w ramach ekspedycji syberyjskiej, która miała na celu wzmocnić pozycję „białych” Rosjan w starciu z „czerwonymi” tj. bolszewikami. W czasie podanej operacji Japonia m.in. wspólnie z oddziałami Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych okupowała Władywostok. Przywołane w tym miejscu czyny zakończyły się jednakże fiaskiem i ostatecznie wycofaniem się Japonii (w późniejszych latach) z tego rejonu świata²⁴⁵, jednocześnie Cesarstwo działało na rzecz wzmocnienia swoich interesów w Mandżurii oraz Szantungu²⁴⁶.

Zakończenie I wojny światowej dało Japończykom mocną pozycję na arenie międzynarodowej, także w obliczu zbliżającej się konferencji pokojowej w Wersalu przypadającej na rok 1919. Zatwierdzono wówczas m.in. japońską kontrolę nad wymienionymi wcześniej niemieckimi terytoriami. W trakcie samej konferencji Japończycy nie odznaczyli się większą aktywnością. Wpływ na takie zachowanie przedstawicieli Cesarstwa miały ambicje tego podmiotu związane z dalszą ekspansją terytorialną, lecz rosnąca w siłę Japonia nie uchodziła uwadze innych państw np. Stanów Zjednoczonych, co zaowocowało Konferencją Waszyngtońską – odbywającą się w latach 1921-1922²⁴⁷.

Celem konferencji było pokojowe rozwiązanie napięcia w rejonie wschodniej Azji wywołanego różnymi wpływami i tym samym powstrzymanie wyścigu zbrojeń morskich. W wyniku rozmów prowadzonych pomiędzy jej uczestnikami, od listopada 1921 r. do lutego 1922 r. podpisano 7 traktatów i uzyskano 12 rezolucji.

Traktat pięciu mocarstw morskich (ang. *The Five Power Naval Treaty*) dotyczył przede wszystkim współczynników odnoszących się do okrętów marynarki wojennej. W związku z tym przedstawiono proporcje w stosunku 5:5:3:1,75:1,75 kolejno dla Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Japonii, Francji i Włoch.

244 Ibidem, s. 241-242.

245 Marek Bankowicz, *Daleki Wschód: chaos polityczny w Chinach, wstąpienie na tron w Japonii cesarza Hirohito*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 261.

246 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 242.

247 Lech Wyszczelski, *op. cit.*, s. 140-141.

Następna umowa, czyli traktat czterech mocarstw (*The Four Power Treaty*), której stronami były wymienione kraje z wyłączeniem Włoch wnosila o poszanowanie praw zainteresowanych podmiotów na Pacyfiku. Natomiast traktat 9 mocarstw (*The Nine Power Treaty*) mimo że w gruncie rzeczy odnosił się do państwa chińskiego, to także był niezwykle istotny dla japońskich interesów. Do grona sygnatariuszy tego porozumienia należały Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Japonia, Francja, Włochy (wszystkie już wymienione) oraz Belgia, Holandia, Portugalia i Chiny. Na mocy tej umowy umiędzynarodowiono politykę otwartych drzwi, która nie przewidywała specjalnych praw innych państw w odniesieniu do Chin, w tym też Japonii. Poza tym kraje będące stronami przytoczonego dokumentu zgodziły się respektować suwerenność i niezależność Państwa Środka.

Ważne w perspektywie niniejszego podrozdziału były osiągnięcia uzyskane w trakcie spotkań pomiędzy przedstawicielami Japonii i Chin. Bilateralne porozumienie skutkowało głównie tym, że Chińczycy co prawda otrzymali z powrotem niektóre tereny, lecz Japończycy dalej utrzymywali wpływy na ich terytorium. Postanowienia Konferencji Waszyngtońskiej przyczyniły się wyraźnie do złagodzenia napięcia w kolejnych latach w rejonie Azji i Pacyfiku²⁴⁸.

W związku z osiągnięciami konferencji, w Japonii pojawiły się głosy krytyki odnoszące się do zbyt „miękkiej” postawy zajmowanej wobec innych państw. Umowy zawarte w jej trakcie doprowadziły również do cięć w wojsku, przez co część kadry trafiła do szkół zajmując stanowiska instruktorów wojskowych - przyczyniło się to do wzrostu japońskiego militarizmu.

W 1925 r. Japończycy nawiązali stosunki zarówno handlowe jak i dyplomatyczne ze Związkiem Radzieckim²⁴⁹, co było efektem prac ówczesnego ministra spraw zagranicznych Shidehary Kijuró, który stawiał na współpracę z podmiotami zewnętrznymi. W kraju nie wszystkim podobała się taka postawa, gdyż była ona sprzeczna z wielkimi ambicjami Cesarstwa. Połowa lat 20. XX wieku przyniosła zmianę na dworze cesarskim.

Cesarz Yoshihito zmarł w grudniu 1926 r. po zmaganiach z chorobą, a jeszcze tego samego dnia zastąpił go jego syn Hirohito. W Japonii nastał zatem nowy okres – tzw. era *Shōwa* oznaczająca „oświecony pokój”, która zbiegła się w czasie z wzrostem militarizmu i nacjonalizmu państwa. Ukazały to wydarzenia lat 30. i 40. XX w. zachodzące w Cesarstwie²⁵⁰.

248 Milton W. Meyer, *op. cit.*, s. 187-189.

249 W wyniku tych działań Japonia wycofała swoich żołnierzy z północnego Sachalinu.

250 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 404-405.

Obiektem zainteresowania Japończyków w wymienionym okresie były niezmiennie Chiny. Już w czerwcu 1928 r. doszło do przygotowanego przez przedstawicieli Armii Kwantuńskiej²⁵¹ wysadzenia pociągu wraz z chińskim wojskowym Zhangiem Zuolin, które miało być pretekstem do podjęcia bardziej radykalnych kroków na terytorium Chin. Wówczas tak daleko idące plany członków Armii Kwantuńskiej nie doszły jednak do skutku²⁵². Jak się okazało za incydem w okolicach Mukdenu na początku czerwca 1928 r. stał pułkownik Daisaku Kómoto. Samo wydarzenie było także zaskoczeniem dla rządu japońskiego z premierem Giichi Tanaką na czele. Skończyło się ono jednakże jedynie na zwolnieniach wewnątrz Armii Kwantuńskiej i późniejszej zmianie na stanowisku premiera Japonii²⁵³. Inaczej wyglądała sytuacja trzy lata później za sprawą tzw. incydentu mukdeńskiego, który przypadł na rok 1931.

Latem 1931 r. panowało napięcie, ponieważ w czerwcu zabito jednego z oficerów Cesarstwa Japonii kapitana Shintaro Nakamurę. Podróżował on po Mandżurii i został zabity przez chińskich żołnierzy²⁵⁴. We wrześniu wspomnianego roku doszło natomiast do przytoczonego incydentu mukdeńskiego. Taktyka zastosowana przez członków Armii Kwantuńskiej była podobna jak trzy lata wcześniej i miała analogiczne cele. W ramach tych działań została wysadzona linia kolejowa w okolicach Mukdenu - o co ponownie oskarżono stronę chińską. W przeciwieństwie do 1928 r. tym razem militarna inwazja Japończyków okazała się być kwestią godzin, której nie dało się już powstrzymać. Interesująca w perspektywie opisywanego tutaj zdarzenia była jeszcze postawa cesarza Hirohito, który nie zareagował na poczynania swoich żołnierzy - można było to odczytać jako aprobatę podjętych przez nich kroków w Mandżurii²⁵⁵.

Japońska ofensywa i opanowanie Mandżurii doprowadziły do utworzenia w 1932 r. marionetkowego państwa znanego pod nazwą Mandżukuo. Prowadzone przez lata na tym terytorium prace i przeznaczane środki na jego rozwój stworzyły warunki do tego, że już w czasie rozpoczęcia wojny na Pacyfiku, Mandżuria była najbardziej zmilitaryzowana na całym kontynencie²⁵⁶. Ponadto zdecydowane działania Japończyków zaowocowały także m.in. wystąpieniem Japonii z Ligi Narodów, które przypadło na 1933 r. W kontekście samego Mandżukuo warto dodać, że było ono podporządkowane Japończykom, lecz oficjalnie jego

251 Były to oddziały powołane do ochrony m.in. linii kolejowej w południowej Mandżurii.

252 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 258.

253 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 407-408.

254 Marek Bankowicz, *Chiny i Japonia – rządy Czang Kaj-szeka w Chinach, japoński militarizm*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 401.

255 Kenneth G. Henshall, *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, New York 1999, s. 109-110.

256 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 276.

przywódcą był ostatni cesarz Chin Pu I. Początkowo był on prezydentem omawianego tworu, zaś w 1934 r. został mianowany cesarzem Mandżukuo²⁵⁷.

Cesarstwo Japonii nie poprzestało na działaniach w rejonie Mandżurii, jego ambicje były o wiele większe. W sierpniu 1936 r. przedstawiono najbardziej istotne cele polityki państwa. W dużym uproszczeniu można stwierdzić, że skupiały się one zwłaszcza na kolejnych podbojach i konfrontacjach z innymi podmiotami²⁵⁸. Założenia polityki japońskiej i niezmiennie zainteresowanie Chinami doprowadziły ostatecznie do postawienia na otwarte działania zbrojne. Przyniosły one w 1937 r. kolejny konflikt zbrojny, a więc II wojnę chińsko-japońską (1937-1945), która zajmowała oba kraje przez następne lata. Chińczycy jeszcze przed samym konfliktem z Japonią ostrzegali inne nacje przed jej agresywną postawą, lecz nie przyniosło to żadnego skutku.

Najazd japoński spotkał się z reakcją drugiej strony. Doszło do porozumienia Kuomintangu (KMT) z komunistami (z którymi wcześniej rywalizowano) tak, by być lepiej przygotowanym do dalszych działań na froncie. Z tego względu w tamtym czasie oddziały komunistów przerodziły się w 8. Armię chińskich sił zbrojnych. Takie zabiegi Chińczyków nie powstrzymały wroga dlatego, że to Japonia nadawała ton następnym wydarzeniom i jej żołnierze przesuwali się w głąb terytorium Państwa Środka, zaznaczając swą obecność wyjątkowym okrucieństwem.

Szybko zdobyli Pekin jak również Tianjin - oba te sukcesy Japonii na froncie nastąpiły pod koniec lipca 1937 r²⁵⁹. Następnie zaatakowano Szanghaj, jednak jego zdobycie nie przyszło Japończykom już tak łatwo. Pomimo przewagi agresora, Chińczycy nie oddawali swojej pozycji i nie poddawali się. Efektem zacieklej obrony Szanghaju była jednak utrata przez stronę chińską prawie całych sił powietrznych²⁶⁰.

Złamanie chińskiego oporu w Szanghaju i kolejny sukces Japonii wpływał na dalszą ofensywę Japończyków. Następnym celem był Nankin, stolica Chin, która jak się później okazało stała się symbolem II wojny chińsko-japońskiej i zapisała się w niechlubnej historii Cesarstwa Japonii (położenie miasta leżącego na wschodzie kraju można zobaczyć na załączonej mapie).

257 Marek Bankowicz, *Chiny...*, *op. cit.*, s. 402.

258 Ewa Pałasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *Japonia*, Warszawa 2004, s. 141.

259 Marek Bankowicz, *Chiny...*, *op. cit.*, s. 403.

260 Jakub Polit, *op. cit.*, s. 157-158.

Mapa 3. Położenie Nankinu.

Źródło: <http://www.historyplace.com/worldhistory/genocide/china-map.gif>, dostęp 10 II 2021. *Nanjing – Nankin.

Nankin ogromnie istotny dla Chińczyków nie tylko był stolicą państwa, ale także siedzibą rządu. Ze względu na panujące okoliczności jeszcze 30 listopada 1937 r. chiński rząd przeniósł się jednakże do Hankou²⁶¹. W kolejnych tygodniach doszło w Nankinie do wydarzeń, które były określane chociażby jako rzeź nankińska, gwałt nankiński czy masakra w Nankinie. Już 7 grudnia 1937 r. miał miejsce nalot japoński, natomiast dzień później Nankin opuścił przywódca Kuomintangu Czang Kaj-szek. Po stronie chińskiej panowało ogromne zamieszanie i liczone nawet przez moment na uniknięcie walk²⁶², ale w nocy z 11 na 12 grudnia opisywanego roku rozpoczęły się kolejne naloty na miasto²⁶³. Upadek Nankinu był więc w zasadzie nieunikniony, a miasto opuścił również nominowany dowódcą w czasie obrony Tang Shengzhi²⁶⁴. 13 grudnia 1937 r. rozpoczęła się masakra nankińska²⁶⁵.

Rosła liczba kolejnych egzekucji, a jedna z największych nastąpiła w okolicach góry Mufu. W jej wyniku śmierć poniosło 57 tys. osób cywilnych jak również żołnierzy chińskich. Oddziały japońskie aby poradzić sobie z ilością ciał paliły je, a następnie wrzucały do rzeki

261 Marek Bankowicz, *Chiny...*, *op. cit.*, s. 403.

262 Dowódca wojskowy Tang Shengzhi do końca starał się negocjować rozejm.

263 Jakub Polit, *Smutny Kontynent: Z dziejów Azji Wschodniej w XX wieku*, Kraków 2002, s. 31-33.

264 Iris Chang, *Rzeź Nankinu. Historia zapomnianego ludobójstwa*, przełożył Konrad Godlewski, Warszawa 2013, s. 79-81, w tej książce można znaleźć więcej bardziej szczegółowych opisów prezentowanych treści.

265 Daqing Yang, *The Malleable and the Contested: The Nanjing Massacre in Postwar China and Japan*, [w:] *Perilous Memories: The Asia-Pacific War(s)*, red. Takashi Fujitani, Geoffrey M. White, Lisa Yoneyama, Durham and London 2001, s. 51.

Jangcy. W zasadzie każdy obywatel Chin stał się celem najeźdźcy - bez względu na płeć czy wiek.

Zbrodnie były jeszcze bardziej okrutne, gdy spojrzano się na ich okoliczności. Z czasem zabijanie przez żołnierzy japońskich przybrało formę konkursów i rozrywki dla jednostek Cesarstwa²⁶⁶. W dodatku oprócz przytoczonych licznych zabójstw w rejonie Nankinu, prawdziwą plagą okazały się być gwałty na okolicznych dziewczynach i kobietach²⁶⁷. Powyższe przykłady stanowiły tylko część okrucieństw zadanych wtedy przez oddziały armii japońskiej, co podkreślało tragedię osób, które pozostały w Nankinie.

Byli to często ludzie całkowicie bezbronni, osoby, które z różnych względów (np. wieku) nie mogły opuścić miasta. Nikt nie spodziewał się jednak tak tragicznego losu. Mieszkańcy liczyli m.in. na efektywność powstałej strefy bezpieczeństwa. Chińczycy początkowo wiwatowali na cześć Japończyków i wywieszali flagi Kraju Kwitnącej Wiśni²⁶⁸ - żadne z tych działań nie przyniosło skutku. Żołnierze walczący w imię cesarza przez lata byli szkoleni nie tylko do posłuszeństwa, ale także m.in. rozbudzano w nich niechęć wobec narodu chińskiego. Japończykom przyświecała niezwykła dyscyplina i rygor stosowany nie tylko w szkołach, lecz co najważniejsze również w szeregach armii, gdzie intensywność indoktrynacji była zatrważająca. Fundamenty tak głęboko zakorzonego militarizmu w społeczeństwie przyniosła już restauracja *Meiji*²⁶⁹.

Iris Chang w swojej bestsellerowej książce noszącej oryginalny tytuł „The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of the World War II” przedstawiła różne zestawienia liczby ofiar. Autorka ta wyróżniła m.in. osobę chińskiego eksperta wojskowego Liu Fang-chu, który utrzymywał, że w czasie masakry nankińskiej śmierć poniosło, aż 430 tys. osób. Z kolei badania historyka Suna Zhaiwei doprowadziły go do konkluzji, iż liczba poległych powinna oscylować w okolicach 227 tys. Dla porównania pochodzący z Japonii Ikuhiko Hata stwierdzał, że szacunkowo w Nankinie zginęło 38-42 tys. ludzi²⁷⁰.

Równie sceptyczne stanowisko w stosunku do bardzo dużej liczby zabitych Chińczyków na terenie Nankinu prezentował Jean-Louis Margolin, który wyliczał trudności i wątpliwości w odniesieniu do ofiar masakry. W bardzo dużym skrócie w ramach swoich przemyśleń doszedł on do wniosku, że przywołane tu największe liczby przez Iris Chang były

266 Jakub Polit, *Smutny...*, *op. cit.*, s. 34-36.

267 Witold Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław 1992, s. 649.

268 Jakub Polit, *Gorzki triumf. Wojna chińsko-japońska 1937-1945*, Kraków 2013, s. 216.

269 Iris Chang, *op. cit.*, s. 33-36.

270 Ibidem, s. 101-102.

zawyżone²⁷¹. W literaturze można spotkać bardzo różne dane dotyczące ilości ofiar, które jednak zazwyczaj oscylują w granicach 200 tys. zabitych²⁷².

W kontekście Nankinu należy wspomnieć także wkład i pomoc cudzoziemców znajdujących się wówczas w mieście, którzy ocalili wielu ludzi. Dużą rolę odegrały wtedy takie osoby jak np. John Rabe czy chirurg Robert Wilson²⁷³. Wydarzenia z Nankinu nie załamały ducha narodu, a nawet przyczyniły się do zupełnie odwrotnego rezultatu. Efektem heroizmu ukazującego się po stronie chińskiej były dalsze niezwykle długie starcia w ramach II wojny chińsko-japońskiej z nacierającym i bezwzględnym wrogiem.

Żołnierze Cesarstwa Japonii kontynuowali swój marsz kierując się w głąb terytorium Chin, a ich następnym celem zostały miasta Suzhou i Wuhan. Zajęli także Kanton - istotny port dla Chińczyków²⁷⁴. W rękach japońskich znalazły się ośrodki znajdujące się w północnych, środkowych i południowych częściach Państwa Środka. Można było jednak zaobserwować szereg różnych problemów z jakimi przyszło mierzyć się Japończykom w przedłużających się starciach. Okazało się, że Japonia mogła nie być w stanie całkowicie podbić Chin, nie mówiąc już o szybkim pokonaniu wroga. Olbrzymie tereny sprawiały kłopoty nacierającej armii²⁷⁵. Poza tym nieustannie rosły koszty i zarazem środki przeznaczane na cele ekspansji w Chinach, co uderzało w gospodarkę Cesarstwa. Nie bez znaczenia był także fakt, że w czasie II wojny chińsko-japońskiej Chińczycy nie mieli w gruncie rzeczy głównego ośrodka (centrum) przez co opanowanie ich kraju było niezwykle trudne. Chiny korzystały w walce z pomocy Związku Radzieckiego, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

To jednak wsparcie płynące ze strony ZSRR było szczególnie wymowne, zwłaszcza, że Japonia ścierała się niejednokrotnie z tym państwem w poprzednich latach. Pod koniec lat 30. XX w. teatrem działań stało się pograniczne mongolsko-mandżurskie, gdzie decydujące walki odbyły się w 1939 r. Wspomniane starcia Japończyków przeciwko Sowiecom²⁷⁶ miały miejsce w rejonie rzeki Chałchyn-Goł. W ich rezultacie oddziały japońskie zostały zepchnięte do defensywy i ostatecznie wraz z końcem sierpnia 1939 r. poległy w potyczce z nieprzyjacielem, ponosząc przy tym dotkliwe straty²⁷⁷. W połowie września osiągnięto porozumienie pomiędzy Japonią a ZSRR skutkiem czego zaniechano dalszych działań

271 Jean-Louis Margolin, *Japonia 1937-1945. Wojna Armii Cesarza*, przekład Joanna Paulina Rurarz, Agnieszka Rurarz, Warszawa 2013, s. 200-205, 217-223.

272 Jakub Polit, *Chiny...*, *op. cit.*, s. 158.

273 Tenże, *Smutny...*, *op. cit.*, s. 38-39.

274 Witold Rodziński, *op. cit.*, s. 652.

275 Henry Kissinger, *O Chinach*, Wołowiec 2014, s. 101.

276 Mieli oni zawarty traktat o wzajemnej pomocy z Mongolią.

277 Jacek Solarz, *Armia japońska 1875-1945*, Warszawa 2001, s. 66-67.

zbrojnych. Z kolei granica między Mandżukuo a Mongolią miała zostać wyznaczona przez powołaną do tego komisję²⁷⁸.

W międzyczasie doszło do zahamowania japońskiej ofensywy w Chinach, ale Japończycy widzieli swoją szansę w rozpoczętej w Europie II wojnie światowej (1939-1945). Tokio chciało skorzystać na zaangażowaniu państw w ten konflikt i skupić się na własnych podbojach, które miały objąć m.in. wyspy na Pacyfiku czy obszary Indochin. Ponadto za jednego z najpoważniejszych rywali uznawano już wtedy Stany Zjednoczone. We wrześniu 1940 r. Cesarstwo Japonii zawarło pakt wojskowy (pakt Trzech) z przedstawicielami Niemiec i Włoch. Umacniał on pozycję Japonii, która szukała w tym okresie różnych rozwiązań, czego odzwierciedleniem był również podpisany w kwietniu 1941 r. pakt o neutralności ze Związkiem Radzieckim²⁷⁹.

Za osiągnięciami na ścieżce dyplomatycznej szły także kolejne działania w ramach dalszej ekspansji Japonii, która na początku lat 40. XX wieku zasięgiem objęła Indochiny. Skuteczne kroki Japończyków i porozumienie z rządem Vichy złożyły się na przejęcie tych terenów w całości przez Cesarstwo w połowie 1941 r.²⁸⁰. Taka polityka Tokio spotkała się ze stanowczą reakcją m.in. Waszyngtonu, który nałożył embargo na eksport ropy naftowej do Kraju Kwitnącej Wiśni. Decyzja Stanów Zjednoczonych uderzała w japońskie interesy, więc postawiła Cesarstwo w trudnym położeniu²⁸¹. Niewykluczone, że przyspieszyła decyzję o stanowczym działaniu wobec Amerykanów.

Mapa 4. Pearl Harbor na mapie.

Źródło: https://www.insightsonindia.com/wp-content/uploads/2020/05/japanese_attack.jpg, dostęp 21 III 2021.

278 Marek Bankowicz, *Chiny...*, *op. cit.*, s. 405.

279 Lech Wyszczelski, *op. cit.*, s. 151-153.

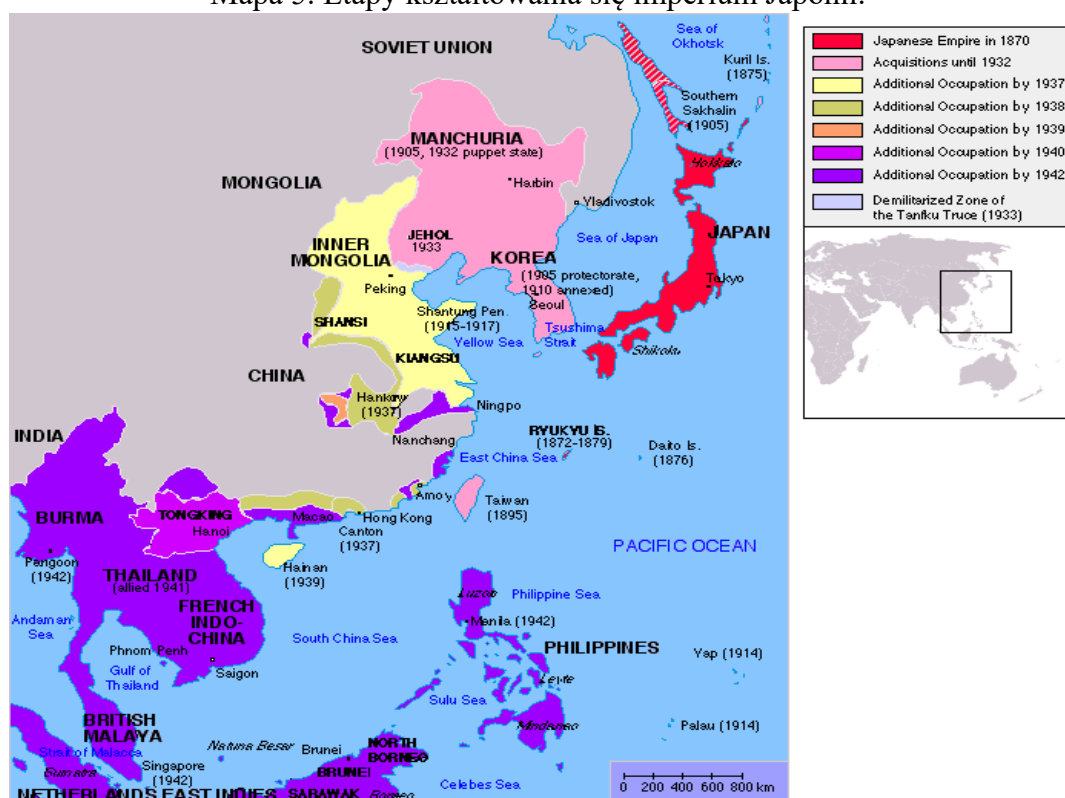
280 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 286.

281 Agata Wiktoria Ziętek, Karol Żakowski, Olaf Pietrzyk, *Polityka zagraniczna Japonii*, Lublin 2018, s. 135.

Na początku grudnia 1941 r. wyznaczono dokładną datę ataku. W momencie rozpoczęcia nalotu na Pearl Harbor (mapa 4) złamano przyjęte zasady prawa międzynarodowego, gdyż formalnie nie wypowiedziano wojny²⁸². Ta wybuchła na Pacyfiku 7 grudnia 1941 r., gdzie ponownie to Japończycy byli agresorem obierając za cel amerykańską bazę wojskową. Jednostkom japońskim udało się m.in. uszkodzić pancerniki Stanów Zjednoczonych, lecz zwycięstwo Cesarstwa w tym wypadku nie oznaczało trwałej przewagi nad USA. Ocalały trzy lotniskowce, których wówczas nie było w bazie. Co więcej, wiele innych budynków istotnych z logistycznego punktu widzenia w Pearl Harbor nie zostało zniszczonych. Takie zaniedbanie strony japońskiej złożyło się na sprawne naprawy w amerykańskiej bazie²⁸³. Po Pearl Harbor Cesarstwo rozpoczęło ekspansję na kolejne obszary.

W latach 1941-1942 Japończycy podbili m.in. Guam, wyspę Wake, Filipiny, Hongkong, Malaje, Singapur, Birmę i Nową Gwineę²⁸⁴. Na mapie 5 można zaobserwować jak zmieniało się rosnące imperium na przestrzeni lat²⁸⁵.

Mapa 5. Etapy kształtowania się imperium Japonii.

Źródło: https://apjif.org/data/Japanese_Empire2.png, dostęp 25 III 2021.

282 Robert Guillain, *Od Pearl Harbor do Hirosimy: Japonia w latach wojny*, tłumaczenie Adam Galica, Warszawa 1988, s. 23-24.

283 David C. Gompert, Hans Binnendijk, Bonny Lin, *Blinders, Blunders, and Wars: What America and China Can Learn*, Santa Monica, California 2014, s. 103.

284 Zdzisław Zblewski, *Wybuch wojny na Pacyfiku. Przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 471-472.

285 Potęgę ówczesnej Japonii odzwierciedla również wykaz jej terytoriów dostępny pod linkiem: <https://www.worldstatesmen.org/COLONIES#Japanese>, dostęp 26 III 2021.

Punktem zwrotnym w historii Cesarstwa jak i wojnie na Pacyfiku okazała się być bitwa o Midway przypadająca na początek czerwca 1942 r. Japończycy chcieli przejąć bazę znajdującą się na zachód od Hawajów, ale w przeciwieństwie do Pearl Harbor tym razem ich plany zostały odczytane. Podczas bitwy o Midway Cesarstwo Japonii utraciło m.in. cztery lotniskowce²⁸⁶. To niepowodzenie zepchnęło Japończyków w dalszej fazie zmagania wojny do defensywy. Jej skutkiem była systematyczna utrata kolejnych terytoriów zajętych wcześniej. Decydujący nie tylko dla losów narodu japońskiego, ale również II wojny światowej okazał się 1945 r.

Japończycy już na początku wskazanego roku zmuszeni zostali do obrony istotnego dla siebie terenu ze strategicznego punktu widzenia tj. wyspy wulkanicznej Iwo Jima (archipelag Bonin). Amerykanom zależało na przejęciu tych obszarów, ponieważ wówczas znacząco zbliżyli by się do Japonii²⁸⁷. Po zaciętych walkach Cesarstwo poniosło porażkę, a na domiar złego oddanie Iwo Jimy ułatwiało bombardowania jego terytorium²⁸⁸. Następnym celem Stanów Zjednoczonych została Okinawa. W trwających niemalże trzy miesiące starciach obie strony zanotowały dotkliwe straty. Także jednak i w tym wypadku Japonia musiała uznać wyższość przeciwnika i wraz z końcem czerwca 1945 r. poniosła kolejną porażkę²⁸⁹.

Los państwa wydawał się być przesądzony, zwłaszcza w obliczu trwającej od połowy lipca 1945 r. konferencji w Poczdamie wskutek której Cesarstwo Japonii zostało wezwane do podpisania bezwarunkowej kapitulacji - Japończycy odrzucili taką opcję. Losy wojny na Dalekim Wschodzie przesądziła decyzja o zrzuconiu na terytorium Japonii bomb atomowych. Rankiem 6 sierpnia 1945 r. armia Stanów Zjednoczonych podniosła w powietrze swoje jednostki (w tym jedną z bombą) z wyspy Tinian – widocznej na mapie 6.

286 Kenneth G. Henshall, *op. cit.*, s. 126-127.

287 Nigel Cawthorne, *Największe bitwy w historii*, tłumaczenie Sławomir Patlewicz, Warszawa 2008, s. 208.

288 Takie bombardowania dotknęły m.in. Tokio.

289 Grzegorz Mazur, *Włączenie się ZSRR do wojny z Japonią. Hiroszima i Nagasaki. Kapitulacja Japonii. Sytuacja w Azji i na Dalekim Wschodzie (Indie, Indochiny, Indonezja)*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 559.

Mapa 6. Mapa ukazująca położenie dwóch poszkodowanych miast w ataku atomowym:
Hiroszimy i Nagasaki.

Źródło: <https://i.pinimg.com/originals/fb/34/90/fb3490444373a3afa834064ea087fd7a.png>, dostęp 25 III 2021.

Celem Amerykanów było miasto Hiroszima, gdzie o 7:09 wybrzmiał alarm, który jednak potem został odwołany, gdyż pierwszy z samolotów odleciał. Wówczas wielu z mieszkańców odetchnęło z ulgą. Stan ten nie trwał długo, bowiem jak oficjalnie przyjmuje się o 8:15 rano zrzucono bombę atomową (tzw. *Little Boy*) na miasto. Kroki te potwierdził później również prezydent Stanów Zjednoczonych Harry S. Truman²⁹⁰. Następnym ciosem dla Japonii było dołączenie Związku Radzieckiego do wojny 8 sierpnia - w pierwszej połowie roku to państwo wypowiedziało Cesarstwu podpisany w 1941 r. pakt o neutralności. Nocą z 8 na 9 sierpnia 1945 r. rozpoczęła się ofensywa wojsk ZSRR na Mandzurię²⁹¹.

Jeszcze tego samego dnia, a więc 9 sierpnia 1945 r. doszło do kolejnej tragedii narodu japońskiego związanej z zrzućeniem drugiej bomby atomowej (tzw. *Fat Man*) na Nagasaki, choć pierwotnym celem Amerykanów było inne miasto – Kokura. Podobnie jak w

290 The Committee for the Compilation of Materials on Damage Caused By the Atomic Bombs in Hiroshima and Nagasaki, *Hiroshima and Nagasaki - the Physical Medical and Social Effects of the Atomic Bombings*, translated by Eisei Ishikawa, David L. Swain, New York 1981, s. 21-22.

291 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 421.

przypadku Hiroszimy, także w kontekście Nagasaki mówiło się o różnym czasie zrzutu, aczkolwiek przyjmuje się, że doszło do niego o 11:02²⁹².

W obozie japońskim wybuchło ogromne zamieszanie związane z aktem kapitulacji, ponieważ mimo dotkliwej tragedii narodu nie wszyscy byli przekonani do wywieszenia białej flagi. Sam cesarz Hirohito nie widział jednak już sensu w prowadzeniu dalszych działań wojennych. Grupa młodych oficerów zaciekle walczyła do końca z jego postanowieniem o kapitulacji. Pomimo tak zaciętego oporu, jej treść została przekazana Japończykom przez radio 15 sierpnia. Japonia poddała się, a fakt ten został potwierdzony 2 września 1945 r., kiedy to na pokładzie pancernika „Missouri” w Zatoce Tokijskiej podpisano akt kapitulacji²⁹³. W jej rezultacie cały kraj musiał sobie poradzić z wyzwaniem, które stawiała przed nim nowa powojenna rzeczywistość.

292 The Committee for the Compilation of Materials on Damage Caused By the Atomic Bombs in Hiroshima and Nagasaki, *op. cit.*, s. 27.

293 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 421-423.

2.3. Skutki klęski 1945 r.: okupacja i pacyfistyczna Konstytucja *Shōwa*.

Japończycy w rezultacie klęski 1945 r. musieli uznać nie tylko zwycięstwo Amerykanów, ale także ich dominację na Dalekim Wschodzie. Po kapitulacji Japonii rozpoczęła się bowiem bezprecedensowa w historii tego kraju okupacja przez siły sprzymierzone. Nie wiązała się ona jednak z podobnym podziałem państwa jak to było w przypadku ówczesnych Niemiec. Te podzielono na strefy okupacyjne, natomiast Japonia nie została wewnętrznie rozbita. Za powojenne losy narodu japońskiego odpowiadali przede wszystkim Amerykanie i ich stacjonujące w bazach wojsko. Już 8 września 1945 r. oficjalnie wzniesiono amerykańską flagę w ambasadzie Stanów Zjednoczonych znajdującej się w Tokio. W tym czasie rozpoczęła się również bardzo istotna dla historii powojennej Japonii władza generała Douglasa MacArthura²⁹⁴.

Okupacja wiązała się z nowymi ciałami administracyjnymi, np. Komisją ds. Dalekiego Wschodu (też: Komisja Dalekiego Wschodu), która miała swoją siedzibę w Waszyngtonie i w jej składzie zasiadali członkowie państw wcześniej walczących z Cesarstwem Japonii²⁹⁵. W kompetencjach wskazanego organu znajdowało się głównie określanie przebiegu polityki okupacyjnej. Z kolei w Tokio rezydowała Rada Sprzymierzonych (inaczej Rada Sojusznicza) w skład której oprócz Amerykanów wchodziłi przedstawiciele Wielkiej Brytanii, ZSRR i Chin. Ze względu na występujące różnice zdań między jej członkami, przytoczona tutaj Rada nie miała dużego przełożenia na powojenną rzeczywistość w Japonii. Rolę pierwszoplanową należało przypisać generałowi MacArthur'owi, który miał swoją siedzibę w Tokio i co najważniejsze pełnił funkcję Naczelnego Dowódcy Sił Sprzymierzonych (*Supreme Commander for the Allied Powers* – SCAP). Charakter jego rządów po 1945 r. przypominał w Japonii czasy dawnych szogunów²⁹⁶.

Jeśli chodzi o wewnętrzną administrację to warto zaznaczyć, że została ona utrzymana by jak to określono Krajem Wschodzącego Słońca rządzili Japończycy²⁹⁷. Tak wyglądający aparat administracyjny w okupowanym państwie miał przed sobą wiele wyzwań,

294 William P. Woodard, *The Allied Occupation of Japan 1945-1952 and Japanese Religions*, Leiden 1972, s. 8.

295 Curtis Andressen, *Krótką historia Japonii: od samurajów do Sony*, Warszawa 2004, s. 102.

296 Michał Klimecki, *Pekin-Szanghaj-Nankin 1937-1945*, Warszawa 2008, s. 228-229.

297 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 424.

które przyniosła zupełnie nowa rzeczywistość. Trudne zadania nie dotyczyły tylko Japonii, bo w podobnej sytuacji znalazło się wiele innych nacji na świecie.

Przypadek Cesarstwa był jednak niezwykle skomplikowany, ponieważ wojna doprowadziła do sromotnej porażki ideologii dominującego wcześniej mocarstwa. Zdeterminowała także dalsze poglądy oraz losy narodu japońskiego, społeczeństwa, które od dłuższego czasu odczuwało na własnej skórze skutki przedłużających się i wyniszczających działań zbrojnych. Obywatele Japonii borykali się z problemami głodu, nędzy czy wręcz skrajnego ubóstwa, co jeszcze bardziej było odczuwalne w powojennym państwie. Nowa rzeczywistość ukazała druzgocący bilans działań Cesarstwa prowadzonych przez lata w imię militarizmu, który doprowadził ostatecznie kraj do ruiny.

W gruzach znalazły się japońskie porty i miejskie zabudowy. Do zrujnowania wielu miast znacznie przyczyniły się poprzedzające kapitulację Japończyków naloty skierowane na ich terytorium. Obejmowały one swoim zasięgiem również główne miasta, w tym m.in. Tokio czy Osakę – bardzo ważne ośrodki gospodarcze i polityczne państwa. W wyniku nalotów i pożarów ucierpiały gospodarstwa domowe przez co miliony ludzi pozostawały bez dachu nad głową²⁹⁸. Często musiano radzić sobie z powstałą sytuacją żyjąc na ulicy w skrajnej nędzy. Wielkim problemem w powojennej Japonii stał się m.in. brak żywności, który doprowadził do licznych zgonów. Było to szczególnie dotkliwe dlatego, że już w czasie wojny zmobilizowani Japończycy odnotowywali straty ludzkie po swojej stronie, nie tylko na froncie, ale i np. w rezultacie bombardowań, kiedy ginęła ludność cywilna²⁹⁹.

Szczególne były przypadki Hiroszimy i Nagasaki z uwagi na wyjątkowe skutki pojawiające się w efekcie użycia przez Amerykanów bomb atomowych. Świadczyły o tym losy mieszkańców wspomnianych miast i świadectwa osób, które zdołały przeżyć tę tragedię. Wśród nich znajdowało się także wiele dzieci, które nie tylko wówczas straciły rodziców, lecz same również po latach odczuły w różny sposób skutki sierpnia 1945 r. Symbolem tej tragedii stała się historia dziewczynki Sadako Sasaki, która zachorowała na białaczkę popromienną. Przegrała walkę z chorobą, jednak jej los stał się m.in. materiałem na książkę Karla Brucknera, która nosiła tytuł „Sadako chce żyć”. Wspomniana dziewczynka doczekała się też pomnika w parku w Hiroszynie. Historia Sadako Sasaki oddawała trudy mieszkańców

298 Mikiso Hane, Louis G. Perez, *op. cit.*, s. 363.

299 Autor pomija tutaj dokładne statystyki zgonów, ponieważ różnią się one zazwyczaj w zależności od danego badacza. W skrócie można stwierdzić, że wskutek wojny śmierć (w różny sposób) poniosło niemal trzy miliony Japończyków, choć np. wspomniany już Jean-Louis Margolin uważał, iż w całkowitym rozrachunku nawet ta liczba mogła być nieco większa, Jean-Louis Margolin, *op. cit.*, s. 149.

mierzących się z piętnem przeżytej tragedii przez co zaczęto mówić o pokoleniu *hibakusha*, które doświadczyło skutków eksplozji atomowej³⁰⁰.

Przedstawione zagadnienia nie stanowiły jedynych problemów z jakimi borykali się Japończycy po II wojnie światowej. W bardzo dużym skrócie do takich kwestii można było jeszcze dodać m.in. straty odnotowane w infrastrukturze przemysłowej, kłopoty z transportem wewnątrz kraju, szalejące bezrobocie czy inflację. Co więcej, Japonia musiała pogodzić się w omawianym okresie z dotkliwymi zmianami terytorialnymi, zwłaszcza z perspektywy jej wcześniejszych ambicji. Wskutek tych przemian państwo powróciło do swojego kształtu jeszcze sprzed wielkiej ekspansji.

Japonia musiała zaakceptować utratę Tajwanu i Mandżurii na rzecz Chin z którymi toczyła przez długie lata wojnę. Niemniej dotkliwa dla Japończyków była strata Sachalinu (jap. *Karafuto*) i wysp Kurylskich, które przypadły z kolei Związkowi Radzieckiemu. Ponadto Korea po latach wprawdzie odzyskała swoją niepodległość, lecz uległa podziałowi. Obszary archipelagu Riukiu i wyspy Bonin trafiły natomiast w ręce Amerykanów, ale co warte podkreślenia później wróciły do Japonii³⁰¹.

Skutkiem tak znaczących przekształceń terytorialnych był również powrót do ojczyzny wielu Japończyków. Po wojnie rozpoczął się więc napływ repatriantów z utraconych ziem. Niejednokrotnie taka tułaczka ludności odbywała się całymi latami, a niektórzy nigdy nie zobaczyli już swojego kraju. Przyjęło się, że liczba osób powracających do Japonii po zakończeniu wojny z różnych obszarów wynosiła ok. 6,5 mln ludzi. Ich los nie był łatwy, ponieważ często wiązał się z problemami m.in. rozprzestrzeniających się chorób i nędzy.

Do grona Japończyków powracających do ojczyzny należeli także żołnierze walczący dla Cesarstwa na froncie wojennym. Zdarzało się, że w wyniku przeprowadzonej demobilizacji trafiali oni również w ręce przedstawicieli innych państw i służyli wówczas np. za siłę roboczą. Najgorszy los spotkał tych członków armii, którzy po II wojnie światowej dostali się do Sowieców³⁰². Byli oni traktowani bezwzględnie i część z nich nigdy nie dotarła do Japonii. Żołnierze, którym udało się ta sztuka nierzadko przez resztę życia walczyli z piętnem jakie powstało wokół weteranów. Warto dopowiedzieć, że jednocześnie z powrotem repatriantów do Japonii odbywały się także podróże w drugą stronę. Prym wiedli tu Koreańczycy, których ponad milion w tamtym okresie powrócił do Korei³⁰³.

300 Renata Tarasiuk, *Pamięć Hiroszimy. W 70 rocznicę zrzucenia bomby atomowej*, „Doctrina: studia społeczno-polityczne” 2015, nr 12, s. 149-151.

301 Conrad Totman, *op. cit.*, s. 587.

302 John W. Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II*, New York 2000, s. 48-51.

303 Elise K. Tipton, *Modern Japan: A Social and Political History*, London, New York 2003, s. 145.

Chaos w państwie japońskim po zakończeniu II wojny światowej był więc nadzwyczajny - wiele działo się również na najwyższych szczeblach władzy. Podejmowano decyzje znacznie odbiegające od dotychczasowej polityki opartej na ideach ekspansji i militarystyki. Podobnie jak w Niemczech najważniejsze były założenia mające na celu demilitaryzację i demokratyzację. Okres powojenny upłynął pod znakiem wielu istotnych reform i przemian wewnątrz okupowanej Japonii, które stworzyły fundamenty dla dzisiejszego kształtu państwa. W literaturze można spotkać się z określeniem Nowego Ładu, który wówczas rodził się w Kraju Kwitnącej Wiśni.

Bardzo szybko zajęto się m.in. sprawą więźniów politycznych, a także skupiono się na odwołaniu zasad, które naruszały różnego rodzaju swobody obywatelskie Japończyków (m.in. wolności słowa czy myśli). Znamienne było zwłaszcza usunięcie zakazu krytyki skierowanej w sam system cesarski³⁰⁴. W toku przeprowadzonych prac zniesiono też cenzurę i zadbano o czystki wewnątrz japońskiej administracji. Usunięto ze stanowisk i pociągnięto do odpowiedzialności osoby, które przyczyniły się w różny sposób do propagandy na rzecz idei związanych z wielką ekspansją. Takie przedsięwzięcia obejmowały np. instruktorów wojskowych, którzy przez lata byli zatrudnieni w szkolnictwie. W październiku 1945 r. Amerykanie zlikwidowali Specjalną Wyższą Policję, która była nośnikiem ucisku politycznego³⁰⁵.

Nowy porządek obejmował więc głównie życie polityczne ówczesnej Japonii. Po tym jak premierem został Kijūrō Shidehara nastąpiła fala zmian na rzecz demokratyzacji państwa. Do ważkich osiągnięć tamtego okresu można zaliczyć m.in. przekształcenia dotyczące systemu wyborczego. Jednym z przykładów przemian w tej materii było późniejsze nadanie prawa wyborczego obywatelkom Japonii. Przeobrażenia następujące w życiu politycznym Japończyków obejmowały oczywiście scenę polityczną. Partie po wojnie musiały nie tylko dostosować się do zupełnie nowych okoliczności, ale i brać pod uwagę inne oczekiwania narodu. Stąd ugrupowania polityczne m.in. modyfikowały głoszone przez siebie hasła³⁰⁶.

Dużym wyzwaniem było przeprowadzenie demilitaryzacji Japonii. Po zasadniczym w takim wypadku rozwiązaniu armii trzeba było skoncentrować uwagę na prężnie działającym do tej pory przemyśle wojennym. Poza zniszczeniem wyposażenia wykorzystywanego przez Japończyków w wojsku zajęto się również przedsiębiorstwami,

304 Ewa Pałasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *op. cit.*, s. 193.

305 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 315.

306 Ewa Pałasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *op. cit.*, s. 195.

które produkowały sprzęt wojskowy. Wyróżnić tutaj można m.in. tzw. *zaibatsu*³⁰⁷, które działały także na potrzeby armii. Przykładem mógł być tu znany na cały świat koncern Mitsubishi. *Zaibatsu* posiadały też bliskie relacje z japońskim rządem. Dalsza ich tak rozbudowana działalność zagrażała ambitnym planom zgodnie z którymi dochód narodowy miał objąć swoim zasięgiem zdecydowanie większą rzeszę obywateli. Z tego względu poczyniono kroki mające za zadanie ograniczyć dominację wspomnianej grupy przedsiębiorstw³⁰⁸.

Sfera gospodarczo-ekonomiczna doczekała się także innych ważnych przemian. Oprócz zdecentralizowania gospodarki ówczesnej Japonii i wprowadzenia ustaw przeciwko monopolom, wyraźnie zwiększało się znaczenie związków zawodowych rozsianych po całym kraju³⁰⁹. Dzięki chociażby zachętom władz okupacyjnych rosła też liczba ich członków. Nawoływania do zrzeszania się w tego typu organizacjach z czasem przerodziły się w niemały problem, którym były wybuchające strajki.

Niezwykle istotna dla powojennej Japonii była reforma rolna, której pierwsze plany przypadały jeszcze na 1945 r., choć weszła w życie nieco później (dokładnie w 1947 r.). Zasadniczym celem omawianej reformy było przekazanie ziem z rąk nie uprawiających rolę właścicieli, osobom bezpośrednio zajmującym się produkcją żywności. Dzięki tym postanowieniom zdecydowanie zyskiwali chłopcy nabywający ziemię. W szerszym spojrzeniu na te kwestie, beneficjentami decyzji władz stały się całe społeczności zamieszkujące tereny wiejskie³¹⁰. Reforma rolna uderzała w system dzierżaw, ale co ważne także pomogła w odbudowie zniszczonego kraju i wpłynęła na rozwój rolnictwa.

Przeobrażenia te miały długotrwałe skutki, podobnie sytuacja wyglądała w przypadku zmian przeprowadzanych wówczas w oświacie Japonii. Przekształcenia koncentrowały się m.in. wokół hierarchii szkół na różnym etapie edukacji. Stąd system oświaty po II wojnie światowej opierał się kolejno na sześcioletniej szkole podstawowej, trzyletnim gimnazjum, trwającej tyle samo szkole pogimnazjalnej i wreszcie na szkolnictwie wyższym³¹¹.

307 Do tej grupy należało zaliczyć wielkie konglomeraty przemysłowe.

308 Curtis Andressen, *op. cit.*, s. 103.

309 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 291.

310 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 426-427.

311 Conrad Totman, *op. cit.*, s. 591.

Ten ostatni etap kształcenia obywateli był możliwy do zrealizowania m.in. dzięki nowo powstałym po 1945 r. uniwersytetom. Wprowadzony system zawierał czteroletnie studia pierwszego stopnia, a w dodatku również studia magisterskie i doktoranckie. Razem tworzyły one program nauczania, którego próżno było szukać w przedwojennym państwie³¹².

Następnym wyzwaniem w okupowanej Japonii stały się kwestie podręczników szkolnych i treści przekazywanych uczniom. Miało to bardzo duże znaczenie zwłaszcza, że przez lata służyły one jako narzędzia indoktrynacji z czego zdawał sobie sprawę generał MacArthur. Z tego powodu następowały zmiany programowe, które miały odpowiadać zasadom demokracji, dlatego podręczniki związane np. z myślą *kokutai*³¹³ ustępowały opracowaniom amerykańskim. Przykładem mogło być tu usunięcie słynnego „Kokutai no Hongi” (Podstawowe zasady *kokutai*)³¹⁴, czyli dokumentu, który został wydany jeszcze przed wojną i służył do nauczania Japończyków w imię przekonań połączonych z nacjonalizmem.

Przeprowadzane reformy nie były jednak procesem łatwym. Działo się tak dlatego, że Ministerstwo Edukacji chciało także ukryć niektóre treści by umknęły uwadze władz okupacyjnych. Brakowało też jasności jakie dokładnie wątki miały zostać usunięte z używanych książek. Dochodziło nawet do sytuacji, że nauczyciele posiadali własne listy z zagadnieniami, które należało wykreślić. Niejednokrotnie zdarzało się, że uczniowie wycinali bądź zaklejali niewłaściwe fragmenty. Ministerstwo pozwalało szkołom używać dotychczasowych podręczników aż do połowy 1946 r.³¹⁵

Pozostając przy sprawach myśli i ducha warto poświęcić chwilę uwagi religii, ponieważ ta sfera życia Japończyków także doczekała się ważnych zmian³¹⁶. Klęska i późniejsza kapitulacja doprowadziły do końca państwowego *shintozmu* połączonego z boskim uosobieniem cesarza. W ten właśnie sposób w Japonii po wojnie odłączono religię od aparatu państwowego. Zmiany dotknęły również chramy shintoistyczne, w tym te upamiętniające poległych żołnierzy walczących w imię cesarza, które zostały uznane za

312 Shinichi Yamamoto, *Universities and Government in Post-War Japan*, „The Canadian Journal of Higher Education/La Revue canadienne d'enseignement supérieur” 2004, vol. XXXIV, no. 3, s. 112.

313 Doktryna *kokutai* może być rozumiana i przekładana na język polski w różny sposób – w zależności od źródeł, podejść danego autora. Stąd można spotkać się z tłumaczeniem *kokutai* jako: „charakteru narodowego”, „esencji narodu” czy w kontekście osoby cesarza „ucieleśnienia narodu”, Michał A. Piegzik, *U źródeł...*, *op. cit.*, s. 29.

314 Kenneth G. Henshall, *op. cit.*, s. 145.

315 Yoshiko Nozaki, *Educational reform and history textbooks in occupied Japan*, [w:] *Democracy in Occupied Japan: The U.S. occupation and Japanese politics and society*, red. Mark E. Caprio, Yoneyuki Sugita, New York 2007, s. 124-125.

316 W tematykę religijną mocno zaangażował się generał MacArthur. Próbował on za pomocą różnych działań skierować Japończyków w kierunku chrześcijaństwa, które sam wyznawał, lecz jego chęci nie przyczyniły się ostatecznie do znaczących zmian w tej materii, Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 320.

nośniki zakazanej religii państwowej³¹⁷. Przemiany w tej materii obejmowały zasięgiem również środki finansowe przeznaczane na takie miejsca.

Upadły dotychczasowy boski kult cesarza prowadził bezpośrednio do osoby Hirohito, która po 1945 r. znalazła się pod szczególną presją w obliczu wcześniejszych działań Cesarstwa. W omawianym okresie nastąpił szereg wątpliwości związanych nie tylko z systemem cesarskim, ale też z ewentualną abdykacją panującego władcy czy z postawieniem go przed sądem wobec popełnionych przez Japończyków zbrodni wojennych. Były to bardzo istotne zagadnienia, zwłaszcza w perspektywie zbliżających się procesów i rozliczeń z wydarzeniami II wojny światowej.

Należy podkreślić, że długo nie był znany los cesarza, a m.in. Sowieci zajmujący przecież miejsce w Radzie Sojuszniczej naciskali na postawienie go przed sądem. Sam Hirohito rozumiał swoje trudne położenie i zdawał sobie sprawę z możliwych konsekwencji wcześniej podejmowanych kroków, w tym poparcia nadzwyczajnej ekspansji państwa. O dalszych losach cesarza *Shōwa* miał zdecydować generał Douglas MacArthur, co podkreślało jego wielką rolę w życiu okupowanej Japonii³¹⁸. MacArthur rozmawiał wówczas z cesarzem i również dzięki temu zdołał poznać jego stanowisko.

Amerykanin kierował się w swoich poczynaniach przede wszystkim pragmatyzmem i właśnie pod takim kątem oceniał dalsze kroki związane z osobą Hirohito w Japonii. Pomimo różnych głosów i debat toczonych w tej sprawie, generał MacArthur twierdził, że ewentualne postawienie go przed sądem może zagrozić polityce okupacyjnej stosowanej przez Stany Zjednoczone. Ponadto Naczelny Dowódca Sił Sprzymierzonych obawiał się, że proces cesarza mógłby doprowadzić do znacznego oporu ze strony narodu japońskiego i przekształcić się w rozruchy społeczne³¹⁹.

Na generale jak i Aliantach wrażenie zrobiły stosunek oraz otwartość władcy wobec wprowadzanych reform³²⁰. Szczególnie symboliczne było przemówienie Hirohito przypadające na 1 stycznia 1946 r., które zapisało się w powojennej historii państwa i stworzyło fundamenty kolejnych przemian. Podczas tego wymownego wystąpienia przywódca zaznaczył, że cesarz Japonii nie ma boskiego pochodzenia, a w dodatku jego

317 Anna Chodorowska, *Rola systemów filozoficzno-religijnych w państwie i prawie japońskim po 1945 r.*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2015, vol. 9, s. 171.

318 Jakub Polit, *Niedoszła abdykacja cesarza Shōwa po II wojnie światowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2018, nr 145 (3), s. 557-558.

319 W takim tonie raportował też przedstawicielom Stanów Zjednoczonych. Ówczesny pogląd na to zagadnienie przedstawiał także w swojej autobiografii wydanej w 1964 r., Douglas MacArthur, *Reminiscences*, New York 1964, s. 288.

320 Jakub Polit, *Niedoszła..., op. cit.*, s. 564-565.

naród nie jest przeznaczony do rządzenia całym światem. Ukazał się też publicznie, czego ani on ani żaden jego poprzednik nie robili.

Początek 1946 r. to także czas intensyfikowania się prac polegających na rozliczeniu winnych. Z tego względu nie tylko likwidowano różne organizacje nacjonalistyczne, ale również pracowano nad listą oskarżonych³²¹. Ostatecznie cesarz nie stanął przed sądem i w ten sposób uniknął kary, która dotknęła m.in. przedstawicieli armii. Była ona konsekwencją działań prowadzonych przez powołany w styczniu 1946 r. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu (MTWDW) - inaczej Trybunał Tokijski. Zajął się on sprawą rozliczania zbrodniarzy wojennych z ich czynów. Trybunał rozpoczął swoje działania w maju 1946 r.³²². W kontekście jego prac warto nadmienić, że nie odnosiły się one tylko i wyłącznie do najcięższych zbrodni (klasa A), ale również do innych osób podejrzanych o czyny wpisujące się w rangę B albo C.

Procesy w tamtym okresie odbywały się w wielu miastach japońskich jak i poza granicami Kraju Kwitnącej Wiśni. Natężenie prac poszczególnych sądów w różnych częściach świata było dość zróżnicowane³²³. Symboliczne były zwłaszcza procesy odbywające się w Nankinie, szczególnie dla znajdującej się tam po wojnie ludności. Głośny był np. sąd nad generałem japońskim Hisao Tanim, który przebywając w Chinach musiał zmierzyć się z konsekwencjami popełnionych zbrodni. W obliczu obciążających jego osobę dowodów, Tani został uznany za winnego i później rozstrzelany³²⁴. Prowadzone po wojnie podobne procesy zajmowały jednak dużo czasu i ciągnęły się miesiącami dlatego wydłużał się także okres prac Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu.

W międzyczasie w Japonii dochodziło do bardzo ważnych dla całego narodu dalszych przemian. Zwieńczeniem wielu podejmowanych działań na różnych płaszczyznach w okupowanym państwie miała stać się konstytucja. Z inicjatywą nowej ustawy zasadniczej wyszli Amerykanie dlatego też jej projekt powstawał w oparciu o takie wartości jak wolność, pokój i demokracja. Początkowo nad nową konstytucją pracowali Japończycy. W tym celu zawiązały się dwa stworzone ku temu zespoły. Pierwszy z nich skoncentrowany był wokół osoby księcia Fumimaro Konoe, natomiast drugi rządowy nosił nazwę Komitetu do Spraw Prac nad Problemami Konstytucyjnymi. Zespół Konoe zakończył działania w momencie samobójstwa byłego premiera, który został oskarżony o zbrodnie wojenne (klasa A) i miał wkrótce stanąć przed sądem. Komitet do Spraw Prac nad Problemami Konstytucyjnymi

321 Ewa Pałasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *op. cit.*, s. 198.

322 W niektórych źródłach pojawia się w tym względzie koniec kwietnia albo dopiero początek czerwca.

323 Jean-Louis Margolin, *op. cit.*, s. 424.

324 Iris Chang, *op. cit.*, s. 174-175.

również nie wywiązał się z oczekiwań, które pokładał w nim generał MacArthur. Jednym z podstawowych problemów tego zespołu był konserwatyzm jego członków i ich przywiązanie do porządku, który regulowała Konstytucja *Meiji*. Wobec braku postępów i przeciągających się w czasie prac nad projektem nowej ustawy zasadniczej, inicjatywa w tej materii przeszła na stronę Amerykanów³²⁵.

Wykazali się oni wtedy (w 1946 r.) wręcz niebywałą pracowitością i determinacją, gdyż ich propozycja powstała w kilka dni. W dodatku członkowie zespołu pochodzącego ze Stanów Zjednoczonych musieli brać pod uwagę w swoich działaniach m.in. oczekiwania generała MacArthura. Opierały się one głównie o trzy najważniejsze zasady do których należało postanowienie, że cesarz niezmiennie miał być głową państwa. Drugą regułą było natomiast wyrzeczenie się wojny przez Japonię, szczególnie symboliczne z perspektywy jej historii. Ponadto generał popierał zmiany w systemie feudalnym. Naczelnym Dowódcą Sił Sprzymierzonych nie brał udziału w pracach komitetu. Dopiero później zatwierdził przedstawiony mu koncept po dokonaniu tylko jednej korekty³²⁶. W tamtym momencie Japończycy znaleźli się pod olbrzymią presją strony amerykańskiej, lecz ostatecznie zdołali przeforsować część własnych poprawek. Następnie plan wprowadzenia nowej ustawy zasadniczej został przedstawiony całemu narodowi japońskiemu, którego nastawienie wobec przedwojennej polityki mocarstwowej zmieniło się diametralnie.

W maju 1946 r. premierem Japonii został wybitny polityk tego kraju tj. Shigeru Yoshida, który zapewniał przyjęcie omawianej konstytucji. Jak się później okazało jego słowa były prorocze, ponieważ w kolejnych miesiącach 1946 r. miały miejsce intensywne prace związane z procesem ustawodawczym i opracowaniem ostatecznej treści nowej ustawy zasadniczej. Jej promulgacja przez cesarza *Shōwa* dokonała się 3 listopada 1946 r. Był to przełomowy i zarazem historyczny moment w dziejach powojennej Japonii. Konstytucja, która była nazywana też amerykańską czy macarthurowską weszła w życie kilka miesięcy później tj. 3 maja 1947 r.³²⁷. Przed wszystkim dotychczasowy nacjonalistyczny i militarystyczny system sprawowania władzy zastąpiono zasadą promowania pokoju, potępiającą wszelkie wojny bez względu na ich charakter oraz przyczyny (o czym dalej). Zawartość konstytucji i jej ostateczny kształt przedstawiono w Załączniku 3.

325 Michał A. Piegzik, *Konstytucja Japonii z 1946 roku – droga i proces ustrojodawczy*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015, vol. 4 (1), s. 182-187.

326 Ibidem, s. 188-189.

327 Ibidem, s. 193-196.

Konstytucja z 1946 r. składała się z preambuły, 11 rozdziałów i 103 artykułów. Nowa ustawa zasadnicza miała stać na straży takich wartości jak pokój, wolność czy demokracja, które powinny przyświecać odtąd powojennej Japonii. Z punktu widzenia tak doniosłych cech omawianego tutaj dokumentu symboliczne były już pierwsze słowa zawarte w jego preambule, które brzmiały: „My, Naród japoński,...”³²⁸. Był to niezwykle wymowny zwrot, zwłaszcza w kontekście porównań do założeń poprzedniej konstytucji pochodzącej z okresu *Meiji*. Zgodnie z ustawą zasadniczą z 1946 r. suwerenność przechodziła w ręce narodu (artykuł 1) – obywatele Japonii, którzy mieli zagwarantowane na jej mocy podstawowe prawa człowieka³²⁹.

Postanowienia Konstytucji *Shōwa* w zasadniczy sposób zmieniały niemal wszystkie dziedziny życia Japończyków. Treść dokumentu odnosiła się do fundamentalnych zasad, również ustrojowych, na których opierała się Japonia – dziedziczna monarchia konstytucyjna. Do niektórych z tych niebywale ważnych kwestii należały:

- zredukowanie roli cesarza do funkcji reprezentacyjnej i ograniczenie jego władzy, stawał się on tym samym symbolem narodu,
- zlikwidowanie arystokracji okresu *Meiji*,
- wprowadzenie dwuizbowego parlamentu, który był najwyższym organem władzy państwowej i jedynym ciałem ustawodawczym wybieranym przez ludzi. Składał się z Izby Reprezentantów i Izby Radców przed którymi odpowiedzialny był rząd Japonii,
- wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego,
- obowiązywanie równości obu płci,
- wprowadzenie zakazu dyskryminacji,
- nastanie niezależnego sądownictwa,
- zdecentralizowanie aparatu policyjnego³³⁰,
- wprowadzenie wolnego dostępu do edukacji,
- oddzielenie religii od państwa,
- uregulowanie przyszłych zmian konstytucji przewidzianych w drodze referendum,
- zaznaczenie końca tzw. Cesarstwa Wielkiej Japonii³³¹.

328 *Konstytucja Japonii*, tłumaczenie Teruji Suzuki, Warszawa 2014, s. 51.

329 Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country*, Tokyo 2006, s. 155.

330 J. W. Hall, *op. cit.*, s. 290.

331 Maria Depta, *Konstytucyjne podstawy klauzuli wyrzeczenia się wojny a obecna japońska sytuacja polityczna*, [w:] *Acta Erasmiiana Tom XIII*, red. Mirosław Sadowski, Wrocław 2016, s. 62.

Już na podstawie wyliczonych przykładów przemian jakie niosła ze sobą nowa konstytucja Japonii można dostrzec jej nowatorski i zarazem przełomowy charakter. Z kolei na osobne wyróżnienie zasługiwały rozwiązania pokojowe łączące się z zasadami pacyfistycznymi. Ich wdrożenie było oczekiwane również przez generała Douglasa MacArthura. Z racji wystąpienia tego rodzaju reguł w nowej ustawie zasadniczej, w literaturze można spotkać także takie jej określenia jak: konstytucja pacyfistyczna czy mówiąc inaczej pokojowa.

Terminy powiązane z pokojem pojawiały się już na początku opisywanego dokumentu tj. w preambule, która akcentowała jego pacyfistyczny charakter. Świadczyły o nim m.in. następujące słowa:

„My, Naród japoński, działając poprzez naszych legalnie wybranych przedstawicieli w Krajowym Parlamencie, zdecydowani, aby zapewnić sobie i swoim potomnym owoce pokojowej współpracy z wszystkimi narodami oraz błogosławieństwo wolności dla naszego kraju i postanawiając, aby nigdy więcej na skutek działalności rządu nie nawiedziły nas okropności wojny...”.

W tym samym świetle można przywołać także następny fragment Konstytucji *Shōwa*:

„My, Naród japoński, pragniemy pokoju po wszystkie czasy, jesteśmy głęboko świadomi szczytnych ideałów rządzących stosunkami między ludźmi, jesteśmy zdecydowani chronić nasze bezpieczeństwo i nasze istnienie, ufając w sprawiedliwość i dobrą wiarę miłujących pokój narodów świata. Pragniemy zajmować zaszczytne miejsce w międzynarodowej społeczności, dążącej do zachowania pokoju oraz usunięcia z ziemi po wszystkie czasy tyranii i niewolnictwa, ucisku i nietolerancji. Uznajemy, że wszystkie narody świata mają prawo żyć w pokoju, wolne od lęku i biedy”.

Jeszcze na końcu cytowanej preambuły pojawiało się bardzo wymowne zdanie, które brzmiało następująco:

„My, Naród japoński, ręczymy naszym narodowym honorem, że wykorzystując wszystkie nasze możliwości, realizować będziemy te zaszczytne ideały i cele”³³².

Powyższe słowa podkreślały wartość honoru narodowego Japończyków, który w prezentowanym założeniu miał chronić ustanowienia konstytucji. Tak ujęte warunki posiadały poparcie okrutnie doświadczonego narodu przez odwołanie do rzeczoności honoru opartego o głęboko zakorzeniony w społeczeństwie konfucjanizm. Dyshonorem dla Japończyka mogło

332 *Konstytucja Japonii, op. cit.*, s. 51-52.

być bowiem niedotrzymanie obietnicy czy przysięgi związane ze wstydem - „utrata twarzy”³³³.

Zacytowane słowa pochodzące z preambuły konstytucji Japonii pokazały na jakich wartościach miało być oparte państwo w przyszłych działaniach. Stwierdzenia typu „pokojowa współpraca” czy „okropności wojny” jasno mówiły o wyznaczonym kierunku i łączyły się z rozdziałem drugim ustawy zasadniczej. Najważniejsza w rozumieniu japońskiego pacyfizmu była bowiem tzw. klauzula wyrzeczenia się wojny. Artykuł 9 Konstytucji *Shōwa* przez lata stał się bardzo ważnym tematem i obiektem dyskusji. Dotyczyła ona już nawet samej jego genezy, której warto poświęcić chwilę uwagi.

Interesujące było przede wszystkim to, że przyjęcie pacyfistycznych zapisów łączyło się z odmiennymi poglądami i stało się podstawą dwóch teorii. Niektórzy autorzy opowiadali się za tym, że pomysłodawcą słynnego artykułu 9 był nie kto inny jak generał Douglas MacArthur, który wykazywał analogiczne myślenie już na wczesnym etapie projektowania nowej ustawy zasadniczej w Japonii. Jedną z jego głównych myśli było właśnie wyrzeczenie się wojny przez naród japoński. Co więcej, ta grupa zwolenników opisywanej genezy artykułu 9 wskazywała, że generał inspirował się konstytucją Filipin, gdzie odbywał misję wojskową. Z tego względu jego propozycja była pragmatyczna i logiczna.

Inni z kolei przekonywali, że pomysłodawcą tak daleko idących zapisów miał być polityk japoński Kijūrō Shidehara³³⁴. Do tego grona należał również generał Douglas MacArthur, który po latach przedstawiał takie stanowisko na całą sprawę. Zamieszanie i teorie wokół genezy artykułu 9 Konstytucji *Shōwa* były jednak tylko wstępem do długich debat nad jego treścią.

Słynne już założenia wiązały się z różnymi interpretacjami, które były przedmiotem sporów. Przez to też zapis ten był znany na całym świecie i kojarzony ze współczesną Japonią. Treść artykułu 9 rozdziału II pt. „Wyrzeczenie się wojny” omawianej konstytucji brzmiała następująco:

„Naród japoński, dążąc szczerze do międzynarodowego pokoju opartego na sprawiedliwości i ładzie, wyrzeka się na zawsze wojny, jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych.

333 Jacek Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo. Ściganie przestępstw pospolitych oraz white-collar-crimes w Japonii*, Warszawa 2008, s. 32-33.

334 Joanna M. Guzik, *Siły Samoobrony Japonii – zarys problemu w świetle art. 9. Konstytucji Japonii*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, tom 3, s. 180.

Dla osiągnięcia celu określonego w poprzednim ustępie, nie będą nigdy utrzymywane lądowe, morskie i powietrzne siły zbrojne, ani inne środki mogące służyć wojnie. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny”³³⁵.

Tu już bardzo wyraźnie zostały zaakcentowane zasady pacyfistyczne. Świadczyły o nich np. zwroty: „wyrzeka się na zawsze wojny”, „nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny” czy wreszcie kłopotliwy jak się szybko okazało zapis: „nie będą nigdy utrzymywane lądowe, morskie i powietrzne siły zbrojne, ani inne środki mogące służyć wojnie”. Były to postanowienia nie tylko pokojowe, ale również mocno idealistyczne, żeby nie powiedzieć utopijne. Wpisywały się jednakże w ówczesną politykę sił okupacyjnych dążących do demokratyzacji, demilitaryzacji i demobilizacji państwa japońskiego. Artykuł 9 konstytucji z 1946 r. miał także zapobiec potencjalnemu odrodzeniu się militarizmu, który przyczynił się do ekspansji, krwawych wojen XX wieku i cierpień – również narodu japońskiego.

Nowa ustawa zasadnicza Japonii i jej wejście w życie w 1947 r. spięło klamrą owocny w reformy początkowy okres okupacji państwa (lata 1945-1947). Równie szybko okazało się jednak, że plany związane np. z demilitaryzacją, którymi kierowali się Amerykanie nie do końca przystawały do zmieniającej się powojennej rzeczywistości na świecie. Ta była niezwykle dynamiczna i doprowadziła do zimnej wojny, która zdeterminowała porządek geopolityczny na następne dekady. Co ważne, powstała sytuację trafnie odczytywali także przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, czego odzwierciedleniem była np. słynna doktryna Trumana (1947 r.) i chęć przeciwstawienia się komunizmowi. Polityka Waszyngtonu wpłynęła również na wydarzenia mające miejsce w Japonii.

Z tej racji nastąpił kurs zwrotny w polityce okupacyjnej, który na dobre rozpoczął się w 1948 r. Należy dodać, że już nieco wcześniej można było zaobserwować nowy kierunek amerykańskich działań. Świadczyły o nim pieniądze płynące z budżetu pomocowego Stanów Zjednoczonych do Japonii na rzecz m.in. odbudowy tak istotnego przed klęską II wojny światowej przemysłu tego kraju. Nowy kurs w polityce okupacyjnej stosowanej przez Amerykanów dotknął również wywołane już w niniejszym podrozdziale *zaibatsu*³³⁶. Na marginesie można wspomnieć, że stąd później pojawiły się tzw. *keiretsu*³³⁷.

335 *Konstytucja Japonii, op. cit.*, s. 59.

336 Curtis Andressen, *op. cit.*, s. 106-107.

337 W dużym uproszczeniu oznaczające grupy podmiotów działających w różnych branżach, które utrzymywały bliskie więzi. Tego typu konglomeraty nawiązywały do osiągnięć *zaibatsu*. Ponownie zresztą w ich skład weszły m.in. takie firmy jak Nissan, Sony czy Honda, William D. Hoover, *Historical Dictionary of Postwar Japan*, Lanham, Toronto, Plymouth, UK 2011, s. 355.

Zmiana charakterystyki amerykańskiej polityki okupacyjnej stwarzała także podstawy dla przyszłej współpracy amerykańsko-japońskiej, w której Japonia stawała się głównym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych na Dalekim Wschodzie. Kraj Wschodzącego Słońca musiał więc rosnąć w siłę i tym samym rozwijać się m.in. pod względem gospodarczym, by zostać jak to określono „bastionem antykomunistycznym”. Następową szybka odbudowa państwa, która miała powiązanie z ówczesną strategią Waszyngtonu. Jeszcze w 1948 r. podróż do Japonii odbył amerykański urzędnik Departamentu Stanu i strateg George Kennan by porozmawiać z generałem MacArthurem właśnie na temat polityki okupacyjnej. W październiku 1948 r. Rada Bezpieczeństwa Narodowego wydała natomiast stosowny dokument pt. „Zalecenia w odniesieniu do polityki Stanów Zjednoczonych wobec Japonii” („Recommendations with Respect to U.S. Policy toward Japan”).

Z planami Amerykanów w stosunku do państwa japońskiego można powiązać tzw. doktrynę Yoshidy³³⁸. Zgodnie z jej zamysłem Japończycy mieli przede wszystkim skupić się na odbudowie własnej gospodarki - przy jednoczesnym zachowaniu ścisłej współpracy z Waszyngtonem. Ponadto kraj nie miał angażować się w sprawy międzynarodowe (polityczno-strategiczne) i zaniechać nadmiernych zbrojeń. Przy takiej postawie głównym gwarantem bezpieczeństwa narodu mieli być Amerykanie i ich bazy wojskowe znajdujące się na terenie Japonii³³⁹. Liderzy japońscy zamieniali przedwojenny militarizm i ekspansjonizm na rzecz rozwoju gospodarczego. Można powiedzieć, że stał się on jednym z priorytetów elit i miał również przyczynić się do odbudowy pozycji państwa na arenie międzynarodowej.

W listopadzie 1948 r.³⁴⁰ swoje dwupółletnie działania kończył MTWDW, którego siedziba mieściła się w Tokio. Wśród oskarżonych, którzy byli sądzeni we wskazanym powyżej okresie znaleźli się urzędnicy państwowi m.in. premierzy, ministrowie oraz generałowie³⁴¹. Tworzyli oni razem blisko 30-osobową grupę³⁴², której postawiono najcięższe zarzuty (klasa A). Nie wszyscy z nich doczekali się jednak wyroku. Taki przypadek dotyczył m.in. dyplomaty Yōsuke Matsuoki i admirała floty Osamiego Nagano, którzy zmarli jeszcze w czasie trwania procesu. Z kolei filozof polityczny i ideolog Shūmei Ōkawa został uznany za osobę niepoczytalną i tym samym uniknął kary. Lwia część oskarżonych otrzymała wyrok

338 Olga Barbasiewicz, *Pomniki i miejsca Pamięci w relacjach międzynarodowych. Wpływ pamięci na stosunki japońsko-amerykańskie z perspektywy Japonii*, Warszawa 2016, s. 48.

339 Rafał Wiśniewski, *Ewolucja polityki bezpieczeństwa Japonii po zimnej wojnie. Od "państwa moratorium" do strategicznej "normalności"*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 2, s. 135-136.

340 Zdarzają się również źródła, które uznają, że koniec działań nastąpił dopiero w grudniu 1948 r.

341 Olga Barbasiewicz, *op. cit.*, s. 46.

342 Przegląd tych osób i ich krótkie sylwetki zostały przedstawione w: Karol Karski, Dominika Świętońska, *Proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu i jego miejsce w świadomości historycznej Japończyków*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, zeszyt 4, s. 17-27.

dożywotniego więzienia, natomiast karę śmierci wykonano wówczas na 7 osobach. W skład tej grupy weszli w gruncie rzeczy generałowie, ale i były premier Kōki Hirota. Dla wielu odsiadujących po wojnie wyroki Japończyków szansą na lepsze jutro okazały się kolejne amnestie³⁴³.

Działaniom jak i samym efektom prac trybunału towarzyszyło wiele różnego rodzaju głosów. Niektórzy utożsamiali prezentowane procesy z chęcią rewanżu za wcześniej popełnione zbrodnie. Równocześnie pojawiały się komentarze o braku odpowiedniego w takim przypadku obiektywizmu i potrzebie sprawiedliwości. Inni wskazywali na wielką rolę Amerykanów w procesie, którzy walczyli przecież z żołnierzami Cesarstwa na froncie. W kontekście sądów twierdzono również, że w Japonii nie sposób było osądzić wszystkich odpowiedzialnych za nadzwyczajną ekspansję państwa. Działalność na jej potrzeby odbywała się bowiem na wielu różnych szczeblach społeczeństwa i była głęboko zakorzeniona w świadomości Japończyków.

Szczególnie wymowne w obliczu wyroków Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu było to, że nawet sam naród japoński był zaskoczony łaskawością jaka spotkała oskarżonych. Pomimo rozmaitych komentarzy przywoływanych w kontekście prac trybunału i jego porównań do procesów odbywających się w Norymberdze, okazało się, że przywołany sąd stanowił ważną część powojennej historii państwa. Omawiane przedsięwzięcia pozwoliły symbolicznie odciąć się od trudnej przeszłości. Nie znaczy to jednak, że klęska została zapomniana, gdyż była przez następne lata częścią japońskiej świadomości historycznej.

W 1949 r. do Japonii przybył kolejny przedstawiciel Stanów Zjednoczonych, którym był Joseph M. Dodge – bankier, ekonomista i doradca finansowy. Przyczynił się do zmian w zakresie ekonomii kraju, opierając podejmowane działania o regułę zrównoważonego budżetu. Poza tym w tamtym czasie cennym osiągnięciem dla państwa japońskiego było m.in. wstrzymanie reparacji wojennych - dzięki wzmożonej współpracy gospodarczej Tokio i Waszyngtonu³⁴⁴. Zaoszczędzone w ten sposób środki szły na rozwój rynku w Japonii³⁴⁵.

Według wielu historyków poczynania i rady Dodge'a zatrzymały szalejącą w państwie inflację, lecz jednocześnie pogrzyżyły japoński przemysł w kryzysie, który został zażegnany dopiero przez wojnę koreańską (1950-1953). Z tak postawioną tezę dyskutowali

343 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 428.

344 Kwestia reparacji wojennych nie obejmowała wyłącznie relacji amerykańsko-japońskich. Takiego rodzaju świadczenia dotyczyły także m.in. jeńców wojennych. Odszkodowania Japonii stały się jednym z tematów, który w kolejnych latach zajmował władze. Z uwagi na przeciągające się w czasie dyskusje, sprawy związane z reparacjami wpisywały się w prowadzoną przez Japończyków politykę historyczną.

345 Olga Barbasiewicz, *op. cit.*, s. 49-50.

dwaj autorzy tj. Yoshiro Miwa i J. Mark Ramseyer w artykule pt. „The Good Occupation? Law in the Allied Occupation of Japan”. Wspomniani badacze zaprezentowali interesujące wnioski powołując się na chronologiczny bieg wydarzeń. Według nich inflacja wyhamowała jeszcze przed zaprezentowaniem tzw. Linii Dodge’a, a za ten stan byli odpowiedzialni sami Japończycy. Poza tym podani powyżej autorzy twierdzili, że wojna w Korei nie uratowała ekonomii Kraju Kwitnącej Wiśni przed katastrofą, gdyż taka nie miała wówczas miejsca. Yoshiro Miwa i J. Mark Ramseyer dowodzili, że wzrost produkcji zaczął się jeszcze przed wybuchem tego konfliktu³⁴⁶. Był to z pewnością interesujący punkt widzenia, gdyż opierał się na wnikliwej analizie, choć z drugiej strony trudno nie docenić roli wojny koreańskiej w kontekście rozwoju przemysłu Japonii.

Koniunkturę napędzili Amerykanie wchodzący w skład sił Organizacji Narodów Zjednoczonych, które musiały przeciwstawić się oddziałom komunistycznym w Korei. Z tego powodu wojsko potrzebowało w krótkim czasie odpowiedniego wyposażenia. Stąd też firmy japońskie otrzymały duże zamówienia, co było logicznym posunięciem z racji strategicznego położenia Japonii względem Korei. Zlecenia koncentrowały się m.in. na różnych pojazdach i napędziły japoński przemysł samochodowy, który święcił sukcesy w kolejnych dekadach. Ponadto dzięki takim przedsięwzięciom ożywiły się produkcja i eksport państwa. Znaczenie wojny koreańskiej dla wciąż odradzającego się po wojnie kraju najlepiej oddały słowa premiera Yoshidy, który powstałe okoliczności określił „darem bogów”³⁴⁷.

Okres wybuchu wojny koreańskiej to również jednak inne ważne kwestie dla państwa japońskiego. Wraz z dynamiczną sytuacją geopolityczną na świecie, nasiliły się naciski Stanów Zjednoczonych na Japonię w sprawie zbrojeń. W tym celu nastąpiły nawet dwie wizyty w Tokio amerykańskiego polityka Johna Fostera Dulles'a podczas których próbował on wpłynąć na Yoshidę i przekonać go do odbudowy militarnej kraju. Wymowny w tym kontekście był fakt, że stanowisko Waszyngtonu spotkało się z sprzeciwem ówczesnego premiera Japonii³⁴⁸. Kwestia zbrojeń nie została jednak całkowicie zażegnana, co udowodniła nie tak daleka przyszłość lat 50. XX w. Sam ich początek to także rozmowy prowadzone na temat potencjalnego traktatu amerykańsko-japońskiego i zacieśnienia relacji obu państw.

Dyskusje dotyczące spraw pokojowych wyhamowały również na skutek początkowych miesięcy wojny w Korei, w którą mocno angażowały się Stany Zjednoczone w obawie o rozszerzenie się wpływów komunizmu (za chińskim przykładem). Wojska

346 Yoshiro Miwa, J. Mark Ramseyer, *The Good Occupation? Law in the Allied Occupation of Japan*, „Washington University Global Studies Law Review” 2009, vol. 8, issue 2: Law in Japan: A Celebration of the Works of John Owen Haley, s. 375-377.

347 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 330.

348 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 428.

amerykańskie stacjonujące w tamtym czasie w Japonii przeniesiono na front koreański - w liczbie 80 tys³⁴⁹. W ten sposób stworzyła się luka, którą należało wypełnić w celu zapewnienia porządku na jej terytorium. Z tego względu jeszcze w 1950 r. powstały Rezerwowe Oddziały Policji Państwowej (*The National Police Reserve, NPR*³⁵⁰), które stały się m.in. początkiem kształtowania przyszłych sił zbrojnych państwa japońskiego. W podanym roku jednostki te liczyły 75 tys. osób³⁵¹. Natomiast generała Douglasa MacArthura wyznaczono głównodowodzącym najpierw siłami USA, potem oddziałami sprzymierzonych, dlatego odwołano go z Japonii.

Nawet mimo trwającej wojny koreańskiej udało się uregulować istotne kwestie powojennego porządku na świecie za pomocą umów międzynarodowych. Z perspektywy narodu japońskiego warto wyróżnić przede wszystkim dwa traktaty. Pierwszy traktat pokojowy podpisany 8 września 1951 r. (wszedł w życie w roku następnym) w trakcie konferencji odbywającej się w San Francisco, natomiast drugi zawarty tego samego dnia traktat o bezpieczeństwie ze Stanami Zjednoczonymi³⁵².

Pierwsza wymieniona umowa międzynarodowa została osiągnięta w wyniku rozmów prowadzonych w gronie 51 państw, choć należy podkreślić, że ostatecznie trzy kraje nie zdecydowały się na podpisanie dokumentu. Były to ZSRR, Czechosłowacja i Polska³⁵³. Skupiając się jednak na Japonii, warto zwrócić uwagę, że wykazywała ona wtedy m.in. chęć dołączenia do ONZ, co zresztą nastąpiło kilka lat później³⁵⁴. Poza tym traktat pokojowy z San Francisco uregulował sprawy bezpieczeństwa państwa japońskiego. Przede wszystkim przyjęto prawo Japonii do działań w ramach samoobrony, lecz z racji wyjątkowych okoliczności zezwolono przy tym na obecność obcych wojsk na jej terytorium³⁵⁵.

Traktat pokojowy z 1951 r. spowodował również zrzeczenie się praw państwa japońskiego w stosunku do m.in. Korei, Wysp Kurylskich, Tajwanu czy południowego Sachalinu. W odniesieniu do tych postanowień brakowało jednakże odpowiedniej szczegółowości zapisów. Podobny problem dotyczył Chin, a więc Chińskiej Republiki

349 Sigal Ben-Rafael Galanti, *Visions of Democracy and Peace in Occupied Japan*, Lanham, Maryland 2020, s. 23.

350 W 1952 r. przywołane w tekście oddziały zostały przemianowane na Narodowe Siły Bezpieczeństwa - *National Safety Force (NSF)*, John M. Maki, *The Constitution of Japan: Pacifism, Popular Sovereignty, and Fundamental Human Rights*, „Law and Contemporary Problems” 1990, vol. 53, no. 1, s. 74.

351 Joanna M. Guzik, *op. cit.*, s. 181.

352 Tekst wskazanego traktatu pokojowego można znaleźć w: <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19510908.T1E.html>, natomiast treść drugiej umowy została załączona pod następującym adresem: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp#art1. Oba dokumenty zamieszczono w języku angielskim, dostęp 21 V 2021.

353 Jakub Polit, *Traktat pokojowy z Japonią*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1945-2000*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004, s. 183-184.

354 Dokładnie w 1956 r.

355 Jolanta Tubielewicz, *op. cit.*, s. 429-430.

Ludowej (ChRL) i Republiki Chińskiej (RCh). Z racji braku ich obecności w Stanach Zjednoczonych i toczącego się między tymi podmiotami sporu, to Japończycy zostali wyznaczeni do osiągnięcia porozumienia w ramach swoich działań - w ciągu trzech lat.

Nie zaznaczono jednak dokładnie o które państwo chińskie chodziło. Stąd też Japonia stanęła przed dużym wyzwaniem i równocześnie znalazła się pod niemałą presją. Płynęła ona z Waszyngtonu przeciwnego ChRL z którą Amerykanie nieustannie walczyli na froncie w Korei. Decyzja Japończyków o tym z którym podmiotem chińskim osiągnąć porozumienie była bardzo istotna, ponieważ niefortunne posunięcie Tokio mogło zagrozić nawet ratyfikacji przez Stany Zjednoczone traktatu pokojowego z San Francisco. Na ostateczną decyzję liderów Kraju Wschodzącego Słońca wpłynął także m.in. wypracowany przez strony chińską (ChRL) i radziecką traktat oparty na pokoju, przyjaźni i wzajemnej pomocy tych dwóch państw³⁵⁶. Biorąc pod uwagę wszystkie czynniki i okoliczności zimnej wojny, strategicznym krokiem Japonii było zawarcie traktatu z Republiką Chińską tj. Tajwanem, które nastąpiło w 1952 r.

Drugi wspomniany dokument, czyli traktat o bezpieczeństwie podpisany przez Japonię i Stany Zjednoczone spotkał się z nie mniejszymi dyskusjami na jego temat. Umowa ta według niektórych Japończyków uderzała w suwerenność i neutralność ich ojczyzny. Grupa przedstawicieli lewicy na scenie politycznej podkreślała, że przytoczone porozumienie amerykańsko-japońskie naruszało postanowienia znajdujące się w konstytucji z 1946 r. - co wymowne, opracowanej przez zespół amerykański. Ich komentarze wynikały głównie z tego, że na mocy niniejszego traktatu o bezpieczeństwie siły wojskowe Stanów Zjednoczonych pozostały w Japonii i miały na jej terytorium własne bazy. Innymi słowy już po zakończeniu okupacji stały się siłami garnizonowymi. W taki sposób armia USA została nie tylko gwarantem bezpieczeństwa narodu japońskiego, ale i podstawą utrzymania ładu międzynarodowego³⁵⁷.

Uzyskane poprzez powyższy konsensus zapewnienia były dla Japończyków ważne w kontekście dalszych wydarzeń na świecie, ponieważ w kwietniu 1952 r. dobiegała końca amerykańska okupacja ich kraju. Był to tak naprawdę niewielki okres trwający niecałe siedem lat, choć prognozy mówiły o potrzebie długiej odbudowy państwa znajdującego się w ruinie. Stało się jednak inaczej i dość szybko zakończono okupację, która pomimo krótkiego czasu wywarła duży wpływ na funkcjonowanie Japonii w kolejnych dekadach.

356 Robert Jakimowicz, *Problem uczestnictwa Chin w konferencji pokojowej w San Francisco w 1951 r. i jego implikacje (japoński dylemat w sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Chinami)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 655, s. 54-57.

357 Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 331-332.

Jednym z najważniejszych osiągnięć tamtego intensywnego okresu była niewątpliwie pacyfistyczna konstytucja. Jej wejście w życie było symbolicznym momentem odradzającej się po wojnie Japonii. Przeprowadzono wówczas wiele ważnych reform np. reformę rolną, które zapoczątkowały m.in. cud gospodarczy wpływający pozytywnie na rozwój państwa w następnych latach (już za pomocą innych narzędzi oraz celów niż przed 1945 r.).

W okresie omówionych w niniejszym rozdziale lat istnienia Japonii doszło do wielu radykalnych i niezwykle ważnych wydarzeń, które autor wypunktował w Załączniku 4. Tego rodzaju przełomowe przemiany, ogromne ambicje Japończyków oraz ich sromotna klęska ostatecznie przekuta w sukces nie tylko gospodarczy, pozostawiły jednak ślady w historycznej świadomości i powracały do publicznej dyskusji. Szczególnie godnym podziwu wyczynem było zaś przyjęcie, a zwłaszcza zaadaptowanie się całego państwa i narodu do zasad pacyfistycznych.

Rozdział III. Konflikty terytorialne Japonii na przykładzie wysp Diaoyu/Senkaku oraz ich wpływ na politykę i doktrynę pacyfizmu. Studium przypadku.

3.1. Wyspy Diaoyu/Senkaku i rozwój sporu o wymienione obszary.

Mapa 7. Położenie wysp Diaoyu/Senkaku³⁵⁸ względem Chin, Japonii (tu Okinawa) i Tajwanu.

Źródło: <http://apjpf.org/data/41541.png>, dostęp 23 VIII 2020. *JPN - Japonia, PRC - ChRL, ROC - Republika Chińska.

³⁵⁸ Określenia Diaoyu/Senkaku można najczęściej znaleźć w literaturze przedmiotu. Z kolei nazwa Tiaoyutai jest znacznie rzadziej spotykana – wpływ na taki stan rzeczy ma m.in. charakterystyka samego konfliktu.

Konflikt o wyspy Diaoyu/Senkaku w drugiej dekadzie XXI wieku stał się ważnym problemem politycznym współczesnych stosunków międzynarodowych, zwłaszcza tych na Dalekim Wschodzie – w rejonie Morza Wschodniochińskiego. To właśnie tam znajdują się te niewielkie tereny, które kilkakrotnie doprowadziły do znacznego napięcia w relacjach chińsko-japońskich. Jest to jedna z ważnych kwestii, które dzielą oba narody od dekad, mimo że dotyczy małego obszaru. Pomimo tego z wielu powodów, m.in. z rywalizacji między Tokio a Pekinem, mowa tutaj o sporze wielowymiarowym i ważkim dla dzisiejszej geopolityki tamtego rejonu świata. Niezwykle istotny jest przede wszystkim dla zainteresowanych państw, które nieustannie muszą analizować zaistniałe okoliczności i reagować na kolejne kroki drugiej strony.

Oprócz Japonii do której należą opisywane wysepki, w konflikt zaangażowane są w różnym stopniu na przestrzeni lat również Chińska Republika Ludowa (ChRL), czyli tzw. Chiny kontynentalne jak i Republika Chińska (RCh) – Tajwan. To zaś powodowało, że małe wyspy w istocie urastały do rangi bardzo ważnego elementu stosunków wymienionych państw, przez co znacząco wzrastał ich prestiż. Rywalizacja i coraz większe ambicje władz czy chęć supremacji w regionie (lub w kontekście ChRL na całym świecie) nie sprzyjały racjonalnemu porozumieniu. W sporze o wyspy Diaoyu/Senkaku nie brakowało także przejawów nacjonalizmu, który objawiał się w bardzo różny sposób³⁵⁹.

Było to szczególnie symboliczne i wymowne, ponieważ wszystkie strony konfliktu są ze sobą połączone historycznie, przez co ich przeszłość odgrywa sporą rolę. O ile stosunkom chińsko-japońskim poświęca się bardzo wiele uwagi, podobnie jak relacjom Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Chińskiej, to jednak nie można zapominać o związkach Japonii z tym drugim podmiotem areny międzynarodowej, co jest także tutaj bardzo istotne.

Zgodnie z traktatem z Shimonoseki, kończącym I wojnę chińsko-japońską, Japończycy uzyskali władzę m.in. nad wyspą Formoza, czyli inaczej mówiąc Tajwanem³⁶⁰. Postanowienia traktatu spowodowały, że Japonia od tamtego momentu mogła zarządzać

359 Dotyczyło to m.in. aktywistów, którzy co jakiś czas w mniej lub bardziej zorganizowanych akcjach udawali się na wyspy by tylko i wyłącznie zawiesić flagę swojego państwa – w ten sposób pokazując suwerenność względem wysepek. Taki trend był popularny szczególnie pod koniec poprzedniego stulecia. Pierwiastek nacjonalizmu w konflikcie o wyspy miał też jednak wymiar bardziej organizacyjny – tu z kolei prym wiodła grupa Młoda Japonia, która mocno angażowała się w sprawy archipelagu w latach 90. XX wieku (np. budowa latarni morskiej). Z czasem rola różnych grup (aktywistów) malała na rzecz większego zaangażowania państw.

360 Formoza - określenie pochodzące od *Meili Dao* tj. Wyspa Piękna. Z tego względu dzięki ówczesnym portugalskim żeglarzom te tereny opisywano mianem cudownej wyspy; Inetta Nowosad, *Procesy demokratyzacji i tajwanizacji. O roli edukacji w kształtowaniu tajwańskiej tożsamości narodowej*. „Studia z Teorii Wychowania” 2018, nr 1 (22), tom IX, s. 173.

nowym dla siebie obszarem na Dalekim Wschodzie, przy okazji rozszerzając wpływy. Taki obraz w wielkim skrócie utrzymywał się do czasów II wojny światowej, która zmieniła nie tylko rzeczywistość ówczesnych realiów na całym świecie, ale też tych zachodzących w Japonii.

W tym okresie m.in. w 1943 r. w ramach tzw. Deklaracji Kairskiej, wielkie mocarstwa zdecydowały o losach Tajwanu, który miał zostać odebrany Japończykom. W związku z nieuchronną kapitulacją Cesarstwa Japonii, także dzieje ówczesnych Tajwańczyków były zatem przesądzone, ponieważ ich tereny w wyniku kolejnych wydarzeń nie tylko wróciły do Chin, ale również stały się miejscem schronienia ludności i armii chińskiej, która pod przywództwem marszałka Czang Kaj-szeka ewakuowała się w 1949 r. przed naporem komunistów Mao Zedonga³⁶¹. To wówczas powstała demokratyczna Republika Chińska, będąca pod parasolem ochronnym Stanów Zjednoczonych. Na początku lat 50. XX w., a dokładniej mówiąc w 1952 r., zawarto traktat właśnie między Japonią a RCh. Takie posunięcie było jednoznaczne z tym, że Japończycy przyjęli warunki dotyczące terenów nad którymi sprawowali pieczę przez pierwsze dekady XX w., wpisując je w annały relacji tych dwóch państw³⁶².

W obecnym stuleciu konflikt o wyspy Diaoyu/Senkaku stał się przede wszystkim zaciętymi zmaganiem Tokio z Pekinem. Z biegiem kolejnych lat rola Tajwanu malała³⁶³ na co wpływ miało tak naprawdę bardzo wiele czynników. Ponownie nie da się uciec od spraw historycznych i chociażby niesamowicie złożonych stosunków Chińskiej Republiki Ludowej z Republiką Chińską. Jedną z najważniejszych kwestii była problematyka państwowości Tajwanu i zagadnienie jego statusu na arenie międzynarodowej. Wspomniany Tajwan od długich lat walczy o swoją pozycję nie tylko na Dalekim Wschodzie, co nie przychodzi łatwo m.in. dlatego, że w 1971 r. utracił na rzecz ChRL członkostwo w Organizacji Narodów Zjednoczonych³⁶⁴, a obecnie uznawany jest jedynie przez poszczególne państwa z uwagi na znaczenie Państwa Środka uważającego, iż stanowi on jego prowincję³⁶⁵.

361 Bogdan Góralczyk, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018, s. 18.

362 Lech Antonowicz, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Edward Haliżak, Warszawa 1997, s. 33-34.

363 Obecność i rolę Tajwanu w konflikcie o wyspy mocno charakteryzuje XX wiek i lata 90., kiedy to do historii przechodzili aktywiści, którzy raz po raz (w różny sposób) manifestowali swoje racje – przy okazji podkreślając powiązanie z terenami.

364 Ewa Trojnar, *Tajwan: dylematy rozwoju*, Kraków 2015, s. 182-183.

365 Republikę Chińską uznają kraje mniej znaczące i niezbyt zamożne. Ma to również przełożenie na fakt, że ChRL jako jeden z potentatów utrzymuje relacje z największymi państwami i równocześnie z ich dużą liczbą. Korzyści gospodarcze płynące z obopólnych kontaktów przeważają, ponieważ każdy kraj chce posiadać dobre stosunki z takim hegemonem gospodarki światowej jakim są obecnie Chiny.

Zmiennych, które składają się na problemy Republiki Chińskiej jest wiele i przekładają się one również na opisywany zatarg. Ten wątek najłatwiej podsumować jednym zdaniem – Tajwan stojąc w opozycji do Japonii, a zwłaszcza do ChRL nie jest zdolny do konkurowania z tymi państwami, patrząc przez pryzmat siły (w rozumieniu *hard* i *soft power*). Dotyczy to także rywalizacji o wysepki, która w obecnym stuleciu nabrała znacznego rozpędu.

Powyższy zarys można powiązać z nazewnictwem obszarów, które były przedstawione na załączonej wcześniej mapie. Właśnie m.in. ze względu na coraz słabszą rolę trzeciej strony sporu, to Chińska Republika Ludowa i Japonia wiodą prym w kolejnych doniesieniach prasowych, w książkach czy innych wiadomościach na ten temat. Dla całkowitego uporządkowania w literaturze przeważnie można spotkać się z nazwą japońską tj. Senkaku lub tą stosowaną przez Chiny kontynentalne – wówczas małe wysepki oznacza się jako Diaoyu. Trzecia nazwa, czyli Tiaoyutai³⁶⁶ używana na Tajwanie³⁶⁷ pojawia się dość rzadko i jest zazwyczaj odnotowana na marginesie.

Te niewielkie tereny, dzielące zwaśnione strony znajdują się na Morzu Wschodniochińskim, które oddziela od Pacyfiku archipelag Riukiu, a od basenu Morza Południowochińskiego Cieśnina Tajwańska. Co więcej, omawiany akwen dzięki swojemu położeniu i zarazem Cieśniny Koreańskiej łączy się z innym morzem – Morzem Japońskim. Obszar Morza Wschodniochińskiego jest dość spory, lecz jego największa głębokość nie przekracza 200 metrów³⁶⁸. Same wysepki mieszczą się zaś w południowej części Morza Wschodniochińskiego³⁶⁹. Geograficznie leżą w odległości ok. 410 km od japońskiego miasta Naha – stolicy Okinawy (znacznie bliżej im do Ishigaki), ponad 300 km od Wenzhou w Chinach i 170 km od Tajwanu³⁷⁰.

Takie umiejscowienie na mapie analizowanych obszarów sprawia, że wysepki położone są na bardzo istotnym szlaku dla transportu różnego rodzaju surowców, szczególnie ważnego dla Japończyków. Potencjalne przejście wysp (jakichkolwiek, nie tylko Senkaku)

366 Czasem również spotykana w formie Diaoyutai.

367 Krzysztof Kubiak, Witold Kustra, *Zatargi o archipelagi na Morzu Wschodniochińskim i Morzu Japońskim jako przykłady współczesnych sporów terytorialnych w obrębie obszarów morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, nr 1, s. 57.

368 Znacznie większe wartości pod tym względem notuje na przykład Rów Okinawski, oddzielający wyspy Diaoyu/Senkaku od Okinawy (jego głębokość przewyższa 2000 metrów).

369 Karol Oskar Bronicki, *Granice morskie Chin*, Toruń 2015, s. 175-176.

370 Odległość wyrażona w milach morskich wygląda zaś następująco: Diaoyu/Senkaku leżą ok. 200 mil morskich od wschodniego wybrzeża Chin kontynentalnych i nieco większej odległości od wspomnianego już miasta Naha w Okinawie. Bardzo blisko nich znajduje się natomiast Tajwan, bo tylko 120 mil morskich od wysp, Han-yi Shaw, *The Diaoyutai/Senkaku islands dispute: its history and an analysis of the ownership claims of the P.R.C., R.O.C., and Japan*, „Maryland Series in Contemporary Asian Studies” 1999, no. 3, s. 10.

łączy się również ze zwierzchnictwem nad zupełnie nowymi terenami, co ze strategicznego punktu widzenia zawsze przynosi korzyści. Do nich można zaliczyć szereg różnych zmiennych takich jak możliwa dobra lokalizacja, o wiele lepsza nawigacja, poszerzenie posiadanych zasięgów przez państwo czy własnych stref sięgających nawet terytoriów innego kraju, a więc także obszarów eksploracyjnych bogatych np. w surowce naturalne.

Przestrzeń gospodarczo-ekonomiczna jest tu bardzo czytelna i jasna. Z jednej strony potencjalne przejście nowych terenów w przypadku np. Chińskiej Republiki Ludowej to zawsze określone korzyści ekonomiczne i gospodarcze. Z drugiej jednak strony, z biegiem kolejnych lat, stale rosną nakłady i koszty podejmowanych operacji w związku z wyspami, które powoduje głównie nieustanna konkurencja chińsko-japońska odbywająca się na wielu płaszczyznach.

Zamykając bardzo istotny wątek położenia, warto przywołać jeszcze dwie kwestie, niezwykle symboliczne z racji przedstawianego zagadnienia. Po pierwsze, jak przytomnie zauważa Martin Lohmeyer (a o czym czasem się zapomina) wysepki faktycznie stanowią część szelfu kontynentalnego Tajwanu³⁷¹, który nie odgrywa dużej roli w sporze w XXI wieku. Po drugie, wymownie wygląda także położenie spornych terenów względem stolicy Japonii, czyli Tokio, gdyż odległość między tymi dwoma miejscami wynosi, aż 1900 km³⁷². Oficjalnie wyspy Senkaku należą jednak do Japończyków od wielu dekad³⁷³.

Omawiany w niniejszym rozdziale archipelag składa się tylko i wyłącznie z pięciu wysepek oraz trzech raf. Wśród nich wyróżnia się wysepka o nazwie Uotsuri - Diaoyu, która jest największa powierzchniowo, ponieważ dokładnie ma 8 ha³⁷⁴. Pozostałe wyspy to: Chiwei, Huangwei oraz tzw. Południowa i Północna - nie są one przez nikogo zamieszkane. Obszar lądowy wysp Diaoyu/Senkaku ma tylko 6,3 km^{2,375}.

Ponadto wysepki są pochodzenia wulkanicznego, charakteryzują się głównie dość wysokimi szczytami i stromymi klifami. Roślinność występuje bardzo rzadko i tylko w wybranych miejscach – inne wyspy są z tego punktu widzenia jałowe. Sporny archipelag ma również jednak swoje naturalne walory, bo wody wokół niego są bogate np. w ryby³⁷⁶. Najwyższy szczyt opisywanych terenów znajduje się na największej wyspie Uotsuri - Diaoyu

371 Martin Lohmeyer, *The Diaoyu/Senkaku Islands Dispute: Questions of Sovereignty and Suggestions for Resolving the Dispute*, University of Canterbury 2008, s. 18.

372 Dariusz R. Bugajski, *Chińsko-japońskie spory morskie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, Zeszyt 10, s. 72-73.

373 Taki stan trwa od końca XIX wieku - z przerwą, gdy tereny były pod okupacją amerykańską.

374 Krzysztof Kubiak, *Wojny, konflikty zbrojne i punkty zapalne na świecie: informator 2005*, Warszawa 2005, s. 186.

375 Robert Jakimowicz, *Chińsko-japoński spór o Wyspy Senkaku*, [w:] *Współczesna Japonia: mocarstwo na rozdrożu*, red. Elżbieta Potocka, Małgorzata Pietrasiak, Łódź 2004, s. 113.

376 Ibidem, s. 114.

i ma 383 m n.p.m. Warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że w zasadzie nie ma większych wskazań na dostępność wody zdatnej do picia na wysepkach³⁷⁷.

Prezentowany konflikt o wyspy na Morzu Wschodniochińskim w stosunkach politycznych na Dalekim Wschodzie powodował niejednokrotnie niemałe problemy (szczególnie w XXI wieku) i wprowadzał impas w bilateralnych kontaktach na linii Tokio-Pekin. Spór wpływał więc w różnym stopniu na relacje zainteresowanych państw, czasem bardzo mocno je komplikując. Determinował też określone ruchy i decyzje podejmowane na najwyższych szczeblach sceny politycznej, co świadczyło ponownie o jego randze. Do takich postanowień można zaliczyć m.in. te odnoszące się do bezpieczeństwa i obrony państwa.

Czynnik polityczny to także występujące co jakiś czas wypowiedzi polityków potrafiące złożyć się na paraliż w kontaktach zwaśnionych narodów czy oświadczenia wystosowane np. przez Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Niejednokrotnie miały one podkreślać jeszcze bardziej suwerenność własnego kraju do wysp – w przypadku Japonii Senkaku czy w zamyśle ChRL do Diaoyu. Potwierdzało to np. stanowisko przedstawione przez rzecznikę MSZ Chińskiej Republiki Ludowej z sierpnia 2016 r., kiedy to z uwagi na wzmożoną aktywność na wodach wokół wysepek doszło do wymiany argumentów. Wspomniana rzeczniczka podkreślała wówczas suwerenność swojego narodu do omawianych terenów³⁷⁸. Przy okazji polityki warto wskazać, że pewną rolę nie tylko na Dalekim Wschodzie, ale i w opisywanym konflikcie odgrywają Stany Zjednoczone, które również co jakiś czas prezentowały własne nastawienie do bieżących zagadnień³⁷⁹. Działo się tak z racji sojuszu amerykańsko-japońskiego oraz wzmożonej współpracy Tokio i Waszyngtonu.

Nie mniejszą rolę w kontekście sporu o wyspy Diaoyu/Senkaku odgrywa czynnik prawny, który jest bardzo rozbudowany, gdyż pojawiają się tu m.in. regulacje przewidziane w Konwencji ONZ o prawie morza³⁸⁰. Nie rozwiązują one jednak wszystkich wątpliwości i problemów związanych z omawianymi terenami. Powodem takiej sytuacji są różne interpretacje przepisów jak i własne prawodawstwo dotyczące przywołanej problematyki, które pogłębiają tylko podział pomiędzy państwami. Z odmiennym punktem widzenia łączy

377 Martin Lohmeyer, *op. cit.*, s. 18-20.

378 *Konflikt o wyspy Senkaku narasta. Japonia ostrzega Chiny*, 8 VIII 2016, <http://forsal.pl/artykuly/966025,konflikt-o-wyspy-senkaku-narasta-japonia-ostrzega-chiny.html>, dostęp 23 VIII 2020.

379 Było ono istotne z kilku powodów: po pierwsze z racji sojuszu z Japonią, po drugie z perspektywy rywalizacji z Państwem Środka i szeroko rozumianym bezpieczeństwem na Dalekim Wschodzie. Dodatkowo nie można pominąć faktu, iż to właśnie Amerykanie po II wojnie światowej okupowali również obszary na Morzu Wschodniochińskim. W ostatnich latach politycy z USA często podnosili kwestie związane z prezentowanym sporem, w tym m.in. Barack Obama w czasie prezydentury. Zazwyczaj wskazywali oni potrzebę respektowania regulacji prawa międzynarodowego.

380 Konwencja nosi tytuł: „The United Nations Convention of the Law of the Sea”. W literaturze często spotyka się skrót tego dokumentu, czyli UNCLOS (pochodzi on z 1982 r.).

się też kwestia postrzegania spraw wyłącznej strefy ekonomicznej oraz szelfu kontynentalnego³⁸¹. W bardzo dużym uproszczeniu można stwierdzić, że każda ze stron broni swoich interesów i nie jest skłonna do ustępstw na rzecz oponenta. Wątek prawny uderza także w politykę Chin kontynentalnych względem wysp, gdyż ich argumenty opierające się chociażby na odkryciu samych wysepek nie są tak naprawdę w świetle prawa wystarczające - choć i w tym wypadku spotyka się to z różnym podejściem³⁸².

Historia stanowi bardzo ważną część relacji chińsko-japońskich i niemal zawsze trzeba mieć ją na uwadze w kontekście bilateralnych kontaktów. Nie jest ona łatwym tematem m.in. dla Japończyków z racji jej charakteru i trudnych wydarzeń z przeszłości tego dumnego narodu. Z uwagi na znaczenie zagadnień historycznych często można spotkać się też z odmiennym podejściem do określonej sprawy jak i wykorzystywaniem właśnie historii jako narzędzia stosowanego już we współczesnej polityce. O przeszłości napisano wiele w poprzednim rozdziale, ale zastrza ją jeszcze spór o japońskie podręczniki. Dotyczą one m.in. również spraw związanych z postrzeganiem wysp. W cyklicznie wydawanych książkach, Japończycy niezmiennie podkreślają przynależność obszarów Senkaku do Kraju Kwitnącej Wiśni, co spotyka się z krytyką drugiej strony. Przeszłość do dnia dzisiejszego dzieli zatem oba narody i utrudnia dialog.

Tabela 1. Czynniki determinujące charakterystykę konfliktu o wyspy Diaoyu/Senkaku – podkreślające jego wielowymiarowość.

Czynnik symboliczny	Prestiż, rywalizacja od długich lat między podmiotami, rosnące ambicje władz, chęć przewagi nad drugą stroną, dominowania w regionie, przejawy nacjonalizmu. Wszystkie te zmienne powodują większą rangę sporu.
Czynnik geograficzno-strategiczny	Położenie, umiejscowienie na mapie, istotny szlak dla transportu surowców, lokalizacja, lepsza nawigacja, zasięgi, poszerzanie stref morskich, posiadanie obszarów blisko innych terytoriów (w przypadku Japonii).
Czynnik gospodarczo-ekonomiczny	Nowe strefy eksploracyjne, korzyści naturalne – surowce, ekonomiczne, zyski z ułatwionego transportu, lecz co ważne także

381 Rozpatrywanie tych zmiennych (tak różne) w kontekście wysepek umiejętnie przedstawił Karol Bronicki w pracy: Karol Bronicki, *Sino-Japanese Dispute over the Seabed Oil and Gas Resources in the East China Sea*, [w:] *China at the Beginning of the 21st Century*, red. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, Kraków 2014, s. 102.

382 Reinhard Drifte, *The Senkaku/Diaoyu Islands territorial dispute between Japan and China: between the materialization of the "China threat" and Japan "Reversing the outcome of World War II"?*, „UNISCI Discussion Papers” maj 2013, nr 32, s. 11-12.

	o wiele większe wydatki, szczególnie w obecnym stuleciu na rzecz konfliktu o wyspki. Coraz większa konkurencyjność pociąga za sobą duże koszty w różnych dziedzinach m.in. w transporcie morskim.
Czynnik polityczny	Konflikt w różnych punktach swojej historii determinował określone ruchy na scenie politycznej, wpływał na relacje państw (mniej lub bardziej), zwłaszcza w XXI wieku. Czynnik polityczny to także wszelkie prace dotyczące bezpieczeństwa czy decyzje na temat obrony państwa.
Czynnik prawny	Wszelkie regulacje dotyczące spornych obszarów jak i przez to samego konfliktu. Na przykład Konwencja ONZ o prawie morza, kwestie przepisów dotyczących wyłącznej strefy ekonomicznej czy szelfu kontynentalnego.
Czynnik historyczny	Zajścia historyczne i znaczenie trudnej przeszłości – np. I oraz II wojna chińsko-japońska, wydarzenia z Nankinu, symbolika świątyni Yasukuni, kwestia japońskich podręczników, które razem powodują trudności, także w omawianym sporze.

Źródło: opracowanie własne.

Historyczne argumenty zainteresowanych stron sięgają zamierzchłych czasów³⁸³. Jeszcze według bardzo starych zapisów pochodzących nawet z 1221 r. nazewnictwo wysp Diaoyu wzięło się od obszarów krajobrazowych Państwa Środka, stąd też taka popularność tych określeń w następnych latach. Ten wczesny z dzisiejszego punktu widzenia okres to również podróże Chińczyków, które owocowały m.in. dokumentami³⁸⁴. Strona chińska, czyli Chińska Republika Ludowa i Republika Chińska powołują się również na odkrycie wysp, które miało nastąpić za sprawą ówczesnych żeglarzy w 1372 r³⁸⁵. Chińczycy podkreślali przy tym, że już w średniowieczu wykorzystywali te obszary do nawigacji³⁸⁶.

383 Z historycznego punktu widzenia interesująco przedstawia się np. tzw. Edykt Cesarzowej Chin (1893 r.), która miała przekazać wyspy Diaoyu lekarzowi żywo zainteresowanemu ziołami tam występującymi, Michał Łuszczuk, *Spór o wyspy Diaoyu/Senkaku w świetle zasady efektywnej okupacji*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2003, tom 2, s. 85.

384 Robert Jakimowicz, *Chińsko-japoński...*, *op. cit.*, s. 114.

385 Krzysztof Kubiak, Witold Kustra, *op. cit.*, s. 58.

386 Jednym z argumentów Chin, była później także japońska mapa pochodząca z 1785 r., gdzie wyspy miały takie samo oznaczenie jak Państwo Środka, Michał Łuszczuk, *op. cit.*, s. 85.

Co ciekawe, w źródłach archiwalnych nie używano japońskiej nazwy Senkaku w stosunku do tego terytorium, a Państwo Środka powoływało się także na stanowiska m.in. historyków pochodzących z Japonii. Jednym z nich był Arai Kimi, który przyznawał, że opisywane tereny należały faktycznie do Chińczyków już za czasów panowania dynastii Ming (1368-1644). Nie można jednak stwierdzić jednoznacznie, że wysepki były częścią państwa chińskiego³⁸⁷.

Znaczące w kontekście dalszych wydarzeń były twierdzenia Chińczyków, którzy stanowczo podkreślali, że Japończycy przejęli prezentowane tereny zbrojnie³⁸⁸. Japonia zaś utrzymywała, że odkryła wyspy, gdy te nie były przez nikogo zarządzane³⁸⁹. Co więcej, Japończycy oficjalnie zajęli wysepki nieco później, jednak już przed tym faktem nie widzieli przeciwwskazań prawnych by je przyłączyć do własnego państwa. Japonia wskazywała również zdecydowanie na brak reakcji drugiej strony³⁹⁰. Ten stan rzeczy niejednokrotnie był wykorzystywany i przywoływany przez Tokio w późniejszym stadium konfliktu terytorialnego.

Z powyższym wątkiem połączona jest kwestia dwóch wypraw - jeszcze z XIX wieku tj. z 1887 i 1892 r. W ich wyniku Japończycy stwierdzili, że właściwie obszary wysepek stanowiły ziemię niczyją – nie było więc mowy o posiadaniu jej przez Chińczyków. Uznano, że uprawnia to Japonię do rozstawienia pod koniec tamtego stulecia znaczników na wyspach, by w taki oto właśnie sposób tereny na Morzu Wschodniochińskim stały się własnością państwa i częścią archipelagu Riukiu³⁹¹.

To nie zakończyło jednak zamieszania związanego z postrzeganiem obszarów Diaoyu/Senkaku, gdyż w kolejnych dokumentach odnoszących się do tej kwestii brakowało rozstrzygnięć. Poszczególne umowy nie złożyły się na całkowite wyjaśnienie ich statusu m.in. z powodu różnych interpretacji znajdujących się tam zapisów.

Ponownie można przywołać tu bardzo ważny traktat z Shimonoseki (1895 r.), który jednakże *sensu stricto* nie odnosił się do prezentowanych terenów. Mówił jedynie o Formozie i wyspach do niej przyległych oraz przynależących³⁹². Z rzeczonym traktatem wiązało się również stanowisko strony chińskiej, która utrzymywała, że właśnie na mocy powyższego dokumentu Japończycy zagarnęli wyspy na Morzu Wschodniochińskim.

387 Robert Jakimowicz, *Chińsko-japoński...*, *op. cit.*, s. 116-117.

388 Dariusz R. Bugajski, *op. cit.*, s. 73.

389 Robert Jakimowicz, *Chińsko-japoński...*, *op. cit.*, s. 118.

390 Mikołaj Tersa, *Japonia na zawsze wyrzeka się wojny: współczesna sytuacja geopolityczna, a japońska polityka bezpieczeństwa*, Bydgoszcz 2014, s. 140-141.

391 Michał Łuszczuk, *op. cit.*, s. 86-87.

392 Piotr Kaczmarek, *Archipelag Senkaku. Źródło napięć na Morzu Wschodniochińskim*, „Refleksje: pismo naukowe studentów i doktorantów wnpid uam” wiosna-lato 2012, nr 5, s. 64.

Natomiast biorąc pod uwagę zarówno Deklarację Kairską (1943 r.) i Deklarację Poczdamską (1945 r.) obszary te powinny zdaniem Chińczyków powrócić do ich narodu³⁹³. Podane tutaj przykłady potwierdzały jak niejasne często były to kwestie i z jak różnymi komentarzami wiązały się kolejne wątki. Świadczyła o tym również postawa Japończyków, którzy np. w kontekście wspomnianego traktatu z Shimonoseki mieli zupełnie inny pogląd na sprawę podkreślając, że w istocie w tym dokumencie nie było odwołania do wysp. Można więc powiedzieć, że każda ze stron trzymała się swoich racji³⁹⁴, co było zresztą znamienne dla całego opisywanego konfliktu. Podmioty w nim występujące przez lata ignorowały wręcz niekorzystne dla siebie fakty³⁹⁵, ale także sam problem wysepek.

Japonia posiadała władzę nad wyspami Senkaku do sierpnia 1945 r., które wykorzystywała m.in. jako bazę dla rybołówstwa³⁹⁶. W przypadku archipelagu II wojna światowa także bardzo wiele zmieniła, a inną rzeczywistość określał traktat pokojowy z San Francisco, który został podpisany w 1951 r. W jednym z jego artykułów (artykuł 3) znalazło się postanowienie stanowiące o tym, że Stany Zjednoczone miały objąć władzę również nad spornym obszarem³⁹⁷, który znalazł się w ich rękach. Przyjęto, że będzie to rozwiązanie jedynie przejściowe i Japończycy w przyszłości odzyskają terytorium. Dzięki postanowieniom powyższego traktatu pokojowego wskazywano także m.in. na nierozzerwalny związek wysepek z archipelagiem Riukiu³⁹⁸.

Chińska Republika Ludowa i Tajwan nie podpisały jednakże umowy z 1951 r., choć np. w traktacie pokojowym pomiędzy Republiką Chińską a Japonią pochodzącym z 1952 r. znalazł się m.in. zapis zatwierdzający postanowienia osiągnięte w Stanach Zjednoczonych³⁹⁹. Tylko chociażby na tej podstawie można zaobserwować jak wiele zależało wówczas od okoliczności i punktu widzenia w danej sprawie, gdy każda ze stron broniła interesów własnego narodu.

393 Krzysztof Kubiak, Witold Kustra, *op. cit.*, s. 59.

394 Przez to też wyspy były obiektem wielu podziałów. Na przykład jeszcze w 1931 r. Sąd Najwyższy w Tokio rozpatrywał spór o wysepki. Wówczas chodziło o rozwiązanie sprawy pomiędzy Tajpej a Okinawą, która jednak musiała w tym wypadku uznać wyższość drugiej strony. Był to zatem kolejny argument po stronie Chińczyków, Michał Wangrat, *Spór Chin i Japonii o Archipelag Senkaku*, [w:] *Współczesny Daleki Wschód w stosunkach międzynarodowych – rywalizacja i mocarstwowość*, red. Degefe Kebede Gemechu, Olsztyn 2008, s. 2.

395 Piotr Kaczmarek, *op. cit.*, s. 65.

396 Jan Rowiński, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, red. Krzysztof Gawlikowski, współpraca Małgorzata Ławacz, Warszawa 2004, s. 129.

397 Choć i tutaj nie został on wymieniony z nazwy, a traktowany łącznie np. z Riukiu – skąd Japończycy kontrolowali wyspy Senkaku.

398 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 141-142.

399 Piotr Kaczmarek, *op. cit.*, s. 65.

Lata 50. XX w. stały pod znakiem okupacji amerykańskiej, choć nie brakowało również zaangażowania Japończyków np. przy kontrolowaniu wód wokół wysepek⁴⁰⁰. Z tym okresem można połączyć także dwie interesujące sytuacje. Po pierwsze Amerykanie zwracali się wówczas do Tajpej, gdy wykorzystywali sporne tereny w ramach poligonu bombowego. Po drugie w 1955 r. doszło do incydentu podczas którego żołnierze pochodzący z Republiki Chińskiej (przebywający tymczasowo na wyspach) otworzyli ogień do statku z japońskimi rybakami⁴⁰¹. Z dzisiejszego punktu widzenia te sprawy wydają się mało znaczące, jednak istniała możliwość ich wykorzystania przez jedną czy drugą stronę. Na przykład zapytanie Amerykanów skierowane w stronę Tajpej mogło świadczyć o przynależności tego obszaru do Republiki Chińskiej.

Wyjątkowo istotny dla konfliktu o wyspy Diaoyu/Senkaku był 1969 r., kiedy przedstawiono raport z prac Komisji Gospodarczej ONZ dla Azji i Dalekiego Wschodu⁴⁰². Na jego podstawie okazało się, że w rejonie wysepek obecne są złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. Ponadto eksperci dowodzili nawet, że w tamtej części globu mogą znajdować się jedne z najbardziej obfitych złóż ropy w skali całego świata, przy czym największe znaczenie pod tym względem przypisywano obszarom położonym 200 tys. km² od Diaoyu/Senkaku⁴⁰³. Oznaczało to, że przejście lub władza nad wyspami łączyłaby się z potencjalnie bardzo dużymi bogactwami ukrytymi pod tamtejszymi wodami. Tej sprawy nie można było ignorować m.in. dlatego, że gospodarki zarówno Chin i Japonii przez dekady mocno zależały od sprowadzanych paliw⁴⁰⁴ - nowe zasoby mogłyby zatem ogromnie im pomóc.

Rewelacje z końca lat 60. XX wieku złożyły się na zupełnie inny obraz i otwarcie sporu o małe wysepki na Morzu Wschodniochińskim, które właśnie dzięki temu zyskały na swojej randze. Warto zaznaczyć, że Chiny niekoniecznie przed tą datą angażowały się w sprawy Diaoyu/Senkaku, jednak uległo to zasadniczej zmianie (już ze schyłkiem 1970 r.). Nie da się więc nie powiązać tej wzmożonej aktywności Chińczyków z informacjami, które ujrzały światło dzienne w 1969 r⁴⁰⁵. Jeszcze wcześniej niż Chińska Republika Ludowa protestowała Republika Chińska w sierpniu 1970 r⁴⁰⁶.

400 Michał Łuszczuk, *op. cit.*, s. 87.

401 Krzysztof Kubiak, Witold Kustra, *op. cit.*, s. 59.

402 Donatello Osti, *The Historical Background to the Territorial Dispute over the Senkaku/Diaoyu Islands*, „International Peace & Security Institute Analysis” 2013, analysis no. 183, s. 7, (podobne rezultaty osiągnął Rand Corporation, czyli *think tank* i organizacja non-profit pochodząca ze Stanów Zjednoczonych).

403 Martin Lohmeyer, *op. cit.*, s. 84.

404 Carlos Ramos-Mrosowsky, *International Law's Unhelpful Role in the Senkaku Islands*, „29 University of Pennsylvania Journal of International Law” 2008, vol. 29, issue 4, s. 918.

405 Robert Jakimowicz, *Chińsko-japoński...*, *op. cit.*, s. 118.

406 Piotr Kaczmarek, *op. cit.*, s. 62.

Tego rodzaju stanowiska i reakcje znajdowały także odzwierciedlenie w zachowaniach części obywateli, ponieważ społeczeństwa zainteresowały się omawianym tutaj problemem - świadczyły o tym m.in. antyjapońskie demonstracje. Dla przykładu w 1971 r. ok. 1000 chińskich studentów protestowało w Stanach Zjednoczonych, a dodatkowo naukowcy przekonywali Czang Kaj-Szeka do podjęcia działań w sprawie wysp. W obliczu podziału wokół wysepek stanął także Waszyngton, który jednak podkreślał własną neutralność i brak narzędzi do rozwiązania powstałego impasu – pozostawiając te kwestie do rozstrzygnięcia⁴⁰⁷.

W związku z narastającymi naciskami Pekinu w tamtym okresie, władze Stanów Zjednoczonych doradzały krajowym firmom naftowym ustąpienie ze swoich zobowiązań w pobliżu spornych terenów. Takie logiczne i zarazem pragmatyczne działanie USA było także podyktowane nadejściem antagonizmu na linii ChRL – Związek Radziecki (ZSRR). Zmienił on percepcję i nastawienie Waszyngtonu wobec Chińskiej Republiki Ludowej⁴⁰⁸. Ten zbieg zdarzeń powodował, że zagadnienia związane z małymi wysepkami na Morzu Wschodniochińskim wykraczały czasem poza swój region, wpływając nawet na poczynania takiego hegemonu jakim niewątpliwie były i wciąż są Stany Zjednoczone.

Końcówka lat 60. XX wieku i początek kolejnej dekady przyniosły również inne, niezwykle ważne wydarzenia. Odbywały się bowiem wtedy rozmowy USA i Japonii, które miały ostatecznie doprowadzić do japońskiego zwierzchnictwa nad wyspami na Morzu Wschodniochińskim. Fundamentem była tu bilateralna zgoda z 1971 r., natomiast 14 maja 1972 r. Japończycy objęli z powrotem władzę nad Senkaku. Konflikt o wysepki wybuchł na dobre – w sposób, który zmienił jego historię i rozpoczął nowy etap⁴⁰⁹, mimo że przecież w latach 70. odnoszono niemałe sukcesy w relacjach chińsko-japońskich. W 1972 r. nawiązano oficjalnie bilateralne stosunki, a już sześć lat później podpisano Traktat o Pokoju i Przyjaźni.

Co szczególnie wymowne, sprawa wysepek Diaoyu/Senkaku w obu przypadkach była odkładana na dalszy plan, a nawet twierdzono, że należy ją rozstrzygnąć w przyszłości⁴¹⁰. Takie postępowanie charakteryzowało zresztą bardzo mocno konflikt o wyspy, ponieważ ich kwestii nie rozwiązywano przez lata i czasami znajdowała się niejako na bocznym torze. Złożyło się to również na zaognienie sporu terytorialnego już w XXI w. i spowodowało kolejne liczne problemy w stosunkach chińsko-japońskich.

407 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 142-143.

408 Martin Lohmeyer, *op. cit.*, s. 86.

409 Jan Rowiński, *op. cit.*, s. 129.

410 Krzysztof Kubiak, Witold Kustra, *op. cit.*, s. 60.

Patrząc nieco bardziej z dzisiejszej perspektywy na historię zdarzeń tworzących spór o wyspy Diaoyu/Senkaku można powiedzieć, że poprzednie dekady sięgające lat 70. XX wieku charakteryzowały się w dużym uproszczeniu zróżnicowaną dynamiką – co zresztą jest jedną z cech przedstawianego konfliktu. Mogą następować po sobie lata kiedy tak naprawdę panuje cisza, by później ponownie spór powrócił na jedno z najważniejszych miejsc w relacjach chińsko-japońskich. Wpływ na taki rozwój zdarzeń miało również nierozwiązanie tego problemu w jego początkowej fazie⁴¹¹.

W przywoływanych dotychczas niejednokrotnie latach 70. ubiegłego stulecia zagadnienie wysepek powracało co jakiś czas np. w związku z incydentami, które zakłócały chwilowy spokój. Jedno z takich wydarzeń rozegrało się 12 kwietnia 1978 r., gdy setki chińskich statków rybackich pojawiło się na wodach wokół wysp Diaoyu/Senkaku⁴¹². Jego czas po raz kolejny był niefortunny, ponieważ wówczas pracowano przecież nad traktatem. Wspomniane zdarzenie nie przyniosło jednak poważniejszych komplikacji i nie przyczyniło się do zmiany ówczesnej sytuacji.

W latach 80. XX w. nastąpił spokojny czas by po raz kolejny wysepki na Morzu Wschodniochińskim dały o sobie znać w następnej dekadzie. Wówczas miała miejsce bardzo duża aktywność aktywistów, którzy manifestowali swoje prawa do wysp w czasem mocno oryginalny sposób.

Przykładem takiego zachowania, ale i dowodem na to do jak wielkich poświęceń byli gotowi ludzie, było wydarzenie z 2 września 1997 r. Właśnie wtedy grupa Chińczyków postanowiła przelecieć nad obszarem wysp i za pomocą spadochronów udać się na ich teren (unikając w ten sposób problemów ze statkami japońskiej straży przybrzeżnej). Niestety po kilku minutach lotu nastąpiły problemy z samolotem, który zmuszony był wrócić do miejsca odlotu - ratując się lądowaniem awaryjnym. Szczęśliwie nikomu nic się nie stało⁴¹³, jednak pokazywało to determinację dumnych Chińczyków, którzy byli gotowi zrobić wiele, aby tylko pokazać własną suwerenność nad wysepkami. Tego rodzaju odważne czyny ukazywały też trafnie znaczenie rywalizacji, nawet o tak niewielki obszar.

411 Sam Deng Xiaoping twierdził pod koniec lat 70., że konflikt o wysepki powinien być odłożony – tak by mogły zająć się nim w przyszłości mądrzejsze, kolejne generacje.

412 Han-yi Shaw, *op. cit.*, s. 16.

413 *Ibidem*, s. 20.

Rysunek 1. Wyspy Diaoyu/Senkaku na zdjęciu.

Źródło: <https://public.potaufeu.asahi.com/143f-p/picture/21643933/a50da6a09296c52ea07adf6cc6e73acf.jpg>,
dostęp 21 XI 2020.

3.2. Konflikt o wyspy Diaoyu/Senkaku w XXI wieku i jego wpływ na stosunki geopolityczne w regionie.

Po barwnych i burzliwych ostatnich latach XX wieku, przyszedł znowu nieco spokojniejszy czas w historii sporu. Taki stan trwał z krótkimi przerwami na mniejsze bądź większe zajścia zachodzące w pobliżu wysp do 2010 r., który rozpoczął nowy, niezwykle intensywny etap konfliktu. Okres, który jak żaden inny w jego długich dziejach, wpłynął na stosunki chińsko-japońskie, a zapowiedzią dalszych zdarzeń stał się incydent z 2010 r.

Dokładnie 7 września 2010 r. kuter rybacki z Chin z 15 ludźmi na pokładzie pojawił się na wodach terytorialnych wysp Senkaku. Nie był on jedynym w pobliżu wysepek, a wszystkie tego rodzaju jednostki próbowała powstrzymywać wówczas japońska straż przybrzeżna. Kuter chiński zderzył się dwukrotnie z dwoma jednostkami z Japonii. Niemalże od razu pojawiły się zgoła różne interpretacje tego zajścia, zależne głównie od punktu widzenia. Niektórzy zarzucali wręcz, że kapitan chińskiego kutra Zhan Qixiong z premedytacją staranował japońskie jednostki. Takie stanowisko zajmowali Japończycy, natomiast druga strona obwiniała straż przybrzeżną Japonii.

Na niekorzyść Chińczyków działało jednak wideo z samego incydentu, które według grupy ekspertów potwierdzało wykroczenie kapitana chińskiego statku, a pojawiały się także przesłanki, że Zhan Qixiong miał być pod wpływem alkoholu – czy wręcz pijanym. Co więcej, nie pomagała też ogólna reputacja chińskich rybaków. Wielu z nich było poirytowanych patrolami i kontrolami, stąd rodziło się ich zachowanie, które prowadziło często nawet do przejawów przemocy. Ten problem dotyczył nie tylko rejonu Morza Wschodniochińskiego, ale także Morza Południowochińskiego oraz Żółtego.

W rezultacie omawianego wydarzenia załoga kutra wylądowała w areszcie, natomiast ich łódź skonfiskowano. Niezwłocznie, bo już 8 września 2010 r. rząd ChRL domagał się cofnięcia wspomnianych decyzji, co nastąpiło kilka dni później, sam kapitan pozostał jednak zatrzymany. Opuścił areszt dopiero 24 września, czyli kilkanaście dni po feralnym zajściu⁴¹⁴. Nie zmieniło to jednak faktu, że stosunki obu państw zostały po raz kolejny w swojej długiej historii wystawione na próbę, a konsekwencje zdarzenia z 7 września 2010 r. były już odczuwalne na różnych płaszczyznach.

414 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 30-31.

Sytuacja była na tyle napięta, że media japońskie informowały, iż może nastąpić nawet tymczasowe zawieszenie eksportu przez Chiny do Japonii. Takie kroki Pekinu mogły mocno uderzyć w gospodarkę drugiego państwa zależną od sprowadzanych surowców, właśnie m.in. z ChRL⁴¹⁵. Konsekwencją zdarzenia z września były jednak nie tylko noty rządowe czy doniesienia prasowe, ponieważ niezadowolenie w bardzo różny sposób (np. antyjapońskie demonstracje) manifestowali chińscy nacjonaści⁴¹⁶.

Znacząco odczuwalny był również kryzys wśród polityków obu państw, ponieważ tak poważny impas w tych niezwykle złożonych bilateralnych relacjach po raz ostatni wystąpił za sprawą premiera Junichiro Koizumiego i jego wizyty w świątyni Yasukuni. Miało to miejsce jeszcze w październiku 2005 r. – minęło więc praktycznie pięć lat od tamtego wydarzenia. Ponowny kryzys dyplomatyczny wpłynął m.in. na decyzję władz japońskich o zwolnieniu kapitana z aresztu. Ustalenie to spotkało się z krytyką ze strony niektórych polityków w Japonii, którzy nie mogli zrozumieć dlaczego Japończycy mieli iść w tym względzie na ustępstwa Chińczykom. W dodatku chińskie MSZ oczekiwało od drugiej strony stosownych przeprosin i zadośćuczynienia za podjęte kroki - takiemu stanowisku towarzyszyło wiele innych zdarzeń.

Premier Japonii, którym był w tamtym czasie Naoto Kan podkreślił, że wysepki stanowią własność jego państwa i zarazem nie widzi powodów by spełniać warunki przedstawione przez Pekin. Ponadto Japończycy już wtedy myśleli o lepszym zapobieganiu podobnym incydentom w przyszłości. W sprawie wypowiedziała się także ówczesna amerykańska sekretarz stanu Hillary Clinton, która utrzymywała, że Stany Zjednoczone jako sojusznik Japonii będą w razie potrzeby bronić spornych wysp. Oba narody tj. chiński i japoński były więc w 2010 r. po raz kolejny mocno podzielone, a z racji nagrania z zajścia, które trafiło do internetu każdy na własne oczy mógł zobaczyć oraz ocenić co wtedy zaszło - pogłębiło to tylko podziały, zwłaszcza w społeczeństwie Kraju Kwitnącej Wiśni⁴¹⁷.

Oddechem dla złych w tamtym czasie nastrojów w obu państwach było spotkanie premiera Japonii Naoto Kana z przewodniczącym Chińskiej Republiki Ludowej Hu Jintao. Zorganizowano je przy okazji szczytu APEC⁴¹⁸ w Jokohamie w listopadzie 2010 r., a więc dwa miesiące po przedstawionym wcześniej zdarzeniu. W czasie rozmowy premier Naoto

415 Ibidem, s. 31.

416 Na tym przykładzie można zauważyć, że sprawa wysepki wpływała na nastroje społeczne - w mniejszym bądź większym wymiarze.

417 Szybko bowiem okazało się, że winę za tamto zdarzenie ponosi strona chińska. Tę wersję potwierdzali japońscy politycy, którzy jako pierwsi oglądali nagranie. Zamieszanie wzrosło, gdy wideo wyciekło do sieci i łączyło się z wieloma zarzutami wobec kroków władz Japonii.

418 Skrót od: Asia-Pacific Economic Cooperation tj. Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku.

Kan miał podtrzymać stanowisko Tokio mówiące, że tereny o których tutaj mowa należą do terytorium jego kraju i nie ma dyskusji o żadnym sporze terytorialnym. Po tym symbolicznym spotkaniu, sytuacja istotnie zaczęła się poprawiać i stabilizować⁴¹⁹.

Incydent z 7 września 2010 r. dość niewinny na pierwszy rzut oka i jego następstwa przyczyniły się do znacznych reperkusji w stosunkach chińsko-japońskich, sprawiły również, że temat wysp bardziej zainteresował opinię publiczną. Dotyczyło to więc także Japończyków, którzy przekonali się wówczas o potrzebie lepszej obrony własnego państwa. W kolejnych miesiącach dała o sobie znać zróżnicowana dynamika konfliktu o wyspy, ponieważ mimo że pojawiały się czasem doniesienia dotyczące spornych terenów, to jednak wzajemne relacje Chin i Japonii ulegały stopniowej poprawie.

Bardzo szybko okazało się, że potrzebna była tylko iskra by znowu wysepki powróciły na bardzo ważne miejsce w kontaktach Pekinu i Tokio. Taką iskraw stały się słowa ówczesnego gubernatora stolicy Japonii Shintaro Ishihary pochodzące z 2012 r., które doprowadziły do najważniejszych wydarzeń w historii całego sporu terytorialnego. Okresu, który jak żaden inny ukazał znaczenie nie tylko wysepki, ale i wagi tego problemu w bilateralnych stosunkach – kwestii od której nie dało się już uciec oraz zaprzeczyć jej istnieniu.

To właśnie wspomniany gubernator Tokio w kwietniu 2012 r. powiedział, że skorzysta z publicznych pieniędzy i przeznaczy je na zakup wysp, które należały do prywatnych właścicieli japońskich⁴²⁰. W zamyśle chodziło tutaj o trzy wysepki wchodzące w skład małego archipelagu. Swoim ruchem Shintaro Ishihara, który zresztą był znany z nacjonalistycznych poglądów, chciał pokazać zwierzchnictwo Japonii nad Senkaku m.in. budując tam później obiekty. Jego słowa i zapowiadane czyny wynikały przede wszystkim z zachowania Chin względem wysp (ich stanowczości) oraz zarazem z braku rozwiązań problemu przez Japonię jak również były wynikiem neutralności Stanów Zjednoczonych⁴²¹.

Mocne stanowisko Ishihary wymusiło na rządzie japońskim przyspieszenie działań, bo choć nie wiadomo nic o planach gubernatora, to jednak przyznano, że władze kontaktowały się z właścicielami terenów⁴²². Ten fakt potwierdzał premier Yoshihiko Noda 18

419 Karol Żakowski, *Kryzys w relacjach chińsko-japońskich w związku ze sporem o wyspy Senkaku/Diaoyutai*, [w:] *Współczesna Azja Wschodnia: wybrane zagadnienia*, red. Karol Żakowski, Łódź 2011, s. 136-138.

420 *How uninhabited islands soured China-Japan ties*, 10 XI 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11341139>, dostęp 1 IX 2020.

421 Tetsuo Kotani, *The Senkaku Islands and the U.S.-Japan Alliance: Future Implications for the Asia-Pacific*, 14 III 2013, <https://project2049.net/2013/03/14/the-senkaku-islands-and-the-u-s-japan-alliance-future-implications-for-the-asia-pacific/>, s. 4, dostęp 1 IX 2020.

422 Posiadaczami wysepki, którzy mieli w tamtym czasie problemy finansowe - więcej na ten temat można znaleźć w: Wani Yukio, *Barren Senkaku Nationalism and China-Japan Conflict*, „The Asia-Pacific Journal” 2012, vol. 10, issue 28, no. 4.

kwietnia 2012 r. oświadczając, że zakup spornych obszarów przez rząd był jedną z możliwości rozwoju sytuacji. Zarówno te słowa jak i kontrowersyjna postawa Shintaro Ishihary były szeroko komentowane w Chinach. Ponadto gubernator Tokio wypowiedział swoje wtedy już słynne zdanie przebywając w Stanach Zjednoczonych – nie był to przypadek, gdyż zależało mu także na większym wsparciu Japonii przez Waszyngton. Ishihara miał również co istotne, dobre kontakty z właścicielem wysepek i zagrażał interesom rządu. Posiadał też poparcie społeczeństwa, które odzwierciedliły dobrowolne wpłaty⁴²³ zbierane na jego cel⁴²⁴. Rządzący obawiali się komplikacji stosunków z Pekinem w razie przejęcia przez Ishiharę wysp, stąd podjęto decyzję o nabyciu obszarów. Rosła więc nie tylko presja na władzę w Japonii, ale też oczekiwania opinii publicznej skupionej na powstałym zamieszaniu.

Ishihara wywołał lawinę zdarzeń składających się na następny kryzys w stosunkach Chin i Japonii. Impas przyniosło spotkanie premiera ChRL (Wen Jiabao) z piastującym tożsame stanowisko Nodą w Japonii. Ta rozmowa miała miejsce w Pekinie w maju 2012 r., jednak nie przyczyniła się do żadnego postępu. Przedstawiciel strony chińskiej twierdził, że wyspy są własnością Chin, a Noda wskazywał, iż coraz większa aktywność na wodach m.in. wokół Senkaku uraża uczucia narodu japońskiego⁴²⁵. Taka wymiana zdań jasno pokazywała brak możliwości porozumienia i wyjścia z trudnego położenia w jakim znalazł się głównie rząd Japonii, który z jednej strony musiał mieć na uwadze ambicje gubernatora Tokio, zaś z drugiej odczucia ChRL.

Napięcie rosło, aż do kluczowego dla dalszych wydarzeń września 2012 r. W międzyczasie pojawiły się nowe wątki w sporze⁴²⁶, które wynikały z braku odpowiedniej komunikacji pomiędzy dwoma państwami⁴²⁷. Media informowały o niezadowoleniu w narodzie chińskim. Można tu przywołać jako przykład gazetę „Global Times”, która w lipcu opisywanego roku donosiła, że ponad 90% z ankietowanych obywateli Chin popierało użycie sił zbrojnych by ukazać suwerenność nad wysepkami, natomiast ok. 52% z nich twierdziło, iż starcie o charakterze zbrojnym pomiędzy dwoma oponentami jest prawdopodobne⁴²⁸.

423 W pewnym momencie przekroczyły miliard jenów.

424 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 35-36.

425 Michael D. Swaine, *Chinese Views Regarding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute*, „China Leadership Monitor”, no. 41, s. 13.

426 Bieg wydarzeń komplikowały także nastroje w społeczeństwach. Jak wrażliwa była wtedy sytuacja oddawał np. atak z sierpnia 2012 r. mający miejsce w Pekinie na samochód ówczesnego ambasadora Japonii w ChRL Uichiro Niwę, *Flag ripped off Japan envoy's car in Beijing*, 27 VIII 2012, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-19391992>, dostęp 22 XI 2020.

427 Zabrakło również głębszego dialogu Japonii ze Stanami Zjednoczonymi. Po czasie, bo już w 2013 r. wyszło na jaw, że Amerykanie doradzali Japończykom odpuścić zakup, który mógł wywołać kryzys. Tamte przewidywania okazały się być prawdą.

428 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 39.

Tabloid „Global Times” odznaczał się powiązaniem z gazetą „People's Daily”, a więc hegemonem prasowym w Chinach działającym na rzecz Komunistycznej Partii Chin (KPCh). Zatem jakiegokolwiek pogroźki (biorąc pod uwagę mechanizmy rządzące dzisiejszym światem), takie jak wystąpienie zbrojne ChRL, czy miałyby sens? Wydaje się, że w tamtym momencie zadziałał tzw. mechanizm „równowagi sił” („balance of power”), który spowodował, że spór nie przerodził się w poważniejsze działania o charakterze militarnym i choć nie przyczynił się do wygaszenia konfliktu, to jednak w dużej mierze złożył się na brak starcia, które nie byłoby racjonalne⁴²⁹.

Decydujący dla następnych tygodni 2012 r. jak i przyszłych 12 miesięcy okazał się być 11 września 2012 r., kiedy to rząd Japonii oficjalnie ogłosił zakup trzech wysepek z rąk prywatnych właścicieli⁴³⁰. Operacja kosztowała władze 26 milionów dolarów⁴³¹, natomiast w przeliczeniu na walutę japońską zakup wyniósł 2.05 miliarda jenów⁴³². Taki rozwój sytuacji oznaczał porażkę Shintaro Ishihary i niepowodzenie jego planów. Niemalże natychmiast wywołał też kryzys jakiego nikt nie mógł przewidzieć, ponieważ dotychczas nie wystąpił on z powodu wysp na tak szeroką skalę. Nawet omawiany wcześniej 2010 r. nie mógł konkurować w tej kwestii z następstwami 11 września 2012 r., który na zawsze zapisał się w historii złożonych stosunków chińsko-japońskich.

Wywołał bowiem od razu protesty i demonstracje rozciągające się w różnych miastach chińskich, w tym m.in. w stolicy tego kraju, gdzie setki osób pojawiło się przed tamtejszą - japońską ambasadą. Z niezadowoleniem społeczeństwa wiązały się także przejawy wandalizmu i agresywne zachowanie, m.in. w jednym z miast Państwa Środka podpalono fabrykę znanej na cały świat firmy Panasonic⁴³³. Materialnie ucierpiały japońskie restauracje i sklepy znajdujące się w Chińskiej Republice Ludowej oraz samochody pochodzące z Japonii. W dodatku odczucia narodu chińskiego złożyły się na zastój w branżach: motoryzacyjnej, elektronicznej czy w turystyce.

Wydarzenia i ich rozmiar wywołały zaniepokojenie wśród władz Japonii, a premier Yoshihiko Noda nawoływał Chiny do ochrony Japończyków oraz ich mienia. Interesująco z punktu widzenia pierwszych dni po zakupie wysepek prezentowały się także doniesienia

429 Marlena Sawicka, *Paradygmat realistyczny - podejście dominujące w geopolityce*, „Przegląd Geopolityczny” 2011, tom 3, s. 60.

430 Michael D. Swaine, *op. cit.*, 14.

431 *Rozbici o rafy*, 25 IX 2012, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1530729,1,rozbici-o-rafy.read>, dostęp 2 IX 2020.

432 Lionel Fatton, *The Pandora's Box of Sovereignty Conflicts: Far-reaching regional consequences of Japan's nationalization of the Senkakus*, „The Asia-Pacific Journal” 2013, vol. 11, issue 4, no. 2, s. 1.

433 Ian Johnson, Thom Shanker, *Beijing Mixes Messages Over Anti-Japan Protests*, 16 IX 2012, http://www.nytimes.com/2012/09/17/world/asia/anti-japanese-protests-over-disputed-islands-continue-in-china.html?_r=0, dostęp 3 IX 2020.

medialne pochodzące z ChRL – czasem wręcz pochwalające patriotyzm w narodzie. Zauważano jednak problem przemocy, a niektóre media głosiły potrzebę bardziej stonowanych protestów w granicach rozsądku⁴³⁴. Jak się później okazało, te kilka pierwszych dni zapoczątkowało tylko gorączkę związaną z niewielkim archipelagiem, która wkrótce ogarnęła oba państwa, dotykając wiele różnych segmentów i dziedzin życia. W tym czasie w Chinach i tamtejszej państwowej stacji telewizyjnej np. zaczęto pokazywać prognozę pogody dla obszaru spornych wysp⁴³⁵.

Z kolei w Japonii nastroje społeczeństwa były raczej różne – nie brakowało zarówno przeciwników jak i popierających działania własnego rządu, co mogło trochę dziwić, ponieważ sytuacja nie ulegała poprawie. Atakom na Japończyków w Państwie Środka towarzyszyły również rozmaite hasła uderzające w Kraj Kwitnącej Wiśni. Dla przykładu jednym z takich sloganów było pokonanie japońskiego imperializmu. Skutki 11 września 2012 r. dały się odczuć także na terenie samej Japonii, gdzie niektóre z instytucji do których należały np. banki czy uniwersytety padły ofiarą cyberataków.

Szczególnie interesująco z perspektywy omawianych dni wyglądały raporty donoszące, że występujące z tak dużą częstotliwością ówczesne demonstracje w ChRL były chociaż częściowo podżegane przez tamtejsze agencje rządowe. Z czasem strajki musiały ustąpić, gdyż istniało niebezpieczeństwo, że przeobrażą się w protesty przeciw władzy. Na korzyść tego typu raportów działały też informacje mówiące o tym, że niektórzy z zatrzymanych wtedy protestujących nie byli nawet w stanie powiedzieć gdzie mieszczą się sporne obszary. W Japonii obyło się bez większych demonstracji i doszło jedynie do pojedynczych zdarzeń. Miały one miejsce chociażby w Kobe czy Fukuoc⁴³⁶, jednak nie można ich w żadnym stopniu porównać do tego co działo się we wrześniu 2012 r. w Chinach.

Przedstawione wydarzenia miały bardzo duży wpływ na kroki podejmowane na najwyższych szczeblach w Japonii, a zwłaszcza w ChRL. Działania władz chińskich skupiły się głównie na odwoływaniu kolejnych oficjalnych jak i nieoficjalnych wizyt oraz na aktach prawnych, które mogły wzmocnić pozycję Pekinu w związku z małym archipelagiem. Takich przedsięwzięć w tych dniach było dużo – np. 20 września 2012 r. Chińczycy opublikowali mapę obszaru wysp na Morzu Wschodniochińskim, podkreślając przy okazji ich chińskie nazewnictwo tj. Diaoyu⁴³⁷. Nastroje i relacje chińsko-japońskie najlepiej odzwierciedlił

434 Ibidem.

435 *China to Provide Weather Forecasts for Islands Claimed by Japan*, 12 IX 2012, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-09-12/china-to-provide-weather-forecasts-for-islands-claimed-by-japan>, dostęp 3 IX 2020.

436 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 44-45.

437 Ibidem, s. 44.

jednak 23 września 2012 r. Wtedy to Chińska Republika Ludowa poinformowała Japonię o odwołaniu obchodów 40. rocznicy normalizacji stosunków obu państw⁴³⁸, które miały mieć miejsce cztery dni później w Pekinie⁴³⁹. Taka stanowcza i zarazem symboliczna decyzja ChRL wskazywała w jak trudnym położeniu znalazły się kraje, które tak bardzo poróżnił teren nie przekraczający nawet 7 km². Mając jednak na uwadze całokształt relacji tych ośrodków nie da się zaprzeczyć, że chodziło tutaj już o coś więcej niż tylko małe wysepki na Morzu Wschodniochińskim.

Najbardziej widoczne i odczuwalne były skutki ekonomiczne, wyrażające się np. w bojkocie japońskich dóbr przez chińskich obywateli. Niektóre z firm pochodzące z Japonii i działające w Państwie Środka zdecydowały się na czasowe zawieszenie działalności w Chinach. Chińczycy posługiwali się środkami odnoszącymi się m.in. właśnie do ekonomii – akurat przeprowadzając wzmożone inspekcje w przedsiębiorstwach powiązanych z japońskimi koncernami. Gospodarka Japonii była bardzo podatna na takie posunięcia drugiej strony, gdyż ciągle odczuwała efekty trzęsienia ziemi z poprzedniego roku, a rynek chiński był dla niej niezwykle istotny⁴⁴⁰. Na podobnych decyzjach traciła również sama Chińska Republika Ludowa, ponieważ oba państwa współpracowały ze sobą od wielu lat w dziedzinie gospodarki, przez co także Chińczycy zaczęli odczuwać gorsze relacje w podanym sektorze⁴⁴¹.

O konsekwencjach gospodarczych decyzji Japończyków o zakupie wysepek można by pisać naprawdę wiele, bowiem był to szeroki i ważny problem. Tego rodzaju reperkusje najlepiej oddają dane: obopólny handel w 2012 r. zaliczył pierwszy spadek od 2009 r., czyli wydarzeń ściśle związanych ze światowym kryzysem. W omawianym tutaj roku, a więc trzy lata później obniżka wyniosła praktycznie 4% wzajemnego obrotu⁴⁴². Te dane ukazywały znaczenie jakiego nabrały wyspy z kolejnymi miesiącami, ponieważ ich status realnie wpływał na to co działo się w obu krajach – na ich społeczeństwa, dyplomację, politykę czy właśnie gospodarkę.

438 Odwoływanie kolejnych eventów było na rękę Chińczykom z uwagi na niechęć do Japonii po ostatnich wydarzeniach, ale czasem podobne decyzje były podyktowane np. zapewnieniem bezpieczeństwa - wyprzedzając poniekąd możliwy bieg wydarzeń.

439 Michael D. Swaine, *op. cit.*, 14.

440 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 45-46.

441 Nie znaczy to też, że bojkot i niezadowolenie narodu chińskiego dotyczyły wszystkie segmenty życia w podobnym stopniu, ponieważ Chińczycy nieustannie preferowali produkty Kraju Kwitnącej Wiśni przeznaczone do zaspokajania codziennych potrzeb.

442 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 46.

Jeszcze inną implikacją 11 września 2012 r. było olbrzymie zamieszanie na wodach wokół spornego obszaru. Wprawdzie można się było spodziewać nasilenia tego rodzaju ruchów i presji w rejonie basenu Morza Wschodniochińskiego, jednak ich skala ponownie przekroczyła wszelkie przewidywania. Takie zajścia wystąpiły już we wrześniu wspomnianego roku, choć później również ich nie brakowało⁴⁴³. Tylko do maja 2013 r. chińskie jednostki wkroczyły na wody terytorialne Senkaku ponad 40 razy⁴⁴⁴. Do jak dużych komplikacji mogły doprowadzić incydenty z tymi siłami Państwa Środka pokazał wcześniej np. rok 2010 i historia z rybakami.

Zdarzenia na wodach znajdujących się wokół wysp nie były jednakże żadnym novum, więc wykorzystywanie tego rodzaju manifestacji nikogo nie dziwiło. Rok 2012 przyniósł jednak inną implikację, która zmieniła oblicze konfliktu terytorialnego o małe wyspy. Mianowicie od końca 2012 r. określoną rolę zaczęły odgrywać jednostki lotnicze. Znamienny był incydent z 13 grudnia 2012 r.⁴⁴⁵, gdy właśnie jednostka z ChRL przeleciała nad jedną z wysepek tworzących sporny teren. Był to samolot zajmujący się patrolami, które były przeprowadzane już wcześniej, ale trzymały się one ponad 100 km od niewielkiego archipelagu.

Japończycy 13 grudnia 2012 r. zupełnie nie byli przygotowani na kroki strony chińskiej. Co więcej, mieli nawet pewne problemy z wykryciem jednostki, którą zauważyły dopiero statki straży przybrzeżnej. Japonia w odwecie poderwała w powietrze również swoje maszyny. Niemniej odczucia w chińskich mediach były takie, że ruch Japończyków interpretowano jako agresję, gdy zaś w Kraju Kwitnącej Wiśni wskazywano, iż prowokacje Chińskiej Republiki Ludowej mogą w ostateczności doprowadzić nawet do konfliktu zbrojnego⁴⁴⁶.

Na szczęście dla obu narodów sprawy nie zaszły tak daleko, jednak opisany powyżej incydent złożył się na coraz większe nakłady na różne wydatki i na cele połączone z wysepkami oraz wzmożone użycie sił logistycznie związanych z takimi przedsięwzięciami (np. z reakcjami na zaczepki chińskie). Dużego znaczenia nabrało lotnictwo, ale też bardzo potrzebne były prace regulujące czynności w tym zakresie. Przy tej okazji należy brać pod

443 Michael D. Swaine, *op. cit.*, 14-15.

444 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 49.

445 Mając na względzie wzajemne kontakty wcale nie musiała być to przypadkowa data. 13 grudnia 2012 r. łączył się też z 75. rocznicą początku zdarzeń w Nankinie, które na zawsze odmieniły bilateralne relacje.

446 Reinhard Drifte, *op. cit.*, s. 49-50.

uwagę, że jednostki powietrzne⁴⁴⁷ były wsparciem i zarazem przedłużeniem działań na wodach⁴⁴⁸.

Wraz z nadejściem 2013 r. będąca u władzy Partia Liberalno-Demokratyczna (PL-D) poinformowała, że budżet obrony narodowej wzrośnie o kwotę (w przeliczeniu) wynoszącą ponad miliard dolarów z uwagi na zakres działań, m.in. na Morzu Wschodniochińskim⁴⁴⁹. Co ważne i bez tego Japończycy należeli do światowych liderów w wielkości floty, jednak kolejne kroki były podyktowane zagrożeniem ze strony Pekinu. W Tokio uważano, że znacznie większą uwagę powinno się poświęcić ochronie oraz nadzorowi wysepek Senkaku⁴⁵⁰. Następne miesiące 2013 r. w konflikcie o wyspy nie przyniosły zauważalnej poprawy i co jakiś czas występowały zajścia na morzu oraz w powietrzu - panowało więc tak naprawdę swego rodzaju *status quo*.

W listopadzie 2013 r. ChRL poszerzyła swoją kontrolę przestrzeni powietrznej, obejmując nią sporne obszary⁴⁵¹. Nowa Strefa Identyfikacji Obrony Powietrznej Morza Wschodniochińskiego powstała 23 listopada 2013 r. i w zamyśle miała pomagać działaniom związanym z bezpieczeństwem w powietrzu. Od tego momentu każdy niezgłoszony przelot nad przytoczoną strefą mógł być uznany za wrogi. Jak kluczowe było to zagadnienie dla obu stron świadczyły liczne patrole organizowane w pobliżu Diaoyu/Senkaku. Nowa Strefa Identyfikacji Obrony Powietrznej Morza Wschodniochińskiego Państwa Środka zahaczała o japońskie obszary kontroli⁴⁵². Takiego rodzaju paradoks można zaobserwować na mapie 8 przedstawiającej ówczesny porządek powstały w wyniku decyzji władz Chińskiej Republiki Ludowej.

447 Już w 2015 r. Japończycy, jak to przedstawiali w późniejszych raportach, ze względu na kroki Chińczyków podrywali jednostki w powietrze prawie 600 razy, *Chińskie okręty znowu przy spornych wyspach. Japończycy protestują*, 7 VIII 2016, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/chinskie-okrety-wplynely-w-poblize-wysp-senkaku,666537.html>, dostęp 7 IX 2020.

448 Tiago Alexandre Mauricio, *Strategic Perspectives on the Sino-Japanese Dispute over the Diaoyu/Senkaku Islands*, „Nação e Defesa” 2013, nr 134, s. 87.

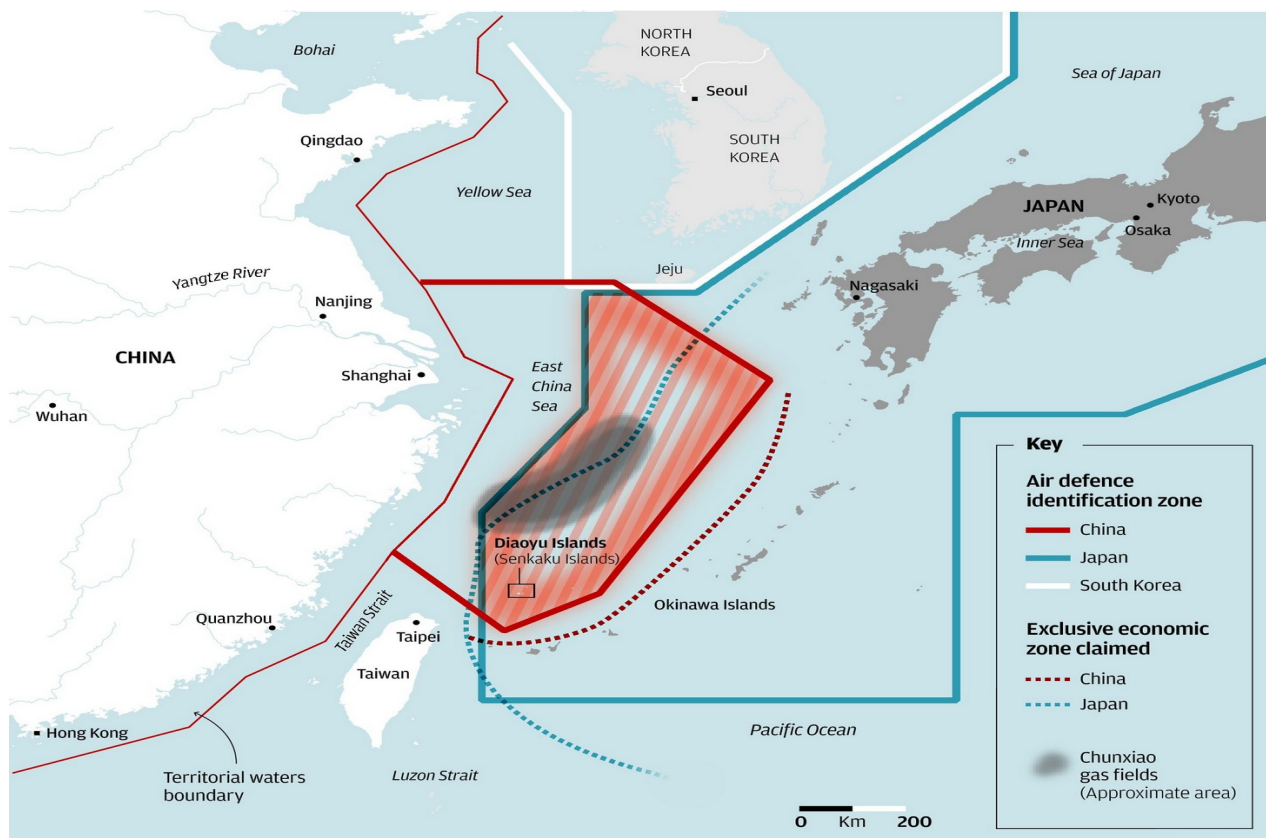
449 Daniel A. Métraux, *The Senkaku Islands Dispute between China and Japan*, „Southeast Review of Asian Studies(SERAS)” 2013, vol. 35, s. 223-224.

450 Paweł Behrendt, *Konflikty terytorialne na zachodnim wybrzeżu Pacyfiku – aspekty militarne*, [w:] *Spory terytorialne na zachodnim wybrzeżu Pacyfiku*, red. Le Thanh Hai, Artur Kościński, Warszawa 2013, s. 77.

451 *Samoloty szpiegowskie nad Japonią. Konflikt się zaostrzy?*, 3 XII 2013, <https://www.wprost.pl/swiat/427723/Samoloty-szpiegowskie-nad-Japonia-Konflikt-sie-zaostrzy.htm>, dostęp 8 IX 2020.

452 *Chińska Strefa Identyfikacji Obrony Powietrznej Morza Wschodniochińskiego*, 4 XII 2013, <http://obserwatorpolityczny.pl/?p=17269>, dostęp 8 IX 2020.

Mapa 8. Mapa ukazująca m.in. Strefy Identyfikacji Obrony Powietrznej ChRL i Japonii.

Sources: Wire agencies, BBC, Yonhap News

SCMP

Źródło: <https://www.scmp.com/sites/default/files/2013/11/28/zxzxz.jpg>, dostęp 10 IX 2020.

Wydarzenia z listopada 2013 r. złożyły się na kolejną eskalację problemów związanych z konfliktem o wysepki, ale także co istotne połączonych z ogólnym bezpieczeństwem w tamtym regionie. Stanowcze kroki Chin, które zresztą trzymały się swoich racji i argumentowały je prawem międzynarodowym, spotkały się z krytyką oraz zainteresowaniem wielu różnych stron. Oprócz Stanów Zjednoczonych i Kraju Kwitnącej Wiśni uwikłanego w całą sprawę, były to m.in. Korea Południowa⁴⁵³ oraz Tajwan⁴⁵⁴. Dla przykładu Japończycy protestowali zwracając uwagę na możliwy wzrost napięcia, wynikający z decyzji Pekinu.

Spór o przynależność małych wysepek wykraczał więc zdecydowanie poza ich obszar, dotykając o wiele większe zagadnienia (tu bezpieczeństwa, także innych państw). Nie ma również przypadku w tym, że na przestrzeni lat kwestia wysp Diaoyu/Senkaku i rosnące ambicje ChRL związane nie tylko ze spornymi terenami, złożyły się na dążenie premiera

453 Przypadek Korei Południowej był ciekawy nie tylko z uwagi na położenie tego kraju, ale również dlatego, że nowa strefa Chin (w małym stopniu) naruszała jej obszar kontroli - można to zaobserwować na mapie 8.

454 *Konflikt wokół chińskiej strefy zaognia się. Pekin: Działamy zgodnie z prawem*, 5 XII 2013, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/konflikt-wokol-chińskiej-strefy-zaognia-sie-pekin-działamy-zgodnie-z-prawem,377026.html>, dostęp 11 IX 2020.

Shinzo Abe do zmian zasad pacyfistycznej polityki Japonii. Reguły te wydawały się archaiczne w obliczu nowych wyzwań geopolitycznych. Wspomniany obszar Strefy Identyfikacji Obrony Powietrznej to tylko przykład segmentu, który wymagał wielu przedsięwzięć z nim powiązanych – sił powietrznych, środków na te cele czy zapewniania odpowiedniego bezpieczeństwa.

Ówczesny kryzys dyplomatyczny pomiędzy Chinami a Japonią był poważny, ponieważ utrzymywał się od września 2012 r. i wynikał bezpośrednio z konfliktu terytorialnego na Morzu Wschodniochińskim. Trudna rzeczywistość w bilateralnych stosunkach przyczyniła się do tego, że większy przełom nastąpił dopiero jesienią 2014 r., a więc dwa lata po decyzji rządu japońskiego o zakupie wyseppek. Doszło wówczas do pierwszego spotkania o charakterze oficjalnym przywódców obu państw, choć zarówno Shinzo Abe jak i Xi Jinping objęli swoje stanowiska znacznie wcześniej. Pojawiła się wtedy jednak dobra okazja dlatego, że premier Abe przebywał w Pekinie z okazji szczytu APEC. Rozmowa dwóch liderów podzielonych narodów odnosiła się m.in. do wątku dotyczącego zarządzania kryzysami występującymi na morzu, aby zwiększyć bezpieczeństwo w tamtym regionie świata⁴⁵⁵. Spotkanie z 2014 r. było szansą na lepszą przyszłość w stosunkach chińsko-japońskich, ale wiele mówiło się też po nim o uścisku dłoni obu przywódców i mowie ciała Xi Jinpinga, która została poddana wnikliwej analizie mediów. Jedno z takich zdjęć, które było obiektem podobnej dyskusji można zobaczyć na rysunku 2.

Rysunek 2. Uścisk dłoni Shinzo Abe i Xi Jinpinga uwieczniony na zdjęciu.

Źródło: <https://static01.nyt.com/images/2014/11/11/world/11chinajapan2/11chinajapan2-superJumbo.jpg>,
dostęp 6 XII 2022.

455 Leika Kihara, Sui-Lee Wee, *China's Xi, Japan's Abe hold landmark meeting*, 10 XI 2014, <https://www.reuters.com/article/us-china-japan-idUSKCN0IU08420141110>, dostęp 6 XII 2022.

Zamieszanie na wodach Morza Wschodniochińskiego eskalowało znów w roku 2016, który upłynął pod znakiem wzmożonych działań Chińskiej Republiki Ludowej. Ten stan znakomicie udokumentowała japońska straż przybrzeżna, która udostępniła nagrania ukazujące śmiałe poczynania Chińczyków w pobliżu spornych terenów⁴⁵⁶. Tylko od 5 do 9 sierpnia 2016 r., od 200 do nawet 300 statków rybackich pochodzących z ChRL (wraz z innymi jednostkami) pojawiło się na wodach terytorialnych będących w niedalekim położeniu od dzielących oba narody obszarów. Wpłynęło to na kroki Japończyków i straż przybrzeżną Japonii, która musiała zająć się ostrzeganiem wrogich jednostek oraz nawoływaniem do opuszczenia wód, które należały do ich kraju⁴⁵⁷.

Takie incydenty jak w sierpniu 2016 r. musiały jeszcze pogłębić problem wysp Diaoyu/Senkaku i komplikować sytuację, naruszając przy okazji stabilność chińsko-japońskich stosunków. Zatem 2016 r. znacząco przyczynił się do mobilizacji obu państw i zaniepokoił eskalującym konfliktem terytorialnym, który nieustannie rozwijał się na wielu płaszczyznach. Zagrożenie ze strony Chin realnie wpływało w drugiej dekadzie XXI wieku na kroki Tokio, nie tylko zresztą w obrębie Morza Wschodniochińskiego.

Ukazywała to statystyka mówiąca o tym, że od czasu objęcia stanowiska premiera przez Shinzo Abe (2012 r.) rok po roku Japonia odnotowywała wzrosty, jeśli chodzi o budżet na obronę państwa, wynikający m.in. z aktywności sił morskich i lotniczych ChRL. W kontekście 2017 r. nastąpiła już piąta taka podwyżka spowodowana również omawianym konfliktem, ale także np. rosnącym zagrożeniem ze strony Korei Północnej⁴⁵⁸.

Nierozwiązanie sporu o wyspy jak i charakterystyczna dla niego dynamika kolejny raz dały o sobie znać w 2020 r. Można stwierdzić, że temat obszarów na Morzu Wschodniochińskim na nowo rozgrzał oba narody i stał się ponownie bardzo aktualny. Powodem takiego rozwoju wydarzeń były m.in. posunięcia Japończyków w sprawach administracyjnych związanych z terenami Senkaku. To właśnie ta japońska nazwa była tu bardzo istotna, gdyż od tego momentu tj. 2020 r. miała być nierozzerwalnie używana w przypadku spornych obszarów, by uniknąć zamieszania. Projekt został zatwierdzony przez radę miasta Ishigaki w prefekturze Okinawa, zmieniając tym samym status administracyjny

456 Obie strony dalej trzymały się zatem swoich racji i nie były skłonne do ustępstw na rzecz rywala.

457 Reiji Yoshida, *Japan Coast Guard releases video showing Chinese intrusions into waters near Senkakus*, 16 VIII 2016, <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/08/16/national/politics-diplomacy/japan-coast-guard-releases-video-showing-chinese-intrusions-waters-near-senkakus/>, dostęp 12 IX 2020.

458 Justin McCurry, *Japan defence ministry seeks record budget to counter Chinese threat*, 31 VIII 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/31/japan-defence-ministry-record-budget-counter-chinese-north-korea-nuclear-threat>, dostęp 12 IX 2020.

wysp. Nie można być zaskoczonym, biorąc pod uwagę cały konflikt, że działania Japończyków nie zostały zbyt dobrze odebrane w Chinach.

Sprawy administracyjne to jednak tylko jedna część dlatego, że już od kwietnia omawianego roku panowało duże zamieszanie na wodach terytorialnych wokół wysp Senkaku, z powodu obecności chińskich statków⁴⁵⁹. Takie prowokacyjne zachowania Chińskiej Republiki Ludowej rozciągały się na cały rok, bowiem w listopadzie 2020 r. pobito absolutny rekord w historii opisywanego antagonizmu. Mianowicie jednostki pochodzące z ChRL pojawiały się 284 razy w tamtym rejonie, podnosząc przy okazji liczby z poprzednich 12 miesięcy. Co więcej, chińskie statki potrafiły być obecne w pobliżu wysepek nieprzerwanie przez kilkadziesiąt dni.

Wymiana kolejnych argumentów i dyskusje jednej czy drugiej strony na niewiele się zdały, ponieważ oba państwa stanowczo broniły swoich racji⁴⁶⁰. W taki impas wpisywały się również Stany Zjednoczone popierające Japończyków w kwestii wysp i zapewniające wsparcie dla sojusznika na Dalekim Wschodzie. Stanowisko Waszyngtonu potwierdzał m.in. generał Kevin Schneider przy okazji jesiennych, amerykańsko-japońskich ćwiczeń wojskowych⁴⁶¹.

Spoglądając na dość burzliwy 2020 r., w konflikcie terytorialnym o wyspy na Morzu Wschodniochińskim ciągle nie było spokoju, a mógł on w pewnym stopniu nastąpić jednak plany pokrzyżowała po raz kolejny pandemia COVID-19. Wydaje się, że sytuacja byłaby inna gdyby do skutku doszły dwie wizyty Xi Jinpinga w Japonii – jedna zaplanowana jeszcze na wiosnę 2020 r., a druga możliwa na otwarcie nieodbytych zgodnie z planem Igrzysk Olimpijskich⁴⁶².

Przybycie do Kraju Kwitnącej Wiśni Xi Jinpinga miałoby szczególny wydźwięk, ponieważ stanowiłoby też pierwszą tego rodzaju wizytę chińskiego przywódcy od wielu lat - byłaby to zatem dobra szansa na poprawę bilateralnych relacji. Skutecznie pogarszały je później różne wydarzenia zachodzące w ramach konfliktu na Morzu Wschodniochińskim. W tym momencie można być przekonany tylko do jednego – oba podmioty tj. Japonia i

459 Brad Lendon, Junko Ogura, *Vote in Japan to change status of disputed islands threatens to raise tensions with China*, 22 VI 2020, <https://edition.cnn.com/2020/06/21/asia/china-japan-island-dispute-intl-hnk-scli/index.html>, dostęp 23 XI 2020.

460 Matthew M. Burke, Aya Ichihashi, *Chinese ships break record for days spent near contested Senkaku islands in East China Sea*, 3 XI 2020, <https://www.stripes.com/news/pacific/chinese-ships-break-record-for-days-spent-near-contested-senkaku-islands-in-east-china-sea-1.650840>, dostęp 23 XI 2020.

461 Jacek Raubo, *Japonia: wojska USA pomogą w przypadku konfliktu wokół wysp Senkaku?*, 28 X 2020, <https://defence24.pl/japonia-wojska-usa-pomoga-w-przypadku-konfliktu-wokol-wysp-senkaku/>, dostęp 23 XI 2020.

462 Antoine Roth, Andrea A. Fischetti, *The Senkaku Dispute Makes a Comeback*, 20 VIII 2020, <https://www.tokyoreview.net/2020/08/the-senkaku-diaoyu-dispute-makes-a-comeback-amid-global-backlash-against-china/>, dostęp 23 XI 2020.

Chińska Republika Ludowa są ciągle dalekie od jakichkolwiek ustaleń w stosunku do wysp, o całkowitym porozumieniu w tej kwestii nawet nie wspominając.

Rozdział IV. Japoński pacyfizm a polityka i działania państwa od połowy XX w. oraz na początku XXI w.

4.1. Podstawy współczesnej debaty dotyczącej konstytucji Japonii.

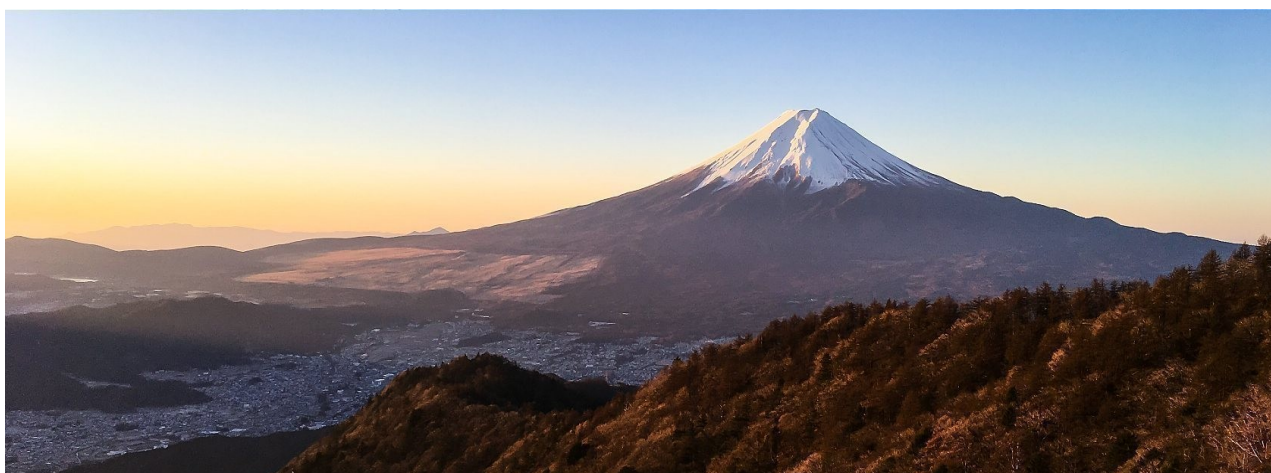
Mapa 9. Mapa przedstawiająca współczesną Japonię.

Źródło: <https://www.nationsonline.org/maps/japan-map.jpg>, dostęp 26 V 2021.

Współczesna Japonia budzi zainteresowanie z wielu względów, zajmuje również badaczy m.in. z racji charakterystyki czy geopolityki, która powoduje, że ta niejednokrotnie staje się obiektem dyskusji na całym świecie. Jednym z powodów takiej sytuacji jest położenie państwa w Azji Wschodniej. Japonia jest krajem wyspiarskim o powierzchni 377,9 tys km² z czterema głównymi wyspami (widocznymi na mapie 9), którymi są: Hokkaido, centralna Honsiu, Sikoku i Kiusiu. Jej terytorium w dużej mierze jest górzyste. Najwyższym szczytem jest słynna góra Fudzi (jap. *Fuji-san*) będąca wulkanem i mająca wysokość 3 776 m n.p.m.⁴⁶³. Stanowi ona do dziś jeden z najbardziej rozpoznawalnych symboli państwa. Święta góra jest także celem pielgrzymek i turystyki. Znajduje się na liście światowego dziedzictwa Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury, czyli inaczej mówiąc UNESCO (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) i jest zakorzeniona w kulturze oraz sztuce japońskiej.

Rysunek 3. Góra Fudzi.

Źródło: https://www.japan-guide.com/thumb/XYZeXYZe2172_1680.jpg, dostęp 13 XI 2022.

Położona w regionie aktywnym sejsmicznie Japonia narażona jest na gwałtowne zmiany pogody, tajfuny i trzęsienia ziemi. Opisując jej położenie nie można także pominąć morskich szlaków – transportowych i istotnych portów. Z takiego umiejscowienia państwa wynikają też wyzwania geopolityczne, np. konflikty terytorialne, na czele z omówionym w rozdziale III sporem o wysepki na Morzu Wschodniochińskim. Determinowały one w dużym stopniu kroki podejmowane przez liderów Japonii na przestrzeni kolejnych lat. Bliskie położenie względem Chin czy Korei Północnej mogło budzić niepokój społeczeństwa japońskiego – spowodowany ambicjami przywódców wymienionych państw, szczególnie, że

463 Rajmund Mydel, *Środowisko przyrodnicze i człowiek w Japonii*, Kraków 2007, s. 30.

stosunki z tymi krajami były bardzo ważne dla Japończyków także w obecnym stuleciu i niejednokrotnie wpływały na decyzje rządzących. Specyfika Japonii powodowała również, że w ostatnich dekadach nie brakowało innych ważkich zagadnień powiązanych z jej bezpieczeństwem (do nich należała konstytucja).

Jak wspomniano jeszcze w rozdziale II niniejszej pracy dotyczącym historii, w tym m.in. ustanowienia ustawy zasadniczej – dyskusja tocząca się wokół niej zajmowała przez kolejne lata różne środowiska japońskiego społeczeństwa, wywoływała też przeróżne emocje związane z jej wyjątkową treścią. Znajdowali się bowiem zwolennicy zmian, którzy zwracali uwagę np. na przestarzałe zapisy nieadekwatne do panujących w danym momencie realiów areny międzynarodowej.

Zatem propozycje rewizji pacyfistycznej konstytucji nie są żadnym novum ostatnich lat, jednak to właśnie współcześnie debata wokół nich nasiliła się m.in. za sprawą byłego premiera kraju Shinzo Abe – wielkiego entuzjasty przemian. Wynikała ona również z dynamicznie zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Kwestie bezpieczeństwa stały się newralgiczne, zwłaszcza w ostatniej dekadzie w obliczu dużych wyzwań geopolitycznych Japonii mających miejsce w regionie. Z tego względu niezwykle istotnym tematem było zaangażowanie Japońskich Sił Samoobrony (JSS) poza granicami państwa, które doprowadziły do wzmożonej debaty dotyczącej pokrewnych zagadnień. Warto więc zacząć od krótkiego omówienia powstania tych osobliwych w skali świata jednostek by zrozumieć ich rolę we współcześnie prowadzonej polemice.

Agata Ziętek w jednej z publikacji poświęconej zagadnieniu kultury strategicznej Japonii wskazała, że po II wojnie światowej Japończycy nie do końca ze swojej woli kierowali się polityką antimilitarną – przy tym wykazując otwartość m.in. dotyczącą własnej kultury i jej propagowaniu na zewnątrz. Działania wizerunkowe i antimilitaryzm miały łączyć państwo z pokojem (pacyfizmem) nawet do tego stopnia, że dość popularne stało się stwierdzenie, iż kraj ten nie dysponuje siłami zbrojnymi⁴⁶⁴. Takie zdanie nie było prawdą, choć Siły Samoobrony odznaczały się niezwykle oryginalnością w skali świata. Ich działalność wiązała się z ograniczeniami wynikającymi z zapisów konstytucji, które wyraźnie utrudniały im funkcjonowanie i równocześnie powiększanie zakresu działań.

JSS składały się od wielu lat na obraz polityki bezpieczeństwa Japonii, ale zarazem były tworem charakteryzującym się sprzecznością – przez część osób nazywane wręcz oksymoronem. Wspomina o tym Mikołaj Tersa na łamach książki pt. „Japonia na zawsze

464 Agata Ziętek, *Kultura strategiczna Japonii*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2016, vol. 11, issue 3, s. 22.

wyrzeka się wojny: współczesna sytuacja geopolityczna, a japońska polityka bezpieczeństwa” i przy okazji zauważa, że Siły Samoobrony nie były siłami zbrojnymi nastawionymi na ofensywę, lecz przede wszystkim posiadały usposobienie defensywne. Z tego względu powinny być z założenia najbardziej przydatne i efektywne Japończykom w momencie realnego zagrożenia ich terytorium⁴⁶⁵.

Geneza przywołanych jednostek przypadła jeszcze na lata 50. ubiegłego stulecia i dla przypomnienia łączyła się z ówczesną sytuacją w regionie. W rozdziale II wspomniano już o Rezerwowych Oddziałach Policji Państwowej, które dość szybko zostały przemianowane na Narodowe Siły Bezpieczeństwa. Oddziały te liczyły aż 110 tys. funkcjonariuszy. Idea posiadania sił zbrojnych (w rozumieniu artykułu 9 konstytucji) mocno dzieliła jednak Japończyków, przez co do głosu zaczęli dochodzić m.in. zwolennicy pacyfizmu⁴⁶⁶.

Debata nad zasadnością i konstytucyjnością powstania armii toczyła się także na scenie politycznej. Tego rodzaju dyskusje łączyły się choćby z pytaniami o to w jaki sposób miałyby funkcjonować nowe jednostki i tym samym jaki byłby realny zakres ich działań. Sprawa konstytucyjności sił zbrojnych trafiła również pod orzecznictwo Biura Legislacyjnego Gabinetu (*Cabinet Legislation Bureau, CLB*). Ówczesne prace tego organu nie uniknęły jednak presji politycznej⁴⁶⁷.

Potrzebne było takie rozwiązanie, które zostałyby zaakceptowane przez różne grupy społeczne. Rząd państwa zaproponował wówczas, że polaryzująca naród klauzula wyrzeczenia się wojny powinna być reinterpretowana w zależności od bieżących wyzwań polityki bezpieczeństwa i obrony. Istotne w takim wypadku miało być również odzwierciedlenie interesów rządzących. Tego rodzaju rozwiązanie przyjęło się w kraju i było stosowane przez kolejne dekady.

Jednym z przykładów takiego podejścia mogło być np. oficjalne stanowisko rządu pochodzące z 1954 r. kiedy stwierdzono, że nie powinno się stawiać znaku równości pomiędzy „wyrzeczeniem się wojny” a prawem do odstraszenia innych państw, które mogą użyć siły przeciw Japonii. Rządzący argumentowali te postanowienie faktem, że odmienne stanowisko w sprawie nie leżałoby w interesie całego narodu⁴⁶⁸.

465 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 56.

466 Ibidem, s. 60-61.

467 Rafał Wiśniewski, *op. cit.*, s. 139.

468 Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl, *Japan Self-Defence Forces - Origin and Development of the Institution*, „European Journal of Transformation Studies (EJTS)” 2019, vol. 7, no. 2, s. 146.

W momencie powstania Japońskich Sił Samoobrony (1954 r.)⁴⁶⁹ zdecydowano, że nowe siły zbrojne nie będą służyć poza Japonią nawet w ramach tzw. zbiorowej samoobrony. Tę zasadę potwierdzono później i przyjęto, że JSS zostaną użyte tylko wtedy gdy zajdzie potrzeba obrony własnej w razie ataku skierowanego na terytorium państwa, a nie w przypadku kolektywnej samoobrony kiedy kraj nie stanowi bezpośredniego celu⁴⁷⁰. Powyższe postanowienia absolutnie nie zakończyły debaty, a wręcz dopiero ją rozpoczęły obejmując zasięgiem również wątki konstytucji i jej pacyfistycznej natury.

Japońskie Siły Samoobrony (ang. *Self-Defense Forces*, jap. *Jieitai*) składały się z Lądowych Sił Samoobrony (JGSDF – *Japan Ground Self-Defense Force*), Powietrznych Sił Samoobrony (JASDF – *Japan Air Self-Defense Force*) i Morskich Sił Samoobrony (JMSDF – *Japan Maritime Self-Defense Force*). Podane oddziały sił zbrojnych od dekad wyróżniał też fakt, że służyły w nich osoby cywilne tworzące kadrę pracowniczą jak i ich rezerwy. Funkcjonariusze JSS nie byli więc z formalnego punktu widzenia żołnierzami i nie podlegali tym samym pod działalność sądów wojskowych, tylko cywilnych⁴⁷¹.

Nad powstałymi w roku 1954 oddziałami kontrolę sprawowała postawiona wyżej w hierarchii Japońska Agencja Obrony (*Japanese Defence Agency*, JDA). Instytucja ta musiała borykać się z utrudniającymi prace ograniczeniami i nie była standardowym ministerstwem obrony. Z powodu nazwy Japońska Agencja Obrony nie posiadała odpowiedniej rangi i stanowiła ciało cywilne. Podlegała premierowi, który u swojego boku miał przedstawicieli różnych ministerstw. Później to rozwiązanie przynosiło problemy, ponieważ zainteresowani nie zawsze potrafili sprawnie dojść do wymaganego konsensusu⁴⁷².

Żeby potwierdzić jak wielkie poruszenie w narodzie wywoływała kwestia konstytucyjności JSS i ich działań, a także zapisów artykułu 9 warto nadmienić, że niekiedy tego rodzaju sprawy trafiały nawet na drogę sądową. Jeden z takich przypadków miał miejsce dość szybko, bo już pod koniec lat 50. XX w. Chodziło tutaj o sprawę, która była znana pod nazwą „Sunagawa Case”⁴⁷³ pochodzącą od japońskiego miasta.

Łączyła się ona m.in. z traktatem o bezpieczeństwie zawartym kilka lat wcześniej pomiędzy Amerykanami a Japończykami. W podanym przypadku zamieszanie spowodowała aktywność rządu Japonii skoncentrowana wokół chęci budowy amerykańskiej bazy

469 Już w przywołanym roku JSS liczyły ponad 160 tys. osób, Curtis Andressen, *op. cit.*, s. 109.

470 David McArthur, *Constitutional Transformation and Its Implications for Japanese Pacifist Democracy*, „Santa Clara Journal of International Law” 2009, vol. 7, issue 1, s. 200.

471 Stanisław Zarychta, *Japońskie siły samoobrony (JSS) gwarantem bezpieczeństwa państwa – siły morskie i Straż Graniczna*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2017, nr 11, s. 125.

472 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 62-63.

473 Kilkadziesiąt lat później opierała się na niej administracja Abe, która dążyła do zapewnienia prawa Japonii do kolektywnej samoobrony.

wojskowej, przez co również w centrum uwagi znalazło się lotnisko Tachikawa. Krytyka opinii publicznej skupiona na tej kwestii przerodziła się w protesty. Demonstrującym udało się nawet wtargnąć na ogrodzony teren, co doprowadziło do ich aresztowania i oskarżenia o złamanie prawa. Utrzymywali oni, że zgodnie z artykułem 9 taka baza stanowiła naruszenie postanowień konstytucji kraju.

Sąd okręgowy w Tokio zgadzał się z tymi poglądami i orzekł, że stacjonowanie sił zbrojnych USA w tym miejscu było sprzeczne z paragrafem 2 artykułu 9 ustawy zasadniczej. Opisywana sprawa trafiła bezpośrednio do Sądu Najwyższego, który prezentował nieco inne spojrzenie. Twierdził, że litera kłopotliwego artykułu zabrania państwu utrzymywania m.in. tzw. potencjału wojennego, ale nie odmawia mu prawa do samoobrony. Co więcej, pacyfistyczny charakter konstytucji nigdy nie miał oznaczać np. bezbronności. W dodatku ustęp 2 artykułu 9 nie wspominał o zagranicznych siłach zbrojnych – nawet jeśli te stacjonują w Japonii. Sąd Najwyższy w swoich działaniach unikał jednak sprawy konstytucyjności i powoływał się m.in. na wcześniej prowadzone prace. Dodawał też, że sąd pierwszej instancji popełnił błąd⁴⁷⁴. Omówiona powyżej sprawa stanowiła przykład niespójności orzecznictwa dotyczącego zapisów konstytucji *Shōwa*.

Pomimo wyraźnych podziałów towarzyszących ustawie zasadniczej jak i działalności Sił Samoobrony, Japończykom w następnych latach udało się jednak poczynić kroki regulujące sytuację m.in. w obrębie polityki bezpieczeństwa państwa. Na samym początku lat 60. XX wieku uporządkowano sprawy ze Stanami Zjednoczonymi. Dzięki wysiłkom strony japońskiej udało się ostatecznie dojść do porozumienia i jeszcze w 1960 r. sfinalizowano nową umowę tj. Traktat o Wzajemnej Współpracy i Bezpieczeństwie⁴⁷⁵. Podobne regulacje były ważne dla narodu japońskiego m.in. ze względu na ograniczone funkcjonowanie sił zbrojnych wynikające z konstytucji.

W opisywanym okresie państwo działało na rzecz implementacji ograniczeń, które charakteryzowały w kolejnych latach politykę Kraju Kwitnącej Wiśni. Jedyne dla porządku można podać, że wówczas chodziło o regulacje w zakresie:

- zbrojeń nuklearnych (zasady antynuklearne),
- zakazu eksportu sprzętu militarnego,
- pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej,
- limitu wydatków na obronę (granica 1% PKB)⁴⁷⁶.

474 Yuichiro Tsuji, *Amendment of the Japanese Constitution — A Comparative Law Approach*, „Nanzan Review of American Studies” 2015, vol. 37, s. 51-54.

475 Rafał Wiśniewski, *op. cit.*, s. 143.

476 *Ibidem*, s. 140.

Przyjęte normy wyznaczały dalszy kierunek w którym podążała Japonia a elementy takiego nastawienia Japończyków można było zobaczyć także wtedy, gdy jedną z najważniejszych spraw na arenie międzynarodowej stała się wojna w Wietnamie – zwłaszcza z perspektywy zaangażowania w nią Stanów Zjednoczonych. Amerykanie po raz kolejny nie mogli liczyć na wsparcie ze strony swojego sojusznika z Dalekiego Wschodu. Taka postawa japońskich przywódców brała się m.in. z ogólnie panującej silnej niechęci społeczeństwa do wszelkich przejawów militarizmu (powszechnej od czasów II wojny światowej). Ponadto Siły Samoobrony z uwagi na okrojoną działalność i tak mogłyby jedynie skupić się na zagadnieniach czysto logistycznych.

W latach 70. XX w. doszło jednak do kolejnych kroków pogłębiających sojusz amerykańsko-japoński i politykę bezpieczeństwa kraju. Można tu wyróżnić dokumenty: pierwszy pochodzący z 1976 r. tj. Zarys Programu Obrony Narodowej (*National Defence Program Outline*, NDPO) i drugi osiągnięty dwa lata później, którym były Wytyczne Współpracy Obronnej (*Guidelines for US-Japan Defence Cooperation*). Wkrótce potem doszło też do bardzo symbolicznej chwili, którą były pierwsze ćwiczenia japońskich jednostek z oddziałami amerykańskimi.

Następna dekada w historii Japonii została zapamiętana m.in. ze względu na osobę premiera Yasuhiro Nakasone (1982-1987). Opowiadał się on za zmianami, które dałyby państwu większą niezależność i zdolność do podejmowania działań w ramach polityki bezpieczeństwa. Innymi słowy Nakasone chciał walczyć z ograniczeniami, które łączyły się z przyjętym pacyfizmem. Odważne poglądy wspomnianego polityka nie przyniosły przełomowych rezultatów, choć Nakasone zanotował sukcesy w innych dziedzinach⁴⁷⁷.

W gruncie rzeczy obrany wcześniej przez Kraj Kwitnącej Wiśni kierunek działań pozostał bez zmian. Państwo nadal poświęcało dużo uwagi gospodarce. Wkrótce jednak utrzymywane przez lata *status quo* dotyczące sił zbrojnych udało się w pewnym stopniu przełamać. Duży wpływ na zmiany miało zakończenie zimnej wojny i idący za tym nowy porządek na świecie. Japonia podobnie jak inne kraje musiała więc odpowiednio reagować na aktualne okoliczności i wyzwania areny międzynarodowej. Lata 90. XX wieku to niezwykle ważny czas dla narodu, ponieważ wprowadzone wtedy rozwiązania stały się podstawą dla kolejnych, osiągniętych w XXI w⁴⁷⁸.

477 Ibidem, s. 144-145.

478 Ewa Trojnar, *Konstytucja Japonii a wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 59.

Wiele zmieniły przypadające na początek ostatniej dekady ubiegłego stulecia wojna w Zatoce Perskiej i słynna operacja „Pustynna Burza”. Okazało się wówczas, że Japonia nie posiadała należytych narzędzi by odpowiedzieć na coraz większe oczekiwania m.in. ze strony Waszyngtonu. Japończycy ciągle niechętnie nastawieni do zmian, długo próbowali ograniczać się tylko i wyłącznie do wsparcia finansowego. Z tego powodu byli obiektem krytyki płynącej od innych państw⁴⁷⁹. Warto nadmienić, że chodziło tu o działania Tokio opierające się na tzw. „dyplomacji książeczki czekowej” (*checkbook diplomacy*). Taka polityka japońskich przywódców polegała na dostarczaniu środków finansowych przy równoczesnym nie wysyłaniu jednostek na front. Koszty jakie poniosła na powyższy cel Japonia nie były małe, gdyż przekazała ona wtedy aż 13 mld dolarów⁴⁸⁰ - wsparcie okazało się być jednakże niewystarczające.

Zdecydowano o potrzebie opracowania stosownej ustawy na przyszłość w razie podobnych wyzwań z zakresu bezpieczeństwa. Pierwszym krokiem było oddelegowanie kilku jednostek do Zatoki Perskiej w 1991 r., pomagających tam w oczyszczaniu terenu. Pomimo pewnych kłopotów związanych z tym przedsięwzięciem (np. brak doświadczenia) należało uznać tę misję za niewielki sukces – głównie wizerunkowy tak potrzebny wówczas JSS. Udało się bowiem przekonać w jakimś stopniu społeczeństwo do tożsamyh operacji w skali międzynarodowej⁴⁸¹.

W 1992 r. po głośnej debacie w kraju sfinalizowano prace nad zapowiadaną ustawą, która miała w założeniu regulować działalność Sił Samoobrony wykraczającą poza ich macierzyste terytorium. Osiągnięte w tamtym czasie zapisy były również przepisami bez precedensu w Japonii, ponieważ kończyły kategoryczny zakaz wysyłania sił zbrojnych za granicę, który obowiązywał przez minione dekady⁴⁸². Właśnie w połowie 1992 r. uchwalono ustawę⁴⁸³ i w ten sposób uregulowano prawo JSS do udziału w operacjach znanych szerzej pod nazwą „peace-keeping” (*Peace-Keeping Operations*, PKO) odbywających się pod egidą ONZ (wtedy: *United Nations Peace-keeping Operations*, UNPKO)⁴⁸⁴.

479 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 71-72.

480 Ian E. Rinehart, *Collective Self-Defense And US-Japan Security Cooperation*, „East-West Center Working Papers, Politics, Governance, and Security Series” 2013, no. 24, s. 2.

481 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 72-74.

482 Karol Żakowski, *Problem rewizji konstytucji a japońska polityka bezpieczeństwa w XXI w.*, [w:] *Chiny i Japonia: dylematy mocarstw w Azji Wschodniej*, red. Małgorzata Pietrasiak, Dominik Mierzejewski, Łódź 2009, s. 65.

483 Jej tekst w języku angielskim można znaleźć pod linkiem: *Act on Cooperation with United Nations Peacekeeping Operations and Other Operations*, 19 VI 1992, http://www.pko.go.jp/pko_e/data/law/pdf/law_01.pdf, dostęp 8 X 2021.

484 Małgorzata Stańczyk, *Artykuł 9. Konstytucji Japonii dotyczący wyrzeczenia się wojny i posiadania sił zbrojnych – motywy, kierunki i potrzeby interpretacji*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, tom 3, s. 169.

W ramach nowych przepisów określono jednak szereg ograniczeń, które dotyczyły zaangażowania Sił Samoobrony w daną misję. Stąd aby Japończycy mogli wysłać poza swoje granice oddziały, potrzebne było urzeczywistnienie się następujących zależności:

- 1) musiało nastąpić już zawieszenie broni w konflikcie,
- 2) potrzebna była zgoda zwaśnionych stron na udział sił japońskich w misji,
- 3) siły z ramienia ONZ musiały odznaczać się neutralnością,
- 4) używanie broni tylko w celu samoobrony,
- 5) w razie naruszenia wyżej wymienionych punktów Japończycy posiadali prawo do wycofania JSS z misji pokojowej⁴⁸⁵.

Następnie dzięki opracowanej ustawie Japonia wysyłała własne jednostki w różne miejsca na świecie w ramach operacji przeprowadzanych z ramienia Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNPKO). Zaangażowanie rozpoczęła ona już od misji w Kambodży (UNTAC) by potem oddelegować przedstawicieli m.in. do: Angoli (UNAVEM II), Mozambiku (ONUMOZ) i nieco później na misję pokojową w Timorze Wschodnim (UNAMET, UNTAET, UNMISSET)⁴⁸⁶. Wysłane w tamte miejsca na świecie oddziały Sił Samoobrony zajmowały się przede wszystkim zadaniami logistycznymi, naprawą infrastruktury (np. budową dróg) czy opieką medyczną⁴⁸⁷. Taka działalność poprawiła istotny dla Japończyków wizerunek JSS.

W końcowych latach poprzedniego stulecia nie brakowało innych ważkich spraw, które zajmowały państwo i wiązały się w dużej mierze z jego bezpieczeństwem. Poza omówioną już ustawą z 1992 r. wiele uwagi zwrócił I koreański kryzys nuklearny przypadający na okres 1993-1994 r. W bardzo dużym uproszczeniu rozumiano wtedy, że Japonia była nieprzygotowana na podobne zajścia mające miejsce w regionie i nie mogła w odpowiedni sposób wspierać swojego sojusznika – Stanów Zjednoczonych.

Stąd następnym ważnym krokiem było poszerzenie zobowiązań wynikających właśnie z relacji z Waszyngtonem, które miały bardziej dostosować je do panujących realiów. Już w 1996 r. przyjęto tzw. „Wspólną Deklarację o Bezpieczeństwie: Sojusz dla XXI wieku”, zaś rok później wytyczne współpracy w dziedzinie obrony⁴⁸⁸. Największy nacisk położono na bezpieczeństwo w regionie i sytuacje zachodzące na obszarach otaczających Japonię (Daleki

485 Ewa Trojnar, *Konstytucja...*, *op. cit.*, s. 59-60.

486 Daisuke Akimoto, *"Positive Pacifism" and the Development of Japan's PKO Policy*, „Great Peace Studies” 2012, issue 26, s. 44.

487 Przy okazji różnych misji pokojowych, Japonia w przeszłości dostarczała także tzw. wkład rzeczowy - zarówno w XX jak i XXI w. Dokładny spis aktywności Japończyków wynikających z Międzynarodowej Współpracy Pokojowej (*the International Peace Cooperation Law*) w porządku chronologicznym można znaleźć pod linkiem: http://www.pko.go.jp/pko_e/result/years.html, dostęp 3 X 2021.

488 Rafał Wiśniewski, *op. cit.*, s. 147.

Wschód). Pozostawiono jednakże pole do interpretacji o jakie tereny dokładnie chodziło. Można było przypuszczać, że miano na myśli m.in. Półwysep Koreański chociażby ze względu na wcześniejsze wydarzenia⁴⁸⁹.

W dodatku na podstawie zmodyfikowanych wytycznych poszerzono możliwości korzystania przez wojska amerykańskie z japońskich obiektów wojskowych w czasie kryzysu, a także ustanowiono odpowiednie ciało koordynujące na wypadek określonych zajęć⁴⁹⁰. Jeszcze w 1999 r. Japończycy opracowali ustawę regulującą własne prawo dostosowując je do nowych potrzeb, przy okazji ujmując wsparcie Sił Samoobrony dla oddziałów pochodzących ze Stanów Zjednoczonych⁴⁹¹.

Konstytucja od dawna rodziła dyskusje, ponieważ przemiany zachodzące na całym świecie po zimnej wojnie powodowały zaniepokojenie wśród Japończyków, którzy próbowali dostosować się do nowej rzeczywistości. Stąd różne środowiska zaczęły angażować się w debatę dotyczącą zmiany ustawy zasadniczej. Pewne propozycje przedstawiły w latach 90. dwie gazety japońskie – tj. prawicowa „Yomiuri Shimbun” i lewicowa „Asahi Shimbun”⁴⁹².

Ciekawiej prezentowały się jednakże trzy pomysły rewizji konstytucji pochodzące z lat 1999/2000, ponieważ odpowiedzialni za nie byli przedstawiciele sceny politycznej tj. Ichirō Ozawa, Yukio Hatoyama i wspomniany już w niniejszym podrozdziale Yasuhiro Nakasone. Warto choć w skrócie przyjrzeć się ich propozycjom, które w tamtym czasie miały przełomowy charakter (dotyczyły to szczególnie projektu Hatoyamy).

Koncepcja Ozawy dotycząca zmiany konstytucji pojawiła się najwcześniej z wymienionych (we wrześniu 1999 r.), a sam autor uważał obowiązującą ustawę zasadniczą za przestarzałą i nie odpowiadającą wyzwaniom współczesności. Polityk ten podkreślał jej genezę przypadającą aż na czas okupacji amerykańskiej i z tego powodu określał dokument jako nieważny. W swojej idei Ozawa nie tyle skupiał się na zmianach obecnych zapisów artykułu 9, ile zamierzał dodać do niego ustęp trzeci. W przybliżeniu miał on stanowić, że poprzedni akapit tekstu nie uniemożliwia Japonii korzystania z jej prawa samoobrony i zachowywania sił zbrojnych potrzebnych do tego celu. Były minister spraw wewnętrznych twierdził, że takie zapisy są powszechne i nie mogą być zakazane przez jakiegokolwiek

489 Jak duże znaczenie w kontekście bezpieczeństwa Japonii miał ten obszar pokazał 1998 r., kiedy to fragmenty rakiety Korei Północnej przeleciały nad terytorium japońskim, Kamil Weber, *Zmiany funkcjonowania japońskich sił zbrojnych wobec współczesnych zagrożeń ze strony Korei Północnej i Chin*, [w:] *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość, tom 2*, red. Roman Kordonski, Łukasz Muszyński, Oleksandra Kordonska, Danuta Kamilewicz-Rucińska, Lwów-Olsztyn 2017, s. 110.

490 Olaf Pietrzyk, *The new deal in Japan - US relations? Possible impact of Japanese constitutional reinterpretation on security cooperation between the states*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2016, vol. 11, issue 1, s. 77.

491 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 66.

492 *Ibidem*, s. 70.

przepisy. Zaznaczał jednak, że Japończycy według jego interpretacji z tego typu możliwości powinni korzystać jedynie w razie bezpośredniego ataku militarnego na ich kraj. Wspomniany polityk chciał dodać również nowy artykuł, który miał koncentrować się na zaangażowaniu Kraju Kwitnącej Wiśni na rzecz pokoju międzynarodowego (nosiłby tytuł „Pokój międzynarodowy”). Pomijając już dokładną treść, Ozawa na jego podstawie chciał pokazać innym państwom w regionie, że nie muszą obawiać się procesu, który przez niektórych określany był nawet jako remilitaryzacja Japonii. Poza tym wykluczyłby on nieporozumienia związane z dalszą ewolucją sojuszu amerykańsko-japońskiego. Japończyk mocno wierzył w rolę współpracy międzynarodowej i w dalszej części swojej propozycji poświęcał tej tematyce więcej uwagi.

Kilka tygodni później światło dzienne ujrzała koncepcja Yukio Hatoyamy, która stanowiła wręcz sensację z racji prezentowanej przez niego opcji politycznej⁴⁹³ i przyczyniła się do głębszej debaty. Hatoyama utrzymywał m.in., że Siły Samoobrony są w istocie siłami zbrojnymi i najwyższy czas zaakceptować ten stan rzeczy. Jego pomysł rewizji artykułu 9 miał opierać się na następujących zapisach:

- 1) Japonia utrzymuje siły lądowe, wodne i powietrzne oraz inny potencjał wojenny,
- 2) Japonia nie powinna używać powyższych sił do aktów agresji, ani nie będzie stosować poboru do wojska.

Powodem tych przepisów miało być także zakończenie przeciągającej się dyskusji dotyczącej konstytucyjności JSS. W następnych przemyśleniach japoński polityk poświęcał więcej miejsca rewizji ustawy zasadniczej i koncentrował się na relacjach amerykańsko-japońskich, postulując większą niezależność Japonii. Z przytoczoną propozycją wiązał się m.in. jeszcze jeden wątek połączony ze zbiorową samoobroną⁴⁹⁴.

Zwolennikiem zmian był również Yasuhiro Nakasone. W odpowiedzi na poprzedni projekt przedstawił on swoje idee w kwietniu 2000 r. podkreślając, że stał w opozycji do premiera Yoshidy, który pozostawał wierny polityce znanej w kraju pod nazwą „ikkoku heiwa-shugi”. Oznaczała ona tyle co pacyfizm w jednym narodzie (*pacifism in a single nation*) w myśl którego państwo nie powinno troszczyć się o sprawy bezpieczeństwa dopóki jego pokój jest zachowany. Przeciwny takiej postawie były premier Nakasone podtrzymywał⁴⁹⁵, że Japończycy muszą posiadać m.in. większą kontrolę nad obroną kraju i

493 Szczególnie z uwagi na fakt, że nie był on konserwatystą.

494 Oficjalna interpretacja Biura Legislacyjnego Gabinetu pochodząca sprzed wielu lat stanowiła, że Japończycy posiadali prawo zarówno do indywidualnej jak i zbiorowej samoobrony jednak ze względu na ograniczenia płynące z konstytucji nie mogli wykonywać tej drugiej aktywności.

495 W przemyśleniach podążał on za poglądami Hatoyamy, ale dziadka Yukio, czyli Ichiro - także byłego premiera.

być bardziej niezależnymi. Przy okazji dodał, że osobiście nie mógł zająć się zmianą konstytucji w czasie swojej kadencji wobec silnego poparcia społecznego ustawy zasadniczej. Dopełniając koncepcję Nakasone z 2000 r. można nadmienić, że zależało mu na rewizji paragrafu drugiego artykułu 9 w celu ustanowienia prawa Japonii do posiadania potencjału wojennego i samoobrony. Były premier zamierzał także dodać ustęp trzeci właśnie o zbiorowej samoobronie. Jej wątek rozszerzał o inne wywody m.in. podkreślając, że stosowanie tego prawa powinno mieć wyraźne granice. Tylko bowiem za pomocą przejrzystości i określonych limitów można było zmniejszyć sprzeciw nie tylko społeczeństwa, ale również przedstawicieli innych państw Azji wobec rewizji artykułu 9⁴⁹⁶.

Przedstawione projekty znanych postaci ze świata polityki pozwalają zaobserwować zmiany zachodzące na scenie politycznej - podobny trend występował także w społeczeństwie. Świadczyła o tym chociażby ankieta przeprowadzona przez „Yomiuri Shimbun” w 2000 r.⁴⁹⁷ w ramach której prawie 60% ankietowanych poparło ideę rewizji konstytucji (o 7% więcej niż przed rokiem).

Jednym z głównych argumentów przemawiających za zmianami był fakt, że polityczne interpretacje jak i praktyka słynnej klauzuli składały się na powstałe zamieszanie. Większość chciała też by nowe zapisy dokładniej określały prawo państwa do samoobrony. Na podstawie wspomnianej ankiety można było odczytać, że młodszy Japończycy byli bardziej otwarci na rewizję ustawy zasadniczej niż poprzednie pokolenie oczarowane wiarą w utopijną wizję pacyfizmu⁴⁹⁸. Nie da się ukryć, że wraz z końcem XX wieku temat zmiany konstytucji znajdował swoich zwolenników i oczywistym było, że jej sprawa będzie zajmować państwo w przyszłym stuleciu.

Koniec XX w. w Japonii to też ważne przemiany w gospodarce, która stanowi jeden z elementów determinujących jej politykę bezpieczeństwa. Japończycy przez lata byli znani na całym świecie z technologii czy motoryzacji, które napędzały ich ekonomię. Firmy japońskie docierały w zasadzie do każdego mieszkańca globu za pomocą takich przedsiębiorstw jak np. Yamaha, Toyota, Sony i innych. Pomimo prosperity okazało się, że podziwiana na świecie gospodarka może mieć problemy, które zaczęły się pod koniec XX

496 Mayumi Itoh, *Japan's Constitutional Revision: A Neo-liberal Proposal for Article 9 in Comparative Perspective*, „Asian Survey” 2001, vol. 41, no. 2, s. 315-319, (w niniejszej publikacji można również więcej przeczytać na temat przedstawianych w tekście propozycji).

497 Na początku 2000 r. powstały nowe komisje mające zająć się zbadaniem ustawy zasadniczej, w tym jej kłopotliwego artykułu 9, Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 71.

498 Mayumi Itoh, *op. cit.*, s. 324-325.

wieku⁴⁹⁹. Kryzys ekonomiczny lat 90. w literaturze określany jest mianem tzw. straconej dekady (*Lost Decade*).

W dużym skrócie doszło wtedy do załamania gospodarczego i pęknięcia bańki spekulacyjnej. Ucierpiały inwestycje w kraju, w dół poszły ceny np. nieruchomości, a obniżkę odnotowały papiery wartościowe. Problemy miały także banki, które nie potrafiły utrzymać należytej płynności⁵⁰⁰. Znaczne trudności systemu bankowego próbowano rozwiązać i ratować podupadające placówki. Nie uchroniło to jednak części z nich przed ogłoszeniem bankructwa, którego doświadczyły też duże banki (dla przykładu można wymienić tutaj Hyogo Bank)⁵⁰¹.

Okres ten odbił się głównie na finansach oraz społeczeństwie, które odczuło konsekwencje recesji w różnych wymiarach życia codziennego. Wskutek załamania gospodarczego doszło do spadku wskaźników konsumpcji, a utrapieniem była zwiększająca się bezdomność. Innym problemem były liczne zwolnienia z pracy, które przekładały się na bezrobocie będące również skutkiem upadku niektórych firm krajowych. Co więcej, część przedsiębiorstw przeniosła wybrane segmenty produkcji do Chin⁵⁰².

Postępujące problemy ze znalezieniem pracy oraz utrzymaniem stałego zatrudnienia dotknęły w dużym stopniu ludzi młodych i dobrze wykształconych. Okazało się, że wartościowa uczelnia nie zapewniała powodzenia, a w kraju popularne stało się określenie „gakureki nanmin”, które w przełożeniu na język polski znaczyło tyle co „wykształceni biedacy”⁵⁰³. Gospodarka mocno straciła na wizerunku i potrzebowała odbudowy oraz zmian by w nowym stuleciu ponownie stać się dumą narodową.

Kroki podejmowane w tym kierunku nie były łatwe, gdyż składało się na nie wiele czynników (m.in. handel zagraniczny), lecz mimo to Japończycy niemal od razu zaczęli działać na rzecz poprawy sytuacji gospodarczej. Pomimo kryzysu nieustannie należeli oni do światowych liderów i opierali swoją siłę m.in. na dalece rozwiniętej technologii, elektronice, motoryzacji czy robotyce. Ponadto wkład w napędzanie gospodarki miały inwestycje przeprowadzane poza granicami jak i bardzo istotny eksport. W następnych latach również jednak nie brakowało kłopotów. W bardzo dużym skrócie należały do nich m.in. działające w

499 Choć to właśnie lata 90. ubiegłego stulecia były ich główną oznaką, to jednak już wcześniej pojawiały się pewne symptomy niestabilności gospodarki. Przykładem w tym względzie była tzw. recesja *endaka*, która nastąpiła w połowie lat 80. XX w., Agata Wiktoria Ziętek, Karol Żakowski, Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 35.

500 Mikołaj Melanowicz, *Cywilizacja Japonii współczesnej: wstęp do badań*, Warszawa 2018, s. 235.

501 Elżbieta Potocka, *Japonia w cieniu kryzysu. Przemiany wewnętrzne w ostatniej dekadzie XX w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne: studia i szkice*, red. Krzysztof Gawlikowski, współpraca Małgorzata Ławacz, Warszawa 2004, s. 241.

502 Michał Jakub Borowiak, *Wpływ kryzysu gospodarczego z lat 90. XX w. na społeczeństwo Japonii*, „Vade Nobiscum” 2009, vol. 2, s. 161.

503 Mikołaj Melanowicz, *op. cit.*, s. 236.

kraju tzw. firmy zombie, błędne posunięcia w ramach sektora bankowego czy coraz bardziej starzejące się społeczeństwo⁵⁰⁴, co zresztą od lat stanowi osobny problem. Z czasem zaczęto mówić nawet o drugiej straconej dekadzie.

Mając w pamięci burzliwą historię Japonii należy jednakże z uznaniem patrzeć na drogę jaką przebyło to państwo przez kolejne lata XX wieku. Japończycy, którzy ponieśli klęskę w czasie wojny mimo wszystko potrafili przekuć ją w późniejszy sukces na wielu polach. Japonia budziła podziw, choć jej ambicje były realizowane za pomocą zupełnie innych środków niż wcześniej z uwagi na charakterystyczną konstytucję. Pierwsze lata XXI wieku przyniosły nowe, inne zagrożenia dla narodu japońskiego.

504 Sebastian Wiczorek, Jakub Woźniak, *Przypadek Japonii - od cudu gospodarczego do granic eksperymentu pobudzania wzrostu gospodarczego*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2019, nr 56, s. 33.

4.2. Działania rządzących podejmowane w obliczu dynamicznej sytuacji międzynarodowej w latach 2001-2011.

Lata 90. XX wieku odznaczały się dużą dynamiką w stosunkach międzynarodowych. Wraz z początkiem obecnego stulecia sytuacja nie uległa zmianie przez co m.in. w Japonii narastała polemika dotycząca bezpieczeństwa kraju, która wynikała z wielu czynników. Już na samym początku XXI w. (tj. w 2001 r.) Japończycy podobnie jak inne nacje musieli zmierzyć się z wielkim zagrożeniem dla świata, którym był terroryzm. Zamachów z 11 września 2001 r. na Stany Zjednoczone i ich skutków dla społeczności międzynarodowej Japonia nie mogła lekceważyć. Urzędujący premier Junichiro Koizumi oprócz zajmowania się naprawą gospodarki musiał poczynić kroki, aby zapewnić państwu bezpieczeństwo.

Głos w sprawie zabrał on już kilka dni po 11 września i oświadczył, że Japonia zamierza wspierać swojego amerykańskiego sojusznika w działaniach skierowanych przeciwko terroryzmowi. Premier Koizumi nazwał go nawet problemem własnego, japońskiego bezpieczeństwa⁵⁰⁵. Zaledwie w ciągu kilku tygodni przyjęto odpowiednie rozwiązania – ponownie naginając zasady pacyfistyczne i dostosowując je do powstałych okoliczności.

Nie brakowało przy tej okazji dyskusji i sporów odnoszących się do szczegółów nowych przepisów obejmujących także działalność Sił Samoobrony. Debata jak i prace przebiegły jednak w bardzo szybkim tempie. Pomimo że m.in. przedstawiciele opozycyjnej Partii Demokratycznej (PD) prezentowali zastrzeżenia, które dotyczyły zasad zaangażowania japońskich sił w walkę z terroryzmem. Rządzący sprawnie jednak dopięli swego i gabinet premiera Koizumiego wprowadził nowe przepisy.

Przedstawiona zaledwie kilka tygodni wcześniej ustawa antyterrorystyczna została uchwalona 29 października 2001 r. Inaczej mówiąc był to akt prawny o Specjalnych Środkach Antyterrorystycznych (ang. *Anti-Terrorism Special Measures Law*, jap. *Tero Tokuso Hō*). Jego wręcz błyskawiczne przyjęcie było ewenementem również dlatego, że dokument dotyczył tak polaryzujących naród treści⁵⁰⁶. Ogromną rolę odegrały jednak niecodzienne okoliczności i wielkie zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w przedsięwzięcia uderzające w terroryzm.

505 Tomohito Shinoda, *Koizumi's Top-Down Leadership in the Anti-Terrorism Legislation: The Impact of Political Institutional Changes*, „SAIS Review (1989-2003)” winter-spring 2003, vol. 23, no. 1, s. 19.

506 Paul Midford, *Japan's Response to Terror: Dispatching the SDF to the Arabian Sea*, „Asian Survey” 2003, vol. 43, no. 2, s. 333.

Działania Amerykanów były istotne dla Japonii z racji bilateralnych relacji Waszyngtonu i Tokio.

Wspomniana ustawa z 2001 r. umożliwiła oddziałom japońskim wsparcie kooperacyjne i podjęcie wynikających z tego np. akcji ratowniczych. Czynności Sił Samoobrony składały się więc na środki zapobiegające terroryzmowi⁵⁰⁷. Pomimo że w założeniu działania Japończyków miały stanowić wsparcie logistyczne, to jednakże wykraczały poza obszar otaczający Japonię i nie odnosiły się już tylko do tego regionu świata. Jeszcze w 2001 r. dzięki ustawie o Specjalnych Środkach Antyterrorystycznych wysłano jednostki na wody Oceanu Indyjskiego by wesprzeć Stany Zjednoczone w operacji przeprowadzanej w Afganistanie. W misji miały pomóc trzy niszczyciele, dwa okręty pomocnicze i jeden trałowiec⁵⁰⁸. Japońskie zaangażowanie na tyle podważało ówczesną interpretację pacyfistycznej Konstytucji *Shōwa*, że opinię musiało przedstawić Biuro Legislacyjne Gabinetu. Ostatecznie orzekło ono o konstytucyjności badanej ustawy antyterrorystycznej, a więc prawomocności działań wykonywanych przez rodzime jednostki⁵⁰⁹.

Spore kontrowersje w Japonii wywołała sprawa zaangażowania krajowych sił w operację przeprowadzaną w Iraku⁵¹⁰, gdzie Amerykanie podjęli interwencję. Jej celem stał się podmiot, który w tamtym czasie uznawany był przez prezydenta Stanów Zjednoczonych George'a W. Busha za jednego z członków tzw. osi zła (*Axis of evil*) z Iranem i Koreą Północną⁵¹¹ - położoną z tej trójki najbliżej terytorium Kraju Kwitnącej Wiśni. To jednak Irak w pierwszej dekadzie XXI w. sprawił niemały problem rządzącym państwem i ponowną potrzebę implementacji nowych rozwiązań – co ważne, po raz kolejny nie mających wiele wspólnego z ideami pacyfizmu. Aktywność wobec Iraku mogła być podyktowana interesami gospodarczymi Japonii, przede wszystkim importem ropy naftowej. Stąd pokój w tamtej części globu był dla niej niezwykle istotny. Irak jednakże nie był w opisywanym okresie czołowym dostawcą ropy dla Kraju Kwitnącej Wiśni⁵¹².

507 Musashi Katsuhiko, *An Overview of the Japan Self-Defense Forces Law and Its Historical Changes*, [w:] *The Japan self-defense forces law: translation, history, and analysis*, red. Robert D. Eldridge, Musashi Katsuhiko, Newcastle 2019, s. 7.

508 Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl, *op. cit.*, s. 148.

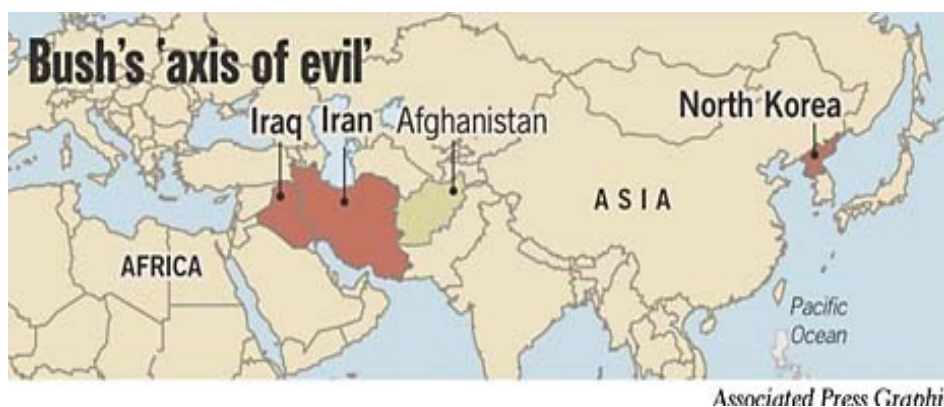
509 Rafał Wiśniewski, *op. cit.*, s. 147-148.

510 Ta sprawa tak bardzo dzieliła naród, że kilka lat później trafiła na ścieżkę sądową, gdy orzekać musiał Sąd Najwyższy. Organ ten zaznaczał, że misja w Iraku nie była zgodna z konstytucją i artykułem 9. Wskazywał, że w czasie prowadzonej operacji przez oddziały Sił Samoobrony jej teren stanowił pole bitwy, a co za tym idzie Japończycy w niej uczestniczyli. Natomiast rozwiązania dotyczące Iraku w prawie Japonii uznano za konstytucyjne, Mikołaj Tęsa, *op. cit.*, s. 84-85.

511 Mikołaj Melanowicz, *op. cit.*, s. 233.

512 Joanna Guzik, *Japońskie Siły Samoobrony w Iraku: uwarunkowania i rezultaty*, [w:] *Świat arabski w procesie przemian. Zmiany społeczne i kulturowe oraz reformy polityczne*, red. Andrzej Kapiszewski, Kraków 2008, s. 293-294.

Mapa 10. Państwa tzw. osi zła wraz z Afganistanem, czyli miejscem operacji przypadającej na początek XXI w.

Źródło: <https://s.hdnux.com/photos/10/42/20/2237483/5/rawImage.jpg>, dostęp 27 X 2021.

W związku z powstałą w 2003 r.⁵¹³ sytuacją i odważnymi krokami Amerykanów na arenie międzynarodowej, Japończycy podjęli zdecydowane działania. W lipcu mimo wątpliwości przedstawianych przez partie opozycyjne i naród patrzący na kwestie bezpieczeństwa, udało się uchwalić nową ustawę odnoszącą się do wsparcia humanitarnego Iraku i rekonstrukcji tego państwa (*Act on Special Measures on Humanitarian and Reconstruction Assistance in Iraq, Iraku Tokuso Hō*). Wprowadzone rozwiązania posiadały ograniczenie czasowe i zastrzeżenie w stosunku do miejsca działań jednostek japońskich, które miały skupić się na terenach niewymagających od nich stosowania siły⁵¹⁴. Osiągnięcie kolejnych tak daleko idących ustaleń należało uznać za sukces rządzących - zwłaszcza premiera Koizumiego⁵¹⁵.

Dzięki opracowanej ustawie dotyczącej misji w Iraku, Japonia w następnym roku (2004) wysłała oddziały w ramach operacji do irackiego Samawahu znajdującego się w prowincji Al-Musanna. Japońskie jednostki prowadziły tam ograniczoną działalność⁵¹⁶, którą zakończono w drugiej połowie pierwszej dekady XXI w. Pomimo wyraźnych utrudnień w kontekście udziału Japończyków w humanitarnej misji w Iraku, należy zaznaczyć, że wtedy

513 W tamtym czasie widoczna była zmiana w podejściu Japończyków, którzy więcej uwagi poświęcili atakom niekonwencjonalnym, w tym kwestii terroryzmu. Przemiany zachodzące na arenie międzynarodowej stanowiły bowiem poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodu, Jarosław Piątek, *Asertywna polityka obronna a wyznaczniki regionalnego systemu bezpieczeństwa Japonii*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnej Azji*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2015, s. 135-136.

514 Joanna Guzik, *Japońskie Siły...*, *op. cit.*, s. 296.

515 Jego administracja nie ograniczyła się tylko do rozwiązań wymienionych w tekście. W latach 2002-2004 wdrożono cały pakiet ustaw, które dotyczyły sytuacji nadzwyczajnych – kryzysowych: w 2002 r. były to trzy takie projekty, w roku następnym kolejne, a w 2004 r. takich regulacji uchwalono jeszcze więcej, David Lai, *Great Power Peace and Stability in Asia: China's Emerging Role*, [w:] *Strategic Stability in Asia*, red. Amit Gupta, Bodmin, Cornwall, Great Britain 2008, s. 25.

516 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 66.

po raz pierwszy od czasów II wojny światowej siły tego państwa stacjonowały poza jego granicami w bezpośrednim sąsiedztwie działań wojennych⁵¹⁷. Był to więc znaczący krok w ewolucji japońskiego pacyfizmu.

Poza zaangażowaniem oddziałów w misję humanitarną, Japończycy równolegle brali czynny udział w Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (*Official Development Assistance*, ODA). Japonia zobowiązała się na potrzebę odbudowy Iraku przeznaczyć 5 mld dolarów⁵¹⁸. Czynności związane z ODA miały różny charakter i obejmowały zasięgiem m.in. sprawy medyczne czy naprawy lub odbudowy szkół oraz szpitali. Ponadto środki na pomoc dla Iraku były przeznaczane na wiele innych segmentów życia codziennego i dotyczyły chociażby bezpieczeństwa oraz edukacji.

W końcowych tygodniach 2004 r. zaprezentowano Nowe Wytyczne Narodowego Programu Obrony (*National Defense Program Guidelines*) – pierwsze pochodzące z tego wieku, ponieważ wcześniejsze były wydane w drugiej połowie poprzedniego stulecia. Utrzymywano, że przyjęte wytyczne związane z podniesieniem obronności Japonii były niezbędne z powodu współczesnych wyzwań stojących przed państwem do których należały np. terroryzm czy zagrożenie pociskami balistycznymi. Dokument pochodzący z grudnia 2004 r. ukazywał bezpieczeństwo kraju przez pryzmat obrony przed atakami na Japonię. W dodatku wzięto pod uwagę kwestie bezpieczeństwa międzynarodowego i działań redukujących zagrożenia mogące osiągnąć japońskiego terytorium⁵¹⁹. W perspektywie powyższych postanowień widać, że Tokio było otwarte na współpracę z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych, w tym ze swoim sojusznikiem z Waszyngtonu.

2005 r. upłynął pod znakiem symbolicznych dla narodu rocznic. 50-lecie powstania obchodziła dominująca na scenie politycznej Partia Liberalno-Demokratyczna (PL-D). W tym też roku Japończycy musieli mierzyć się z gorzką 60. rocznicą kapitulacji w ramach II wojny światowej. Ponadto ponownie dużo mówiło się o pacyfistycznej konstytucji. Stało się tak choćby za sprawą utworzonych w 2000 r. komisji (wspomniano o tym w jednym z przypisów poprzedniego podrozdziału) zajmujących się problematyką ustawy zasadniczej, które właśnie w 2005 r. kończyły prowadzone przez ten okres prace.

Rzeczne komisje reprezentowały obie izby parlamentu, choć aktywność w ramach tych ciał łączyła się m.in. z brakiem podnoszenia realnej dyskusji – mimo to udało się jednak ukończyć działania. Pierwsza swój raport końcowy przedstawiła komisja izby niższej tj. Izby

517 Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl, *op. cit.*, s. 148.

518 Yukiko Miyagi, *Japan's Middle East Security Policy: Rethinking Roles and Norms*, „Ortadoğu Etütleri” 2011, vol. 3, no. 1, s. 24.

519 Ibidem.

Reprezentantów 15 kwietnia 2005 r., natomiast pięć dni później to samo uczynił zespół powołany do zbadania konstytucji przez izbę wyższą, czyli Izbę Radców⁵²⁰.

W wyniku sprawozdania komisji Izby Reprezentantów można było dojść do wniosku, że pierwszy ustęp artykułu 9 powinien zostać zachowany⁵²¹. Natomiast co do paragrafu drugiego nie udało się osiągnąć konsensusu. Podobnie wyglądała sytuacja jeśli chodzi o drugi raport, gdzie także prezentowano odmienne punkty widzenia⁵²². Na podstawie dokumentów z 2005 r. można stwierdzić, że sprawozdania przygotowały grunt pod następne lata i przyszłą debatę dotyczącą zmian w konstytucji Japonii. Szczególnie, że Japończycy musieli bacznie obserwować dynamicznie rozwijającą się sytuację międzynarodową – zwłaszcza w ich najbliższym otoczeniu.

Nastawienie narodu do rewizji pacyfistycznych zapisów konstytucyjnych było różne i w społeczeństwie wyraźnie utrzymywał się podział w stosunku do zmiany ustawy zasadniczej. Świadczyły o tym m.in. badania przedstawione w kwietniu 2005 r. Dla przykładu w sondażu „Yomiuri Shimbun” niewiele ponad 60% ankietowanych było za zmianami w konstytucji, a duża część wskazywała przy tym na zupełnie nowe realia areny międzynarodowej do których nie przystawały obowiązujące zapisy.

Z kolei w badaniu zorganizowanym przez japońskiego nadawcę *Nippon Hōsō Kyōkai* (NHK) tj. *Japan Broadcasting Corporation* za przemianami w państwie opowiedziała się niemal połowa respondentów. Wśród tej grupy prym wiódł również argument o przekształceniach zachodzących na świecie⁵²³. Na podstawie wyników powyższych sondaży można sądzić, że sprawa rewizji ustawy zasadniczej polaryzowała społeczeństwo i m.in. dlatego stanowiła duże wyzwanie.

Problematyka zmian konstytucji przez długie lata nie szła w parze z popularnością tego tematu wśród polityków. Powoli ten trend ulegał jednakże transformacji, którą w pewnym stopniu można było zaobserwować jesienią 2005 r. Wówczas Partia Liberalno-Demokratyczna przedstawiła swój projekt konstytucji. Do tego istotnego wydarzenia doszło

520 W 2005 r. spisany został nawet podręcznik, który zawierał esencję raportu stworzonego przez wymienioną w tekście komisję. Do dziś można go znaleźć w wersji angielskiej pod następującym linkiem: *Handbook on the Research Report on the Constitution of Japan*, <https://www.sangiin.go.jp/eng/report/ehb/ehb.pdf>, dostęp 19 XI 2021.

521 W ramach przypomnienia chodzi tutaj o fragment: „Naród japoński, dążąc szczerze do międzynarodowego pokoju opartego na sprawiedliwości i porządku, wyrzeka się na zawsze wojny jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych”, *Konstytucja Japonii, op. cit.*, s. 59.

522 Sayuri Umeda, *Japan: Article 9 of The Constitution*, X 2015, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/lglrd/2016295698/2016295698.pdf>, s. 30-31, dostęp 1 XII 2021.

523 Małgorzata Stańczyk, *op. cit.*, s. 174-175.

22 listopada wspomnianego roku⁵²⁴. Data ta nie była zupełnie przypadkowa, ponieważ tak jak już napisano w tych dniach partia święciła 50-lecie istnienia.

Przygotowała ona projekt, który skupiał się nie tylko na najbardziej dzielącym zainteresowanych artykule 9, ale dotyczył też innych fragmentów ustawy zasadniczej. Przekształceniu miała już ulec preambuła, której tekst zostałby odpowiednio zmodyfikowany. Za pomocą takich kroków chciano skończyć z jej powojennym wyrazem, choć równie dobrze niektóre z nowych stwierdzeń (zwłaszcza o miłości narodu) przypominały w jakimś stopniu nacjonalistyczne wyrażenia używane przed laty w Japonii.

Interesująco prezentowały się propozycje dotyczące newralgicznego artykułu 9. Sam rozdział II miał mieć zmieniony tytuł z obecnego tj. „Wyrzeczenie się wojny” na taki, który byłby ściśle połączony z bezpieczeństwem kraju. Pierwszy paragraf artykułu 9 zostałby zachowany, ale już ustęp drugi uległby modyfikacji. Oficjalnie zawierałby on zapis o siłach zbrojnych Japonii w postaci Armii Samoobrony. W ten sposób postanowiono zakończyć długą debatę dotyczącą zagadnienia konstytucyjności posiadanego wojska. Podkreślano również prawo do samoobrony jak i sprawę współpracy z innymi państwami. Z uwagi na czas przedstawienia szkicu nie mogło zabraknąć odwołania do działań w ramach międzynarodowej kooperacji, podejmowanych w celu zapewnienia bezpieczeństwa na świecie⁵²⁵.

Omawiany projekt PL-D tworzyłyby m.in. jasno zdefiniowany system sądów wojskowych. Ponadto miał rozwiązać inne problemy i niejasności związane z obowiązującą konstytucją. Tutaj można wymienić np. kwestie finansowania instytucji religijnych czy relacje rządu centralnego z poszczególnymi prefekturami. Zmian doczekać się miał także konstytucyjny proces wprowadzanych przekształceń⁵²⁶. Nowe rozwiązania ułatwiłyby poprawki ustawy zasadniczej, gdyż do nich wymagana już byłaby tylko połowa głosów Izby Reprezentantów i Izby Radców. Referendum krajowe nadal było jednak konieczne, aby w życie mogły wejść nowelizacje. Zdawano sobie sprawę, że jeśliby jakiegokolwiek zmiany miały dojść do skutku, potrzebne było uchwalenie odpowiedniej do tego ustawy pozwalającej na implementację nowych rozwiązań⁵²⁷.

Przedstawiony pokrótce projekt proponowany przez dominującą w japońskiej polityce PL-D w założeniu niósł ze sobą wiele ważnych przemian, choć pacyfizm miał być utrzymany np. za sprawą niezmienionego paragrafu 1 artykułu 9 posiadającego pokojową

524 C.D.A Evans, Aviel Menter, *Reinterpreting The Reinterpretation: Collective Self-Defense As Constitutional Fidelity*, „Penn State Journal of Law & International Affairs” 2021, vol. 9, no. 2, s. 23-24.

525 Canon Pence, *Reform in the Rising Sun: Koizumi's Bid to Revise Japan's Pacifist Constitution*, „North Carolina Journal of International Law (N.C.J. INT'L L. & COM. REG)” 2006, vol. 32, no. 2, s. 378-380.

526 C.D.A Evans, Aviel Menter, *op. cit.*, s. 24.

527 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 71-72.

naturę. Szkic z 2005 r. spotkał się z ożywioną dyskusją chociażby ze strony opozycyjnej Partii Demokratycznej, która wiązała się m.in. z kwestiami bezpieczeństwa i geopolityki. Urzędujący premier Koizumi dodawał, że taki projekt miał być odpowiedzią i rodzajem przygotowania na wyzwania, które w przyszłości mogą zająć międzynarodową społeczność⁵²⁸. Bardzo ambitne plany wskazanego polityka i całej partii nie mogły wejść w fazę realizacji, ponieważ w pewnym sensie zderzyły się z rzeczywistością, która nie umożliwiła dalszych kroków dla wprowadzenia tak daleko idących przekształceń.

Poza tym na podstawie wybranych badań z wiosny 2006 r. można stwierdzić, że samo społeczeństwo wciąż nie było w pełni przygotowane i nadal bardzo ostrożnie podchodziło do ewentualnej zmiany pacyfistycznej konstytucji. W oparciu o jeden z sondaży „Japan Association for Public Opinion Research” z tamtego okresu widać, że istniały różne spojrzenia także wśród osób opowiadających się za przemianami, ponieważ część chciała modyfikacji całego artykułu 9, natomiast druga tylko jego fragmentu⁵²⁹.

Jeszcze więcej wątpliwości rodziło inne badanie, które w swojej publikacji przywołała Ewa Trojnar, gdzie przedstawiła sondaż przypadający na jedną z rocznic wejścia w życie ustawy zasadniczej. Udział w nim wzięło blisko 30 tys. osób z ponad 30 prefektur Japonii. Rezultat badań na takiej próbie był niezwykle interesujący dlatego, że aż 77% ankietowanych nie poparło pomysłu rewizji obowiązującego dokumentu. W tym małe grono respondentów nie było nawet w stanie opowiedzieć się za jedną czy drugą opcją - za zmianą lub przeciw⁵³⁰. Niezdecydowanie niektórych Japończyków podkreślało raz jeszcze potrzebę dyskusji wokół konstytucji, która mogłaby pomóc im w odpowiednim wyborze i ewentualnie przygotować do nowych realiów oraz globalnych wyzwań.

W połowie 2006 r. ku końcowi zmierzała operacja JSS w Iraku trwająca już ponad dwa lata⁵³¹, ale wycofanie jednostek dotyczyło tylko Lądowych Sił Samoobrony. Prowincja Al-Musanna przechodziła zatem z powrotem w ręce Irakijczyków. Pomimo trudnych warunków i okoliczności misji (m.in. śmierć jednego z japońskich zakładników) żaden z żołnierzy Japonii nie poniósł śmierci służąc w Iraku w przeciwieństwie do oddziałów innych narodów⁵³². Ten fakt miał szczególne znaczenie w obliczu obaw dotyczących irackiej operacji,

528 Canon Pence, *op. cit.*, s. 380.

529 Joanna M. Guzik, *Sily Samoobrony...*, *op. cit.*, s. 183.

530 Ewa Trojnar, *Konstytucja...*, *op. cit.*, s. 63.

531 Decyzja o wycofaniu japońskich sił została ogłoszona kilka miesięcy wcześniej przez premiera Koizumiego. Jak wskazywał Paul Midford pewnego rodzaju ukłon w stronę społeczeństwa nie był przypadkowy, ponieważ lider państwa liczył, że jego następca dokona zmiany artykułu 9. Jak wiadomo bez poparcia narodu byłoby to niemożliwe, Paul Midford, *Japanese Public Opinion and the War on Terrorism: Implications for Japan's Security Strategy*, „Policy Studies” 2006, no. 27, s. 40.

532 Ewa Trojnar, *Konstytucja...*, *op. cit.*, s. 61.

która od początku wzbudzała duże emocje społeczeństwa. Naród był przeciwny wojnie w tamtej części świata, gdyż uważał ją w odróżnieniu od działań w Afganistanie za błąd⁵³³.

Choć przyłączenie się Japonii do misji w Iraku stanowiło problem dla ówczesnego premiera, to jednak miało ono także pozytywne strony. Zaangażowanie Japończyków złożyło się na zacieśnienie relacji pomiędzy Tokio a Waszyngtonem – istotnych dla bezpieczeństwa. Ponadto po zakończeniu działań przez Lądowe Siły Samoobrony społeczeństwo doceniło wsparcie humanitarne rodzimych sił wobec Irakijczyków⁵³⁴. Japończycy dostrzegli więc z czasem również pozytywne aspekty służby poza granicami państwa.

W drugiej połowie 2006 r. nastąpił kres rządów premiera Koizumiego, po którym stanowisko objął wielki zwolennik przemian w Japonii tj. Shinzo Abe, czyli pierwszy polityk na tym stanowisku urodzony po II wojnie światowej. Zmiana nastąpiła wczesną jesienią⁵³⁵, gdy jak się później okazało Abe rozpoczynał dość krótką, ale nie ostatnią kadencję. Obejmując tę zaszczytną funkcję w 2006 r. nie był on jednak postacią anonimową w kraju.

Shinzo Abe jako przedstawiciel nowej generacji w polityce, wywodził się z rodziny niezwykle aktywnej w życiu politycznym Japonii. Był nie tylko wnukiem premiera z lat 1957-1960 tj. Nobusuke Kishi, ale i synem m.in. byłego ministra spraw zagranicznych w latach 80., czyli Shintarō Abe. W swojej karierze Shinzo Abe inspirował się postawą własnego dziadka i jego poświęceniem dla spraw narodowych. Sam także zaangażowany od lat w działalność na scenie politycznej z czasem stał się jej czołową postacią, pracując w otoczeniu premiera Koizumiego. Abe przez pewien czas był nawet szefem jego gabinetu⁵³⁶. W zachodzących zmianach w 2006 r. można było więc zauważyć kontynuację, ponieważ zarówno Abe jak i Koizumi wiodli prym w rządzącej Partii Liberalno-Demokratycznej. Już wtedy Abe uchodził za politycznego jastrzębia (*Hawkish politician*) i osobę o konserwatywnych oraz nacjonalistycznych poglądach.

Podczas kadencji w latach 2006-2007 chciał jak wspomniano podążać ścieżką wyznaczoną przez swojego poprzednika. Z tego względu Abe zamierzał skupić się na bezpieczeństwie kraju, kwestiach połączonych z Siłami Samoobrony np. sprawą samoobrony kolektywnej i pacyfistycznej konstytucji. Planował poświęcić jak najwięcej czasu zagadnieniu rewizji ustawy zasadniczej - ponownie dzieląc poglądy Koizumiego⁵³⁷.

533 Paul Midford, *Japanese Public...*, *op. cit.*, s. 29.

534 Joanna Guzik, *Japońskie Siły ...*, *op. cit.*, s. 300.

535 Dokładnie 26 września 2006 r., Canon Pence, *op. cit.*, s. 341.

536 Bert Edström, *The Success of a Successor: Abe Shinzo and Japan's Foreign Policy*, Uppsala 2007, s. 8.

537 Artur Draus, *Kierunki polityki bezpieczeństwa Japonii pod przywództwem premiera Shinzō Abe w latach 2006–2007 oraz po roku 2012*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, nr 9, s. 41.

Wszelkie działania, głównie te dotyczące konstytucji i zmian w tak istotnym wymiarze jak bezpieczeństwo, były bacznie obserwowane przez najbliższych sąsiadów Japonii. Reakcje Chin i Korei Północnej budziły obawy w narodzie japońskim. Stąd też tak kluczowy był m.in. wizerunek Sił Samoobrony w regionie Azji i Pacyfiku, np. w oczach członków zrzeszonych w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej (*Association of South-East Asian Nations, ASEAN*)⁵³⁸.

Obejmując urząd premiera Abe podkreślał rolę Japonii w zachowywaniu pokoju we współczesnym świecie. W jego exposé przypadającym na 29 września można było m.in. usłyszeć o potrzebie debaty wokół konstytucji. Nie zabrakło wyraźnych przejawów patriotyzmu, ponieważ premier nakreślił budowę nowego państwa - pięknego kraju. Te ambitne wizje japońskiego polityka znalazły ujście m.in. w jego książce wydanej w tamtym czasie noszącej wymowny tytuł, który na język polski może zostać przełożony jako „Ku pięknemu krajowi” („Towards a Beautiful Country”, „Utsukushii kuni-e”)⁵³⁹. Pomimo że plany były odważne i dalekowzroczone, to jednak nie wszystko ułożyło się tak jak życzyłyby sobie Abe ze względu na krótką kadencję, choć zapisał on na swoim koncie pewne sukcesy w czasie pełnienia funkcji premiera w latach 2006-2007. Były to ważne kroki tworzące fundamenty pod przedsięwzięcia prowadzone przez Japonię w kolejnych latach.

Abe jeszcze pod koniec 2006 r. zajął się ustawą dotyczącą edukacji⁵⁴⁰. O wiele bardziej istotne działania w kontekście tematu niniejszej pracy zaszły na początku 2007 r. Wtedy udało się sfinalizować przekształcenia koncentrujące się na zmianach dotyczących Japońskiej Agencji Obrony. W styczniu dokonano symbolicznego kroku i zmieniono ją na Ministerstwo Obrony Narodowej⁵⁴¹. Podniesienie Agencji Obrony do rangi ministerstwa było bardzo ważne. Ta modyfikacja nie odnosiła się tylko do nazewnictwa, ale wpływała realnie na przedsięwzięcia wchodzące w obszar jego aktywności.

Dotychczasowy dyrektor agencji jako minister, mógł podejmować znacznie bardziej efektywne działania. Reforma z 2007 r. obejmowała także zasięgiem funkcjonowanie Sił Samoobrony poza Japonią. Wprowadzone zmiany na początku 2007 r. spotkały się z głosami sprzeciwu, które zarzucały premierowi dążenie do remilitaryzacji kraju uderzającej w konstytucję. Abe w kontrze do takich komentarzy podkreślał przede wszystkim wagę przemian, nie unikając nawiązań do trudnej historii narodu japońskiego⁵⁴². Wiosną 2007 r.

538 Jarosław Piątek, *op. cit.*, s. 137.

539 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 72.

540 Mikołaj Melanowicz, *op. cit.*, s. 228.

541 Izabela Bojko, *Zmiany w polityce bezpieczeństwa Japonii za rządów Shinzō Abe – aspekt wewnętrzny*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obrońności” 2021, nr 1 (7), s. 266.

542 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 64-65.

premier Abe odniósł następny sukces albowiem opracowano w tamtym czasie ustawę odnoszącą się do referendum wymaganego w przypadku dokonania rewizji ustawy zasadniczej. Nowe prawo weszło w życie⁵⁴³ jednak dopiero trzy lata później⁵⁴⁴.

Na wiosnę 2007 r. przypadła również inauguracja panelu doradczego ekspertów w sprawie rekonstrukcji podstawy prawnej w zakresie bezpieczeństwa państwa (*The Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security*). Powołane grono dyskutowało przypadki sytuacji i badało przeszkody związane z tekstem ustawy zasadniczej - m.in. zagadnienie kolektywnej samoobrony. Brano pod uwagę cztery scenariusze nad którymi się zastanawiano:

- 1) obronę floty Stanów Zjednoczonych na otwartym morzu,
- 2) przechwycenie pocisków balistycznych wystrzelonych w stronę amerykańskiego terytorium,
- 3) korzystanie z broni w czasie operacji pokojowych tj. *Peace-Keeping Operations* (PKO) podejmowanych z ramienia ONZ,
- 4) udzielenie odpowiedniego wsparcia logistycznego jednostkom innych państw w czasie przeprowadzanych misji pokojowych⁵⁴⁵.

Grono tworzące panel zauważyło, że wypełnienie w całości zobowiązań wynikających z powyżej przedstawionych punktów wymagać będzie wykorzystania prawa do kolektywnej samoobrony. Ekspertzi zaznaczyli, że tego typu przywilej może być osiągnięty poprzez odpowiednią interpretację litery obowiązującej konstytucji zamiast wprowadzania do niej poprawki. Zaprezentowane przez zwołany zespół wnioski nie doczekały się jednakże dalszej praktycznej realizacji, gdyż skutecznie pokrzyżowała je sytuacja w państwie⁵⁴⁶.

Najpierw w lipcu 2007 r. Partia Liberalno-Demokratyczna poniosła porażkę w wyborach do izby wyższej tj. Izby Radców w Japonii, natomiast we wrześniu tego samego roku (zaledwie 12 miesięcy po objęciu urzędu) premier Shinzo Abe zrezygnował z zajmowanego stanowiska. Przyczyną jego decyzji oficjalnie były kłopoty zdrowotne⁵⁴⁷, ale nie bez znaczenia okazały się być narastające problemy m.in. nieudane przetarasowania w rządzie i afery powodujące spadek popularności partii w ostatnich miesiącach.

543 Ten fakt spotkał się w 2010 r. z głosami obawy przedstawionymi przez Pekin i Seul, które wskazywały, że tego typu działania Japonii mogą świadczyć o wznowieniu przez nią agresywnej polityki w regionie, Axel Berkofsky, *A Pacifist Constitution for an Armed Empire: Past and Present of the Japanese Security and Defense Policies*, Milano, Italy 2012, s. 157.

544 D. Bradley Gibbs, *Future relations between the United States and Japan: article 9 and the remilitarization of Japan*, „Houston Journal of International Law” 2010, vol. 33, no. 1, s. 164.

545 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 266.

546 Jeffrey P. Richter, *Japan's "Reinterpretation" of Article 9: A Pyrrhic Victory for American Foreign Policy?*, „Iowa Law Review” 2016, vol. 101, issue 3, s. 1244-1245.

547 Mikołaj Melanowicz, *op. cit.*, s. 228.

W ten sposób zakończyła się pierwsza kadencja Abe, w czasie której nie zdążono z realizacją ambitnych zapowiedzi i nie zdołano dokonać przełomu dotyczącego konstytucji. Polityk wykonał jednak pewne kroki np. przeprowadził ustawę o referendum, które dawały nadzieję na przyszłość. Niezmiennie pozostawały też kwestie wymagające rozwiązania m.in. przekonanie społeczeństwa. Japonię czekała długa droga do przemian konstytucji, która w 2007 r. doczekała się rocznicy 60 lat istnienia. Śmiałe kroki Abe nie znalazły kontynuatora ze względu na małą stabilność sceny politycznej, która byłaby wskazana dla przeprowadzenia rewizji ustawy zasadniczej.

Bezpośrednim następcą Shinzo Abe został w latach 2007-2008 Yasuo Fukuda. Musiał on zmagać się m.in. z powstałym chaosem politycznym. W czasie urzędowania Fukudy wiele zamieszania wywołała sprawa udziału morskich oddziałów Sił Samoobrony w operacji na Oceanie Indyjskim, którą jednakże pomyślnie rozwiązano i ostatecznie przedłużono te działania⁵⁴⁸. Fukuda natomiast nie odniósł sukcesu w kontekście zagadnień połączonych z rewizją konstytucji⁵⁴⁹. W związku z trudną sytuacją polityczną Yasuo Fukuda wkrótce podjął również decyzję o rezygnacji z pełnionej funkcji, która nastąpiła we wrześniu 2008 r. - praktycznie rok po objęciu przezeń urzędu.

Zastąpił go Taro Aso, który był ostatnim premierem wywodzącym się z Partii Liberalno-Demokratycznej przed przełomowymi wyborami z 2009 r. Nowy przywódca państwa nie dość, że musiał sprostać problemom na scenie politycznej to na dodatek Japończycy podobnie jak inne narody zmuszeni byli odpowiedzieć na skutki światowego kryzysu finansowego. Ponadto Aso zaprzętała walka z terroryzmem oraz temat globalnego ocieplenia⁵⁵⁰. Sprawy bezpieczeństwa kraju – ciągle pierwszoplanowe dla narodu japońskiego wynikały głównie z planów i działań Korei Północnej. Taro Aso po stronie sukcesów mógł zapisać ponowne przedłużenie misji na Oceanie Indyjskim realizowanej przez Japończyków. W dodatku w pierwszej połowie 2009 r. Siły Samoobrony wysłano na misję antypiracką⁵⁵¹ odbywającą się w Zatoce Adenkiej - u wybrzeży Somalii⁵⁵².

548 Ibidem.

549 Christopher W. Hughes, *Japan's Military Modernisation: A Quiet Japan-China Arms Race and Global Power Projection*, „Asia-Pacific Review” 2009, vol. 16, issue 1, s. 85.

550 Krystian Karolak, *Odpowiedzialność kontra Zmiana – kampania wyborcza i wizerunek Partii Liberalno-Demokratycznej w Japonii w 2009 roku*, [w:] *Mechanizmy obietnic: kampanie i systemy wyborcze na świecie*, red. Małgorzata Rączkiewicz, Łódź 2014, s. 112.

551 Jednostki japońskie miały do tego prawo na mocy opracowanej w 2009 r. ustawy o przeciwdziałaniu piractwu (*The Piracy Countermeasures Law*), Musashi Katsuhiko, *op. cit.*, s. 9.

552 Joanna Marszałek-Kawa, Michał Dahl, *op. cit.*, s. 148.

Kontynuując pewien trend wyznaczony przez dwóch poprzedników, Taro Aso zakończył pełnić funkcję premiera po upływie mniej więcej roku. W jego przypadku przyczyną odejścia z urzędu okazały się wybory parlamentarne z lata 2009 r. Pod koniec sierpnia doszło do pamiętnego momentu, gdy dominująca na scenie politycznej PL-D poniosła porażkę w wyborach do Izby Reprezentantów. W jej rezultacie partia utraciła znaczną część posiadanych mandatów na rzecz Partii Demokratycznej. To właśnie ugrupowanie zdezonizowało dotychczasowego hegemonia w polityce Japonii. Przyczyn klęski Partii Liberalno-Demokratycznej należało upatrywać w spadku jej popularności. Nie potrafiła ona od dłuższego czasu zastąpić premiera Koizumiego, co odzwierciedlały częste przetasowania na najwyższym szczeblu władzy. Ustupujący z urzędu Taro Aso nie pomógł też sobie m.in. nie zaradzając skutkom kryzysu finansowego⁵⁵³. Kolejnym premierem w historii kraju we wrześniu 2009 r. został ówczesny lider zwycięskiej PD, którym był Yukio Hatoyama. Partia Demokratyczna w pełni doszła więc do władzy, która trwała do 2012 r.

W tym okresie nie nastąpił wprawdzie przełom dotyczący przemian w konstytucji państwa⁵⁵⁴, ale miały miejsce inne istotne wydarzenia z perspektywy bezpieczeństwa narodu i jak się okazało ponownych rządów Abe. Działania polityków reprezentujących japońską Partię Demokratyczną koncentrowały się bowiem na polityce obronnej i w pewnym sensie przygotowały grunt pod dalsze zmiany. Powodem takich posunięć Naoto Kana – następcy Yukio Hatoyamy było stale wzrastające zagrożenie ze strony Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) i Korei Północnej⁵⁵⁵. Zwłaszcza Korea z jej armią i testami broni nuklearnej budziła ogromny niepokój. W dodatku pod koniec maja 2009 r. Koreańczycy z Północy przeprowadzili drugą próbę nuklearną, która została stanowczo potępiona przez społeczność międzynarodową⁵⁵⁶. Dla Japończyków m.in. z powodu bliskiego sąsiedztwa była to niezwykle ważna sprawa, która równocześnie wymagała ostrożnych działań i uważnej obserwacji.

Znaczenie sytuacji dobrze rozumiał premier z lat 2009-2010 tj. wspomniany Yukio Hatoyama, który w trakcie swojego kilkumiesięcznego urzędowania spotkał się w związku z Koreą Północną z prezydentem Korei Południowej – był nim wtedy Lee Myung-bak. Sprawą, która pochłaniała zarówno Japonię jak i Koreę z Południa było też zachowanie Pekinu wobec

553 Karol Żakowski, *Japonia po wyborach do Izby Reprezentantów w 2009 roku*, [w:] *Współczesna Azja Wschodnia: wybrane zagadnienia*, red. Karol Żakowski, Łódź 2011, s. 207-209.

554 W pewnym stopniu taki bieg zdarzeń można było przewidzieć na wstępie rządów PD, gdyż m.in. jej manifest z 2009 r. traktował sprawę rewizji konstytucji dość marginalnie, Michael A. Panton, *Japan's Article 9: Rule of Law v. Flexible Interpretation*, „Temple International & Comparative Law Journal” 2010, vol. 24, no. 1, s. 138.

555 Adam P. Liff, *Japan's Defense Policy: Abe the Evolutionary*, „The Washington Quarterly” 2015, vol. 38, no. 2, s. 82.

556 Kahraman Süvari, *North Korea's Fourth Nuclear Test*, [w:] *Overcoming Controversies in East Asia*, red. Tomasz Kamiński, Łódź 2017, s. 74.

Korei Północnej. Spotkanie polityków było wymownym gestem ukazującym skalę problemu z jakim musiały borykać się państwa regionu, szczególnie w obliczu podziałów historycznych pomiędzy Tokio a Seulem.

W czasie rządów Hatoyamy wątek konstytucji z 1946 r. mimo zapewnień lidera PD nie był kontynuowany. Najbardziej problematycznym tematem dla przytoczonego premiera była sprawa amerykańskiej bazy Futenma mieszczącej się na Okinawie i zagadnienie zmiany jej miejsca. Niepowodzenie na tej płaszczyźnie i złamanie obietnic z kampanii przyczyniło się do szybkiej rezygnacji Yukio Hatoyamy, która nastąpiła wraz z początkiem czerwca 2010 r.⁵⁵⁷. Kilka dni później nowym premierem z ramienia Partii Demokratycznej został Naoto Kan.

W ramach administracji Kana w grudniu 2010 r. przyjęto nowe Wytyczne Narodowego Programu Obrony (*National Defense Program Guidelines*). Dokument z 2010 r. był czwartym tego typu programem. Ustalenia dotyczyły strategii obronnej i były odpowiedzią na aktualne wyzwania geopolityczne do których niezmiennie zaliczano leżące w pobliżu Koreę Północną oraz Chiny⁵⁵⁸ - w 2010 r. dał o sobie znać m.in. konflikt o wyspy Senkaku. Japończycy skoncentrowali się więc na zwiększeniu możliwości Sił Samoobrony tak by mogły one skutecznie reagować w razie sytuacji kryzysowej wykraczającej poza obronę terytorium państwa. Poświęcono uwagę również przeniesieniu oddziałów i ich zdolności defensywnych. Jednostki miały przemieścić się z północy na południe Japonii - bliżej nie tylko ChRL, ale także Tajwanu. Poza tym nowe wytyczne przyczyniły się do przejścia na tzw. dynamiczne siły obronne (*Doeki boei ryoko*)⁵⁵⁹. W ten sposób Japończycy mieli być lepiej przygotowani na bieżące potrzeby w zakresie bezpieczeństwa. Oprócz tego w programie z 2010 r. widoczna była większa koncentracja na marynarce⁵⁶⁰ przez co miała zostać zredukowana np. liczba czołgów⁵⁶¹.

557 D. Bradley Gibbs, *op. cit.*, s. 165-166.

558 Tego rodzaju wyzwania dla Japonii to jednak nie tylko obawa przed siłą Chin i Korei Północnej. Trzeba mieć również na względzie specyfikę regionu Azji i Pacyfiku w którym zderzają się interesy wielu podmiotów. Dla narodu japońskiego istotne było zagrożenie wynikające np. z ambicji Rosji, ale także chociażby rola sojusznika z Waszyngtonu w tej części świata - najważniejszego dla bezpieczeństwa państwa, *Bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku: wybrane zagadnienia*, red. Bogusława Skulska, Przemysław Skulski, Wrocław 2010, s. 126.

559 Taka idea nie oznaczała korzystania przez Japonię z prawa do kolektywnej samoobrony. Ponadto wytyczne z 2010 r. w żaden sposób nie odnosiły się do reinterpretacji artykułu 9, Axel Berkofsky, *Japan's New "National Defense Program Guidelines"-What's New, What's Old, What's at Stake?*, [w:] *Japan and the European Union: Challenges and Cooperation in Times of Crisis*, red. Justyna Szczudlik-Tatar, Artur Gradziuk, Warszawa 2012, s. 67.

560 Która w tamtym czasie należała do światowej czołówki, m.in. obok floty amerykańskiej. Oznaczała się zwłaszcza nowoczesnością i wykorzystaniem pionierskich systemów, Maciej Franz, *Morskie siły samoobrony Japonii jako element bezpieczeństwa strefy Pacyfiku*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 129-130.

561 Ria Putri Santoso, Anak Agung Banyu Perwita, *The Shift and Continuity of Japanese Defense Policy: Revolutionary Enough?*, „Journal of ASEAN Studies” 2016, vol. 4, no. 2, s. 161-162.

Posunięcia wskazywały na dużą troskę o zdolność lepszego reagowania i mobilność w ramach posiadanych sił. Taka reorientacja była potrzebna, choć nie przyniosła wielkiego przełomu, ale Japonia adaptowała się krok po kroku do rosnących zagrożeń w jej sąsiedztwie. Większe skupienie się zwłaszcza na jednostkach morskich było pragmatyczną decyzją zdeterminowaną przez wyspiarskość państwa.

Wytyczne zaprezentowane pod koniec 2010 r. szeroko omówił i trafnie podsumował w jednej z publikacji Axel Berkofsky, który podkreślił, iż dokument potwierdzał, że pacyfistyczna Japonia może wykonywać prawie wszystko to co kraje nie kierujące się w swojej polityce doktryną pacyfizmu, aby obronić własne terytorium⁵⁶².

Jeszcze za rządów premiera Naoto Kana tj. w marcu 2011 r. naród japoński dotknęła wielka katastrofa, która przyniosła bardzo rozległe straty. Chodzi tutaj o pamiętne trzęsienie ziemi i tsunami w regionie Tohoku. Ponadto doszło do katastrofy w elektrowni atomowej w Fukushima. Zdarzenie to z zapartym tchem obserwował cały świat. Skala tragedii była na tyle duża⁵⁶³, że trudna sytuacja po marcu 2011 r. doprowadziła do zmiany premiera – we wrześniu bezpośrednim następcą Kana został Yoshihiko Noda.

Jesienią 2011 r. dyskusję wywołała sprawa zaangażowania rodzimych sił w misję w Południowym Sudanie⁵⁶⁴. Z powodu niebezpieczeństwa połączonego z tą operacją wiele mówiło się o jednostkach japońskich i ich ograniczeniach – np. problemie używania broni palnej. Artykuł na ten temat ukazał się w „Yomiuri Shimbun” i pokazywał konieczność zmiany zasad dotyczących PKO. Na łamach gazety podkreślono m.in. przemiany i wyzwania łączące się z występującymi konfliktami międzynarodowymi. Stąd także Japonia powinna dostosować się do ich nowej charakterystyki⁵⁶⁵.

Z kadencją premiera Nody można powiązać jeszcze zagadnienie trzech zasad dotyczących eksportu broni. Pod koniec 2011 r. przyczynił się on do zniesienia zakazu, który przetrwał kilka dekad i ograniczał działalność japońskich producentów sprzętu militarnego. Rozluźnienie polityki o naturze pacyfistycznej było symboliczne, ale i pragmatyczne w odniesieniu do redukcji kosztów oraz zwiększenia produkcji m.in. w ramach systemu obrony antybalistycznej (*Ballistic Missile Defense*, BMD). Już wcześniej dochodziło jednak do

562 Axel Berkofsky, *Japan's New...*, *op. cit.*, s. 68-69.

563 W pomoc w zwalczaniu skutków katastrofy włączyła się także armia amerykańska, Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 55.

564 Zaledwie kilka miesięcy wcześniej Japończycy założyli własną bazę dla jednostek JSS (pierwszą od II wojny światowej) w Dżibuti. Miała ona pomóc w walce z piractwem, Stephanie A. Weston, *The Dilemma of Japan's Proactive Pacifism in Asia*, „Fukuoka University Review of Law” 2014, vol. 59, No. 2, s. 175.

565 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 78-79.

poszczególnych wyjątków w obrębie zasad stosujących się do USA i brano pod uwagę zmiany⁵⁶⁶.

Pierwsza dekada XXI w. upłynęła zatem m.in. na przekonywaniu części społeczeństwa do konieczności zreformowania konstytucji wobec niepewnej sytuacji w stosunkach międzynarodowych. Dyskusja połączona z pacyfistyczną ustawą zasadniczą prędzej czy później musiała powrócić. Okazało się, że nastąpiło to szybciej niż można było zakładać, bo już w 2012 r. Najpierw za pośrednictwem kolejnego projektu powracającej do władzy Partii Liberalno-Demokratycznej przedstawionego w maju 2012 r., który jak ujęto był adekwatny do aktualnych okoliczności⁵⁶⁷. Później zaś dzięki osobie Shinzo Abe, który w następnych latach nie tylko zdominował politykę Japonii, ale także tematykę rewizji konstytucji, poświęcając jej wiele uwagi.

566 Ria Putri Santoso, Anak Agung Banyu Perwita, *op. cit.*, s. 162.

567 *LDP announces a new draft Constitution for Japan*, 7 V 2012, <https://www.jimin.jp/english/news/117099.html>, dostęp 17 XI 2021.

4.3. Druga kadencja Shinzo Abe: plany i pierwsze miesiące rządów.

Jak wspomniano wcześniej, dyskusja mająca związek z pacyfistyczną ustawą zasadniczą Japonii powróciła w państwie za sprawą przedstawionego w maju 2012 r. nowego projektu Partii Liberalno-Demokratycznej (PL-D). Szkic ten został przedłożony przez ugrupowanie, które starało się wtedy powrócić do władzy. Jego ogłoszenie przypadło na 60. rocznicę zawarcia traktatu pokojowego z San Francisco. Przy okazji PL-D podkreślała, że uczyni wszystko co w jej mocy by dokonać przełomowej zmiany konstytucji, uwzględniając jednak równocześnie nastroje społeczeństwa wobec rewizji dokumentu. Warto więc przyjrzeć się propozycji z wiosny 2012 r. by mieć również porównanie do rozwiązań proponowanych jeszcze w 2005 r. przez to ugrupowanie (była o nich mowa w drugim podrozdziale rozdziału IV).

Projekt PL-D z 2012 r. powstał po uprzednim zbadaniu wszystkich paragrafów obowiązującej konstytucji (łącznie z preambułą). W porównaniu do ustawy zasadniczej pochodzącej z 1946 r. szkic zawierał 11 rozdziałów, na które składało się 110 artykułów⁵⁶⁸. Na potrzeby nowego pomysłu przeredagowano także całkowicie preambułę – co warte szczególnego podkreślenia, pojawił się w niej pacyfizm. Ponadto do głównych wątków konceptu zaliczono m.in. kwestie przepisów powiązanych z używaniem flagi i hymnu narodowego czy sprawy skupione wokół odpowiedzialności Japonii za środowisko oraz gospodarkę. W dodatku złagodzono również zasady dotyczące inicjatyw mających na celu zmianę konstytucji.

Najbardziej interesujące były zagadnienia połączone z bezpieczeństwem państwa. Rozdział II nosił tytuł „Bezpieczeństwo” i zalecał Japończykom zachowanie długo utrzymanego przez kraj pacyfizmu. Jednocześnie znalazły się w nim zapisy o prawie do samoobrony⁵⁶⁹, kwestii zachowania integralności terytorialnej jak i posiadania przez Japonię sił obronnych. Nad tymi jednostkami prawo dowodzenia posiadał premier, co miało zostać zagwarantowane na podstawie przepisów zawartych w rozdziale V niosącym tytuł „Rząd”.

⁵⁶⁸ Dla przypomnienia obecna ustawa zasadnicza zawiera 103 artykuły.

⁵⁶⁹ Chodziło tutaj o zbiorową samoobronę, Katarzyna Starecka, *Trudny proces wskrzeszenia japońskiej dumy narodowej*, „Azja-Pacyfik” 2015, nr 18, s. 191.

Przedstawiono nowy rozdział (IX) dotyczący sytuacji wyjątkowych w kraju. Ta część projektu odwoływała się bowiem do stanu nadzwyczajnego, nagłych wypadków powstałych na skutek ataków zbrojnych innych państw i poważnych klęsk żywiołowych. W takich okolicznościach premier Japonii miał za zadanie ogłosić stan wyjątkowy i podjąć działania mające zapewnić bezpieczeństwo⁵⁷⁰.

Biorąc pod uwagę zarówno powyższy jak i poprzedni szkic PL-D można zaobserwować kierunek w którym ta podążała, poszerzając zakres rozwiązań prawnych m.in. opracowując opisany rozdział IX. Pomimo zmian jakie miały objąć w założeniu tekst pacyfistycznej konstytucji, rzeczony pacyfizm nadal w nim występował i nie został całkowicie pominięty. Dzięki takiemu zabiegowi m.in. gdy pojawił się zapis o własnych siłach obronnych, łatwo można było odczytać przede wszystkim ich wymiar defensywny.

Kilka miesięcy później tj. 16 grudnia 2012 r. w Japonii odbyły się wybory parlamentarne do izby niższej w których zwycięstwo odniosła Partia Liberalno-Demokratyczna wracająca tym samym po trzy letniej przerwie do władzy. Na 480 możliwych mandatów triumfujące ugrupowanie zdobyło niecałe 300 - dokładnie 294. Rządząca do tego momentu Partia Demokratyczna (PD) poniosła zdecydowaną porażkę zdobywając tylko 57 mandatów. Na dalszych miejscach w zestawieniu znalazły się m.in. notująca znakomity dla siebie rezultat Partia Odnowy Japonii i Partia Komeito⁵⁷¹.

Sukces PL-D był wyraźny i zarazem niezwykle istotny w perspektywie jej bardzo ambitnych planów związanych chociażby ze zmianą konstytucji państwa. Powodzenie w grudniowych wyborach sprawiło, że już kilka dni później 26 grudnia 2012 r. oficjalnie stanowisko premiera Japonii objął po raz kolejny Shinzo Abe, który w ten sposób zastąpił ustępującego z urzędu poprzednika Yoshihiko Node. Przed powracającym do rządzenia krajem politykiem stał jednak cały szereg wyzwań w polityce wewnętrznej i zagranicznej⁵⁷².

Jedną z dziedzin, która wymagała od premiera Abe bardzo dużej uwagi była gospodarka. Japończycy od długich lat nie byli w stanie rozwiązać problemów w niej występujących, które przekładały się na „stracone dekady” i stagnację. W dodatku kondycję krajowej gospodarki mocno nadwyrężyły wydarzenia poprzedzające drugą kadencję Shinzo Abe na stanowisku premiera, które dotknęły naród japoński. Chodziło tutaj nie tylko o światowy kryzys finansowy, ale też dotkliwie dla społeczeństwa skutki katastrofy z 2011 r.

570 *LDP announces...*, *op. cit.*, 7 V 2012, <https://www.jimin.jp/english/news/117099.html>, dostęp 6 XII 2021.

571 *Results for the December 2012 General Election*, 26 XII 2012, <https://www.nippon.com/en/features/h00020/>, dostęp 11 XII 2021.

572 Martin Fackler, *Ex-Premier Is Chosen to Govern Japan Again*, 26 XII 2012, <https://www.nytimes.com/2012/12/27/world/asia/shinzo-abe-selected-as-japans-prime-minister.html>, dostęp 12 XII 2021.

Wobec tak trudnych okoliczności nowy-stary premier musiał wręcz obrać sobie za cel nadrzędny uzdrowienie gospodarki Japonii, której lepszy stan pomógłby państwu także na innych polach m.in. w rywalizacji z Chińską Republiką Ludową. Pod koniec 2012 r. zajmowała ona ponownie bardzo mocno japońskie społeczeństwo w związku z konfliktem o małe wysepki na Morzu Wschodniochińskim.

Przeciągające się zmagania z Chinami stanowiły spore wyzwanie dla gospodarki Kraju Kwitnącej Wiśni. Japończycy musieli mieć też na uwadze choćby Koreę Południową i m.in. globalne sukcesy jej flagowych marek tj. Samsunga i Hyundaia⁵⁷³. Tak mocna konkurencja w regionie na początku drugiej dekady XXI w. potęgowała jeszcze bardziej potrzebę uzdrowienia japońskiej gospodarki. Przywołana rywalizacja nie ograniczała się tylko i wyłącznie do spraw ekonomicznych. Taki stan rzeczy prowadził do następnej sfery wyzwań stojących przed premierem kraju u progu 2013 r., którą było podobnie jak w czasie pierwszej kadencji Abe bezpieczeństwo państwa.

Obszar Azji i Pacyfiku, analogicznie jak wiele innych, charakteryzował się ścieraniem różnych kręgów kulturowych. Zmiany zachodzące przez lata w tamtej części globu i rozwój państw spowodował, że Japonia jako bardzo ważny gracz strategiczny w regionie, dążąc do wzmocnienia pozycji na początku kolejnej dekady XXI w. musiała zmierzyć się z wyzwaniami geopolitycznymi występującymi w jej środowisku międzynarodowym.

Do największych zagrożeń dla japońskiego społeczeństwa niezmiennie można było zaliczyć Chiny z ich rosnącą potęgą gospodarczą i militarną. Duże niebezpieczeństwo w regionie stwarzała też Korea Północna, która wielokrotnie dawała o sobie znać już wcześniej. Niemniej problemów Tokio sprawiała również Korea z Południa poprzez zaszłości historyczne czy spór terytorialny o wyspy Dokdo/Takeshima⁵⁷⁴. Konflikt tego samego typu znacznie utrudniał także relacje i dyplomację rosyjsko-japońską. W tym wypadku źródłem podziału od wielu dekad był archipelag Wysp Kurylskich, czyli obszarów, które w Japonii określało się nazwą „Terytoriów Północnych”⁵⁷⁵.

Między innymi z wymienionych powyżej przyczyn bardzo ważny dla państwa pozostawał sojusz ze Stanami Zjednoczonymi, które były gwarantem bezpieczeństwa Japończyków z racji ograniczeń wynikających z ich pacyfistycznej konstytucji. Poza tym administracja Shinzo Abe nie mogła zapominać o stosunkach z państwami Stowarzyszenia

573 Paweł Wiszniuk, *Japoński paradoks mocarstwowości*, [w:] *Współczesna Japonia: dylematy i wyzwania*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Karolina Skonieczka, Toruń 2014, s. 67-68.

574 Pierwsza z podanych nazw jest koreańska, natomiast druga japońska.

575 Rajmund Mydel, *The Regional Security Environment of Japan*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” (Security. Theory and practice) 2021, nr 3 (XLIV), s. 107-108.

Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), a także m.in. o relacjach z Indiami czy Australią istotnych z punktu widzenia Indo-Pacyfiku, co zresztą bardzo szybko podkreślił sam premier Japonii – o czym nieco później. Tak szerokie wyzwania geopolityczne i polityki bezpieczeństwa prowadziły do wątków powiązanych z Siłami Samoobrony, kolektywną samoobroną oraz zmianą ustawy zasadniczej. Ten ambitny plan pozostawał w głowie Abe od lat, ale jego realizacja z wielu powodów nie należała do łatwych.

Obejmując urząd premiera po raz drugi Shinzo Abe był jeszcze bardziej zdeterminowany by dokonać zmiany konstytucji i zapisać się w historii Japonii szczególnie, że zagrożenie zewnętrzne odgrywało coraz większą rolę w dyskusji na temat obowiązującej ustawy zasadniczej, a realia międzynarodowe różniły się od tych kiedy ponad pół wieku temu opracowano jej tekst. Według zwolenników przemian należało zatem dostosować się do współczesnej sytuacji geopolitycznej.

Ponadto m.in. zdaniem premiera Abe konstytucyjne zapisy uderzały w honor narodowy Japończyków. Uważał je za swego rodzaju przeprosiny względem zwycięskich państw. Tamte przepisy i ograniczenia spowodowały jednak, że Japonia nie mogła być w pełni niezależnym podmiotem na arenie międzynarodowej. Taki problem dotyczył m.in. postrzegania Sił Samoobrony i braku posiadania przez kraj regularnej armii⁵⁷⁶. Shinzo Abe nie zapominał też o prawie do zbiorowej samoobrony i od dłuższego czasu sceptycznie podchodził do obowiązującej interpretacji – poddając ją w wątpliwość jeszcze nie będąc na czele państwa⁵⁷⁷.

Zmiana konstytucji była ambitnym celem premiera, choć ewentualna rewizja dokumentu przywoływała zarówno argumenty „za” jak i „przeciw” m.in. w stosunku do słynnego na cały świat artykułu 9 kojarzonego nierozzerwalnie z pacyfizmem w Japonii. Zalety i wady symbolicznej przemiany można było zaobserwować w analizie sporządzonej przez dwóch autorów. Dokonali jej Hiroshi Aramaki i Miki Masaki przeprowadzając przegląd ankiet *Nippon Hōsō Kyōkai* (NHK) realizowanych na przestrzeni kolejnych lat XXI w.

W tamtych badaniach ankietowani posiadali szeroki wachlarz możliwości wyboru. Do przykładowych argumentów opowiadających się „za” rewizją zaliczono zmianę czasów i powstanie nowych problemów oraz konieczność przemian z perspektywy państwa na arenie międzynarodowej. W przeprowadzonych badaniach osobno pytano również o artykuł 9, gdzie na czele listy popierającej reformy znajdowała się m.in. możliwość udziału w aktywnościach

576 Tatsuro Debroux, *The Abe Administration and the Japan Conference: An unfulfilled promise to make Japan great again*, „Journal of Political Administrative and Local Studies (JPAL)” may 2021, vol. 4, issue 1, s. 9.

577 Yasuo Hasebe, *The End of Constitutional Pacifism?*, „Washington International Law Journal” 2017, vol. 26, no. 1, s. 127.

o charakterze militarnym podejmowanych pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ).

Dzięki raportowi można było doszukać się też argumentów przedstawianych przeciwko zmianom. Do tego typu przesłanek zaliczono np. ochronę artykułu 9. Podobnie jak wcześniej sporządzono także szereg propozycji opowiadających się przeciw modyfikacji rzeczonoego artykułu. Tutaj pojawiły się m.in. jego znaczenie w obliczu całego dokumentu czy spojrzenie na ewentualne negatywne skutki odnoszące się do stosunków z innymi państwami – zwłaszcza tymi w regionie⁵⁷⁸.

Przedstawione badania świadczyły o dużym zróżnicowaniu postrzegania konstytucji Japonii. Wiele argumentów po obu stronach debaty w społeczeństwie japońskim oznaczało, że cel Shinzo Abe mógł już na starcie wydawać się nieosiągalny. Od początku było zresztą wiadomo, że reformy w państwie będą łączyć się z ogromnym nakładem pracy premiera i jego współpracowników. Przyczyn takiego stanu należało szukać już w procedurze zmian, która została określona w dotychczasowej konstytucji.

Jej rozdział IX pt. „Zmiana Konstytucji” zawiera jeden artykuł tj. artykuł 96, który brzmi następująco:

„Zmiany niniejszej Konstytucji mogą być wniesione z inicjatywy Zgromadzenia za zgodą nie mniej niż dwóch trzecich ogólnej liczby członków każdej z Izb i przedkładane są do zatwierdzenia Narodowi.

Zmianę uważa się za przyjętą jeżeli wypowie się za nią większość głosujących w trakcie specjalnego referendum w tej sprawie, albo innego rodzaju wyborach przewidzianych przez Zgromadzenie. Jej zatwierdzenie wymaga większości ogólnej liczby głosów oddanych w specjalnie w tym celu przeprowadzonym referendum, albo – jeśli tak zarządzi Zgromadzenie – w trakcie wyborów powszechnych.

Zatwierdzone w powyższy sposób zmiany są natychmiast promulgowane przez Cesarza w imieniu Narodu jako integralna część niniejszej Konstytucji”⁵⁷⁹.

Tak umiejętnie stworzone bariery proceduralne miały za zadanie bronić przepisów dokumentu przed ewentualnymi zmianami w przyszłości, co doskonale potwierdzało ich brak na przestrzeni kolejnych dekad. W związku z tym japońską ustawę zasadniczą uważano za tzw. sztywną konstytucję. Aby bowiem wprowadzić do niej określone poprawki, na mocy artykułu 96 wymagane było nie tylko uzyskanie przynajmniej 2/3 głosów obu izb parlamentu,

578 Hiroshi Aramaki, Miki Masaki, *Pros and Cons Running Neck and Neck on Constitutional Amendment: From the Attitude Survey on the Constitution of Japan*, I 2016, https://www.nhk.or.jp/bunken/english/reports/pdf/report_16010801.pdf, s. 6-10, dostęp 7 I 2022.

579 *Konstytucja Japonii*, *op. cit.*, s. 89.

ale także większości w przeprowadzonym na dalszym etapie referendum⁵⁸⁰. Dopiero spełnienie takich warunków doprowadziłoby do promulgowania zmian przez Cesarza Japonii.

Ścieżka proceduralna nie była więc prosta i przez lata zmuszała rządzących państwem do pragmatycznego rozwiązania, czyli konkretnej interpretacji dokumentu⁵⁸¹. Z tego względu plany premiera Abe były niełatwe, a sam polityk dobrze rozumiał, że zanim przekona do tak przełomowego kroku niezmiennie podzielone społeczeństwo musi najpierw uzyskać odpowiednie poparcie dla swoich idei na scenie politycznej. Stanowiło to dla niego osobne wyzwanie zważywszy na różne poglądy polityków w kontekście zmiany konstytucji państwa.

Zwolennicy i przeciwnicy przemian często przenikali się będąc nawet w tych samych ugrupowaniach, co znacznie utrudniało osiągnięcie konsensusu. Poza tym opowiadający się za zmianami także dzielili się w zależności od rozmiaru proponowanych reform⁵⁸². Partią najbardziej kojarzoną z propozycjami rewizji konstytucji była od długiego czasu PL-D, choć i w niej występowały różnice zdań. Przedstawiała ona własne projekty i poważnie zastanawiała się nad przekształceniami. Dzięki osobie i pozycji Shinzo Abe rządzące ugrupowanie mogło wreszcie dokonać tego długo przez niego wyczekiwanego kroku.

Nie można nie doceniać roli partnera koalicyjnego Partii Liberalno-Demokratycznej, którym było Komeito. Partia ta dzięki swojemu związkowi z buddyjską organizacją noszącą nazwę Soka Gakkai prezentowała bardziej pacyfistyczną postawę. Do zmiany konstytucji Japonii podchodziła z dużym dystansem (co kontrastowało z PL-D) i skłaniała się raczej w kierunku mniej polaryzujących społeczeństwo zagadnień niż większy koalicjant⁵⁸³. Co ważne, już wcześniej Komeito potrafiło jednak pójść na ustępstwa, choćby w sprawie zaangażowania Sił Samoobrony w Iraku⁵⁸⁴.

Pewną rolę odgrywały również mniejsze organizacje, z których dla przykładu warto zwłaszcza wymienić tzw. Nippon Kaigi znaną pod nazwą Konferencji Japońskiej (*Japan Conference*). Ta ultrakonserwatywna i nacjonalistyczna grupa powstała w 1997 r. należała do skrzydła japońskiej prawicy. Na scenie politycznej była reprezentowana m.in. przez członków PL-D z Shinzo Abe na czele. Wspomniana Nippon Kaigi opowiadała się otwarcie za rewizją

580 Którego zasady określała stosowna ustawa.

581 Rintaro Nishimura, *Chasing the Conservative Dream: Why Shinzo Abe Failed to Revise the Constitution of Japan*, „Georgetown Journal of Asian Affairs” 2021, vol. 7, s. 68.

582 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 67-68.

583 Ibidem, s. 69.

584 Bryce Wakefield, *Abe's Law: Domestic Dimensions of Japan's Collective Self Defense Debate*, [w:] *Japan's Vision for East Asia: Diplomacy Amid Geopolitical Challenges*, red. Shihoko Goto, Washington 2014, s. 52.

ustawy zasadniczej, choć podobnie jak urzędujący wtedy premier miała duży szacunek do tradycyjnych wartości państwa⁵⁸⁵.

Z racji swojej długoletniej pozycji i znaczenia na japońskiej scenie politycznej ważne w perspektywie reform mogły okazać się wpływy oraz poglądy członków Partii Demokratycznej. W jej strukturach także brakowało całkowitej jedności w obliczu planowanych zmian. Im bliżej lewicy tym było dalej do poparcia dla reform modyfikujących obowiązującą ustawę zasadniczą.

Najlepszym przykładem tej postawy była Partia Komunistyczna. Przez długie lata stała w obronie konstytucyjnych zapisów stanowiąc opozycję dla proponowanych projektów - mimo że nawet w niej dostrzegano kwestie, które wymagały przekształceń. Jej poparcie nie było jednak najbardziej okazałe w kraju, co równocześnie utrudniłoby działania mające na celu zablokowanie potencjalnej rewizji⁵⁸⁶.

Zdając sobie sprawę z rozległych wyzwań na wielu polach premier Shinzo Abe natychmiast przystąpił do działania. Bardzo szybko odniósł się do kwestii nabierającej wtedy coraz większej wagi, która dotyczyła bezpośrednio tzw. Indo-Pacyfik, region do którego Abe odwoływał się już w czasie odbywania pierwszej kadencji⁵⁸⁷. Z upływem lat termin Indo-Pacyfiku spotkał się z zainteresowaniem całego świata. Stało się tak za sprawą m.in. stale rosnących ambicji ChRL i jej rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi. Ponownie istotne było bezpieczeństwo na arenie międzynarodowej i interesy poszczególnych państw.

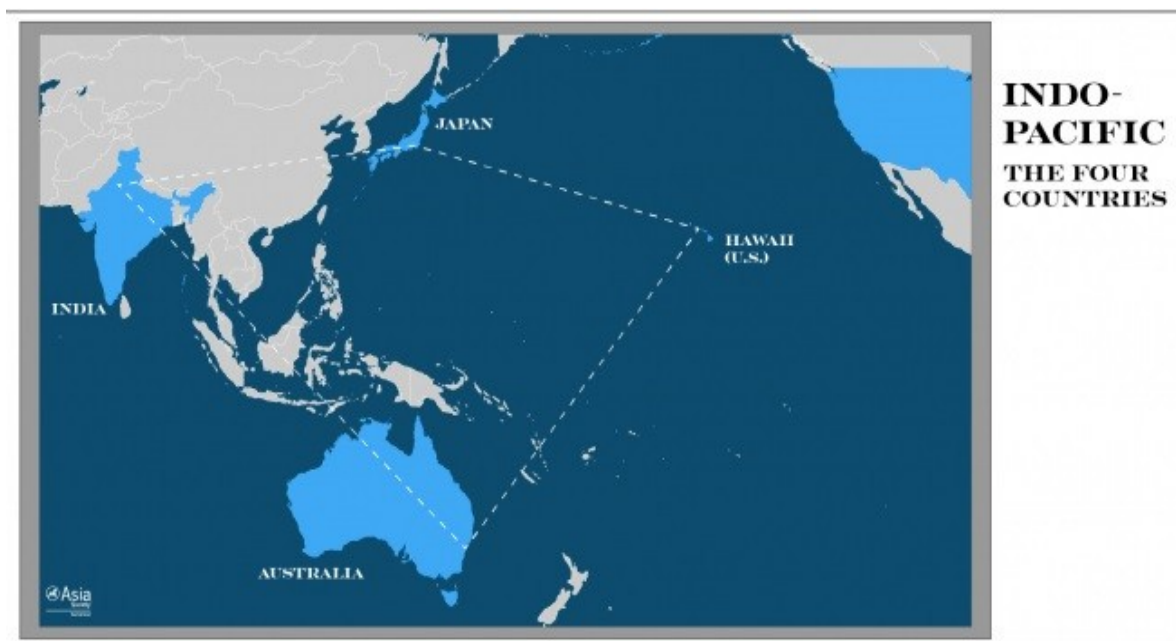
Indo-Pacyfik skupiał w sobie bowiem jedne z największych gospodarek współczesnego świata, a ze względu na handel był ważnym szlakiem na mapie. Strategiczny wymiar opisywanego regionu nie był obcy także Abe, który zaledwie dzień po objęciu urzędu premiera przedstawił bardzo interesujący pomysł. Chodziło dokładnie o ideę „demokratycznego diamentu bezpieczeństwa Azji” („Asia’s democratic security diamond”) w ramach której wiodące znaczenie zyskiwały takie podmioty jak Japonia, Indie, Australia i amerykańskie Hawaje (przedstawia je mapa 11).

585 Tatsuro Debroux, *op. cit.*, s. 5-8.

586 Karol Żakowski, *Problem...*, *op. cit.*, s. 68.

587 Miało to miejsce np. w sierpniu 2007 r. przy okazji przemowy wygłoszonej przed indyjskim parlamentem, Gurpreet S. Khurana, *What is the Indo-Pacific? The New Geopolitics of the Asia-Centred Rim Land*, [w:] *Geopolitics by Other Means: The Indo-Pacific Reality*, red. Axel Berkofsky, Sergio Miracola, Milano 2019, s. 17.

Mapa 11. Pomysł Shinzo Abe zilustrowany na mapie.

Źródło: <https://thesafiablog.files.wordpress.com/2021/11/3df15-zeichenflache-1-kopie-4.png>, dostęp 1 I 2022.

Zdaniem Shinzo Abe wskazani gracze areny międzynarodowej z powodu zagrożenia wynikającego z ruchów Pekinu powinni wspólnie zająć się ochroną obszaru na wodach rozciągających się od Oceanu Indyjskiego, aż do zachodniego Pacyfiku⁵⁸⁸. Ten strategiczny manewr japońskiego polityka miał zapewnić stabilizację w tamtej części świata. Była ona ważna na przełomie 2012/2013 r. dla społeczeństwa Japonii jeśli spojrzeć na fakt, że omawiany region swoim zasięgiem obejmował m.in. Morze Wschodniochińskie⁵⁸⁹.

Na początku 2013 r. Abe poświęcił jednakże wiele uwagi problemom gospodarczym dążąc do jak najszybszej poprawy sytuacji. Wielkie plany premiera mające na celu ożywienie koniunktury złożyły się na program znany pod nazwą „Abenomika”⁵⁹⁰. Idea, która w założeniu miała m.in. zapobiegać dalszemu zadłużaniu się Japonii⁵⁹¹. Przywołany program polityki gospodarczej Abe opierał się przede wszystkim na trzech filarach - inaczej tzw. trzech strzałach. Do nich zaliczano politykę monetarną, fiskalną i reformy strukturalne.

588 Karol Żakowski, *Values or Interests? Japan's Relations with European Countries under the Abe Administration*, [w:] *Power Shifts in East Asia and Their Implications for Asia-Europe Relations*, red. Karol Żakowski, Bartosz Kowalski, Łódź 2019, s. 214.

589 Paweł Paszak, *USA-Chiny i wielka gra o Indo-Pacyfik*, 10 II 2021, <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/USA-Chiny-i-wielka-gra-o-Indo-Pacyfik.pdf>, s. 10, dostęp 13 I 2022.

590 Czasem w literaturze można także spotkać nazwę „Abenomika”. Oba przedstawione określenia stanowią zbitkę dwóch wyrazów: nazwiska premiera i ekonomii.

591 Jarosław Witkowski, Katarzyna Cheba, *Zmiany w japońskim systemie zarządzania w warunkach spowolnienia gospodarczego*, „Management Forum” 2015, vol.3, nr 4, s. 4.

Charakteryzując krótko trzy strzały⁵⁹² można stwierdzić, że zamiarem miało być osiągnięcie celu inflacyjnego w granicy 2% m.in. dzięki odpowiedniemu luzowaniu polityki monetarnej. Natomiast drugi filar miał opierać się na równowadze w ramach konsolidacji i stymulacji fiskalnej. W tej strzale mieściły się także np. inwestycje publiczne. Trzeci filar, czyli bardzo ważne w przypadku programu Abe reformy strukturalne miały doprowadzić Japonię do poprawy koniunktury i jej PKB. Tutaj z kolei najważniejsza rola przypadała m.in. podwyżce podatków, większym środkom przeznaczanym na katastrofy występujące w państwie czy podwyższeniu procentu aktywnych kobiet na rynku pracy⁵⁹³. Ten ostatni wymieniony element reform doczekał się osobnej nazwy – *Womenomics*.

Plany gospodarcze premiera Abe wzbudzały wiele emocji, ale też niezbyt przychylnych komentarzy krytykujących idee Abenomiki. Pojawiły się głosy zwracające uwagę na duże koszty projektu, które mogły przyczynić się do jeszcze gorszej kondycji finansowej państwa. Zdawano sobie również sprawę z istoty trzeciej strzały, która jak się wydawało stanowiła największy sprawdzian dla ówczesnego premiera. Przedstawione inicjatywy niemal od razu zaczęto realizować i m.in. dzięki temu przyniosły dość szybkie efekty⁵⁹⁴.

W pierwszych tygodniach 2013 r. Shinzo Abe prezentował dalsze plany dotyczące jego rządów. Ujawnił wówczas pięć nowych reguł, które miały charakteryzować japońską dyplomację (*Five New Principles for Japanese Diplomacy*). Wśród tych wytycznych pojawiły się m.in. zapisy o poszanowaniu prawa na morzach, odwołania do współpracy gospodarczej czy budowania więzi z podmiotami zrzeszonymi w ASEAN. W podobnym tonie premier wypowiedział się pod koniec stycznia 2013 r. kiedy przed krajowymi politykami zaznaczał, że dyplomacja i strategia Japonii powinny opierać się na takich wartościach jak wolność, demokracja oraz podstawowe prawa człowieka. Ponadto Shinzo Abe dodawał, że należy postrzegać świat nie tyle przez pryzmat dwustronnych stosunków z poszczególnymi sąsiadami, ale jako pewną całość⁵⁹⁵.

592 Rysunek wyjaśniający mechanizmy zachodzące w ramach Abenomiki można znaleźć pod linkiem: Gwynn Guilford, *It's hard to explain what Abenomics is, so we drew you a picture*, 4 IV 2013, <https://qz.com/70866/its-hard-to-explain-what-abenomics-is-so-we-drew-you-a-picture/>, dostęp 2 VIII 2021.

593 Sebastian Wieczorek, Jakub Woźniak, *op. cit.*, s. 35-36.

594 Patryk Michalak, „Abenomika” w obliczu wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego Japonii, „Studia I Analizy Nauk O Polityce” 2021, nr 1, s. 61-62.

595 Karol Żakowski, *Values...*, *op. cit.*, s. 214-215.

W lutym 2013 r. w trakcie wizyty w Stanach Zjednoczonych⁵⁹⁶ premier Abe ponownie w dość wyszukanych słowach opowiadał nie tylko na temat najbliższej przyszłości, ale również roli Japonii we współczesnym świecie. Wspomniał wtedy o powrocie własnego państwa do uczestnictwa w polityce międzynarodowej, co zostało zapamiętane pod hasłem pochodzącym z języka angielskiego - „Japan is back”. Ponadto japoński polityk oświadczył m.in., że Japonia powinna stać na równi z największymi graczami areny międzynarodowej i odpowiadać na wyzwania dzisiejszego świata. Przy okazji nie zabrakło także podkreślenia istoty sojuszu z Waszyngtonem⁵⁹⁷.

Przytoczone wypowiedzi premiera pokazały raz jeszcze jak ambitne były jego plany. Dla Abe wręcz życiowym celem stała się jednak zmiana pacyfistycznej ustawy zasadniczej. O konstytucji ponownie było głośno na przestrzeni kilku tygodni 2013 r.⁵⁹⁸, ale nie z racji polaryzującego naród rozdziału II, lecz z uwagi na przekształcenia, które miały dotknąć artykuł 96 traktujący o procedurze zmian - była o nim mowa na wcześniejszych stronach.

Premier Abe rozumiejąc trudności powiązane z nieprzychylnymi dla przemian konstytucyjnych przepisami, na początku chciał dokonać rewizji właśnie artykułu 96. W związku z tym dążył do zmiany zapisów o wymaganych przynajmniej 2/3 głosów i zredukowania ich do zwykłej większości⁵⁹⁹.

Skupienie uwagi premiera na artykule 96 wywołało szeroką dyskusję na ten temat wśród japońskiego społeczeństwa. W dużym skrócie pomysł Abe nie spotkał się z wielkim entuzjazmem rodaków. Byli oni podzieleni w aspekcie zmiany rozdziału IX ustawy zasadniczej podobnie jak w kontekście rewizji samego artykułu 9. Krytycznie do sprawy odnosili się także uczeni i inni specjaliści zajmujący się kwestiami związanymi z konstytucją. Nawet członkowie partii Komeito, czyli koalicjanta PL-D w dużej liczbie wyrażali sprzeciw wobec próby Abe.

Początkowo lider państwa skłaniał się ku temu, aby przedstawione niedawno zamierzenia stanowiły część kampanii i były obietnicą dla wyborców w zbliżających się dużymi krokami wyborach do Izby Radców, które zaplanowano na połowę 2013 r. Zważywszy jednakże na reakcje, PL-D podjęła decyzję by na pierwszy plan wysunąć

596 Oprócz USA w omawianym okresie (tylko do maja 2013 r.) Abe odwiedził szereg innych państw rozwijając relacje z kolejnymi podmiotami. Poza Stanami były to np. Mongolia, Wietnam czy Rosja, Karol Żakowski, *Failed Attempts at Sino-Japanese Security Cooperation*, [w:] *Overcoming Controversies in East Asia*, red. Tomasz Kamiński, Łódź 2017, s. 66.

597 Edward Haliżak, *Region Azji i Pacyfiku - narastające dylematy bezpieczeństwa*, [w:] *Rocznik Strategiczny 2013/14*, red. Roman Kuźniar, Warszawa 2014, s. 281.

598 Stało się tak za sprawą Abe, który jeszcze pod koniec poprzedniego roku zaczął szukać poparcia dla rewizji artykułu 96 japońskiej konstytucji.

599 Jeffrey P. Richter, *op. cit.*, s. 1245.

dotychczasowe osiągnięcia Abenomiki. Było to dobre posunięcie, które ostatecznie pozwoliło odnieść ugrupowaniu zdecydowane zwycięstwo nad przeciwnikami⁶⁰⁰. Rządzący umocnili więc swoją silną pozycję na scenie politycznej, która była niezwykle istotna w perspektywie realizacji wysoko postawionych celów.

Po przekonującym sukcesie w wyborach działania premiera Abe i jego współpracowników zaczęły nabierać tempa⁶⁰¹. Jedną z zapowiedzi nadchodzących reform w państwie była zmiana na stanowisku dyrektora Biura Legislacyjnego Gabinetu, która nastąpiła w sierpniu 2013 r. Wtedy z tej funkcji odsunięto dotychczasowego szefa wspomnianego organu, którym był Tsuneyuki Yamamoto - jego następcą został Ichirō Komatsu⁶⁰². Co ciekawe, Abe pytał wcześniej Yamamoto o możliwość korzystania przez Japonię z prawa do zbiorowej samoobrony, lecz uzyskał negatywną odpowiedź. Były już dyrektor biura stanowczo stwierdził, że jest to niezgodne z ustawą zasadniczą⁶⁰³. Można więc sądzić, że rozkada na stanowisku przeprowadzona latem 2013 r. była zorientowana na powodzenie zmian związanych z konstytucją.

Następne ważne dla współczesnej Japonii wydarzenia miały miejsce we wrześniu 2013 r. - po raz kolejny za sprawą Abe. Przy okazji przemówienia skierowanego do Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku zapowiedział on nową koncepcję, która na język polski została przetłumaczona jako „aktywne działania na rzecz pokoju” czy mówiąc inaczej „proaktywny pacyfizm” (*Proactive Contribution to Peace*). Abe zaznaczył m.in., że żadne państwo nie może w obecnych realiach stosunków międzynarodowych dbać o pokój czy bezpieczeństwo zupełnie samodzielnie. Słowa te były szczególnie wymowne i wynikały z dążeń premiera Japonii by jego kraj mógł polegać na zbiorowych środkach bezpieczeństwa tj. posiadać prawo do kolektywnej samoobrony⁶⁰⁴.

Zamiary Abe w tym obszarze można zestawić z rozważaniami Daisuke Akimoto⁶⁰⁵ skupionymi właśnie na japońskiej polityce bezpieczeństwa. Najbardziej interesująco z punktu widzenia neorealizmu prezentowała się wspomniana kwestia prawa do zbiorowej samoobrony. Akimoto zajmował się nim przez pryzmat Japonii analizowanej z perspektywy

600 Hiroshi Aramaki, Miki Masaki, *op. cit.*, s. 15-16, dostęp 17 I 2022.

601 Niektórymi z reform zajęto się już odpowiednio wcześniej np. w maju 2013 r. kiedy m.in. zainicjowano prace skupione na podniesieniu możliwości japońskich sił powietrznych czy kluczowej dla Japonii obrony przeciwrakietowej ze względu na ruchy wykonywane przez Koreę Północną, Kamil Weber, *op. cit.*, s. 110.

602 Powołany przez Shinzo Abe Komatsu wywodzący się z japońskiego MSZ zanim był zmuszony zrezygnować z funkcji szefa Biura Legislacyjnego Gabinetu kilka miesięcy później, przyczynił się do przygotowania fundamentów pod zmianę obowiązującej interpretacji konstytucji Japonii, Yasuo Hasebe, *op. cit.*, s. 128.

603 Ibidem.

604 Karol Żakowski, *Values...*, *op. cit.*, s. 217.

605 Znanego z wnikliwych badań koncentrujących się m.in. na japońskiej polityce bezpieczeństwa i pacyfizmie tego kraju.

amerykańskiego sojusznika. Jego zdaniem neorealizm wyjaśniał na swój sposób podstawy myślenia Japończyków o zmianie konstytucji. Działo się tak za sprawą Stanów Zjednoczonych, które determinowały ruchy podejmowane przez inne państwa, w tym także Japonię. Co więcej, opierając się na neorealizmie w teorii stosunków międzynarodowych każdy podmiot powinien dążyć do bycia siłą w świecie, ponieważ taka postawa jest czymś zupełnie normalnym. Z tego również powodu ambitne plany Abe miały podstawy⁶⁰⁶.

Warto w tym miejscu przyjrzeć się bliżej temu co kryło się za głośnym hasłem wygłoszonym przez premiera w Nowym Jorku, czyli „aktywnymi działaniami na rzecz pokoju”. Zasada ta miała zobrazować nowy kurs w polityce prowadzonej przez państwo z zachowaniem pacyfistycznych wartości. Na pierwszy rzut oka dość prosty zwrot posiadał jednak o wiele bardziej skomplikowane fundamenty. Ponownie nieoceniony wkład w literaturze przedmiotu dostarczył Daisuke Akimoto, który na łamach książki pod tytułem „The Abe Doctrine: Japan's Proactive Pacifism and Security Strategy” dokonał dogłębnej analizy rozwoju tego terminu w Japonii. Spostrzegł on m.in., że pozornie japoński pacyfizm wynikający z konstytucji (zwłaszcza artykuł 9) mógł być nawet kategoryzowany jako ten absolutny. Takie przekonanie nie do końca pokrywało się jednak z rzeczywistością. Autor przeszedł później sprawnie do innej klasyfikacji pacyfizmu dzielącego się na negatywny/pozytywny⁶⁰⁷.

Tokio przez lata kierując się koncepcją pacyfizmu pozytywnego działało na rzecz pokoju międzynarodowego m.in. angażując środki w przedsięwzięcia prowadzone pod patronatem ONZ. W bardzo dużym skrócie powyższe pojęcie zajmowało swoje miejsce w polityce Japonii także w obecnym stuleciu i czasem pojawiały się nawet głosy by zmienić zasadę „pacyfizmu jednego kraju” („one-country pacifism”)⁶⁰⁸ ukazującą pasywność, na bardziej aktywne czynności w stosunkach międzynarodowych⁶⁰⁹. Istotnie nowy kierunek miał być pewną sprzecznością z tym co stało za tzw. pacyfizmem pasywnym, który we współczesnym świecie był wręcz utopijny ze względu na swój charakter tj. nieposiadanie żadnej armii⁶¹⁰.

606 Daisuke Akimoto, *An Analysis of the Japanese Constitutional Revision Debate: From the Eclectic Perspectives of IR Theory*, „Zeitschrift für Japanisches Recht” 2013, vol. 18, issue 35, s. 233-234.

607 Chodzi tutaj o rozróżnienie zaproponowane przez Johana Galtunga.

608 W rozumieniu tej myśli Japończycy w ramach swojego państwa powinni pozostać związani z pacyfizmem, aczkolwiek przy tym nie przenosić podobnych idei na zewnątrz tj. na inne podmioty stosunków międzynarodowych, Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 77.

609 Daisuke Akimoto, *The Abe Doctrine: Japan's Proactive Pacifism and Security Strategy*, Singapore 2018, s. 12-15.

610 Izabela Krawczyk, „Aktywne działania na rzecz pokoju” – nowy kierunek w polityce bezpieczeństwa Japonii, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 3, s. 98.

„Aktywne działania na rzecz pokoju” miały przede wszystkim przynieść większe zaangażowanie państwa w sprawy międzynarodowe, aby w ten sposób zachowywać pokój i stabilizację. Do tego rodzaju czynności potrzebna była odpowiednia strategia i większe pole manewru w polityce obronnej. Wydaje się, że te wymogi znakomicie wówczas rozumiał premier Abe. Hasło proaktywnego pacyfizmu konsekwentnie propagowano wraz z pojęciem współpracy międzynarodowej. Powiązanie tych terminów można było odczytać m.in. ze słów Abe wygłoszonych w połowie października 2013 r. na 185 sesji plenarnej parlamentu. Lider Japonii stwierdził wtedy, że Japończycy powinni nie tylko upowszechniać kooperację międzynarodową, ale również aktywne działania na rzecz światowego pokoju korzystając z pokrewnych idei (tj. „aktywne działania na rzecz pokoju” i współpraca międzynarodowa)⁶¹¹.

Japonia nie poprzestała jednakże na hasłach. Pod koniec listopada parlament opracował ustawę, która pozwoliła w grudniu 2013 r. stworzyć tzw. Radę Bezpieczeństwa Narodowego (RBN, *National Security Council*). Był to organ o którym mówiło się już od pewnego czasu w społeczeństwie japońskim, szczególnie, że od kilku miesięcy funkcjonowała odpowiednia Rada Doradcza towarzysząca utworzeniu RBN. Rada Bezpieczeństwa Narodowego miała opierać się na wzorcach pochodzących ze Stanów Zjednoczonych oraz skupić się na ważnych dla narodu polityce bezpieczeństwa i zagranicznej⁶¹². Ponadto w jej kompetencjach mieściło się polepszenie efektów działalności państwowej w obrębie tych dwóch dziedzin z równoczesnym dużym wkładem premiera w ich kształtowanie. Nowo powstały organ miał też wpłynąć na łatwiejsze kontakty z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych – w tym kluczowym sojusznikiem z Waszyngtonu⁶¹³.

611 Daisuke Akimoto, *The Abe...*, *op. cit.*, s. 20.

612 Izabela Krawczyk, *op. cit.*, s. 98.

613 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 267.

Rozdział V. Japoński pacyfizm a polityka i działania państwa w ostatnich latach. Spojrzenie na współczesną Japonię.

5.1. Reformy administracji premiera Shinzo Abe od grudnia 2013 r. do początku 2016 r. Dylemat zbiorowej samoobrony.

Grudzień 2013 r. zapisał się w historii Japonii z wielu różnych powodów i był niezwykle intensywnym czasem na krajowej scenie politycznej. 4 grudnia 2013 r. powstała Rada Bezpieczeństwa Narodowego (RBN), która zastąpiła działającą do tej pory w państwie Radę Bezpieczeństwa (ang. *Security Council*). W spotkaniach RBN oprócz premiera Japonii mieli uczestniczyć także m.in. minister spraw zagranicznych i minister obrony. Wraz z Radą Bezpieczeństwa Narodowego utworzono Sekretariat Bezpieczeństwa Narodowego (*National Security Secretariat*) – oficjalnie ustanowiony kilka tygodni później⁶¹⁴. W grudniu 2013 r. uchwalono także wywołującą duże emocje w Japonii ustawę o ochronie tajemnicy państwowej (*state-secrets law*), która zapewniała mocniejszą kontrolę rządu nad tajnymi informacjami⁶¹⁵.

Kolejnym bardzo ważnym osiągnięciem premiera Abe i jego politycznego zaplecza było przyjęcie 17 grudnia 2013 r. po raz pierwszy we współczesnej historii Strategii Bezpieczeństwa Narodowego (*National Security Strategy*, NSS). Dokument zawierający jej założenia składał się z czterech następujących rozdziałów:

- 1) cel przedstawianej strategii,
- 2) fundamentalne zasady bezpieczeństwa narodowego,
- 3) środowisko bezpieczeństwa Japonii i wyzwania bezpieczeństwa narodowego,
- 4) strategiczne podejście państwa do problematyki bezpieczeństwa narodowego⁶¹⁶.

Na kolejnych stronach dokumentu zostały wskazane najważniejsze czynniki japońskiej polityki bezpieczeństwa, w tym m.in. jej wyzwania przypadające na następne lata. Z tego względu nie zabrakło zwrócenia uwagi na środowisko zewnętrzne państwa i łączące się z nim zagrożenia. Podkreślano też np. istotę współpracy ze Stanami Zjednoczonymi. W dodatku pojawiły się nawiązania do „proaktywnego pacyfizmu” o którym wspomniał Shinzo Abe już na początku dokumentu przedstawiającego idee strategii.

614 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 267.

615 Hendra Manurung, *Japan – U.S. Relations under the Abe Doctrine: Shifting Policy in East Asia Regional Stability*, „Journal of International Studies” 2017, vol. 13, s. 72.

616 The Government of Japan, *National Security Strategy of Japan*, XII 2013, https://www.cas.go.jp/jp/siryou/131217anzenhoshou/pamphlet_en.pdf, s. 2, dostęp 25 I 2022.

Zgodnie z nią Japonia jako państwo powinna skoncentrować się na takich działaniach jak:

- wzmocnianie i rozszerzanie własnych możliwości - np. umacnianie dyplomacji,
- zacieśnianie sojuszu z USA,
- umacnianie dyplomacji i współpracy w obrębie bezpieczeństwa z partnerami dla pokoju oraz stabilności w międzynarodowej społeczności, głównie z krajami zrzeszonymi w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN),
- „aktywne działania na rzecz pokoju” i stabilności w środowisku międzynarodowym
 - np. w kontaktach z Organizacją Narodów Zjednoczonych,
- wzmocnianie kooperacji opartej na wartościach uniwersalnych, by rozwiązywać dzięki temu problemy całego świata - np. wykorzystanie Oficjalnej Pomocy Rozwojowej,
- umacnianie wewnętrznych fundamentów, które wspierają bezpieczeństwo narodowe oraz promują zrozumienie krajowe i globalne - np. rozwój baz technologicznych⁶¹⁷.

Ponadto w strategii zaprezentowanej przez Japonię w 2013 r. niezmiennie można było odczytać defensywne usposobienie posiadanych sił zbrojnych tj. Sił Samoobrony, ale zwrócono przy tym uwagę na rozwój tych jednostek w następnych latach⁶¹⁸. Takie postanowienie można było powiązać m.in. z rozbudową tzw. elementu odstrasającego. O tym jak ważnym dokumentem była omawiana tutaj strategia może świadczyć fakt, że jej zapisy nakreślały potrzebę rewizji podstaw pacyfizmu Japonii nie do końca przystających do skomplikowanej sytuacji współczesnego świata. Stąd nadrzędne było wycofanie kolejnych samoograniczeń (dotyczących np. eksportu broni), które utrudniały operowanie w strategicznych punktach polityki bezpieczeństwa⁶¹⁹. Zamysły Shinzo Abe były więc fundamentalne dla przyszłości narodu japońskiego i funkcjonowania całego państwa w obliczu coraz poważniejszych wyzwań geopolitycznych – głównie na Dalekim Wschodzie.

Jednocześnie nie zabrakło w tamtym czasie zapewnień Japonii o kontynuacji podążania drogą pokoju. Obietnice te nie przekonywały m.in. Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), ponieważ ta spoglądała krytycznym okiem na ruchy podejmowane przez japońskich polityków w końcu 2013 r⁶²⁰. Ówczesne relacje obu państw były szczególnie trudne z powodu wydarzeń zachodzących na Morzu Wschodniochińskim.

617 *National Security Strategy (NSS)*, 6 IV 2016, https://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page1we_000081.html, dostęp 27 I 2022.

618 Kamil Weber, *op. cit.*, s. 111.

619 Izabela Krawczyk, *op. cit.*, s. 99-100.

620 Artur Draus, *op. cit.*, s. 43.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego nie była jedynym istotnym dokumentem opracowanym pod koniec 2013 r. Rządzący nie zapomnieli o innych programach ważnych dla prowadzonej polityki do których należały np. Wytyczne Narodowego Programu Obrony. W tym konkretnym przypadku chodziło o dyrektywy, które w języku angielskim nosiły tytuł „National Defense Program Guidelines for FY 2014 and beyond”⁶²¹.

Podane wytyczne wpisywały się w obraną przez Japonię strategię. Zarazem była to już trzecia ich aktualizacja w XXI w., która miała pomóc państwu w odpowiedzi na dynamicznie zmieniające się środowisko - za rządów Abe było to pierwsze takie usprawnienie. Podobnie jak w przypadku opisanej strategii także tutaj nieodłącznym elementem stała się zasada „proaktywnego pacyfizmu”. Na jej podstawie Japończycy w kolejnych latach zamierzali aktywnie działać na rzecz pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego wraz z innymi państwami, a nie tylko reagować na wydarzenia zachodzące na świecie tak jak miało to miejsce do tej pory⁶²².

W ramach Wytycznych Narodowego Programu Obrony⁶²³ przeznaczonych na rok 2014 i dalszy okres, można wspomnieć o dwóch interesujących kwestiach. Pierwszą z nich była reorientacja koncepcji znanej jako tzw. Dynamiczne Siły Obronne (*Dynamic Defense Force*) na możliwość wspólnych operacji posiadanych komponentów sił zbrojnych – zarówno tych morskich, powietrznych i lądowych (Dynamiczne Połączone Siły Obronne - *Dynamic Joint Defense Force*)⁶²⁴.

Drugim interesującym zagadnieniem połączonym z wytycznymi było hasło, które w języku angielskim brzmiało „grey zone” („szara strefa”). Termin ten odnosił się do obszarów (stref), które nie były jednoznacznie łączone z agresją czy atakiem, ale wpływały na bezpieczeństwo narodu japońskiego. Z takim podejściem wiązała się także konieczność podnoszenia możliwości Sił Samoobrony i ich rozwój, przy czym w głównej mierze należało unowocześnić bazę sprzętową. Stąd Japończycy stawiali na modernizację np. systemów łączności⁶²⁵.

621 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 267.

622 Alexandra Sakaki, *Japan's Security Policy: A Shift in Direction under Abe?*, „SWP Research Paper” 2015, vol. 2, s. 16.

623 Krótki ich opis jak i zestawienie na tle innych dokumentów z lat wcześniejszych można znaleźć pod następującym linkiem: *New National Defense Program Guidelines*, 2019, https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2019/pdf/DOJ2019_2-3-1.pdf, dostęp 28 I 2022.

624 Adam P. Liff, *op. cit.*, s. 84.

625 Michael Auslin, *Japanese internationalism in the 21st century: Reshaping foreign policy in an era of upheaval*, 9 XI 2017, <https://www.aei.org/wp-content/uploads/2017/11/Japanese-Internationalism-in-the-21st-Century.pdf?x91208>, s. 27, dostęp 29 I 2022.

Przedstawione dokumenty spowodowały, że pod koniec roku dużo mówiło się w regionie o Japonii i przedsięwzięciach premiera Abe. O liderze państwa było głośno również z niecodziennych względów. Pod koniec grudnia 2013 r. Shinzo Abe odwiedził świątynię Yasukuni. Taki krok zawsze był wielkim wydarzeniem i pociągał za sobą wiele komentarzy płynących z innych państw. Wizyta premiera spotkała się z niezadowoleniem zwłaszcza Chin i Korei Południowej. Niezbyt przychylnie na całą sprawę patrzyły także Stany Zjednoczone⁶²⁶. Odwiedziny świątyni dały argumenty przeciwnikom Abe, zarzucającym mu nacjonalizm. Wizyty w tak symbolicznym miejscu były bowiem dobrze odbierane w kraju głównie przez środowiska nacjonalistyczne⁶²⁷.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego stanowiła tylko wstęp do kolejnych reform zainicjowanych przez administrację Shinzo Abe. W następnych miesiącach pacyfizm ponownie znalazł się w centrum uwagi, a reszta świata z zainteresowaniem obserwowała sytuację w Japonii.

Wiosną 2014 r. rząd zajął się kwestiami, które dotyczyły przemiany połączonych z pacyfistyczną postawą narodu trzech zasad eksportu broni (*Three Principles on Arms Exports*). Reguły te miały długoletnie tradycje i utrzymywały się w państwie (choć nie bez ustępstw) od czasów premiera Eisaku Satō - laureata Pokojowej Nagrody Nobla. Administracja Shinzo Abe zdecydowała się zmienić ograniczenia podążając ścieżką utworzoną przez Strategię Bezpieczeństwa Narodowego, w rezultacie przyjęto trzy zasady odnoszące się do transferu sprzętu obronnego i technologii (*Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology*). Na ich podstawie Japończycy posiadali zezwolenie na eksport broni gdy:

- 1) nie naruszał on w żaden sposób rezolucji ONZ ani międzynarodowych porozumień, których stroną było państwo japońskie,
- 2) służył promocji pokoju i współpracy międzynarodowej w świecie oraz gdy eksport wzmacniał bezpieczeństwo Japończyków,
- 3) zachowana była pełna przejrzystość kraju będącego odbiorcą. Tak długo jak ta występowała, Japonia z zasady mogła eksportować broń i technologię do wybranego państwa nieobjętego sankcjami ONZ⁶²⁸.

626 Katarzyna Starecka, *op. cit.*, s. 200.

627 Mikołaj Tersa, *op. cit.*, s. 48.

628 Karl Gustafsson, Linus Hagström, Ulv Hanssen, *Japan's Pacifism Is Dead*, „Survival Global Politics and Strategy” 2018, vol. 60, no. 6, s. 146.

Kroki Tokio z 2014 r. opierały się m.in. na wcześniejszych działaniach podejmowanych jeszcze w czasie kadencji premiera Yoshihiko Nody. Były więc zatem kolejnym etapem zmiany w podejściu do pacyfizmu, która dokonywała się na przestrzeni ostatnich lat. Przemiany koncentrowały się na rozwoju przemysłu zbrojeniowego i miały spowodować większą konkurencyjność Japończyków – w zamyśle chodziło o wzbogacenie asortymentu sprzętu bojowego. Nowo przyjęty kierunek dotyczący eksportu miał wyjątkowo trudny start i otoczenie Shinzo Abe nie potrafiło od razu zamienić go w sukces⁶²⁹.

Powracające tematy związane z pacyfizmem przypominały, że ciągle brakowało zdecydowanego poparcia społeczeństwa dla zmiany ustawy zasadniczej. W kwietniu 2014 r. interesujące spojrzenie na tę sprawę zaprezentował japoński licealista Koyama Koremitsu na łamach dziennika „Asahi Shimbun”. Zastanawiał się on jakie konsekwencje mogła mieć ewentualna zmiana artykułu 9 konstytucji dla młodego pokolenia. Koremitsu brał pod uwagę np. wojnę z Chinami i zaznaczał, że młodzi Japończycy mogliby nie być skłonni walczyć za ojczyznę. Jednocześnie podkreślał znaczenie odpowiedniej polityki i dyplomacji w wychodzeniu ze sporów⁶³⁰. Zaprezentowane stanowisko japońskiego licealisty nie było odosobnione. Badanie opublikowane w tamtym okresie również w „Asahi Shimbun” wykazało, że ponad 60% respondentów było przeciwko poprawce konstytucji⁶³¹.

Pozostając w pokrewnej tematyce należy spojrzeć jak naród postrzegał zagadnienie, które wówczas nabierało dużej wagi w Japonii tj. wykorzystanie przez nią prawa do zbiorowej samoobrony. Z pomocą po raz kolejny przychodzi tu nieoceniona praca dwójki Hiroshi Aramaki i Miki Masaki, która dokonała stosownego przeglądu przydatnych sondaży. W kwietniowej ankiecie *Nippon Hōsō Kyōkai* (NHK) z 2014 r. można było zauważyć coraz większą liczbę badanych przeciwną prawu do kolektywnej samoobrony względem poprzedniego takiego badania⁶³².

Rezultaty przedstawianych ankiet mogły różnić się w zależności od źródła, metody czy danej próby. Potwierdziło to nieco później przeprowadzone badanie „Fuji Sankei”. W nim z kolei prawie 70% badanych opowiedziało się za prawem do zbiorowej samoobrony - nawet w jej minimalnym zakresie⁶³³. Także i w tej kwestii brakowało więc konsensusu w społeczeństwie japońskim.

629 Ria Putri Santoso, Anak Agung Banyu Perwita, *op. cit.*, s. 168-169.

630 Olga Barbasiewicz, *op. cit.*, s. 65.

631 Kamil Weber, *op. cit.*, s. 112.

632 Hiroshi Aramaki, Miki Masaki, *op. cit.*, s. 11, dostęp 9 III 2022.

633 Stephanie A. Weston, *op. cit.*, s. 179-180.

W połowie maja 2014 r. doszło do wydarzenia, które naznaczyło kolejne miesiące i ukierunkowało politykę Abe. 15 maja zaprezentowano raport (*Report of the Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security*) z prac panelu doradczego ekspertów w sprawie rekonstrukcji podstawy prawnej w zakresie bezpieczeństwa państwa. Zespół ten został powołany przez premiera Abe w czasie jego pierwszej kadencji i ponownie zaczął działać po kilku latach przerwy⁶³⁴. Wspomniany panel był więc bardzo bliski Shinzo Abe, a w dodatku wąskie grono ekspertów⁶³⁵ oznaczało zamkniętą dyskusję, ale mimo to efekt prac przyniósł bardzo interesujące konkluzje. Sprawozdanie składało się z kilkudziesięciu stron na których poruszono m.in. sprawę interpretacji zapisów konstytucji czy wywołujące niemniej emocji w kraju prawo do zbiorowej samoobrony. Eksperckie wskazania nie zostały zlekceważone przez ówczesnego premiera i przyczyniły się do realizacji kolejnych zadań.

Według ekspertów wchodzących w skład panelu potrzeba reform nie oznaczała porzucenia pacyfistycznych wartości. Zespół wskazał, że pacyfizm nadal powinien wyznaczać drogę Japonii w jej polityce, ale także zaznaczał, iż obowiązująca interpretacja artykułu 9 ustawy zasadniczej była nieadekwatna do współczesnego wymiaru stosunków międzynarodowych⁶³⁶. Na wstępie zauważono, że środowisko bezpieczeństwa kraju uległo zmianom na przestrzeni zaledwie kilku lat. Podobnie jak w przypadku innych dokumentów opracowanych wewnątrz państwa określono wyzwania i zagrożenia m.in. zwracając uwagę na Koreę Północną czy sytuację na morzach: Południowo oraz Wschodniochińskim⁶³⁷.

W raporcie dokładniej przyjrzano się sprawom dotyczącym zwiększonego zagrożenia bezpieczeństwa Japonii. Wskazano na konieczność rozwoju technologicznego, zmieniający się charakter wyzwań, sprawę balansu siły pomiędzy państwami, pogłębienie sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi oraz wzrost liczby znaczących wydarzeń na które musiała odpowiedzieć cała społeczność międzynarodowa⁶³⁸. Na kolejnych stronach wnikliwie zajęto się klauzulą wyrzeczenia się wojny i nową interpretacją tekstu konstytucji. Wspomniano np. o ochronie praw człowieka, które były zagwarantowane na mocy preambuły i 13 artykułu japońskiej ustawy zasadniczej⁶³⁹. Opierając poglądy na podobnych argumentach eksperci

634 Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 79.

635 Kto dokładnie wchodził w skład panelu można znaleźć tutaj: *Report of the Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security*, 15 V 2014, https://www.kantei.go.jp/jp/singi/anzenhosyou2/dai7/houkoku_en.pdf, s. 54-55, dostęp 14 II 2022.

636 Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 79-80.

637 *Report of the Advisory...*, *op. cit.*, s. 3, dostęp 14 II 2022.

638 Ibidem, s. 13-15, dostęp 14 II 2022.

639 Artykuł 13 rozdziału III ustawy zasadniczej niosącego tytuł: „prawa i obowiązki narodu” brzmi: „każdego szanuje się jako jednostkę. Prawo jednostki do życia, wolności i dążenie do szczęścia, o ile nie pozostają w sprzeczności z dobrem publicznym, brane są w najwyższym stopniu pod uwagę w działalności ustawodawczej i innych poczynaniach państwa”, *Konstytucja Japonii*, *op. cit.*, s. 61.

tworzący panel opowiadali się za reinterpretacją rozdziału II konstytucji Japonii, by uwzględniała ona podstawowe prawa państwa wynikające z Karty Narodów Zjednoczonych – na czele z kolektywną samoobroną⁶⁴⁰.

Na tej podstawie ustęp 1 artykułu 9 ustawy zasadniczej „należy interpretować jako zakaz użycia siły (i jej groźby) podejmowanej w celu rozwiązania sporów międzynarodowych, w których państwo japońskie stanowi stroną. Przepisy jednakże należy interpretować tak by nie zakazywały użycia siły w celu samoobrony albo innych aktywności zgodnych z literą prawa międzynarodowego”⁶⁴¹.

Natomiast paragraf 2 opisywanego artykułu japońskiej konstytucji „powinien być interpretowany w taki sposób by w celu osiągnięcia zasad poprzedniego akapitu nigdy nie utrzymywano potencjału wojennego, z zastrzeżeniem, że nie zakazuje się Japonii używać siły w innych celach – samoobrony czy tzw. wkładu w międzynarodowe wysiłki na rzecz pokoju”⁶⁴².

Przytoczone powyżej cytaty wskazują na ewolucję, która miała się dokonać i dotyczyć samoobrony kraju. Zagadnienie kolektywnej samoobrony połączone z rolą sił zbrojnych było szeroko komentowane w sprawozdaniu pochodzącym z maja 2014 r. Tego rodzaju prawo powinno być zagwarantowane państwu, ale przedstawiono także warunki, które musiały zapanować by można było skorzystać z takiego przywileju. Do nich należały np. pomoc zaatakowanemu sojusznikowi, potencjalne niebezpieczeństwo dla narodu wynikające z biernej postawy Japonii lub konieczna w takim wypadku aprobatą parlamentu. Ponadto eksperci opracowujący raport dowodzili, że Siły Samoobrony podejmując działania w operacjach pokojowych powinny mieć możliwość użycia broni w obronie odrębnych oddziałów, ponieważ taką postawę należało uznać za zgodną z konstytucyjnymi zapisami⁶⁴³.

Shinzo Abe w oparciu o tekst dokumentu z połowy maja 2014 r. rozpoczął prace koncentrujące się na zmianie interpretacji artykułu 9. Reinterpretacja nie wymagała modyfikacji tekstu ustawy zasadniczej, choć nie oznaczało to również, że tak ważny krok nie stanowił wyzwania dla rządzących. Przede wszystkim Abe musiał szukać poparcia na scenie politycznej u koalicjanta Partii Liberalno-Demokratycznej (PL-D), którym było ugrupowanie Komeito przedstawiające o wiele bardziej pacyfistyczne stanowisko.

640 Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 80.

641 *Report of the Advisory...*, *op. cit.*, s. 48, dostęp 15 II 2022.

642 *Ibidem*.

643 Artur Draus, *op. cit.*, s. 45.

W związku z zaistniałą sytuacją już 20 maja 2014 r. odbyło się pierwsze spotkanie pomiędzy przedstawicielami obu partii, które rozpoczęło kilkutygodniowe wzmożone dyskusje⁶⁴⁴. Prowadzone rozmowy dotyczyły kilkunastu różnych scenariuszy, w których Japończycy mogliby wykorzystać przysługujące prawo do kolektywnej samoobrony. Negocjacje nie należały do najłatwiejszych nie tylko ze względu na korzenie Komeito, ale i z racji taktyki przyjętej przez to ugrupowanie. Partia ta przez pewien czas skutecznie utrudniała osiągnięcie wymaganego porozumienia⁶⁴⁵ - ostatecznie udało się jednak wypracować konsensus.

Badania opinii publicznej wykazywały znów sceptycyzm społeczeństwa wobec zmian. W czerwcowym sondażu „Asahi Shimbun” większość ankietowanych była przeciwna korzystaniu z prawa do kolektywnej samoobrony. Jeszcze większy procent osób nie popierał samej formy zmian, czyli reinterpretacji konstytucji⁶⁴⁶. Brak aprobaty dla propozycji premiera widoczny był także w protestach mających miejsce w Japonii. Skrajnym przykładem tego zjawiska był incydent z czerwca 2014 r., gdy mężczyzna podpalił się na bardzo ruchliwej stacji kolejowej w Tokio. Wcześniej przez jakiś czas wykrzykiwał za pomocą megafonu swój sprzeciw wobec działań Abe zorientowanych na zmianę konstytucji. To niezwykle symboliczne zajście obserwowala bardzo duża liczba świadków⁶⁴⁷.

Porozumienie do jakiego doszły PL-D i ugrupowanie Komeito pozwoliło jednakże na historyczny krok 1 lipca 2014 r. Wtedy rząd przedstawił decyzję odnoszącą się do rozwoju jednolitego prawodawstwa w zakresie bezpieczeństwa w celu zapewnienia przetrwania Japonii i ochrony jej obywateli. W języku angielskim nosiła ona nazwę: „Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People”⁶⁴⁸. Postanowienie to miało służyć jako fundament dla dalszych kroków ustawodawczych w obszarze bezpieczeństwa. Wysiłki administracji Abe w znacznej mierze uwzględniały osiągnięcia panelu doradczego, aczkolwiek też nie wszystkie⁶⁴⁹.

644 Anne Mette Fisker-Nielsen, *Has Komeito Abandoned its Principles? Public Perception of the Party's Role in Japan's Security Legislation Debate*, „The Asia-Pacific Journal” 2016, vol. 14, issue 21, no. 3, s. 3.

645 Jeremy A. Yellen, *Shinzo Abe's Constitutional Ambitions*, 12 VI 2014, <https://thediplomat.com/2014/06/shinzo-abes-constitutional-ambitions>, dostęp 19 II 2022.

646 Duc Tien Nguyen, *Farewell to Pacifism the Changing Facet of Japan's Constitutional Identity*, „KLRI Journal of Law and Legislation” 2020, vol. 10, no. 2, s. 376-377.

647 Martin Fackler, *Japanese Protester Sets Himself on Fire at Train Station in Tokyo*, 29 VI 2014, <https://www.nytimes.com/2014/06/30/world/asia/japanese-protester-sets-himself-on-fire-in-tokyo.html>, dostęp 9 III 2022.

648 Jej tłumaczenie na język angielski można znaleźć w: *Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People*, 1 VII 2014, https://www.cas.go.jp/jp/gaiyou/jimu/pdf/anpohosei_eng.pdf, dostęp 23 II 2022.

649 Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 81.

Poprzez decyzję z lipca 2014 r. w centrum uwagi znalazła się problematyczna sprawa zbiorowej samoobrony, która w Japonii miała wyjątkowy wymiar. Działo się tak przez zapisy pacyfistycznej konstytucji, które powodowały, że państwo nie mogło korzystać z tego prawa. Jednocześnie pojawiały się głosy, że Japończycy posiadają taką możliwość na mocy traktatu ze Stanami Zjednoczonymi opracowanego jeszcze w ubiegłym wieku. Zaznaczano również, że Japonia ma takie prawo, ponieważ zagwarantowano je wszystkim suwerennym państwom w Karcie Narodów Zjednoczonych⁶⁵⁰.

W tym konkretnym przypadku chodziło o jej artykuł 51, który brzmi: „żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza naturalnego prawa każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki, konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony powinny być natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie powinny naruszać wynikającej z niniejszej Karty kompetencji i odpowiedzialności Rady do podjęcia w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną dla utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”⁶⁵¹. Nie wchodząc w dalsze szczegóły kolektywna samoobrona była także przewidziana jako narzędzie wykonywania sankcji międzynarodowych w ramach rezolucji wystosowanej przez Radę Bezpieczeństwa ONZ⁶⁵².

Shinzo Abe posiadał więc realne argumenty, które dostarczała mu m.in. Karta Narodów Zjednoczonych. Decyzja ówczesnego premiera o reinterpretacji miała pomóc w polityce na rzecz bezpieczeństwa państwa i prowadzonych przez Japonię operacji. Abe miał nadzieję, że wytyczne zapewnią lepszą współpracę z innymi państwami. Nowa interpretacja mogła posłużyć też jako wzmocnienie środka odstraszącego⁶⁵³. Do tej pory Japończycy musieli zmagać się z określonymi ograniczeniami wynikającymi z braku prawa do kolektywnej samoobrony.

Tego typu przywilej Japonia mogłaby wykorzystać gdy:

- następował atak zbrojny na zagraniczne państwo będące z nią w bliskiej relacji, który narażał przetrwanie Japończyków oraz był zagrożeniem dla życia, wolności i dążenia do ich szczęścia,

650 Adam P. Liff, *op. cit.*, s. 86.

651 *Karta Narodów Zjednoczonych*, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, dostęp 25 II 2022.

652 Izabela Krawczyk, *op. cit.*, s. 101-102.

653 Rajaram Panda, *Debate on Collective Self-Defence and Constitutional Revision in Japan*, „Reitaku Journal of Interdisciplinary Studies” 2018, vol. 26, s. 2.

- nie było innych dostępnych środków by odpowiadać na dany atak i zapewnić przetrwanie Japonii oraz jej obywatelom,
- wymienione użycie siły zostanie ograniczone do minimum⁶⁵⁴.

Podane założenia mimo swoich ograniczeń pozwalały państwu lepiej przygotować się na różne scenariusze rozwoju sytuacji międzynarodowej. Administracja Abe odwoływała się również do fundamentalnych wartości zapisanych w artykule 13 japońskiej konstytucji, które powinny być brane pod uwagę przez rządzących. Zdaniem ówczesnego premiera, aby zapewnić obywatelom wymienione tam prawa, artykuł 9 musiał zezwolić na użycie siły, które ograniczone do minimum zawierało jednak kolektywną samoobronę. W dodatku atak zbrojny na państwo sojusznicze stanowiłby bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa narodu, dlatego odpowiedź na taki ruch powinna być rozumiana nawet jako akt samoobrony. Nie mógł być on jednakże sprzeczny m.in. z postanowieniami konstytucji Japonii⁶⁵⁵.

Decyzje podjęte w 2014 r. były istotne dla poszerzania możliwości obrony w obliczu ciągle obowiązującej pacyfistycznej ustawy zasadniczej. Wykonując tak odważny krok podkreślano, że żaden podmiot stosunków międzynarodowych nie jest w stanie zapewnić sobie pokoju działając w odosobnieniu. Takie stanowisko prowadziło m.in. do dalszego zacieśniania sojuszu amerykańsko-japońskiego. Działania rządu mogły zaprocentować nowymi możliwościami kooperacji i lepszym balansem w relacjach z Waszyngtonem, co było dobrze odbierane przez drugą stronę⁶⁵⁶. W wizji Tokio istotne było także okazanie większego wsparcia jednostkom sojusznika za pomocą Sił Samoobrony w przypadku ataku na Japonię pochodzącego np. z Korei Północnej⁶⁵⁷.

Zaprezentowane latem 2014 r. warunki kolektywnej samoobrony wydawały się na pierwszy rzut oka logiczne i potrzebne, jednak zmiany wywołały w kraju poruszenie, ponieważ tego rodzaju zakaz utrzymywał się w nim od długich lat. Obawiano się, że zniesienie go mogło w przyszłości przynieść również inne reformy w treści konstytucji. Modyfikacja zaproponowana przez rządzących kwestionowała też jakoby kompetencje i działania Biura Legislacyjnego Gabinetu oraz podważała wartość tego ciała w oczach

654 *Cabinet Decision on...*, *op. cit.*, s. 7-8, dostęp 25 II 2022.

655 Olaf Pietrzyk, *op. cit.*, s. 82.

656 Kroki premiera Abe przyjęto z zadowoleniem w Stanach Zjednoczonych, ponieważ odpowiadały one oczekiwaniom Waszyngtonu względem bardziej aktywnej roli Japonii w regionie (w obliczu wsparcia w toczonych rywalizacji z ChRL na Dalekim Wschodzie). Decyzja Tokio nie wszystkim się podobała, ponieważ tak jak można było oczekiwać krytycznie na nią spoglądały Chiny, Izabela Krawczyk, *op. cit.*, s. 106-107.

657 Adam P. Liff, *op. cit.*, s. 86.

społeczeństwa, szczególnie, że kilku byłych dyrektorów wskazanego organu krytykowało⁶⁵⁸ ruchy rządu⁶⁵⁹.

Decyzja przedstawiona 1 lipca 2014 r. miała być podstawą dalszych prac w zakresie bezpieczeństwa i obejmowała zasięgiem w zasadzie trzy duże obszary. Ostatni z nich dotyczył właśnie szeroko omówionych środków samoobrony dozwolonych zgodnie z zapisami artykułu 9 ustawy zasadniczej (*measures for Self-Defense Permitted under Article 9 of the Constitution*). W opisywanym dokumencie tj. „Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People” poruszono jeszcze kwestie dotyczące reakcji na naruszenia, które nie stanowiły ataku zbrojnego oraz dalszy wkład w pokój i stabilność społeczności międzynarodowej⁶⁶⁰.

Pierwszy z wątków, czyli odpowiedź na naruszenia nie stanowiące ataku zbrojnego odnosił się do sytuacji, które mogły przerodzić się w bardziej poważne okoliczności. W tym kontekście rozważano przeciwdziałania na bezprawne czyny, które następowały np. na otaczających wyspach. Wtedy priorytetowa była współpraca pomiędzy odpowiednimi agencjami, w tym Sił Samoobrony i policji, ich zdolność reagowania na powstałe zagrożenie, doskonalenie takich jednostek czy przyspieszenie procedur. Pierwszy wskazany obszar obejmował także kooperację sił zbrojnych Japonii z oddziałami Stanów Zjednoczonych. Zwłaszcza w obliczu ataku na sojusznika zaangażowanego w działania przyczyniające się do obrony kraju, które to natarcie przeradza się w atak zbrojny w zależności od sytuacji.

Z kolei dalszy wkład w pokój i stabilność społeczności międzynarodowej zawierał zagadnienia odwołujące się do wsparcia logistycznego oraz postrzegania koncepcji, która znana była pod nazwą *Ittaika*⁶⁶¹. Pomoc Japonii dla innych państw zaangażowanych np. w operacje z ramienia ONZ była znacząca nie tylko z racji zmian zachodzących w świecie, ale i z uwagi na wyznawaną przez Japończyków zasadę „proaktywnego pacyfizmu”. Stąd rząd uznał, że m.in. dostawy powinny być dozwolone we wszystkich miejscach w których nie toczą się walki. Ponadto rozpatrywano użycie broni w międzynarodowych misjach pokojowych – tak by móc jak najbardziej efektywnie uczestniczyć w operacjach „Peace-

658 Wielu przedstawicieli świata nauki przedstawiało tożsame spojrzenie i krytykowało kroki podejmowane przez rządzących zaznaczając, że wykorzystanie prawa do zbiorowej samoobrony było niekonstytucyjne, Asaho Mizushima, Chihiro Moriguchi, *Developments in 2014 [Major Legislation & Treaties]: Constitutional Law*, „Waseda Bulletin of Comparative Law” 2016, vol. 34, s. 69.

659 Yasuo Hasebe, *op. cit.*, s. 129-130.

660 *Cabinet Decision on...*, *op. cit.*, s. 2-6, dostęp 25 II 2022.

661 Dosłownie w języku japońskim oznaczała ona integrację bądź zjednoczenie. W prezentowanym tutaj rozumieniu wyrażała integrację w użyciu siły z innymi oddziałami, Atsuhiko Fujishige, *New Japan Self-Defense Force Missions under the “Proactive Contribution to Peace” Policy: Significance of the 2015 Legislation for Peace and Security*, 21 VII 2016, <https://www.csis.org/analysis/new-japan-self-defense-force-missions-under-%E2%80%9Cproactive-contribution-peace%E2%80%9D-policy>, dostęp 1 III 2022.

Keeping Operations” (PKO). W związku z tym planowano skupić się m.in. na opracowaniu ustawodawstwa połączonego z tzw. *kaketsuke-keigo*⁶⁶². Zajęto się także np. kwestią użycia broni w sytuacjach zagrożenia życia obywateli Japonii znajdujących się na obszarze innego państwa⁶⁶³.

Rozległe plany rządu oznaczały kolejne przedsięwzięcia w polityce bezpieczeństwa. Trzeba było bowiem dostosować krajowe ustawodawstwo do reinterpretacji ustawy zasadniczej, by umożliwić przeprowadzenie nowych procedur. Należało m.in. przygotować odpowiednie akty prawne i przedłożyć je pod obrady japońskiego parlamentu. Tego rodzaju prace wymagały czasu podobnie jak cały proces legislacyjny.

Towarzyszące działaniom Shinzo Abe duże emocje społeczeństwa przeradzały się nie tylko w protesty czy mniejsze demonstracje, ale ich przejawem były również organizacje obywatelskie, stowarzyszenia i wysiłki aktywistów skoncentrowane na hołdowaniu pacyfistycznym zasadom zawartym w konstytucji. Jednym z przykładów takiego zrzeszenia było Stowarzyszenie Artykułu 9 (*The Article 9 Association, Kyūjō no Kai*), które od 2004 r. prężnie działało w państwie⁶⁶⁴. W omawianym okresie interesująco wyglądała także inicjatywa promocji artykułu 9 ustawy zasadniczej dążąca do przyznania mu Pokojowej Nagrody Nobla. Ruch społeczny, który przerodził się w zorganizowaną grupę rozpoczęła tak naprawdę gospodyni domowa Naomi Takasu początkowo zbierając podpisy na swojej stronie internetowej⁶⁶⁵. Te przykłady pokazywały silne przywiązanie części narodu do pacyfizmu.

Wobec zorganizowanych przeciwników reform potrzebna była odpowiednia równowaga w społeczeństwie, którą starało się zapewnić np. powstałe jesienią 2014 r. Narodowe Stowarzyszenie na rzecz Ustanowienia Konstytucji Pięknej Japonii (*National Citizens' Association to Create a Constitution for a Beautiful Japan, Utsukushii Nihon no Kenpō o Tsukuru Kokumin no Kai*). Promowało ono pomysł rewizji pacyfistycznej ustawy zasadniczej⁶⁶⁶. Za pojawieniem się w kraju wymienionej organizacji stało Nippon Kaigi powiązane z osobą premiera Abe⁶⁶⁷.

662 Na podstawie tekstu decyzji z 1 lipca 2014 r. podane wyrażenie oznaczało przyjscie z pomocą geograficznie oddalonej jednostce lub personelowi będących celem ataku.

663 *Cabinet Decision on...*, *op. cit.*, s. 2-6, dostęp 27 II 2022.

664 Daiki Shibuichi, *The Article 9 Association, Leftist Elites, and the Movement to Save Article 9 of Japan's Postwar Constitution*, „East Asia” 2017, vol. 34, s. 153-154.

665 Alexis Dudden, *The Nomination of Article 9 of Japan's Constitution for a Nobel Peace Prize*, „The Asia-Pacific Journal” 2012, vol. 10, issue 54, no. 177, s. 2.

666 Katarzyna Starecka, *op. cit.*, s. 206.

667 Tawara Yoshifumi, Tomomi Yamaguchi, *What is the Aim of Nippon Kaigi, the Ultra-Right Organization that Supports Japan's Abe Administration?*, „The Asia-Pacific Journal” 2017, vol. 15, issue 21, no. 1, s. 3.

Niemniej poruszenia przyniosło wejście w życie ustawy o ochronie tajemnicy państwowej 10 grudnia 2014 r. Ten akt prawny spotkał się z krytyką i zarzutami o sprzeczność z zapisami konstytucji odwołującymi się np. do wolności słowa. W aneksie znalazły się płaszczyzny w obrębie których dokumenty i informacje mogły zostać zastrzeżone jako przedmiot tajemnicy państwowej. Wśród nich wymieniono m.in. tematy połączone z obroną kraju i jego dyplomacją⁶⁶⁸.

Zdecydowane działania rządu jak i spowolnienie gospodarki były argumentami przeciwników ówczesnego premiera. Poza tym Shinzo Abe miał ciągle przed sobą m.in. przeprowadzenie szeregu zapowiadanych reform strukturalnych. Pomimo tych trudności naród japoński nadal wierzył w osobę Abe. Dał temu wyraz popierając jego plany w przedterminowych wyborach do Izby Reprezentantów, które odbyły się w połowie grudnia 2014 r. W nich dwaj koalicjanci tj. Partia Liberalno-Demokratyczna i ugrupowanie Komeito uzyskali łącznie 326 mandatów na 475 możliwych do zdobycia. Taki rezultat oznaczał posiadanie 2/3 głosów izby niższej⁶⁶⁹. Umacniał więc pozycję rządzących nastawionych na reformy. Zwycięstwo w wyborach oznaczało też kontynuację i stabilność w polityce, której brakowało kilka lat wcześniej.

Sukces PL-D zrodził się jednak ze słabości krajowej opozycji. Japończycy byli rozczarowani innymi opcjami na scenie politycznej z czym łączyła się także niska frekwencja. Taki stan rzeczy potwierdzały ankiety z tamtego okresu, które wskazywały, że większość respondentów sądziła, iż Partia Liberalno-Demokratyczna wygrała przedterminowe wybory do izby niższej parlamentu, gdyż była mniej niezadowolająca od innych⁶⁷⁰. Nie zmieniało to sukcesu otoczenia Abe, które mogło skupić się na dalszych przemianach wewnętrznych. Sam premier zapowiedział nawet kolejną odsłonę „Abenomiki” tj. „Abenomikę 2.0”, która miała napędzić rozwój gospodarczy państwa. Nie była ona jedynym przedsięwzięciem związanym z ekonomią, które zajmowało administrację Abe w prezentowanym okresie. Innym elementem tego typu prac były negocjacje prowadzone od pewnego czasu w ramach Partnerstwa Transpacyficznego (*Trans-Pacific Partnership*, TPP). Miało ono zapewnić nie tylko korzyści materialne, ale także zacieśnić relacje z różnymi podmiotami. Udało się nieco później (w kolejnych miesiącach) wypracować porozumienie w tej sprawie⁶⁷¹.

668 Artur Draus, *op. cit.*, s. 47-49.

669 Edward Halizak, *op. cit.*, s. 285.

670 Reiji Yoshida, *Low voter turnout mars Abe's claim of election triumph*, 17 XII 2014, <https://www.japantimes.co.jp/news/2014/12/17/national/politics-diplomacy/low-voter-turnout-mars-claim-election-triumph/>, dostęp 7 III 2022.

671 *Agreement in Principle on the Trans-Pacific Partnership (TPP) negotiations (Statement by Foreign Minister Kishida)*, 6 X 2015, https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000877.html, dostęp 9 III 2022.

Umocniona koalicja w pierwszych tygodniach 2015 r. mogła zająć się pracami związanymi z reinterpretacją, które koncentrowały się na opracowaniu odpowiednich aktów prawnych. Rozmowy pomiędzy PL-D a Komeito ruszyły mniej więcej w połowie lutego. Dyskusje partnerów dominujących na scenie politycznej nie musiały jednak należeć do najłatwiejszych, o czym dobrze świadczyła nie tak daleka przeszłość i zapamiętana stanowcza postawa przedstawicieli mniejszego ugrupowania. Nie pozostała ona niezauważona także w 2015 r. m.in. w jednym z artykułów zamieszczonych na łamach „Yomiuri Shimbun”. Przedstawiono w nim krytyczne stanowisko zachowania, które nakładało ograniczenia na japońskie Siły Samoobrony. Jak odnotowano limity te były efektem presji przedstawicieli Komeito⁶⁷², którzy uznawali je za swoje osiągnięcia w negocjacjach z partnerem koalicyjnym⁶⁷³.

Poza rozmowami dotyczącymi nowej interpretacji konstytucji początkowe tygodnie 2015 r. przyniosły rozwój i zacieśnianie stosunków pomiędzy Japonią a USA – znaczących także ze względów bezpieczeństwa. W tym kontekście można przytoczyć przede wszystkim dwa czynniki: aktualizację tzw. Wytycznych dla Współpracy Obronnej obu podmiotów (*The Guidelines for Japan–U.S. Defense Cooperation*) i odbywającą się w ostatnich dniach kwietnia oficjalną wizytę premiera Abe w Stanach Zjednoczonych.

Dyrektywy w ramach obrony miały wzmocnić kooperację amerykańsko-japońską w odpowiedzi na zmieniające się środowisko bezpieczeństwa. Ich celem było także m.in. zapewnienie pokoju Japończykom. Taki krok wydawał się potrzebny, ponieważ ostatnie wytyczne zostały zaprezentowane w 1997 r.⁶⁷⁴. Od tego momentu minęło bardzo dużo czasu, a w jego trakcie pojawiły się nowe wyzwania występujące nie tylko na Dalekim Wschodzie⁶⁷⁵.

Zwrócono uwagę na znaczenie nowoczesnych metod prowadzenia działań wojennych i na dwa obszary współpracy, po raz pierwszy uwzględnione w omawianym dokumencie - wcześniej ich zabrakło. Chodziło tutaj o przestrzeń kosmiczną i cyberbezpieczeństwo – cyberprzestrzeń⁶⁷⁶. Innym znakiem czasu w obliczu sformalizowanej

672 Wielu badaczy przypisywało tej partii wymuszenie na drugiej stronie rozmów limitu (w kontekście pomocy dla innych państw) w ramach kolektywnej samoobrony. Przedstawiciele Komeito nie chcieli by była ona realizowana na rzecz każdego podmiotu areny międzynarodowej. Ich rola była więc nieoceniona dla kształtu przyszłych rozwiązań, dlatego nie można jej w żaden sposób pomijać, Rintaro Nishimura, *op. cit.*, s. 82.

673 Anne Mette Fisker-Nielsen, *op. cit.*, s. 2-3.

674 Nie była to też pierwsza publikacja tego rodzaju dokumentu, ponieważ taka miała miejsce w 1978 r., James Kraska, Yusuke Saito, *The Law of Military Operations and Self-Defense in the U.S.-Japan Alliance*, „Naval War College Review” summer 2020, vol. 73, no. 3, s. 88.

675 Adam P. Liff, *op. cit.*, s. 87.

676 Michael Auslin, *op. cit.*, s. 28, dostęp 18 III 2022.

współpracy Tokio i Waszyngtonu było dodanie do wytycznych wątku dotyczącego zbiorowej samoobrony⁶⁷⁷.

Podobne znaczenie miało uzgodnienie optymalnego (stałego) mechanizmu koordynacji (*Alliance Coordination Mechanism*, ACM), którego priorytetem była bardziej sprawna kooperacja w czasie ewentualnego kryzysu. W dokumencie pochodzącym z kwietnia 2015 r. nie zabrakło odwołań do kwestii PKO czy tzw. HA/DR (odpowiednio: *humanitarian assistance and disaster relief*)⁶⁷⁸.

Przypadająca na kwiecień wizyta Abe w Stanach Zjednoczonych mogła być postrzegana jako kolejny sukces ówczesnego przywódcy kraju – zwłaszcza wizerunkowy. Równie ważne było jednak zadbanie o perspektywy sojuszu, choć pojawiły się także np. odwołania do historii. Szczególnie symboliczne było pierwsze w dziejach przemówienie premiera Japonii⁶⁷⁹ w Kongresie Stanów Zjednoczonych wygłoszone w trakcie obrad obu izb. Wypowiedź Shinzo Abe poruszała m.in. zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa i miała wymowny tytuł, który w przełożeniu na język polski można było tłumaczyć jako „Ku sojuszowi nadziei” („Toward an Alliance of Hope”)⁶⁸⁰. W tamtym czasie, jak zaznaczył ówczesny prezydent USA Barack Obama to porozumienie jawiło się jako silniejsze niż kiedykolwiek⁶⁸¹.

W maju 2015 r. rozpędu nabrały wydarzenia zachodzące w japońskiej polityce. Dyskusje w ramach koalicji PL-D – Komeito zakończyły się konsensusem dzięki czemu projekt omawianych ustaw został przedłożony pod obrady parlamentu. Trafił on najpierw do izby niższej tj. Izby Reprezentantów w połowie maja, która rozpoczęła nad nim długie rozmowy⁶⁸². Wzmoczona debata łącząca się z kontrowersyjnym projektem ustaw trwała także w społeczeństwie Japonii żywo zainteresowanym przełomowymi dla narodu zmianami.

W momencie polemiki dotyczącej aktów prawnych mających poszerzyć zakres możliwości rodzimych Sił Samoobrony uwidocznił się poważny problem związany z działaniami administracji premiera Abe. Ukazał się on dzięki jednej z ankiet, która została przeprowadzona w maju 2015 r. Dokładnie chodziło o badanie telefoniczne *Kyodo News*, w którym okazało się, że aż 81,4% respondentów wskazało, iż nie zostało odpowiednio poinformowanych o procesie wprowadzanych reform w państwie. Była to spora liczba, która

677 Karol Żakowski, *Values...*, *op. cit.*, s. 217-218.

678 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 270-271.

679 Jego zapis można znaleźć pod następującym adresem: "*Toward an Alliance of Hope*" - *Address to a Joint Meeting of the U.S. Congress by Prime Minister Shinzo Abe*, 29 IV 2015, https://japan.kantei.go.jp/97_abe/statement/201504/uscongress.html, dostęp 17 III 2022.

680 Olga Barbasiewicz, *op. cit.*, s. 127.

681 Jeffrey P. Richter, *op. cit.*, s. 1250.

682 Anne Mette Fisker-Nielsen, *op. cit.*, s. 4.

pokazała, że starania i wyjaśnienia rządu Japonii odnoszące się do nowych projektów były niewystarczające⁶⁸³. Transparentność w przypadku istotnych dla przyszłości narodu japońskiego przemian była więc zachwiana ze względu na ich dość małe zrozumienie wśród obywateli.

Ponadto wciąż utrzymywały się głosy uczonych o niekonstytucyjności proponowanych przez rządzących ustaw. Na początku czerwca 2015 r. w trakcie obrad izby niższej wezwano ekspertów z najlepszych uniwersytetów. Powołane wtedy grono jednogłośnie stwierdziło, że akty prawne naruszają zapisy znajdujące się w konstytucji Japonii. Tego typu poglądy nie należały jednak do wyjątków⁶⁸⁴. W związku z zaistniałą sytuacją doszło nawet do tego, że rządząca PL-D szukała przedstawicieli świata akademickiego gotowych poprzeć jej stanowisko – taki ruch nie przyniósł wielkiego sukcesu⁶⁸⁵. Specjaliści stali więc w mocnej kontrze do planów Shinzo Abe, które nie spotkały się również z aprobatą w środowisku politycznym.

Gorąco było podczas prac komisji w parlamencie, ale i już w czasie samego głosowania w Izbie Reprezentantów, któremu towarzyszył bojkot ze strony krajowej opozycji⁶⁸⁶. Jeden z jej czołowych przedstawicieli zaznaczał, że nowe prawo wpłynęłoby na postrzeganie demokracji państwa. Decyzje podejmowane w japońskim parlamencie szły w parze ze strajkami przed jego budynkiem m.in. broniącymi idei zawartych w pacyfistycznej ustawie zasadniczej.

W połowie lipca 2015 r.⁶⁸⁷ Izba Reprezentantów przyjęła budzący wątpliwość pakiet ustaw odwołujący się do polityki obronnej państwa. Udało się tego dokonać z racji silnej pozycji rządzącej koalicji. Shinzo Abe odnotowując na swoim koncie następny wewnętrzny sukces dodawał, że obrany kierunek i nowe zasady były dla Japończyków niezbędne⁶⁸⁸. Przepisy zatwierdzone przez Izbę Reprezentantów musiały trafić pod obrady izby wyższej – Izby Radców.

683 *Abe's security bills baffle 81% of the public: survey*, 31 V 2015, <https://www.japantimes.co.jp/news/2015/05/31/national/politics-diplomacy/81-say-state-explanations-controversial-security-bills-insufficient-poll>, dostęp 21 III 2022.

684 W czerwcu 2015 r. w internecie pojawiła się odezwa Stowarzyszenia Uczonych sprzeciwiająca się ustawom związanym z bezpieczeństwem, Association of Scholars Opposed to the Security-related Bills, *Appeal by the Association of Scholars Opposed to the Security-related Bills*, 15 VI 2015, http://anti-security-related-bill.jp/index_en.html, dostęp 11 IV 2022.

685 Jeffrey P. Richter, *op. cit.*, s. 1258.

686 Jacek Raubo, *Kres epoki japońskiego pacyfizmu*, 20 VII 2015, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/kres-epoki-japonskiego-pacyfizmu>, dostęp 21 III 2022.

687 Dokładnie 16 lipca 2015 r., Anne Mette Fisker-Nielsen, *op. cit.*, s. 4.

688 Kamil Weber, *op. cit.*, s. 113-114.

Wyraźne niezadowolenie części opinii publicznej, a nawet niezrozumienie ruchów ówczesnego lidera Japonii spowodowały, że premier Abe jeszcze w lipcu 2015 r. pojawił się w krajowej telewizji, by przekonać swoich rodaków do reform dotyczących bezpieczeństwa. Właśnie z takim nastawieniem Shinzo Abe wystąpił w jednej ze stacji, choć jego prezentacja pozostawiła wiele do życzenia. Zdecydował się on bowiem tłumaczyć zasadność zbiorowej samoobrony przy użyciu papierowych modeli. Abe wyjaśniał kolejne zawilości za pomocą analogii do pomocy w razie pożaru. Dodawał m.in., że Japończycy nie mogą w takim wypadku wesprzeć Amerykanów – są po prostu bezsilni. Jak wyglądały niecodzienne tłumaczenia premiera najlepiej oddawał jeden z kadrów telewizyjnych uwieczniony na poniższym zdjęciu:

Rysunek 4. Kadr przedstawiający Shinzo Abe, który próbuje przekonać Japończyków do swoich racji.

Źródło: <https://pbs.twimg.com/media/DIXy-OdUYAERxRk.jpg:medium>, dostęp 25 III 2022.

Wystąpienie Abe nie przyniosło oczekiwanego skutku i ostatecznie stało się głównie obiektem drwin m.in. na stronach internetowych⁶⁸⁹. Nie przekonało ono Japończyków⁶⁹⁰ do pomysłów premiera, które nadal budziły sporo zastrzeżeń wewnątrz kraju i wywoływały niemałe poruszenie, co potwierdziła końcówka sierpnia 2015 r.

689 *Japan PM Mocked on Internet Over Model Explanation*, 22 VII 2015, <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2015/07/22/japan-pm-mocked-on-internet-over-model-explanation/>, dostęp 26 III 2022.

690 Część osób obawiała się, że na mocy nowego prawa Japonia mogłaby być wciągnięta w zagraniczny konflikt prowadzony np. przez Stany Zjednoczone w innej części globu.

W ostatni weekend wskazanego miesiąca odbyło się wiele wieców na terenie całego państwa przeciwko planom Abe. Na tym tle wyróżniał się masowy protest w pobliżu japońskiego parlamentu. Demonstracja z Tokio odznaczała się zwłaszcza liczebnością, która według jej organizatorów wyniosła 120 tys. osób – w zasadzie w każdym przedziale wiekowym⁶⁹¹. Uczestnicy podanego protestu nieśli m.in. transparenty skierowane przeciwko wojnie. Jego wymowa była szczególna dlatego, że opisana demonstracja była jedną z największych od lat w Japonii⁶⁹².

Rysunek 5. Protestujący w sierpniu 2015 r.

Źródło: https://static.dw.com/image/18682039_403.jpg, dostęp 27 III 2022.

Skala społecznego oporu i zdecydowane stanowisko politycznej opozycji wobec zmian nie zdołały jednak zatrzymać premiera Abe. Do historycznych chwil doszło we wrześniu, gdy Izba Radców przyjęła pakiet ustaw o pokoju i bezpieczeństwie. Doprowadziło to do uchwalenia nowych przepisów 19 września 2015 r. Innowacyjne prawo tworzyły dwa elementy z których jeden stanowiły poprawki do dziesięciu obowiązujących ustaw (razem w języku angielskim znane jako „the Act for Development of the Legislation for Peace and

691 Wśród protestujących na pierwszy plan wylaniali się ludzie młodzi – w tym japońscy studenci. To w tamtym czasie, w państwie inspiracją dla wielu stała się grupa o nazwie SEALDs (*Student Emergency Action for Liberal Democracy*). Powstała w 2015 r. i wyrażała sprzeciw wobec działań premiera Abe, Jeff Kingston, *SEALDs: Students Slam Abe's Assault on Japan's Constitution*, „The Asia-Pacific Journal” 2015, vol. 13, issue 36, no. 1, s. 1-2.

692 Kiyoshi Takenaka, *Huge protest in Tokyo rails against PM Abe's security bills*, 30 VIII 2015, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-protest-idUSKCN0QZ0C320150830>, dostęp 27 III 2022.

Security”). Natomiast drugą częścią nowej legislacji był akt prawny, który w języku ang. brzmiał: „International Peace Support Act”⁶⁹³.

Wydarzenia września 2015 r. poszerzyły rolę sił zbrojnych i umożliwiły państwu korzystanie z prawa do kolektywnej samoobrony przy określonych ograniczeniach. Przez długie lata nie było takiej możliwości ze względu na obowiązującą interpretację zapisów konstytucji. Rozwiązania przyjęte w 2015 r. przez Japończyków skupiły na sobie wiele uwagi i m.in. spotkały się z krytyką. Takie stanowisko przedstawiały np. priorytetowe dla państwa Korea Północna i ChRL, która wskazywała chociażby na aspekt stabilności bezpieczeństwa⁶⁹⁴. Z drugiej strony gratulacje dla niedawnych dokonań przesyłał ówczesny prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama⁶⁹⁵.

Wrzesień 2015 r. był także niezwykle symboliczny w obliczu zasad pacyfistycznych zakorzenionych w Japonii. Działania rządu z tego okresu podnosiły debatę dotyczącą tego czy kraj porzuca pacyfizm, a niektóre z mediów przyjęcie nowej legislacji określały nawet jako jego upadek⁶⁹⁶. Część uczonych zgadzała się, że dobiega on końca – kruszy się, natomiast inni zauważali jedynie pewną stopniowość wprowadzanych przez lata reform. Na poglądy tych drugich mogły też oddziaływać posunięcia rządzących, którzy silnie promowali wówczas zasadę „proaktywnego pacyfizmu” i podkreślali ciągłość w czynach⁶⁹⁷.

Okoliczności ich implementacji składały się jednak na osłabienie demokracji jak i postrzeganie prawa w kraju. Ten fakt zauważano także poza jego granicami, a specjaliści wskazywali, że jedną z przyczyn takiej sytuacji był niewielki szacunek Shinzo Abe do ustawy zasadniczej. Do tego dochodziła m.in. presja wywierana przez rządzących na krajowe media – nie tylko te publiczne⁶⁹⁸. Metody rządów otoczenia Abe i kolejne sukcesy premiera miały więc także drugie oblicze.

Kolejne tygodnie 2015 r. jak i pierwsze następnego upłynęły również pod znakiem innych tematów. Opinię publiczną zajmowały wtedy m.in. kwestie związane z Okinawą. Pojawiały się też wątki połączone ze stosunkami z Indiami czy już bliższą geograficznie Koreą Północną i zagrożeniem wynikającym z jej poczynań. Nie oznaczało to, że ustawa zasadnicza zeszła zupełnie na dalszy plan.

693 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 270.

694 Artur Draus, *op. cit.*, s. 46.

695 Tatsuhiro Debroux, *Analysis of Japanese, US and Chinese Political Leaders' Statements about Japan's Foreign Policy*, „Silva Iaponicarum” 2019, nr 56-59, s. 50.

696 Opracowany pakiet nazywano niekiedy nawet prawem wojennym (*war legislation*) i postrzegano go jako powrót do militarystyki.

697 Karl Gustafsson, Linus Hagström, Ulv Hanssen, *op. cit.*, s. 137-138.

698 Karol Żakowski, *Values...*, *op. cit.*, s. 223-224.

Już w lutym 2016 r. Abe ponownie podjął starania na rzecz zmiany artykułu 9 konstytucji podkreślając przy okazji, że przez jej zapisy istniała rzeczywista sprzeczność pomiędzy funkcjonowaniem Sił Samoobrony a zakazem posiadania przez Japonię sił zbrojnych⁶⁹⁹. Wysiłki premiera mające związek z ustawą zasadniczą po raz kolejny zyskiwały zainteresowanie wewnątrz kraju, o czym mógł świadczyć np. artykuł „Japan Times” pochodzący z tamtego okresu, którego tytuł można przetłumaczyć następująco: „Dążenie Abe do zmiany konstytucji” („Abe's drive to amend Constitution”). Informowano w nim m.in., że stanowcza postawa Abe zaskoczyła nawet członków rządzącej koalicji z racji zbliżających się wyborów do izby wyższej⁷⁰⁰.

Nieustanne starania ówczesnego lidera Kraju Kwitnącej Wiśni były związane z jego głównym celem, którym od dłuższego czasu była właśnie zmiana pacyfistycznej konstytucji obowiązującej Japończyków w niepacyfistycznym środowisku międzynarodowym. Przeprowadzona reinterpretacja była bardzo ważnym krokiem naprzód, ale nie kresem prac ukierunkowanych na rewizję ustawy zasadniczej. Była jednak sporym osiągnięciem rządzących, szczególnie że na wiosnę 2016 r. (dokładnie 29 marca) pakiet ustaw dotyczących bezpieczeństwa obejmujący kolektywną samoobronę wszedł w życie⁷⁰¹.

Przez ponad trzy lata kadencji, Shinzo Abe dokonał więc wielu ważnych rzeczy, ale przed nim ciągle stało najpoważniejsze wyzwanie. Doprowadzenie do historycznej zmiany konstytucji mogło nie być łatwe m.in. ze względu na istniejący silny sprzeciw społeczeństwa japońskiego⁷⁰². Przedsięwzięcia premiera Abe zrobiły już jednak na tamtym etapie wrażenie i dostosowywały Japonię do współczesnych warunków, ale zastrzeżenia budził styl w jakim wprowadzono najważniejsze rozwiązania.

699 *Abe explicit in call for amendment to Constitution's Article 9*, 3 II 2016, <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/02/03/national/politics-diplomacy/abe-explicit-call-amendment-constitutions-article-9/#.V4ztRriLTIW>, dostęp 29 III 2022.

700 *Abe's drive to amend Constitution*, 15 III 2016, <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/03/15/editorials/abes-drive-amend-constitution/#.Vuo7BRlrLIF>, dostęp 29 III 2022.

701 James Kraska, Yusuke Saito, *op. cit.*, s. 95.

702 Organizowano protesty także po marcu 2016 r., a więc kiedy obowiązywał już nowy pakiet ustaw opracowany w poprzednich miesiącach, Duc Tien Nguyen, *op. cit.*, s. 377.

5.2. Ostatnie lata rządów Abe, wyzwania wokół zmiany pacyfistycznej konstytucji Japonii. Następcy premiera i ich wizje.

Przedsięwzięcia premiera po 2012 r., ich różnorodny charakter i m.in. aktywna dyplomacja byłego lidera Japonii złożyły się na niezwykle interesujące zjawisko jakim stała się tzw. doktryna Abe (ang. *Abe Doctrine*) – kolejna w historii kraju np. po dobrze kojarzonej doktrynie Yoshidy. Ta w realiach powojennego państwa została zapamiętana szczególnie za swoje pragmatyczne podejście do powstałych okoliczności i skupienie się na odbudowie gospodarczej Kraju Kwitnącej Wiśni. Charakterystyczne dla niej było też nastawienie na zmniejszoną aktywność w stosunkach międzynarodowych, przy równoczesnym poleganiu w kwestiach bezpieczeństwa na silnym sojuszniku z Waszyngtonu.

Natomiast doktryna Abe odznaczała się postawą o wiele bardziej ofensywną. Jednym z jej głównych założeń stało się podążanie państwa do bycia w gronie światowych liderów⁷⁰³. Kolejne reformy przeprowadzone przez otoczenie premiera miały doprowadzić do tego by Japończycy stali się mocnym partnerem Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza w perspektywie rywalizacji z Chińską Republiką Ludową⁷⁰⁴. Poza przywróceniem globalnego statusu Japonii istotne było zerwanie z porządkiem powojennym i zmniejszenie ograniczeń wynikających z konstytucji.

Rewizjonizm Abe⁷⁰⁵ i jego efektywna polityka nie zmieniały faktu, że w ramach doktryny można było doszukać się sprzeczności. Przykładową i prawdopodobnie największą z nich stanowiło przekonanie o tym, że państwo może odzyskać niepodległość oraz autonomię w powojennym świecie za pomocą zwiększonej zależności od Stanów Zjednoczonych, pogłębiając bilateralną współpracę⁷⁰⁶.

Niemniej ciekawym zagadnieniem w rozumieniu doktryny Abe było odrodzenie tzw. urażonego realizmu (*resentful realism*), postawy która wynikała z obawy o rosnące w siłę Chiny i braku zaufania wobec Amerykanów przy próbach odbudowania pozycji kraju. Takie nastawienie, czyli odrodzenie urażonego realizmu mogło powodować także wzrost napięcia w

703 Damian Drozdowski, *Powstanie i podłoże ideologiczne doktryny Abe*, [w:] *Dylematy rozwoju systemów politycznych Europy i Azji*, red. Łukasz Danel, Jerzy Kornaś, Rafał Lisiakiewicz, Toruń 2020, s. 441-442.

704 Sebastian Bobowski, *Japonia w regionie i regionalizmie Azji Wschodniej w XXI wieku*, Wrocław 2018, s. 92-94.

705 Nastawienie na zmiany było jednym z najważniejszych punktów drugiej kadencji ówczesnego lidera Japonii.

706 Christopher W. Hughes, *An 'Abe Doctrine' as Japan's Grand Strategy: New Dynamism or Dead-End?*, „The Asia-Pacific Journal” 2015, vol. 13, issue 30, no. 4, s. 3-4.

polityce zagranicznej. Urażony realizm był w tym wypadku odwrotnością tzw. wstrzemięźliwego realizmu (*reluctant realism*), który cechowała m.in. dogodna relacja z USA⁷⁰⁷.

Pokrótkie przedstawione założenia doktryny Abe łączyły się z wcześniejszymi planami skupionymi wokół zmiany ustawy zasadniczej. To zadanie z czasem nabrało dla premiera jeszcze większego znaczenia, jednak nie zaniedbywał on innych kwestii. W maju 2016 r. odbyła się wizyta prezydenta Stanów Zjednoczonych Baracka Obamy w Hiroszynie, który jako pierwszy amerykański lider zdecydował się na taki krok od czasów II wojny światowej. Był to symboliczny moment, ważny dla obu narodów w obliczu wspólnej i zarazem trudnej przeszłości – nie zabrakło m.in. odwiedzin miejscowego muzeum. Podczas uroczystości w Hiroszynie wygłoszono mocne oświadczenia, gdy zarówno prezydent Barack Obama jak i premier Shinzo Abe zgodnie wyrazili poparcie dla świata wolnego od broni jądrowej⁷⁰⁸. O tym jak wielkie niosło ono przesłanie mógł świadczyć fakt, że przedstawili je wspólnie⁷⁰⁹.

Niezwykłe ważne wobec ambitnych celów premiera m.in. tych dotyczących konstytucji były wybory do izby wyższej tj. Izby Radców, które odbyły się w lipcu 2016 r. Abe mógł być zadowolony z ich rezultatów, ponieważ wzmocniły one jeszcze bardziej jego pozycję na scenie politycznej. Sukces rządzącej koalicji składającej się z Partii Liberalno-Demokratycznej (PL-D) i Komeito był na tyle duży, że ta zdołała razem uzyskać większość stanowiącą 2/3⁷¹⁰.

Osiągnięcie wskazanego limitu prowadziło bezpośrednio do zamierzeń Abe ukierunkowanych na zmianę ustawy zasadniczej kraju, co pozwalało również na ożywienie dyskusji w tym zakresie. Powodzenie w lipcowych wyborach biorące się m.in. ze słabości opozycji i braku realnej alternatywy dla władzy nie zmieniało faktu, że kwestia konstytucji nadal dzieliła Japończyków. Wskazywały na to ankiety przeprowadzone jeszcze w dzień głosowania⁷¹¹.

707 Sebastian Bobowski, *op. cit.*, s. 98-99.

708 Tego rodzaju słowa były również wymowne z uwagi na sojusz obu podmiotów i związany z nim amerykański parasol nuklearny dla Japonii połączony z rozszerzonym odstraszaniem. Taka ochrona była ważna dla państwa japońskiego, ponieważ to właśnie broń jądrowa stanowiła najpoważniejszą asymetrię w rozwijającej się przez lata współpracy Tokio i Waszyngtonu, Henrique Altemani de Oliveira, *Japan: A Nuclear State?*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2019, vol. 62(1), s. 16.

709 *The President of the United States Visits Hiroshima*, 27 V 2016, https://www.mofa.go.jp/na/na1/us/page4e_000462.html, dostęp 29 IV 2022.

710 Agata Ziętek, *op. cit.*, s. 32.

711 Yoko Wakatsuki, Juliet Perry, *Japanese election: Shinzo Abe declares victory*, 11 VII 2016, <https://edition.cnn.com/2016/07/10/asia/upper-house-election-japan/index.html>, dostęp 27 IV 2022.

Do ważnych konkluzji latem 2016 r. doszła dwójka autorów tj. Masatoshi Asaoka i Ayumi Teraoka, która na jednej ze stron internetowych dokonała analizy opinii społeczeństwa. Zauważyli oni m.in., że wyniki kolejnych sondaży z popularnych japońskich gazet wypadały nieco inaczej w zależności od charakteru i formy pytań. Ponadto w dłuższej perspektywie wyartykułowano nie tylko podział w narodzie odnoszący się do rewizji konstytucji Japonii, ale także brak entuzjazmu wobec podobnych planów⁷¹².

Przed Abe stało więc bardzo trudne wyzwanie, ponieważ poparcie rodaków dla premiera było w całej sprawie kluczem do ostatecznego sukcesu. Stąd tak istotna była głębsza debata na temat zmiany ustawy zasadniczej. Wątków wartych przedyskutowania nie brakowało dlatego, że w związku z artykułem 9 pojawiał się często szereg różnych zagadnień do których należały m.in. umieszczenie w tekście Sił Samoobrony, także samego prawa do samoobrony (również tego kolektywnego), problematyka połączona ze współpracą międzynarodową czy ta dotycząca zniesienia broni jądrowej⁷¹³. Zmiany w artykule 9 konstytucji nie stanowiły jedyne zagadnienia, które mogłoby być włączone do ewentualnej nowelizacji, jednak inne kwestie nie wywoływały tak skrajnych emocji i panowała w stosunku do nich większa zgodność. W ramach przykładu można podać, że zaliczano do nich m.in. treści związane z edukacją i prawami człowieka.

Po wyborach do izby wyższej parlamentu nie tylko konstytucja zajmowała naród japoński. Już w sierpniu 2016 r. miały miejsce dwa interesujące zdarzenia, którym warto poświęcić uwagę – pierwszym z nich było orędzie cesarza Japonii Akihito, natomiast drugim powracająca po raz kolejny tematyka Indo-Pacyfiku⁷¹⁴.

Panujący wtedy cesarz wstrząsnął narodem na początku sierpnia 2016 r., gdy przekazał swoim rodakom wiadomość o chęci rezygnacji z pełnionej funkcji – tak bowiem można było odczytywać jego słowa⁷¹⁵. Taka decyzja wynikała z wieku władcy i jego troski o

712 Masatoshi Asaoka, Ayumi Teraoka, *Japanese Public Opinion on Constitutional Revision in 2016*, 1 VIII 2016, <https://www.cfr.org/blog/japanese-public-opinion-constitutional-revision-2016>, dostęp 27 IV 2022.

713 *Constitutional amendment: Issues surrounding Article 9*, 10 VIII 2016, <https://www.nippon.com/ja/features/h00146/>, dostęp 28 IV 2022.

714 W dodatku na początku sierpnia 2016 r. doszło do zmiany na stanowisku ministra obrony, gdy premier Abe zdecydował się postawić w ramach przetarasowań w gabinecie na Tomomi Inadę. Wspomniana minister obrony Japonii podzielała m.in. przekonanie Shinzo Abe o potrzebie rewizji ustawy zasadniczej, Elaine Lies, Kiyoshi Takenaka, *Japan's PM picks hawkish defense minister for new cabinet, vows economic recovery*, 3 VIII 2016, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-cabinet-named-idUSKCN10E0HZ>, dostęp 7 V 2022.

715 Zapis wideo z tego wydarzenia jak i cały tekst wystąpienia cesarza w języku angielskim można znaleźć w: *Message from His Majesty The Emperor*, <https://www.kunaicho.go.jp/page/okotoba/detailEn/12>, dostęp 3 V 2022.

należyte wypełnianie obowiązków. Znaczenie mogły mieć również np. choroby z jakimi musiał on się zmagać na przestrzeni lat⁷¹⁶.

Wypowiedź cesarza Akihito z 8 sierpnia 2016 r. została zrozumiana przez społeczeństwo, ale na scenie politycznej znalazły się głosy krytyki. Co więcej, czasami pojawiały się komentarze łączące orędzie z konstytucją i jej artykułem 9. Cesarz darzył szacunkiem ustawę zasadniczą i zawartą w niej klauzulę wyrzeczenia się wojny. Stąd wskazywano, że istniała możliwość, iż jego decyzja wiązała się z działaniami Abe prowadzącymi do rewizji konstytucji Japonii. Jeszcze krok dalej szedł np. historyk pochodzący z Francji Pierre-François Souyri, który podkreślał, że ogłoszenie cesarza mogło łączyć się z jego sprzeciwem dla potencjalnego promulgowania zmian⁷¹⁷.

Bardzo interesującymi spostrzeżeniami podzielił się Norihiro Kato w artykule zamieszczonym na stronie „The New York Times” pt. „The Emperor and the Prime Minister” pochodzącym z sierpnia 2016 r. Przywołał on w nim m.in., że grono ekspertów sugerowało, iż administracja Shinzo Abe naciskała telewizję *Nippon Hōsō Kyōkai* (NHK) do ukazania raportu o ustąpieniu ówczesnego cesarza. Połączono to z tezą, że nie było przepisu o abdykacji, co mogło prowadzić do zmiany konstytucji. Taką zaś sytuację mógł wykorzystać obóz premiera wprowadzając jednocześnie inne poprawki.

Autor przytoczonego powyżej tekstu skłaniał się jednak w innym kierunku podkreślając niepokój Akihito połączony nie tylko ze statusem artykułu 9, ale i resztą zmian np. definiujących na nowo rolę cesarza w państwie. Zdaniem Kato władca Japonii mógł swoim zachowaniem dążyć do opóźnienia ruchów premiera. Należy jednak pamiętać, że były to tylko domysły⁷¹⁸.

Z kolei druga sprawa pochodząca z sierpnia 2016 r. tj. wątek Indo-Pacyfiku była dobrze kojarzona od dłuższego czasu choćby dzięki Shinzo Abe. Latem omawianego roku lider państwa japońskiego przekazał światu rysy koncepcji tzw. „wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku” („the Free and Open Indo-Pacific”, FOIP). Stało się to przy okazji przemówienia wygłoszonego w trakcie trwania szóstej tokijskiej międzynarodowej konferencji dotyczącej rozwoju Afryki (*Tokyo International Conference on African Development*, TICAD) odbywającej się właśnie w sierpniu 2016 r. w Nairobi⁷¹⁹. Podczas przemowy premiera Japonii

716 Małgorzata Szmidt, *Rok 2019 początkiem nowej ery w dziejach Japonii? Abdykacja cesarza Akihito i jej konsekwencje*, „Azja-Pacyfik” 2017, nr 20, s. 113.

717 Ibidem, s. 118-119.

718 Norihiro Kato, *The Emperor and the Prime Minister*, 15 VIII 2016, <https://www.nytimes.com/2016/08/15/opinion/the-emperor-and-the-prime-minister.html>, dostęp 4 V 2022.

719 Ash Rossiter, *The “Free and Open Indo-Pacific” Strategy and Japan’s Emerging Security Posture*, „Rising Powers Quarterly” 2018, vol. 3, issue 2, s. 116.

pojawił się fragment, który poruszał kwestię Indo-Pacyfiku we współczesnym świecie wskazujący na znaczenie szlaków morskich dla regionów i świata. Abe odwoływał się także do połączenia dwóch wolnych i otwartych oceanów. W dodatku premier nie zapomniał wspomnieć o takich kategoriach jak rządy prawa, wolność czy współpraca⁷²⁰. Koncepcja FOIP była ważna z geopolitycznego punktu widzenia, gdyż jawiła się jako swego rodzaju kontra do działań ChRL⁷²¹. Z racji bezpieczeństwa i zachowania *status quo* w opisywanym regionie, bardzo istotna dla Japonii była nie tylko współpraca ze Stanami Zjednoczonymi, ale też np. z Indiami.

W tym samym czasie Japończycy opublikowali cyklicznie wydawaną tzw. Białą Księgę Obronną (*Defence White Paper*). W niej oprócz zagadnień związanych z aktywnością morską Chin pojawił się także wątek zagrożenia płynącego ze strony Korei Północnej. Wskazano m.in. na osiągnięcia technologiczne Pjongjangu. Stąd ważne były kroki Tokio podnoszące zdolności obronne Japonii w ramach obrony powietrznej. Biała księga spotkała się z krytyką zarówno Pekinu jak i Pjongjangu – czego można było się jednak spodziewać⁷²².

Tematy związane z bezpieczeństwem Japończyków stały się bardzo aktualne we wrześniu 2016 r. za sprawą aktywności Korei Północnej. Jej działania podejmowane w ramach tamtejszego programu nuklearnego były szeroko komentowane w Japonii i na świecie. W prezentowanym czasie miał miejsce kolejny – już piąty test nuklearny przeprowadzony przez Koreańczyków z Północy⁷²³, który dokładnie odbył się 9 września 2016 r. w 68. rocznicę powstania ich państwa. Mówiło się, że jego siła była największa z dotychczasowych prób⁷²⁴, co mogło bezpośrednio prowadzić do tez o wyraźnych postępach Korei Północnej w tym zakresie. Tak duże i zarazem rosnące niebezpieczeństwo dla narodu mogło zostać też wykorzystane przez premiera Abe do przekonania jego rodaków o potrzebie dalszych zmian wewnętrznych.

W październiku 2016 r. zainteresowanie wywołała sprawa japońskiej bazy wojskowej w Dżibuti. Chodziło wówczas o plany jej rozbudowy (o czym donosiły źródła rządowe). Miała ona posłużyć jako przeciwwaga dla rosnących wpływów ChRL w tamtej części świata. Jeszcze w październiku informowano, że Japonia rozważała m.in. wysłanie

720 *Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI)*, 27 VIII 2016, https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html, dostęp 7 V 2022.

721 Céline Pajon, *Japan's Security Policy in Africa: The Dawn of a Strategic Approach?*, „Asie.Visions” 2017, no. 93, s. 14.

722 Titli Basu, *Japan's Defence White Paper 2016: An Overview*, 22 VIII 2016, https://idsa.in/idsacomments/japan-defence-white-paper-2016_tbasu_220816, dostęp 8 V 2022.

723 Poprzedni tj. czwarty test przypadł na początek 2016 r., Kahraman Süvari, *op. cit.*, s. 75.

724 Oskar Pietrewicz, *Piąta próba nuklearna Korei Północnej. Konsekwentne i przyspieszone działania Pjongjangu*, „Biuletyn Ośrodka Badań Azji” 2016, nr 1, s. 12-13.

dodatkowego personelu⁷²⁵. Tego rodzaju kroki jak i wzmocnienie wyposażenia (jak podano) mogły zostać uzasadnione przez Tokio jako potrzeba ewakuacji obywateli Kraju Kwitnącej Wiśni np. uwięzionych przez toczące się walki w Dżubie – stolicy Sudanu Południowego⁷²⁶.

W październiku też ponownie aktualny stał się temat ustawy zasadniczej i zagadnienie projektu konstytucji PL-D⁷²⁷. Japonię obiegła informacja o tym, że rządzące ugrupowanie odłożyło swój szkic przygotowany w 2012 r. Tak zdecydowany ruch wydawał się przemyślany zwłaszcza, że opozycja krytykowała w przeszłości projekt przedstawiony przez dominującą na japońskiej scenie politycznej partię. Decyzja miała zatem w pewien sposób ułatwić dyskusję parlamentarną dotyczącą rewizji powojennej konstytucji. Sądzone również, że rządzący będą chcieli m.in. zawęzić propozycje do zmian tak by uzyskać odpowiednie poparcie wśród polityków. Należało też mieć na uwadze, że PL-D posiadała szkic pochodzący z 2005 r., więc miała określone pole manewru⁷²⁸.

W ostatnich tygodniach 2016 r. Japończyków zajmowały także kwestie wykraczające poza wątek konstytucji. W tej grupie mieściły się m.in. wybory prezydenckie odbywające się w listopadzie 2016 r. w Stanach Zjednoczonych czy ogłoszenie idei, która w języku angielskim była znana pod nazwą *Vientiane Vision*⁷²⁹. Natomiast już w samej końcówce roku społeczeństwo poświęcało uwagę stosunkom z państwem rosyjskim i wizycie prezydenta tego kraju w Japonii oraz pracom, które miały zaprowadzić zmiany w strukturach lądowych sił zbrojnych⁷³⁰.

725 W listopadzie 2016 r. do Sudanu Południowego oddelegowano zespół złożony z inżynierów sił zbrojnych Japonii, Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 270.

726 Nobuhiro Kubo, *Japan to expand Djibouti military base to counter Chinese influence*, 13 X 2016, <https://www.reuters.com/article/us-japan-military-djibouti/japan-to-expand-djibouti-military-base-to-counter-chinese-influence-idUSKCN12D0C4>, dostęp 9 V 2022.

727 W tamtym okresie przedstawiciele tego ugrupowania poświęcali także uwagę m.in. kwestii przedłużenia kadencji premiera Abe na stanowisku przewodniczącego partii - co zatwierdzono później. Takie kroki mogły wskazywać na pełnię władzy ówczesnego lidera państwa, ale i równocześnie podkreślać brak silnych rywali w samej PL-D, *PM Abe's dominance in LDP highlighted by speedy move to extend term limit*, 27 X 2016, <https://mainichi.jp/english/articles/20161027/p2a/00m/0na/005000c>, dostęp 10 V 2022.

728 *LDP shelves controversial constitutional draft*, 18 X 2016, <https://mainichi.jp/english/articles/20161018/p2a/00m/0na/021000c>, dostęp 9 V 2022.

729 Inicjatywa odnosiła się do zintensyfikowania współpracy obronnej państwa z ASEAN i wyznaczenia kierunku przyszłej kooperacji pod tym właśnie kątem, *Vientiane Vision: Japan's Defense Cooperation Initiative with ASEAN*, 2016, https://www.mod.go.jp/en/d_act/exc/vientianevision/index.html, dostęp 13 V 2022.

730 Stanisław Zarychta, *Japońskie Siły Samoobrony gwarantem bezpieczeństwa państwa – Lądowe i Powietrzne Siły Samoobrony*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2017, nr 12, s. 26.

W styczniu 2017 r.⁷³¹ premier Abe zadbał o relacje z innymi państwami, odwiedził m.in. Australię i po raz kolejny podkreślił wagę fundamentalnych wartości np. wolności. Ówczesny lider Japonii nie pomijał też kierunku amerykańskiego⁷³². W lutym 2017 r. stosunki pomiędzy Tokio a Waszyngtonem ponownie znalazły się w centrum uwagi. Stało się tak za sprawą szczytu obu podmiotów i późniejszego spotkania Shinzo Abe z nowym prezydentem Stanów Zjednoczonych Donaldem Trumpem⁷³³.

W marcu Abe zwrócił uwagę narodu, gdy oznajmił, że zamierza zerwać z polityką ograniczeń wydatków na obronność mieszczących się poniżej 1% PKB. Miało to pomóc Japończykom we wzmacnianiu krajowych Sił Samoobrony. Premier argumentował swoje racje m.in. środowiskiem bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku⁷³⁴. Takie postanowienie miało być kolejnym krokiem w zachodzącej od pewnego czasu ewolucji japońskiego pacyfizmu.

Zaledwie parę dni później ukazała się informacja o tym, że Japonia zamierza wycofać się z misji pokojowej w Sudanie Południowym, co nastąpiło zresztą kilka tygodni później. Taka decyzja mogła łączyć się np. z presją polityczną pojawiającą się w kraju. Premier Abe dodawał, że jego naród nadal będzie jednak angażować się w pomoc rozwojową⁷³⁵.

W końcu marca 2017 r. raz jeszcze wiele uwagi zyskały tematy łączące się z rosnącym niepokojem Japończyków wobec wzmożonej aktywności Korei Północnej i jej testów np. rakiet balistycznych. Wówczas miała miejsce debata w parlamencie odnosząca się do zdolności obronnych Japonii m.in. tych do wykonywania uderzeń wyprzedzających. Politycy PL-D przedstawili nawet propozycję szybkiego wzmocnienia obrony przeciwrakietowej i sugerowali zbadanie możliwości zdobycia potencjału odwetowego przeciwko bazom wrogiego państwa⁷³⁶.

731 W tym samym miesiącu miało miejsce jeszcze inne interesujące wydarzenie, którym był start satelity Kraju Kwitnącej Wiśni. Docelowo miał pomóc Siłom Samoobrony w coraz większej rywalizacji z ChRL i Koreą Północną np. pod względem komunikacji, Paweł Ziemnicki, *Start japońskiego satelity. Wzmocnienie Sił Samoobrony wobec Chin i Korei Północnej*, 24 I 2017, <https://space24.pl/start-japonskiego-satelity-wzmocnienie-sil-samoobrony-wobec-chin-i-korei-polnocnej>, dostęp 15 V 2022.

732 Abe nie zapomniał również o Europie i dbał o te relacje w prowadzonej przez siebie polityce zagranicznej, Karol Żakowski, *Values...*, *op. cit.*, s. 222.

733 Sebastian Bobowski, *op. cit.*, s. 99-100.

734 *Japan PM Abe says no defense budget ceiling as 1 percent to GDP*, 2 III 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-defence-budget-idUSKBN1690EZ>, dostęp 16 V 2022.

735 *Japan to withdraw from South Sudan peacekeeping mission*, 10 III 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-southsudan-military-idUSKBN16H11D>, dostęp 17 V 2022.

736 Karl Gustafsson, Linus Hagström, Ulv Hanssen, *op. cit.*, s. 147.

3 maja 2017 r. w atmosferze święta (Japonia obchodziła akurat 70. rocznicę wprowadzenia w życie ustawy zasadniczej) premier Abe ogłosił publicznie chęć zmiany konstytucji w 2020 r. - rok ten miał stanowić swego rodzaju odrodzenie państwa. Był to wyjątkowy moment, ponieważ z ust Abe padła po raz pierwszy konkretna data pożądaných przez niego historycznych przemian, które powinny uporządkować chociażby problem statusu rodzimych Sił Samoobrony⁷³⁷. Zagadnienie to dobrze rozumiał sam premier, który właśnie na początku maja 2017 r. w przekazie wideo zaznaczył, że w obliczu zagrożeń dla bezpieczeństwa Japonii np. ze strony Korei Północnej⁷³⁸ nie będzie debaty na temat posiadanych sił zbrojnych liczących blisko 230 tys. aktywnego personelu, gdyż ich istnienie nie jest sprzeczne z konstytucją⁷³⁹.

Ponadto Abe nie zamierzał już wprowadzać wielkich rewolucyjnych zmian, ale z racji uciekającego czasu dążył do przyjęcia korekty dotyczącej Sił Samoobrony w artykule 9 (nowa klauzula przy jednoczesnym utrzymaniu pierwszego i drugiego akapitu⁷⁴⁰). Lider państwa wiedział bowiem, że będzie potrzebował nie tylko poparcia na scenie politycznej, ale także w narodzie z uwagi na referendum. Pomimo że jego partia dominowała od lat w rozgrywce politycznej, to jednak trzeba było brać pod uwagę scenariusz, iż głosy oponentów reform mogły wpłynąć na odczucia panujące w społeczeństwie. Szczególnie, że krytyka planów ówczesnego premiera pojawiła się wśród opozycji dość szybko i pochodziła m.in. ze strony Partii Demokratycznej (PD). Jej członkowie skupili się przede wszystkim na postawie Abe, który dość ambicjonalnie podszedł do całej sprawy zapominając o pracach w specjalnie powołanych komisjach działających w japońskim parlamencie⁷⁴¹.

Aby dokonać zmiany ustawy zasadniczej Partia Liberalno-Demokratyczna zamierzała podkreślić w swojej propozycji cztery obszary, m.in. przez wzgląd na późniejsze konsultacje z Komeito. Obejmowały one wątki związane z siłami zbrojnymi, edukacją, sytuacjami kryzysowymi i prefekturami. Projekt miał potem trafić do komisji konstytucyjnych – w miarę możliwości w przeciągu kilku miesięcy. W szeregach rządzącej

737 Edyta Nowicka, *Polityczne przemiany w Japonii: epoka Shinzō Abe i debaty o zmianie konstytucji – zarys z połowy 2017 roku*, „Azja-Pacyfik” 2017, nr 20, s. 99-100.

738 Badania przeprowadzone przez Rintaro Nishimurę, który zajął się m.in. przemówieniami Shinzo Abe wygłaszanymi w kontekście kształtowania debaty dotyczącej konstytucji doprowadziły do wielu ciekawych wniosków i podkreśliły wyjątkowość wystąpień pochodzących z 2017 r. Ta oryginalność wynikała z faktu, że sprawy bezpieczeństwa zajmowały w nich nadrzędną pozycję, spychając zagadnienia ekonomiczne na dalszy plan (wpływ na taki stan rzeczy mogła więc mieć po raz kolejny Korea Północna i jej szczególna aktywność w tamtych miesiącach), Rintaro Nishimura, *op. cit.*, s. 75.

739 Motoko Rich, *Shinzo Abe Announces Plan to Revise Japan's Pacifist Constitution*, 3 V 2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/03/world/asia/japan-constitution-shinzo-abe-military.html>, dostęp 24 V 2022.

740 Tego rodzaju rozwiązanie dodające nowe elementy do konstytucji tj. dodatek do ustawy zasadniczej w Japonii określano mianem *kaken*.

741 Edyta Nowicka, *op. cit.*, s. 101-104.

PL-D panowało przekonanie, że najważniejsze działania w obliczu zmiany konstytucji mogą mieć miejsce już w kolejnym roku⁷⁴².

Dopiero po ewentualnym uchwaleniu propozycji przez parlament, Abe i jego administracja mogli wspólnie myśleć o referendum. W połowie 2017 r. różne sondaże i ankiety przynosiły mieszane rezultaty (porównania kolejnych badań były jednak trudne np. z uwagi na styl pytań). Panowało dość duże zamieszanie, a sami Japończycy także mało wiedzieli o detalach proponowanych rozwiązań. Ukazało to m.in. badanie „The Mainichi Shimbun” z końcówki maja 2017 r. w którym niewielką, ale jednak przewagę osiągnęła opcja - „nie jestem pewien”. Nie był to odosobniony przypadek dlatego, że w podobnym sondażu NHK wygrał również wariant niezdecydowanych. W omawianym okresie przeprowadzono szereg innych badań, gdzie zwolennicy zmiany ustawy zasadniczej górowali nad resztą i takich, w których to jej przeciwnicy stanowili większość⁷⁴³. Widać więc było, że Japonia potrzebowała głównie merytorycznej i przejrzystej debaty publicznej.

Czerwiec 2017 r. nie należał do najlepszych miesięcy Shinzo Abe. Jego notowania spadły z powodu następnych poczynań na wewnętrznej scenie politycznej tj. uchwalenia kontrowersyjnej ustawy antykonspiracyjnej i skandali, które podważały pozycję premiera. Z drugiej strony ciągle nie można było nie doceniać dotychczasowych dokonań lidera państwa⁷⁴⁴.

Lipiec zaś przyniósł pewnego rodzaju ostrzeżenie dla PL-D w postaci porażki w wyborach do zgromadzenia w Tokio. Pomimo takich niepowodzeń premier trzymał się planu zmian w ustawie zasadniczej, choć w jego partii narastały wątpliwości co do finalizacji trudnego procesu⁷⁴⁵. Obóz Shinzo Abe przeżywał niełatwy moment i musiał pracować na rzecz poprawy własnych notowań wśród Japończyków, gdyż lipcowy ogólnokrajowy sondaż przeprowadzony przez „The Mainichi Shimbun” wykazał, że poparcie dla gabinetu Abe spadło do rekordowo niskich 26%. Był to najgorszy wynik od 2012 r., gdy premier powrócił do władzy (równocześnie rosły wskaźniki dezaprobaty wobec rządzących). Tak słabe notowania w perspektywie dyskusji o zmianie konstytucji były poważnym utrudnieniem i rozumieli to również sami politycy z koalicji rządzącej⁷⁴⁶.

742 *LDP to focus on 4 areas in crafting Constitution amendment proposal*, 6 VI 2017, <https://english.kyodonews.net/news/2017/06/4a0a597af02a-update1-ldp-to-focus-on-4-areas-in-crafting-constitution-amendment-proposal.html>, dostęp 25 V 2022.

743 *Polls on Abe's desire to revise Article 9 of Constitution produce mixed results*, 22 V 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170522/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 26 V 2022.

744 Edyta Nowicka, *op. cit.*, s. 106-108.

745 *Abe to stick with plan to submit draft of revised Constitution despite election setback*, 4 VII 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170704/p2a/00m/0na/011000c>, dostęp 30 V 2022.

746 *Cabinet approval rating at 26%, lowest since Abe returned to power in 2012: poll*, 24 VII 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170724/p2a/00m/0na/010000c>, dostęp 30 V 2022.

Wczesna jesień 2017 r. przyniosła bardzo ważne wydarzenia na scenie politycznej. Pod koniec września premier Abe rozwiązał izbę niższą parlamentu, co zapowiadało przedterminowe wybory, które zaplanowano kilka tygodni później. Odbłyły się one dokładnie 22 października 2017 r., ale nie przyniosły przełomowych wyników. Rządzący państwem ponownie bowiem odnieśli dość przekonujące zwycięstwo, zapewniające im 2/3 głosów w izbie niższej, czyli tzw. super większość⁷⁴⁷. Przedterminowe wybory okazały się kolejnym sukcesem byłego premiera, zwłaszcza biorąc pod uwagę wcześniejsze miesiące i m.in. skandale uderzające coraz bardziej w jego osobę. Dzięki temu osiągnięciu otoczenie Shinzo Abe posiadało też mandat do dalszych reform.

W przypadku tekstu ustawy zasadniczej trzeba było wypracować konsensus w najbardziej istotnych kwestiach – nawet wewnątrz samej PL-D, a także w debacie z opozycją, szczególnie tą nastawioną przeciwko planom Abe. Już w listopadzie 2017 r. miały miejsce rozmowy w parlamencie odnoszące się do konstytucji. Podczas nich silny sprzeciw wobec zamierzeń premiera wyrażali przedstawiciele Konstytucyjnej Partii Demokratycznej Japonii (*the Constitutional Democratic Party of Japan*, CDPJ) i Partii Nadziei (*the Party of Hope*). Shinzo Abe raz jeszcze jednak podkreślił znaczenie tego typu dyskusji, szczególnie mając na względzie ogólnokrajową debatę⁷⁴⁸.

Innym problemem dla lidera państwa był szybko uciekający czas. Jego pośpiech był więc na swój sposób zrozumiały, lecz z drugiej strony nie przystawał do tak istotnych zagadnień. Abe musiał patrzeć z nadzieją na zbliżający się 2018 r.⁷⁴⁹ w perspektywie przyspieszenia rozmów na różnych polach m.in. tych wokół trudnego wątku Sił Samoobrony.

W styczniu 2018 r. stanowisko w skomplikowanych sprawach konstytucyjnych zajął były premier Japonii (2001-2006) Junichiro Koizumi. Posiadający duże doświadczenie polityk zaznaczył w rozmowie z „The Mainichi Shimbun”, że do osiągnięcia rewizji artykułu 9 potrzebna będzie współpraca z opozycją, co utrudniało cały proces. Koizumi zauważył, że w ówczesnie panującym porządku na japońskiej scenie politycznej, wspólne działanie różnych ugrupowań wydawało się mało realne⁷⁵⁰.

747 Leika Kihara, Linda Sieg, *Abe to push reform of Japan's pacifist constitution after election win*, 22 X 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-election/abe-to-push-reform-of-japans-pacifist-constitution-after-election-win-idUSKBN1CQ0UW>, dostęp 1 VI 2022.

748 *Differences between parties over constitutional revisions highlighted in Diet debate*, 21 XI 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20171121/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 2 VI 2022.

749 W końcu 2017 r. nie brakowało także innych tematów (pozakonstytucyjnych) w życiu publicznym Japończyków. Należały do nich dyskusje połączone m.in. z wizytą prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa w Azji (w tym w Japonii), z niejednokrotnie już wspomnianym na łamach niniejszej pracy ASEAN czy z powracającą co jakiś czas historią, przy okazji obchodzonej w grudniu 2017 r. okrągłej 80. rocznicy masakry w Nankinie.

750 *Ex-PM Koizumi sees Article 9 revision difficult without cooperation from opposition*, 18 I 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180118/p2a/00m/0na/004000c>, dostęp 7 VI 2022.

Na 196. sesji parlamentu premier Abe wygłosił przemówienie. Wspominał m.in. o ciągle niezwykle aktualnym zagrożeniu ze strony Korei Północnej i odpowiedzi na jej prowokacje. Padły także słowa określające środowisko bezpieczeństwa Kraju Kwitnącej Wiśni jako najcięższe w powojennej historii państwa. Abe nie pominął wątku ustawy zasadniczej i na koniec podkreślił wartość zaangażowania wszystkich partii politycznych w postępy tego procesu⁷⁵¹.

Od marca 2018 r. toczyły się znów rozmowy wewnątrz Partii Liberalno-Demokratycznej dotyczące różnych spraw na czele z artykułem 9 konstytucji Japonii. Debatowano nad szeregiem propozycji zmian w różnym kształcie np. usuwającym drugi akapit. Chociażby dlatego uczestnicy panelu ds. rewizji konstytucji początkowo nie mogli dojść do porozumienia - w kolejnych dniach podjęto decyzję. 23 marca 2018 r. „The Mainichi Shimbun” poinformował, że po długich rozmowach zatwierdzono propozycję zmiany polegającą na dodaniu klauzuli do artykułu 9 głoszącej, iż Siły Samoobrony będą utrzymywane przez Japonię jako „niezbędne środki samoobrony” (jednocześnie drugi ustęp miał pozostać niezmienny)⁷⁵².

Taki pomysł usilnie promowany przez premiera nie był doskonały i m.in. zawierał sprzeczną logikę po dodaniu nowego zapisu do konstytucji. Poza tym zastrzeżenia budziła też forma dyskusji, która odbywała się w zamkniętym kręgu. Problemem był wciąż coraz słabszy wizerunek Abe wewnątrz kraju, który osłabiały wybuchające w jego otoczeniu skandale. Afery te tak bardzo nasiliły się, że ówczesny lider państwa musiał nawet publicznie przeproszać za wywołane w ten sposób zamieszanie. Pomimo występujących wówczas protestów, nie myślał o rezygnacji z pełnionej funkcji i porzuceniu marzeń dotyczących rewizji ustawy zasadniczej⁷⁵³.

W następnych tygodniach 2018 r.⁷⁵⁴ miały miejsce przeróżne wydarzenia zajmujące mniej lub bardziej społeczeństwo japońskie. W kwietniu doszło do uruchomienia pierwszej w powojennej historii państwa Brygady Amfibii Szybkiego Reagowania (*Amphibious Rapid Deployment Brigade*, ARDB, jap. *Suririkukidodan*) w ramach Lądowych Sił Samoobrony⁷⁵⁵.

751 *Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 196th Session of the Diet*, 22 I 2018, https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201801/_00002.html, dostęp 7 VI 2022.

752 *LDP panel decides on Article 9 revision proposal amid predictions of resistance*, 23 III 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180323/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 12 VI 2018.

753 *Japan's Abe apologizes amid cronyism scandal, vows to revise constitution*, 25 III 2018, <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1H104T>, dostęp 12 VI 2022.

754 W samym marcu nie brakowało także tematów pozakonstytucyjnych. Dokonywała się np. restrukturyzacja sił lądowych samoobrony, która prowadziła do powstania Dowództwa Sił Lądowych tj. *Ground Component Command*, GCC, Jeffrey W. Hornung, *Japan's Potential Contributions in an East China Sea Contingency*, 2020, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA300/RRA314-1/RAND_RRA314-1.pdf, s. 22-23, dostęp 13 VI 2022.

755 Rajmund Mydel, *The Regional...*, *op. cit.*, s. 109.

Taki krok miał za zadanie wzmocnić możliwości defensywne m.in. umożliwiając w przywołanym zakresie operacje desantowe.

W maju 2018 r. minął rok od historycznego przemówienia Abe, w którym wyznaczył on datę zmiany konstytucji. Pomimo że poczyniono pewne, choć niewielkie postępy w ciągu ostatnich miesięcy⁷⁵⁶, to jednak brakowało impetu potrzebnego do wprowadzenia przełomowych reform. Premierowi nie udało się też wyraźnie przekonać niezdecydowanych do proponowanych zmian.

Świadczył o tym m.in. jeden z sondaży dobrze zorientowanego „The Mainichi Shimbun”, który ukazał podział wśród Japończyków wobec uporządkowania statusu Sił Samoobrony w ustawie zasadniczej kraju - stworzenie tzw. artykułu 9-2. W podanym badaniu mniej więcej 31% ankietowanych stało w opozycji do tej formy działania, przy 27% za tego rodzaju pomysłem. Z kolei blisko 30% respondentów pozostawało niepewnym wskazanego rozwiązania. Przeciwnicy reform (ok. 70%) utrzymywali też, że artykuł 9 nie powinien ulegać zmianie⁷⁵⁷.

W maju 2018 r. występowały również inne tematy (pozakonstytucyjne) i poruszano m.in. wątki związane z relacjami z ChRL np. wizyta premiera Państwa Środka w Japonii⁷⁵⁸ czy ze wzmacnianiem partnerstwa z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego tj. NATO⁷⁵⁹. Stosunki międzynarodowe i polityka zagraniczna pozostawały w kręgu zainteresowań obywateli, ponieważ w czerwcu 2018 r. miał miejsce istotny dla państwa szczyt w Singapurze. Brali w nim udział prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump i przywódca Korei Północnej Kim Jong-un⁷⁶⁰.

Wraz z początkiem lipca Japonię obiegła informacja o tym, że partie rządzące planowały odłożyć uchwalenie ustawy dotyczącej regulacji o referendum konstytucyjnym, której nie udało się sfinalizować w czasie trwającej sesji parlamentu. Ze względu na zbliżający się jej koniec musiano pogodzić się z niepowodzeniem ustanowienia projektu,

756 Do takich można np. zaliczyć wypracowanie wewnątrzpartyjnego konsensusu (PL-D) w kontekście jednego z punktów reform - odnoszącego się do okręgów wyborczych.

757 *Public split over stipulating SDF in war-renouncing Constitution: Mainichi poll*, 3 V 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180503/p2a/00m/0na/001000c>, dostęp 13 VI 2022.

758 *Li Keqiang, Prime Minister of the People's Republic of China visits Japan*, 11 V 2018, https://www.mofa.go.jp/mofaj/a_o/c_m1/cn/page4_003997.html, dostęp 15 VI 2022.

759 *Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO*, 31 V 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2018_05_pdf/20180719_180531-ipc-japan.pdf, dostęp 14 VI 2022.

760 Titli Basu, *Defending Japan: Reviewing the 2018 White Paper*, „Journal of Defence Studies” 2018, vol. 12, no. 4, s. 86.

który miał m.in. umożliwić w przyszłości tworzenie wspólnych lokali wyborczych na dworcach kolejowych i w obiektach handlowych⁷⁶¹.

Następne tygodnie przybliżyły Japończyków do nadchodzących wyborów Partii Liberalno-Demokratycznej. Walka o przodownictwo w tym ugrupowaniu rozgrywała się pomiędzy Shinzo Abe a równie doświadczonym w polityce Shigeru Ishibą, który wcześniej był m.in. sekretarzem generalnym partii. Obaj panowie zajmowali różne stanowiska w sprawie rewizji ustawy zasadniczej i jej artykułu 9. Ówczesny premier mocno trzymał się swoich planów, natomiast jego rywal przedstawiał o wiele bardziej wyważone podejście. Ishiba twierdził, że rewizja konstytucji nie stanowiła w tamtym momencie tak dużego priorytetu - nie widział też sensu w nadmiernym pośpiechu.

Latem 2018 r. „Kyodo News” zorganizowało badanie, w którym nieco lepiej pod względem poparcia wypadł Abe. Na podstawie wyników sondażu stwierdzono również, że niemal połowa respondentów była przeciwna bardzo szybkiemu (już tej jesieni) przedłożeniu projektu ustawy o zmianie konstytucji przez rządzących⁷⁶². Z perspektywy czasu trudno było nie oprzeć się wrażeniu, że ten temat stał się w pewnym momencie narzędziem politycznym w rękach zainteresowanych, co w przypadku ustawy zasadniczej nie powinno mieć miejsca.

We wrześniu 2018 r. Shinzo Abe odniósł kolejny sukces, gdy został wybrany na trzecią z rzędu kadencję lidera rządzącej PL-D. Pomimo dość wyraźnego zwycięstwa, poparcie dla jego rywala zwłaszcza wśród niektórych szeregowych członków ugrupowania pokazało, że mogła pojawiać się pewna frustracja związana z przedłużającym się panowaniem premiera. Pokonany w wyborach Ishiba powiedział nawet, że Partia Liberalno-Demokratyczna nie była „jednego koloru”. Dla Abe wygrana oznaczała przede wszystkim przedłużenie marzeń o zmianie konstytucji⁷⁶³. Te w drugiej połowie 2018 r. wydawały się jednak dalekie od realizacji dlatego, że m.in. głośne skandale wokół byłego premiera skutecznie wyhamowały debatę na temat rewizji.

Już samo formowanie czwartego gabinetu Shinzo Abe spotkało się z krytyką partii opozycyjnych i nie przebiegało bez zakłóceń. Ówczesny lider Japonii dokonał także roszad w ramach PL-D. Chodziło tutaj m.in. o powołanie na stanowisko przewodniczącego Kwatery Głównej partii ds. Promocji Rewizji Konstytucji (*LDP's Headquarters for the Promotion of*

761 *Ruling bloc to put off plan to pass bill to revise constitutional referendum act*, 4 VII 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180704/p2a/00m/0na/032000c>, dostęp 16 VI 2022.

762 *Abe seen as preferred LDP leader in Kyodo poll*, 26 VIII 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/08/35e6e1a0625c-update2-abe-seen-as-preferred-ldp-leader-in-kyodo-poll.html?phrase=icbm&words=>, dostęp 17 VI 2022.

763 *Abe re-elected as ruling party head, eyes amending Constitution*, 20 IX 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/09/d66f5f2fa1db-urgent-abe-re-elected-as-ldp-president-secures-3rd-consecutive-term.html>, dostęp 18 VI 2022.

Revision to the Constitution) osoby Hakubuna Shimomury⁷⁶⁴. Trudno było oczekiwać, że taki wybór odmieni sytuację na japońskiej scenie politycznej. Potwierdziły to też następne tygodnie, gdy debata dotycząca ustawy zasadniczej nie przyspieszała – mimo ciągłych nawoływań premiera do wspólnych rozmów, co wywoływało niepotrzebne spięcia z opozycją.

Pod koniec listopada 2018 r. gazeta „The Japan Times” opublikowała artykuł, który informował o odłożeniu przez PL-D planów dotyczących szybkiego przedstawienia projektu poprawek do konstytucji. Można było więc dojść do prostego wniosku, że nie nastąpi to przynajmniej w roku 2018⁷⁶⁵.

Premier i jego otoczenie mogli pochwalić się jednak innymi osiągnięciami wewnątrz państwa. Za ich sprawą w grudniu 2018 r. bardzo aktualne po raz kolejny stały się wątki połączone z bezpieczeństwem i obroną kraju. Opublikowano wówczas znaczące dokumenty⁷⁶⁶, czyli odświeżone tzw. Wytyczne Narodowego Programu Obrony Narodowej (*National Defense Program Guidelines for FY 2019 and beyond*) wraz z aktualizacją tzw. Średniookresowego Programu Obronnego przewidzianego na okres 2019-2023 (*Medium Term Defense Program, FY 2019 – FY 2023*)⁷⁶⁷. Dla przypomnienia ostatnia publikacja wspomnianych wytycznych przypadła jeszcze na 2013 r., a te pochodzące z 2018 r. były już czwartymi w obecnym stuleciu.

Podobne dokumenty były istotne dla dalszych działań podejmowanych w ramach polityki obronnej, przyjęcia odpowiedniej strategii i m.in. określenia najnowszych wyzwań Japonii. Po raz kolejny wskazywano na zmieniające się wyjątkowo szybko otoczenie państwa. Niejednokrotnie podkreślano również szczególny charakter wyzwań do których musiał przygotować się naród japoński - za taki stan odpowiedzialne były m.in. Chiny. Z tego choćby powodu wskazane wytyczne nawoływały do zdecydowanych przedsięwzięć odnoszących się do obrony i zmian potrzebnych do zwiększenia bezpieczeństwa obywateli⁷⁶⁸.

764 *New LDP constitutional revision chiefs close to Abe, lack expertise, connections*, 3 X 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20181003/p2a/00m/0na/006000c>, dostęp 18 VI 2022.

765 *Liberal Democratic Party won't present Constitution revision plan to Diet this year*, 28 XI 2018, <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/11/28/national/politics-diplomacy/ldp-not-present-constitution-revision-plan-diet-year/>, dostęp 18 VI 2022.

766 Swobodny wgląd w ich treść w języku angielskim możliwy jest dzięki stronie internetowej japońskiego ministerstwa obrony. Dokumenty z grudnia 2018 r. można przejrzeć kierując się na następującą stronę i tam wybrać odpowiedni odnośnik: Japan Ministry of Defense, *National Defense Program Guidelines and the Mid-Term Defense Program*, https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_policy/national.html, dostęp 22 VI 2022.

767 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 271.

768 Toshi Yoshihara, *Japan: Adapting to harsh realities*, [w:] *A Hard Look at Hard Power: Assessing the Defense Capabilities of Key US Allies and Security Partners—Second Edition*, red. Gary J. Schmitt, Carlisle, PA 2020, s. 163-164.

Treść wytycznych opublikowanych pod koniec 2018 r. akcentowała zmiany we współczesnym świecie. Wskazano na coraz większe znaczenie nowych obszarów (domen) działania. Należały do nich przestrzeń kosmiczna, cyberprzestrzeń, a nawet spektrum elektromagnetyczne⁷⁶⁹. Dobrze więc widać jak bardzo zmieniły się na przestrzeni lat ważne dla Japonii obszary interesów i zarazem w jakim kierunku powinna podążać głębsza ekspansja państwa.

W wytycznych zwrócono uwagę na operacje typu „cross-domain”, a mówiąc dokładniej wyróżniono termin ”Multi-domain Defense Force” - ideę, która była ściśle kojarzona z omawianym dokumentem. Przede wszystkim ważny był rozwój tej koncepcji poprzez współpracę – integrację różnych obszarów. Istotna była nie tylko strategia działania, ale i odpowiednia elastyczność. Wytyczne miały sygnalizować dążenie do większej zdolności obronnej państwa, gdzie operacje typu „cross-domain” stawały się szczególnie ważne⁷⁷⁰. Dokument z 2018 r. opierał się na wcześniejszych osiągnięciach koncepcji Dynamicznych Połączonych Sił Obronnych (*the Dynamic Joint Defense Force*).

W końcu 2018 r. spore zainteresowanie w Japonii wywołała także informacja mówiąca o tym, że państwo bacznie przyglądało się zagadnieniom związanym z lotniskowcami i m.in. rozmieszczeniu tego rodzaju jednostek. Powstała na ten temat dyskusja łączyła się również z postanowieniami pacyfistycznej konstytucji⁷⁷¹.

Z początkiem 2019 r. zamieszanie wywołał skandal, który w dużym uproszczeniu dotyczył danych pracowniczych. Lider państwa odniósł się do wskazanej afery pod koniec miesiąca, przy okazji inauguracji 198. sesji parlamentu. Abe przeproszał wtedy swoich rodaków za całą sytuację. Podczas tamtego przemówienia nie pominął też już tradycyjnie tematu konstytucji. Jak to bywało wcześniej, wzywał partie polityczne do głębszej debaty⁷⁷². Widać było, że na początku 2019 r. premier nie rezygnował z wielkiego celu jakim stała się zmiana ustawy zasadniczej, a nawet rządzące Japonią ugrupowanie przyjęło dość krótki plan rewizji konstytucji. Abe nie wspomniał jednak o szczegółach dalszego działania⁷⁷³.

769 Izabela Bojko, *op. cit.*, s. 271.

770 DEFENSE OF JAPAN 2019, 2019, https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2019/pdf/DOJ2019_Full.pdf, s. 210, dostęp 20 VI 2022.

771 Keita Nakamura, *Japan eyes aircraft carrier deployment, cyber defense boost in 10 yrs*, 18 XII 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/12/7946f8e004d0-update1-japan-eyes-aircraft-carrier-deployment-cyber-defense-boost-in-10-yrs.html>, dostęp 19 VI 2022.

772 *Abe tries to ease nation's anger over corrupt labor data scandal in policy speech*, 28 I 2019, <https://mainichi.jp/english/articles/20190128/p2a/00m/0na/010000c>, dostęp 27 VI 2022.

773 *Abe's ruling party sticks to constitutional revision at annual convention*, 10 II 2019, <https://english.kyodonews.net/news/2019/02/de0461cd2a00-update1-ldp-adopts-concise-plan-on-constitutional-revision-at-convention.html>, dostęp 28 VI 2022.

Następne tygodnie oraz wiosna 2019 r. były historyczne dla narodu japońskiego głównie z racji zmiany cesarza i wejścia państwa w nową erę⁷⁷⁴. Nie znaczy to również, że nie było innych wydarzeń, o których można pokrótce wspomnieć. Jeszcze w kwietniu 2019 r. rządzący zatwierdzili plan wysłania dwóch oficerów Sił Samoobrony do międzynarodowych sił pokojowych⁷⁷⁵ na egipskim półwyspie Synaj. Był to znaczący krok, ponieważ wynikał z osiągnięć Abe w zakresie bezpieczeństwa i odbywał się bez kontroli Organizacji Narodów Zjednoczonych. Działanie to wpisywało się w politykę „proaktywnego pacyfizmu” szerzoną przez administrację ówczesnego premiera.

Także w tym samym miesiącu tj. 19 kwietnia w Waszyngtonie odbyło się spotkanie przedstawicieli Japonii i Stanów Zjednoczonych zakończone wydaniem wspólnego oświadczenia Komitetu Konsultacyjnego ds. Bezpieczeństwa (*Joint Statement of the Security Consultative Committee*)⁷⁷⁶. Nie zabrakło w nim m.in. tematu Indo-Pacyfiku, ale również np. kwestii cyberprzestrzeni i cyberataków w kontekście artykułu V Traktatu Bezpieczeństwa pomiędzy wymienionymi podmiotami⁷⁷⁷.

Kilkanaście dni później, w maju 2019 r. w Tokio miał miejsce masowy protest przeciwko zmianie artykułu 9 konstytucji. Jak utrzymywali organizatorzy tego wydarzenia, udział w nim miało wziąć ponad 65 tys. ludzi. Swoje przemówienia wygłosili m.in. japońscy aktywiści. Wspomniany powyżej protest nie znalazł większego zainteresowania krajowych mediów⁷⁷⁸. Pomijając ten fakt, majowe wydarzenie raz jeszcze pokazało jakie emocje wśród części społeczeństwa mogła wywołać potencjalna rewizja ustawy zasadniczej. Tłum biorący udział w opisanym proteście można zobaczyć na rysunku 6.

774 Odpowiednio: cesarz Naruhito i era *Reiwa*.

775 Chodziło tutaj o tzw. MFO, czyli *Multinational Force and Observers*.

776 Jego treść w języku angielskim można znaleźć w: U.S.-Japan Security Consultative Committee, *Joint Statement of the Security Consultative Committee*, 19 IV 2019, <https://www.mofa.go.jp/files/000470738.pdf>, dostęp 1 VII 2022.

777 Takahisa Kawaguchi, *Japan's Defense Policy in Cyberspace*, [w:] *KEY CHALLENGES In Japan's Defense Policy*, red. Yuki Tatsumi, Pamela Kennedy, Washington 2020, s. 28.

778 Marte Boonen, Erik Herber, *Japan's constitutional conundrums: a topical review of Japanese constitutional revision*, 2020, <https://leidenasiacentre.nl/wp-content/uploads/2020/02/Japans-Constitution-Conundrum-A-Topical-Review-of-Japanese-Constitutional-Revision.pdf>, s. 4, dostęp 29 VI 2022.

Rysunek 6. Protestujący w maju 2019 r.

Źródło: https://web.archive.org/web/20200110085238im_/https://blog-001.west.edge.storage-yahoo.jp/res/blog-61-d0/sasaotako/folder/1502568/46/65274646/img_1_m?1560328066, dostęp 28 VI 2022.

W kolejnych tygodniach coraz więcej mówiło się o nadchodzących wyborach do Izby Radców⁷⁷⁹, które z czasem zdominowały dyskusję publiczną. Stały się one na swój sposób areną rozgrywki politycznej pomiędzy partiami opowiadającymi się za zmianą ustawy zasadniczej a tymi przeciwko niej. Powstała sytuację rozumiał premier Abe, który w czerwcu 2019 r. wspominał o konstytucji właśnie w kontekście wyborów. Mówił wtedy, że Japończycy w głosowaniu będą wybierali spośród ugrupowań, które nawet nie próbują rozmawiać o ustawie zasadniczej i takich jasno prezentujących własne poglądy w całej sprawie (zainteresowanych także promowaniem debaty). Przywódca dalej podkreślał też nadzieje na przeprowadzenie rewizji najważniejszego dokumentu w państwie. Słowa Abe trafiły do narodu jeszcze w przeddzień kampanii wyborczej, która rozpoczęła się wraz z początkiem lipca⁷⁸⁰ - wybory miały miejsce kilkanaście dni później.

779 Przez jakiś czas pojawiały się informacje o możliwości podwójnych wyborów – do obu izb japońskiego parlamentu.

780 *Abe calls for constitutional revision with upper house election set*, 26 VI 2019, <https://english.kyodonews.net/news/2019/06/1535db862033-update1-abes-cabinet-oks-plan-to-hold-upper-house-election-on-july-21.html>, dostęp 1 VII 2022.

Najważniejszą wiadomością był fakt, że tzw. siły prorewizyjne na japońskiej scenie politycznej (do tego grona zaliczano także m.in. Japońską Partię Innowacji) utraciły większość 2/3 w Izbie Radców⁷⁸¹. Taki rezultat znacznie utrudniał dalsze działania związane z planami zmiany konstytucji. Przez to też rządząca koalicja, która uzyskała większość w wyborach – nie mogła zapisać ich na swoje konto jako pełny sukces.

Partia Liberalno-Demokratyczna zdobyła niecałe 60 mandatów, Komeito 14, a również popierająca pomysł rewizji Japońska Partia Innowacji tylko 10 (do osiągnięcia 2/3 zabrakło zaledwie kilku). Wśród opozycji najlepszy wynik zanotowała Konstytucyjna Partia Demokratycznej Japonii, która uzyskała 17 mandatów - w przeszłości dała się poznać jako przeciwniczka pomysłów Abe dotyczących ustawy zasadniczej. W kontekście wyborów należy zaznaczyć również bardzo niską frekwencję, która nie przekroczyła nawet 50%⁷⁸².

Połowiczne powodzenie w wyborach do Izby Radców nie wpłynęło na podejście Abe do konstytucji, ponieważ już dzień po głosowaniu premier ponawiał pragnienie jej zmiany. Apelował także o wspólną debatę otwartą na propozycje innych partii, dlatego, że zdaniem lidera państwa taka była wola narodu wynikająca z wyników wyborów. W perspektywie następných miesięcy dobrą wiadomością dla Abe było również to, że rządzący ciągle posiadali większość 2/3 w izbie niższej japońskiego parlamentu⁷⁸³. Sytuacja jednak mocno komplikowała się dla administracji premiera, ponieważ ze względu na niedawny rezultat wyborczy należało szukać poparcia wśród opozycji.

W dodatku dużym problemem było to, że temat zmiany ustawy zasadniczej nie był wystarczająco popularny wśród Japończyków. Taką tezę potwierdziła ogólnokrajowa ankieta telefoniczna przeprowadzona przez „Asahi Shimbun” tuż po wyborach do Izby Radców. W jej ramach respondenci posiadali kilka opcji wyboru, a kwestia rewizji konstytucji zajęła ostatnie miejsce zdobywając zaledwie 3% głosów. Wątek ten był także bardzo mało popularny wśród badanych, którzy głosowali na PL-D. W sondażu ustępował on miejsca m.in. sprawom związanym z edukacją, ekonomią czy zagadnieniom dyplomacji i bezpieczeństwa narodowego. W ankiecie zapytano też o poparcie zmiany ustawy zasadniczej podczas rządów Abe – tutaj 31% badanych było za, natomiast 46% sprzeciwiało się takim ruchom premiera⁷⁸⁴.

781 Tatsuro Debroux, *The Abe....*, *op. cit.*, s. 23.

782 Junichi Bekku, *Parties favoring constitutional revision fail to reach vital mark*, 22 VII 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060766>, dostęp 4 VII 2022.

783 *Japonia zmieni pacyfistyczną konstytucję?*, 22 VII 2019, <https://defence24.pl/geopolityka/japonia-bedzie-rewizja-pacyfistycznej-konstytucji>, dostęp 5 VII 2022.

784 *Public wants Abe to focus on social security, not the Constitution*, 24 VII 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060854>, dostęp 7 VII 2022.

Dla porównania rezultaty badania zorganizowanego przez „Asahi Shimbun” można zestawić z sondażem „Kyodo News”, który odbył się w tym samym czasie. Tutaj 56% było przeciwko rewizji za rządów Abe, natomiast niewiele ponad 32% popierało takie przedsięwzięcie⁷⁸⁵. Z przytoczonych badań płynął dość prosty wniosek, że latem 2019 r. niewiele zmieniło się pod względem stosunku Japończyków do sprawy konstytucji – nadal widoczny był podział społeczeństwa.

Po wrześniowych przetasowaniach w gabinecie Abe (uwagę zwróciła m.in. nominacja syna byłego premiera Junichiro Koizumiego Shinjiro) „Kyodo News” zrealizowało kolejny sondaż. Według niego poparcie dla nowego składu administracji premiera wyniosło 55,4%. Taki wynik stanowił wzrost o kilka punktów procentowych względem poprzedniego tego rodzaju badania. Ponadto niewiele ponad połowa ankietowanych pozytywnie oceniała rozszady dokonane przez Abe we wrześniu 2019 r. wśród jego najbliższych współpracowników⁷⁸⁶.

Tradycyjnie w ostatnim czasie, lider Kraju Kwitnącej Wiśni nie pomijał tematu konstytucji w przemówieniu otwierającym już 200. sesję japońskiego parlamentu. 4 października 2019 r. Abe wzywał do debaty innych polityków, która miała odbywać się w odpowiednich komisjach. Według niego był to wręcz obowiązek wobec społeczeństwa Japonii w nowej erze *Reiwa*⁷⁸⁷. Jesienią 2019 r. były premier nadal szukał więc sposobu, aby napędzić dyskusję dotyczącą zmiany ustawy zasadniczej państwa.

Nieco ponad miesiąc później, temat ten stał się przedmiotem debaty parlamentarnej, co samo w sobie stanowiło pewne wydarzenie – takie rozmowy nie były bowiem codziennością⁷⁸⁸. Trudno było oczekiwać wielkiego przełomu, ponieważ ówczesna sesja zmierzała ku końcowi. Można było zatem uznać, że 2019 r. nie przyniósł wyraźnego postępu w zakresie konstytucji. W dodatku kłopotliwe dla premiera były cały czas mniejsze lub większe skandale, a dużo uwagi Japończyków zyskiwały treści bardziej aktualne od rewizji do których należała np. gospodarka kraju. Pomimo tego ustawa zasadnicza znajdowała zainteresowanie niektórych kręgów społeczeństwa.

785 *Poll shows 56% of Japanese oppose amending Constitution under Abe government*, 24 VII 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/07/24/national/politics-diplomacy/56-japanese-oppose-amending-constitution-abe-government-poll-shows/#.XWLtZ-gzbb1>, dostęp 7 VII 2022.

786 *Abe Cabinet support rises to 55.4% in poll after reshuffle*, 12 IX 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/09/12/national/politics-diplomacy/abe-cabinet-support-rises-55-4-reshuffle-poll/>, dostęp 7 VII 2022.

787 *Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 200th Session of the Diet*, 4 X 2019, https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201910/_00003.html, dostęp 8 VII 2022.

788 *LDP presents case for amending Constitution in Diet debate*, 7 XI 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/11/07/national/politics-diplomacy/ldp-case-for-amending-constitution/>, dostęp 10 VII 2022.

Przykładem takiej tezy był listopad 2019 r., gdy lokalni przywódcy połączyli siły, aby działać przeciwko rewizji artykułu 9. Ta nowo powstała ogólnokrajowa grupa niemal od razu znalazła swoich zwolenników i liczyła na współpracę z wcześniej już wspomnianym w niniejszej pracy „Stowarzyszeniem Artykułu 9” broniącym dotychczasową konstytucję Japonii⁷⁸⁹. Tymczasem w listopadzie Shinzo Abe zanotował kolejny osobisty sukces, zostając wówczas najdłużej urzędującym premierem w historii państwa⁷⁹⁰.

W ostatnich tygodniach 2019 r. przede wszystkim wiele mówiło się o potencjalnym wysłaniu Sił Samoobrony na Bliski Wschód. Była to bardzo kontrowersyjna sprawa m.in. przez wzgląd na historię Japonii, jednak ostatecznie wraz z końcem roku rządzący zdecydowali się na taki ruch. Japończycy musieli podchodzić do podanego zagadnienia niezwykle ostrożnie, ponieważ znaleźli się pomiędzy sojusznikiem z Waszyngtonu a państwem irańskim. Choćby dlatego zdecydowali się oni rozpocząć własną operację - nie dołączając do tej kierowanej przez Amerykanów.

Decyzja rządzących z końca 2019 r. miała zapewnić bezpieczny szlak morski dla japońskich statków we wskazanym rejonie świata. Do realizacji takiego celu zamierzano wysłać niszczyciela i dwa samoloty patrolowe mające zbierać informacje. Postanowienie Japończyków miało obowiązywać przez najbliższy rok, a jego przedłużenie wymagało ponownej zgody rządu⁷⁹¹. Zdarzenia przypadające na koniec 2019 r. raz jeszcze pokazały, że podobne kwestie zawsze budziły szereg dyskusji w Japonii – zwłaszcza wśród osób broniących zasad pacyfizmu.

W styczniu 2020 r.⁷⁹² Abe podkreślał, że poprawka konstytucji pozostanie jego celem do końca kadencji⁷⁹³. Ambitne plany premiera i jego administracji pokrzyżowała m.in. pandemia COVID-19. Najwcześniejszy przypadek w Japonii odnotowano w połowie stycznia, natomiast niemal miesiąc później ogłoszono pierwszy zgon. W następnych tygodniach statystyki znacząco pogarszały się i państwo było zmuszone do wprowadzenia określonych obostrzeń. Postępująca na całym świecie pandemia, zmusiła organizatorów Igrzysk Olimpijskich do przesunięcia tej imprezy w Tokio o rok⁷⁹⁴.

789 Naomi Nishimura, *Local leaders join forces to oppose revisions to pacifist Article 9*, 18 XI 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13057875>, dostęp 10 VII 2022.

790 Ówczesny przywódca Japonii pobił rekord należący do Taro Katsury (ustanowiony ponad 100 lat temu).

791 Kiyoshi Takenaka, *Japan to send warship, aircraft to Middle East to protect vessels*, 27 XII 2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-iran-japan/japan-to-send-warship-aircraft-to-middle-east-to-protectv-essels-idUSKBN1YV00W>, dostęp 11 VII 2022.

792 Na wskazany w tekście miesiąc przypadała także 60. rocznica podpisania traktatu o bezpieczeństwie pomiędzy Japonią a Stanami Zjednoczonymi.

793 Marte Boonen, Erik Herber, *op. cit.*, s. 16.

794 Konrad Rumiński, *Skutki pandemii SARS-CoV-2 w Japonii*, „Biuletyn Ośrodka Badań Azji: Biuletyn specjalny: Pandemia SARS-CoV-2. Doświadczenia Azji Wschodniej” marzec 2020, nr 35, s. 24-25.

Pierwszy kwartał 2020 r. przyniósł dodatkowe zadania dla rządzących i spowodował, że problematyka konstytucji ponownie utknęła w martwym punkcie – trzeba było liczyć się z kolejnymi opóźnieniami w tej materii. Abe nie zrezygnował jednak zupełnie z prób podjęcia debaty odnoszącej się do ustawy zasadniczej. Udowodnił to na początku maja 2020 r., gdy wystosował apel dotyczący rewizji najważniejszego dokumentu w państwie. Słowa premiera odbiły się szerokim echem w kraju, szczególnie, że z powodu niecodziennych okoliczności (pandemia) poruszał on również inne wątki połączone z interesującym go od długich lat procesem.

Mianowicie w trakcie przemówienia transmitowanego dla członków grupy powiązanej z Konferencją Japońską, Abe przekonywał, że do walki z koronawirusem potrzebne były zmiany w konstytucji. Miały one dotyczyć nadzwyczajnych zarządzeń gabinetu i pomóc rządowi w uporaniu się z powstałymi zagrożeniami. Przy okazji były lider państwa japońskiego nie pominął sprawy określenia konstytucyjności Sił Samoobrony w artykule 9 ustawy zasadniczej. W tym kontekście dodawał on, że ich członkowie także byli zaangażowani w walkę z szybko postępującą pandemią.

Słowa premiera nie spotkały się z dużym zrozumieniem (szczególnie opozycji) i mówiono m.in. o wykorzystaniu okoliczności do promowania poprawki konstytucji. Komeito, czyli partner PL-D na scenie politycznej w swoim oświadczeniu podkreślało nawet, że wydanie nadzwyczajnych zarządzeń gabinetu było możliwe w ramach obowiązującego prawa. W odpowiedzi na różne głosy, niektórzy członkowie partii rządzącej bronili pomysłu umieszczenia w konstytucji artykułu dotyczącego nakazów nadzwyczajnych⁷⁹⁵.

Wspomniane dyskusje polityczne warto zestawić z odczuciami opinii publicznej występującymi w tamtym czasie. Zobrazował je np. sondaż zorganizowany przez „Asahi Shimbun” z okazji Dnia Konstytucji w Japonii. W ramach tego badania 72% ankietowanych uznało, że nie było potrzeby przyspieszenia debaty na temat rewizji, przy zaledwie 22% popierających taki pomysł. Idee głoszone przez premiera nie były również priorytetem dla osób sympatyzujących z jego partią. W dodatku 65% badanych stwierdziło, że artykuł 9 wyrzekający się wojny powinien pozostać niezmienny, zaś za zmianą było 27%.

Ankieta „Asahi Shimbun” zawierała także wątek nadzwyczajnych zarządzeń gabinetu i dawała respondentom możliwość wyboru spośród przedstawionych odpowiedzi. 57% (poprzednio 55%⁷⁹⁶) uznało, że rząd powinien zajmować się takimi kwestiami bez

⁷⁹⁵ *Abe renews call for constitutional revision, blasted over timing*, 4 V 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13349583>, dostęp 17 VII 2022.

⁷⁹⁶ Podobne pytania pojawiały się już wcześniej i dlatego tematyka przepisów nadzwyczajnych była obiektem dyskusji również przed pandemią.

zmiany konstytucji. Z kolei 31% ankietowanych (przedtem 28%) wybrało opcję skupioną na rewizji, natomiast 8% (wcześniej 10%) stwierdziło, że tego rodzaju artykuł nie jest konieczny - wśród zwolenników PL-D wyniki wyglądały odpowiednio: 51%, 42% i 4%⁷⁹⁷. Rezultaty przywołanego sondażu pokazały m.in., że debata wokół zmiany konstytucji nie wzbudzała wówczas wielkiego zainteresowania części społeczeństwa.

W czerwcu 2020 r. ponownie bardzo dużo mówiło się o sprawach z zakresu bezpieczeństwa i obrony państwa. We wskazanym miesiącu kraj obiegła wiadomość mówiąca o tym, że rząd podjął decyzję o wstrzymaniu planu wprowadzenia amerykańskiego systemu obrony przeciwrakietowej *Aegis Ashore*. Japończycy taki pomysł ogłosili kilka lat wcześniej, co miało związek z rosnącym zagrożeniem północnokoreańskim. Oczekiwali oni wtedy, że systemy zadebiutują w 2025 r. - problemem okazały się jednak m.in. koszty całej operacji⁷⁹⁸. Japonia musiała więc szukać innych rozwiązań i sposobów reagowania na zagrożenie w jej najbliższym środowisku.

Trudne położenie państwa rozumiał premier Abe, który wypowiedział się w prezentowanym temacie kilka dni po zaskakującym ogłoszeniu o rezygnacji z rozmieszczenia systemów. Ówczesny przywódca wskazywał na potrzebę wzmocnienia bezpieczeństwa kraju. Stąd też mówił m.in. o rozważeniu możliwości przeprowadzenia uderzenia wyprzedzającego w granicach wyznaczonych przez pacyfistyczną konstytucję. Jednocześnie były premier pozostawił otwartym pytanie o pozostanie w takich limitach, gdy wróg znacząco rozwijał swoje zdolności⁷⁹⁹.

Tego rodzaju rozważania nie były niczym nowym w Japonii, ale na początku lata 2020 r. zyskały po raz kolejny na znaczeniu. Przede wszystkim przedstawiciele partii rządzącej byli zaangażowani w opracowanie konkretnych propozycji. W lipcu głos zabrał m.in. ówczesny minister obrony Taro Kono na posiedzeniu Komitetu Bezpieczeństwa Izby Reprezentantów. Bronił wtedy poglądu głoszącego, że atak wyprzedzający np. na bazę wroga nie stanowiłby naruszenia ustawy zasadniczej - przy okazji dodawał jednak, że wówczas nie mogłoby być innej dostępnej metody obrony. Według ministra tylko takie uderzenie mogło mieścić się w działaniach defensywnych dozwolonych przez zapisy konstytucji⁸⁰⁰. Podobne

797 *Asahi survey: 72% say no rush for Diet to revise Constitution*, 3 V 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13347656>, dostęp 18 VII 2022.

798 Toshi Yoshihara, *op. cit.*, s. 175-176.

799 *Abe: Japan to bolster defense after scrapping missile system*, 19 VI 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13470706>, dostęp 18 VII 2022.

800 *Pre-emptive first strike on enemy missile base constitutional: Japan defense minister*, 9 VII 2020, <https://mainichi.jp/english/articles/20200709/p2a/00m/0na/001000c>, dostęp 19 VII 2022.

rozwiązania byłyby osiągnięciem Japończyków, ale wiązały się ze szczególną uwagą państw regionu.

Ostatnie tygodnie nie były łatwe dla premiera i jego administracji m.in. przez szalejącą pandemię. W sierpniu 2020 r. „Kyodo News” przeprowadziło ankietę z której wynikało, że poparcie dla gabinetu Abe spadło do 36% - w lipcu wyniosło ono 38,8%. Słabe notowania rządzących najlepiej oddawał fakt, że był to drugi najniższy wynik pod tym względem od powrotu Shinzo Abe do władzy w 2012 r., jednakże jego osobistym sukcesem było wyrównanie rekordu należącego do Eisaku Sato jako najdłużej urzędującego premiera (nieprzerwana kadencja)⁸⁰¹. Jak się później okazało Abe przeszedł do historii i wyprzedził Sato, ale jego panowanie zakończyło się szybciej niż można było zakładać. Z czasem nasiliły się bowiem doniesienia mówiące o poważnych problemach zdrowotnych ówczesnego lidera sceny politycznej.

28 sierpnia 2020 r. Shinzo Abe uciął pojawiające się plotki i ogłosił rezygnację z pełnienia funkcji premiera. Powodem jego decyzji był pogarszający się stan zdrowia uniemożliwiający mu coraz bardziej wypełnianie obowiązków⁸⁰². W Japonii kończyła się pewna era, ale państwo musiało przygotować się do działań w świecie post-Abe. Ostatnie dni premiera na jego stanowisku zdominowała sprawa nabycia przez Japonię zdolności do uderzenia wyprzedzającego przeciwko wrogom zewnętrznym. Kończący kadencję przywódca przygotował pole do dalszej debaty i prac na ten mocno kontrowersyjny temat. Nawet bez tego osiągnięcia, Japończycy za rządów Abe bardzo mocno rozwinęli swoje możliwości obronne i zmierzali w kierunku systemów ofensywnych⁸⁰³.

Kilkuletnią władzę na stanowisku premiera, Shinzo Abe oficjalnie zakończył 16 września 2020 r⁸⁰⁴. Jego następcą został były sekretarz gabinetu Yoshihide Suga. Odchodzący z urzędu Abe przez lata był główną postacią japońskiej sceny politycznej. Przeszedł do historii państwa i poświęcił wiele uwagi m.in. polityce bezpieczeństwa. To właśnie za jego drugiej kadencji w kraju powstała Rada Bezpieczeństwa Narodowego – przyjęto również m.in. Strategię Bezpieczeństwa Narodowego. Zdecydowane ruchy administracji Abe wynikały z dużych wyzwań geopolitycznych pojawiających się na Dalekim Wschodzie. Coraz większe ambicje Pekinu, rosnące zagrożenie ze strony Korei Północnej czy działania

801 *Approval rate for Abe's Cabinet falls to 36%: Kyodo poll*, 23 VIII 2020, <https://english.kyodonews.net/news/2020/08/87ff6827212e-urgent-approval-rate-for-abes-cabinet-falls-to-36-kyodo-poll.html?phrase=Akb48&words=>, dostęp 20 VII 2022.

802 *Japan's Shinzo Abe says to step down as PM, apologies 'from bottom of my heart'*, 28 VIII 2020, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-abe-resignation-idUSKBN25O0ZX>, dostęp 22 VII 2022.

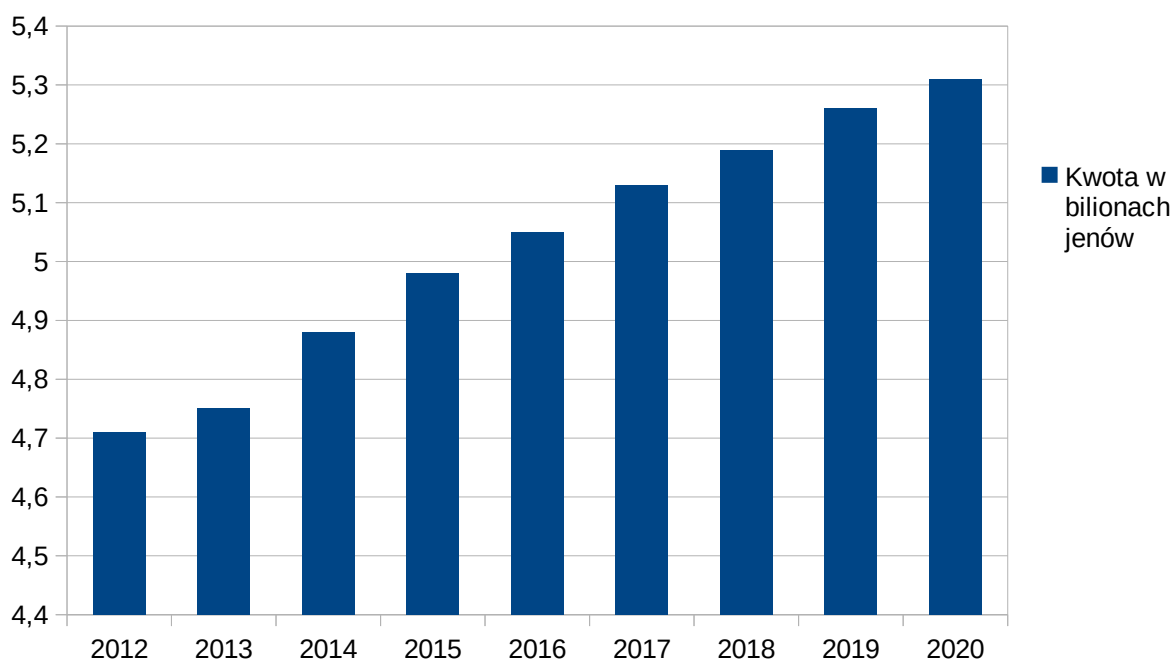
803 Robert Czulda, *Projekty broni ofensywnej Japonii*, 25 XI 2020, <https://defence24.pl/geopolityka/projekty-broni-ofensywnej-japonii>, dostęp 21 VII 2022.

804 Tatsuro Debroux, *The Abe....*, *op. cit.*, s. 3.

Rosji powodowały, że z czasem przesuwano granice japońskiego pacyfizmu. Abe dokonał wielu rzeczy, ale kilku spraw nie udało mu się doprowadzić do końca. Najbardziej dotkliwą porażką premiera była niemoc w jego zabiegach o zmianę konstytucji. Wizerunek polityka popsuły też m.in. liczne skandale występujące w otoczeniu przywódcy i pandemia, która przyniosła kolejne problemy. Stąd też dziedzictwo Shinzo Abe pozostawiało mieszane odczucia. Kalendarium wybranych wydarzeń i dokonań przypadających na drugą kadencję premiera znajduje się w Załączniku 6.

Podsumowując rządy Abe nie sposób nie wspomnieć o wydatkach przeznaczonych na obronę, które ilustrują przyjętą strategię bezpieczeństwa. Premier starał się zwiększać potencjał państwa, co łączyło się z dużymi nakładami finansowymi. Budżety obronne Japonii za jego rządów można zobaczyć na poniższym wykresie.

Wykres 1. Budżet obronny Japonii w latach 2012-2020 obejmujących drugą kadencję premiera Shinzo Abe.

Źródło: Dokument znajdujący się na stronie internetowej Ministerstwa Obrony Japonii pt. „Defense Programs and Budget of Japan: Overview of JFY2020 Budget”, https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_budget/pdf/200330a.pdf, dostęp 13 VIII 2021.

Dane prezentują zwiększanie się nakładów finansowych na obronę z każdym rokiem fiskalnym. W 2013 r. na podobne cele przeznaczono 4,75 bilionów jenów, natomiast w ostatnim wyróżnionym 2020 r. kwota ta wyniosła już 5,31 bilionów. W rosnących wydatkach

uwzględniono wiele dziedzin wchodzących w skład obronności, w tym np. przestrzeń kosmiczną czy problematykę cyberbezpieczeństwa⁸⁰⁵.

Tego rodzaju trend był podyktowany nie tylko rozwojem współczesnego świata, ale i faktem, że Japonia przyciągała uwagę hakerów. Japończycy długo nie byli dostatecznie przygotowani na zjawisko cyberprzestępczości. Państwo było dobrze rozwinięte pod względem technologicznym, dlatego też ataki mogły paraliżować działania całego kraju. Chodziło tutaj o tzw. infrastrukturę krytyczną obejmującą zasięgiem chociażby instalacje transportowe⁸⁰⁶. Warto w tym miejscu również spojrzeć m.in. jak japońskie wydatki wyglądały na tle innych podmiotów stosunków międzynarodowych.

Tabela 2. Ranking SIPRI (*Stockholm International Peace Research Institute*) zestawiający państwa pod względem najwyższych wydatków na cele militarne w 2020 r.

Miejsce	Państwo	Wydatki (mld USD)
1.	Stany Zjednoczone	778
2.	ChRL	[252]
3.	Indie	72,9
4.	Rosja	61,7
5.	Wielka Brytania	59,2
6.	Arabia Saudyjska	[57,5]
7.	Niemcy	52,8
8.	Francja	52,7
9.	Japonia	49,1
10.	Korea Południowa	45,7

Źródło: Dane na podstawie: Diego Lopes da Silva, Nan Tian, Alexandra Marksteiner, *Trends in World Military Expenditure, 2020*, IV 2021, https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf, dostęp 27 VIII 2021.

Stały rozwój i modernizacja posiadanych zasobów przynosiła efekty w postaci coraz wyższych miejsc zajmowanych przez Japonię w różnych klasyfikacjach uwzględniających siłę militarną państwa. Dla potwierdzenia takich stwierdzeń, warto zwrócić uwagę na coroczny ranking prowadzony przez stronę globalfirepower.com (tzw. *Military Strength Ranking*). Według niej jeszcze np. w 2012 r. Kraj Kwitnącej Wiśni zajmował 17. miejsce na

805 Kolejny rekordowy budżet obronny w Japonii, 21 XII 2019, <https://www.defence24.pl/kolejny-rekordowy-budzet-obronny-w-japonii>, dostęp 17 VIII 2021.

806 Paweł Soja, *Cyberbezpieczeństwo Japonii w XXI w.*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2017, vol. 11, nr 1, s. 289-292.

świecie, by kilka lat później w 2016 r. plasować się na pozycji 7. W rankingu pochodzącym z 2020 r. Japonia była piąta – ustępując jedynie światowym potęgom (w tabeli 3 zamieszczono pierwszą dziesiątkę państw)⁸⁰⁷.

Tabela 3. Pierwsza dziesiątka i miejsce Japonii w rankingu sił militarnych świata 2020 r. według globalfirepower.com.

Miejsce	Państwo
1.	Stany Zjednoczone
2.	Rosja
3.	ChRL
4.	Indie
5.	Japonia
6.	Korea Południowa
7.	Francja
8.	Wielka Brytania
9.	Egipt
10.	Brazylia

Źródło: Dane w oparciu o: <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>, dostęp 27 VIII 2021.

Na podstawie przywołanych klasyfikacji widać, że Japończycy zadbali na przestrzeni lat o rozwój Sił Samoobrony. Było to potrzebne choćby z racji położenia państwa i jego najbliższego otoczenia. Wysokie miejsca Japonii w różnych rankingach były zaś szczególnie wymowne, ponieważ łączyły się z postrzeganiem doktryny japońskiego pacyfizmu. Powodowały zatem kolejne dyskusje i zwracały coraz większą uwagę na posiadane siły zbrojne. Te wyjątkowe jednostki przez ostatnie lata stały się obiektem nieustającej debaty wynikającej z treści konstytucji Japonii. Nie zmienił tego nawet premier Abe, który pragnął wyjaśnić status krajowych Sił Samoobrony i dostosować ustawę zasadniczą do zmieniających się okoliczności geopolitycznych.

⁸⁰⁷ *Military powers ranked since 2005 according to Global Firepower*, 3 I 2021, <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>, dostęp 17 VIII 2021.

Jak zostało wspomniane, następcą Shinzo Abe został Yoshihide Suga. Stało przed nim bardzo trudne zadanie, ponieważ nie było łatwo zastąpić Abe, który przez wiele lat dominował na scenie politycznej i przyczynił się do zmian w kraju. Suga już na samym początku kadencji nie mógł również zignorować pandemii, która ciągle stwarzała problemy Japończykom. Ówczesny lider państwa nie pomijał także zagadnienia konstytucji wspominając np. o tym, że niektóre jej fragmenty nie pasowały do współczesnych realiów stosunków międzynarodowych. W maju 2021 r. Suga potwierdził tego rodzaju poglądy, gdy zaznaczył m.in., że Siły Samoobrony powinny zostać wpisane do tekstu ustawy zasadniczej⁸⁰⁸.

Kilka miesięcy później okazało się jednak, że Yoshihide Suga przygotowywał się do odejścia z funkcji premiera. Zdecydował się bowiem nie startować w wyborach na przewodniczącego Partii Liberalno-Demokratycznej. Polityk w ostatnich tygodniach rządów nie mógł liczyć na wielkie poparcie narodu m.in. z uwagi na ostateczne przeprowadzenie Igrzysk Olimpijskich w Japonii. Krytyka płynąca z różnych stron nie przekreślała jednakże całkowicie jego kadencji, ponieważ Suga miał też własne osiągnięcia⁸⁰⁹. Do nich można było zaliczyć kontynuowanie polityki Abe w ramach stosunków amerykańsko-japońskich i w zakresie Indo-Pacyfiku. Rząd ówczesnego premiera uważnie przyglądał się także działaniom Chińskiej Republiki Ludowej i miał na względzie m.in. relacje z Tajwanem. Yoshihide Suga pozostawił więc po sobie mocno mieszane odczucia i nie zdołał powtórzyć licznych sukcesów poprzednika. Duże wyzwanie czekało także jego następcę, którym został Fumio Kishida - wczesną jesienią 2021 r.

Ten były minister spraw zagranicznych, na początku kadencji musiał zmagać się z podobnymi problemami jak wcześniej Suga – do tych zagadnień należały m.in. sprawy gospodarcze. Z upływem czasu, do zadań nowego premiera doszło kolejne poważne wyzwanie, które wzięło się z działań Rosji przypadających na początek 2022 r. Obserwowano je wnikliwie na całym świecie, szczególnie zaś w Japonii ze względu na jej geopolitykę i bezpieczeństwo narodowe. Ta zresztą była aktywna w czynnościach mających powstrzymać agresora i od początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę wykorzystywała do tego celu m.in. własną dyplomację. Napięte stosunki rosyjsko-japońskie potwierdzała decyzja Rosjan o

808 Naotaka Fujita, Maho Yoshikawa, *On Constitution Day, Suga takes stronger stance toward revisions*, 4 V 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14342610>, dostęp 15 IX 2022.

809 Z jego kadencją można łączyć chociażby uchwalenie ustawy zmieniającej procedury referendum ogólnokrajowego, odnoszącego się do rewizji konstytucji. Nastąpiło to w czerwcu 2021 r. i miało ułatwić obywatelom głosowanie – projekt ten sięgał jeszcze rządów premiera Shinzo Abe, *Japan enacts revised referendum law in constitutional amendment push*, 11 VI 2021, <https://english.kyodonews.net/news/2021/06/dc855d516e11-japan-enacts-revised-referendum-law-in-constitutional-amendment-push.html>, dostęp 15 IX 2022.

zawieszeniu negocjacji w sprawie traktatu pokojowego po II wojnie światowej, która wynikała z postawy Tokio. Ten ruch Kremla spotkał się z niezrozumieniem Fumio Kishidy⁸¹⁰.

Latem 2022 r. w Japonii zaplanowano przeprowadzenie wyborów do izby wyższej parlamentu. Z tej racji, we wskazanym czasie, odbywały się wiece polityczne. Jeden z takich eventów miał miejsce w lipcu 2022 r. (dokładnie 8 lipca) w japońskim mieście Nara – przemawiał na nim były premier Shinzo Abe. W czasie wystąpienia polityk został postrzelony przez zamachowca⁸¹¹. Następnie byłego lidera państwa przetransportowano helikopterem do szpitala, jednak lekarzom nie udało się go uratować. W wyniku poważnych obrażeń Abe zmarł w wieku 67 lat, a jego śmierć wywołała poruszenie elit politycznych całego świata. W uroczystościach pogrzebowych polityka żegnały tłumy⁸¹².

Wyjątkowa sytuacja w kraju nie spowodowała przesunięcia wyborów do Izby Radców, które przeprowadzono zgodnie z planem – odbyły się 10 lipca 2022 r. Zakończyły się one sukcesem koalicji rządzącej, ale jednocześnie powodzeniem innych partii popierających plan rewizji konstytucji Japonii. Przywoływało to ponownie m.in. sprawę ogólnokrajowego referendum odnoszącego się właśnie do zmiany pacyfistycznej ustawy zasadniczej⁸¹³. Ta problematyka znajdowała się też w kręgu zainteresowania premiera Kishidy, który jeszcze w dzień wyborów zapowiadał przyszłe działania w kontekście zagadnień konstytucyjnych⁸¹⁴. Rewizja najważniejszego dokumentu w państwie powracała więc po raz kolejny – nawet po śmierci Abe, który marzył o zrealizowaniu tego ambitnego celu.

810 *Russia's decision to halt peace treaty talks unacceptable: Kishida*, 22 III 2022, <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/c339d82bdfd2-urgent-russias-decision-to-halt-peace-treaty-talks-unacceptable-kishida.html>, dostęp 16 IX 2022.

811 Sprawca w przeszłości służył w Siłach Samoobrony – przyznał się do winy i jak szybko ustalono nie kierował się w swoim działaniu pobudkami politycznymi.

812 Aleksandra Rebelińska, Małgorzata Parfianowicz, Sylwia Dąbkowska-Pożyczka, *Były premier Japonii nie żyje. Podejrzany przyznał się do winy. Nagrania z momentu zamachu*, 8 VII 2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1297393%2Cbyly-premier-japonii-nie-zyje-podejrzany-przyznal-sie-do-winy-nagrania-z>, dostęp 29 VIII 2022.

813 Kazuo Ikejiri, *A big win for bloc pushing to make Abe's dream of revision a reality*, 11 VII 2022, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14666446>, dostęp 31 VIII 2022.

814 Elaine Lies, Satoshi Sugiyama, *Japan's ruling coalition makes strong election showing after Abe killing*, 11 VII 2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-ruling-party-set-strong-election-showing-after-abe-killing-2022-07-09/>, dostęp 31 VIII 2022.

Zakończenie

Współczesny świat z zainteresowaniem i obawą przygląda się potędze najbliższego sąsiada Japonii – Chińskiej Republice Ludowej. Stosunki wymienionych krajów są niezwykle skomplikowane ze względu na zależności gospodarcze, złą pamięć historyczną i trwający wciąż konflikt terytorialny, który wywołuje napięcia w polityce oraz odruchy nacjonalistyczne społeczeństw obu narodów. Chińskie plany dalszej rozbudowy wpływów, krzyżują się mocno na wielu polach z japońskim rozumieniem bezpieczeństwa państwa, są też obserwowane w świecie. Przykładem służyć może ogłoszony przez Chiny kilka lat temu plan budowy Jedwabnego Szlaku, czyli Szlaku Pasa i Drogi, zarówno lądowego jak i morskiego. W przypadku obu szlaków i ich licznych rozgałęzień, Chiny obietnicami zysków kolonizują liczne, borykające się z trudnościami gospodarczymi kraje Azji oraz Afryki. Chińska geopolityka budzi obawy nie tylko w Japonii, USA czy w Europie. Amerykański strateg John Mearsheimer prognozował m.in., że „większość sąsiadów Chin, włączając w to Indie, Japonię, Singapur, Koreę Południową, Rosję, Wietnam, a nawet Australię, połączy swe siły z USA, chcąc powstrzymać chińską moc”⁸¹⁵.

Japonia nie jest więc osamotniona na Dalekim Wschodzie, jednak konieczność balansowania zarówno w polityce wewnętrznej jak też zagranicznej, wywołana ograniczeniami wynikającymi z konstytucji powoduje problemy. Jest również znakomitym przykładem prób wyjścia i pogodzenia potrzeb społecznych z wymogami geopolityki oraz geostrategii. Państwo to ma trudną historię, jednak w ciągu niemal ostatnich 70 lat przebyło drogę, którą można podziwiać. Dotkliwą porażkę wojenną zamieniło w sukces na wielu płaszczyznach. Japończycy zwrócili na siebie uwagę ambitnymi planami, pracowitością i dyscypliną żyjąc w bardzo trudnych warunkach geograficznych.

W skomplikowanych relacjach z ChRL można byłoby sądzić, że banalnym przykładem jest spór terytorialny o małe wysepki na Morzu Wschodniochińskim, ma on jednak wpływ na sprawy geopolityki, historii, bezpieczeństwa, a nawet pacyfizmu Japonii, co podkreśla jego wielowymiarowość. Pomimo że konflikt na dobre rozpoczął się na początku lat 70. XX w., to jednakże najwięcej działał w nim już w obecnym stuleciu. Jego wpływ na działania Japonii najlepiej odzwierciedlił omówiony rok 2012. Ukazał on bowiem prawdziwy wymiar sporu i jego złożony charakter. W ostatnich latach konflikt o wyspy niejednokrotnie determinował kroki polityków na najwyższych szczeblach, m.in. składając się na rosnące

815 Za: Bogdan Góralczyk, *op. cit.*, s. 381.

wydatki na obronność Japonii. Sytuacja wygląda podobnie do dnia dzisiejszego i wiele wskazuje na to, że w najbliższej przyszłości w sporze terytorialnym o wysepki na Morzu Wschodniochińskim będzie panować swego rodzaju pat.

Wspomniany problem współczesnych stosunków międzynarodowych stanowi jedno z wyzwań Japonii, które zagrażają jej bezpieczeństwu. Oprócz przedstawionego konfliktu, oczy świata zwrócone są na nieobliczalną aktywność Korei Północnej. Dużym problemem stały się także zdecydowane kroki Rosji uderzające w porządek na arenie międzynarodowej. W przypadku państwa japońskiego nie można również zapominać o relacjach z Koreą Południową i sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi, które odgrywają wielką rolę nie tylko na Dalekim Wschodzie. Tego rodzaju zagadnienia składają się na debatę toczącą się wokół pacyfizmu Japonii.

Dyskusja dotycząca konstytucji nie jest niczym nowym, ponieważ sięga jeszcze poprzedniego stulecia tj. swojej niecodziennej genezy. Odnosi się ona również m.in. do kwestii konstytucyjności rodzimych Sił Samoobrony, których działania są obserwowane przez opinię publiczną – zwłaszcza ich rozwój. W drugiej połowie XX w., szczególnie w latach 90., Japonia starała się dostosować do panujących warunków w jej otoczeniu. Przykładem tutaj może być ustawa (pochodząca z 1992 r.) regulująca prawo Japońskich Sił Samoobrony do udziału w niektórych operacjach pokojowych odbywających się z ramienia ONZ.

Już pod koniec poprzedniego stulecia pojawiali się politycy nastawieni na zmiany w państwie np. Yasuhiro Nakasone i coraz śmielej mówiło się w przestrzeni publicznej o pomysłach rewizji ustawy zasadniczej. To zjawisko nasiliło się z czasem i trafnie charakteryzowało XXI wiek w Japonii, gdy zmiana konstytucji stała się jednym z ważniejszych tematów debaty w kraju. Wpływ na taki stan rzeczy miała nie tylko Partia Liberalno-Demokratyczna, ale przede wszystkim wieloletni lider państwa tj. Shinzo Abe, który już w czasie swojej pierwszej kadencji na stanowisku premiera wykazywał się odwagą w ambitnych założeniach – osiągając pewne sukcesy. Z czasem sprawa rewizji konstytucji stała się wręcz dla niego nadrzędnym, osobistym celem, który próbował zrealizować w różny sposób.

Kolejne lata obecnego stulecia na japońskiej scenie politycznej nie sprzyjały jednak podobnym pracom ze względu na bardzo częste roszady na stanowisku premiera. Dopiero druga kadencja Abe stworzyła szereg możliwości i otworzyła państwo na kolejne reformy. To właśnie w jej czasie zagadnienie rewizji konstytucji nabrało szczególnej wagi. Mocnym argumentem premiera były rosnące wyzwania geopolityczne w regionie i dynamicznie zmieniająca się sytuacja międzynarodowa.

Jak trudno było o zmiany w konstytucji państwa pokazała m.in. sprawa zbiorowej samoobrony i okoliczności reinterpretacji zakończonej sukcesem Abe tj. wejściem w życie pakietu ustaw dotyczących bezpieczeństwa w 2016 r. Tamte wydarzenia udowodniły, że część narodu niezmiennie mocno przywiązana jest do pacyfizmu. Wydaje się, że nowe zagrożenia mogą jednak w przyszłości przekonać część niezdecydowanych i skłonić do wielu przemyśleń obecnych przeciwników reform w Japonii – często mających szczególnie szacunek do ustawy zasadniczej. Ewolucja doktryny pacyfizmu wynikała z troski o bezpieczeństwo narodowe i obronność kraju. Odpowiedzialna była za nie głównie administracja premiera Abe.

Premier w 2017 r. wyznaczył konkretną datę tj. 2020 r., która miała być zwieńczeniem jego planów związanych z ustawą zasadniczą. Jak pokazała jednak rzeczywistość takie założenie okazało się dalekie od realizacji. Jednym z powodów były podziały występujące na scenie politycznej, co ważne nawet w ramach jednej partii. Czasami rządząca Partia Liberalno-Demokratyczna nie potrafiła sprawnie wypracować stanowiska i szybko osiągnąć porozumienia, co do kształtu konstytucji. Ostatni etap drugiej kadencji Abe wykazał brak impetu i postępów prac nad ustawą zasadniczą, gdyż premier borykał się z zupełnie innymi aktualnymi wyzwaniami. Złożyły się na to m.in. brak realnej dyskusji na scenie politycznej, ale też liczne skandale występujące wokół Abe i jego słabe notowania – szczególnie pod koniec rządów. Wywołała je także pandemia, która utrudniła działania premiera, choć nawet wówczas próbował on przekonać rodaków do zmian w tekście konstytucji. Nie spotkało to się jednak z wielkim zrozumieniem.

Pomimo to druga kadencja Abe odznaczyła się wieloma osiągnięciami w zakresie bezpieczeństwa przez co niezwykły polityk zapisał się w historii Japonii. Zaliczyć do nich można np. powstanie Rady Bezpieczeństwa Narodowego, przyjęcie strategii „proaktywnego pacyfizmu” czy postępującą rozbudowę elementu odstraszającego. Sukcesy administracji Abe miały jednak również czasami drugie oblicze, które ukazało się podczas prac dotyczących zbiorowej samoobrony. Otoczenie premiera nie zważało wówczas na protesty japońskiego społeczeństwa i sprzeciw innych partii wobec tak ważnych zmian. Rezygnacja Abe z pełnionego urzędu w 2020 r. oznaczała nie tylko niewyjaśnienie statusu Sił Samoobrony do którego dążył, ale przede wszystkim osobistą porażkę związaną z nieudaną reformą konstytucji. Była ona o tyle dotkliwa, że nie doprowadzono wówczas nawet do stosownego referendum w tej sprawie.

W ramach dysertacji zrealizowano założony cel nadrzędny, którym była analiza przyczyn jak i samego procesu przemian połączonych z japońskim pacyfizmem, ze szczególnym uwzględnieniem XXI wieku. Rozważania te złożyły się na odpowiedzi na postawione pytania badawcze, wnioski prezentowane m.in. w zakończeniu jak i próbę weryfikacji hipotez badawczych. Co najważniejsze, jedna z nich została zweryfikowana negatywnie, ponieważ można stwierdzić, że sytuacja geopolityczna w najbliższym otoczeniu Japonii wymusiła zmiany odnoszące się do pacyfizmu tego państwa, to jednak nie sposób się zgodzić z tym, iż premier Abe przekonał przeciwników zmian do swoich planów - tym samym nie doprowadził do zakładanej najważniejszej reformy, czyli rewizji ustawy zasadniczej. Nie należy jednak odmówić mu wielu prób mających przybliżyć go do wykonania postawionego przed sobą ambitnego, historycznego zadania.

Reasumując, dyskusja dotycząca pacyfizmu Japonii i połączonej z nim konstytucji nie była niczym nowym, ale wyjątkowe okoliczności obecnego stulecia znacząco ją nasiliły. Podkreśliły także jej istotność dla całego narodu japońskiego. Abe próbował ukazać jak trudno rywalizować Japończykom na arenie międzynarodowej w perspektywie symbolicznego, ale jednak ograniczającego działania artykułu 9 ustawy zasadniczej. Pomimo to pacyfizm nadal posiada swoich zwolenników znajdujących się np. w partiach opozycyjnych czy innych organizacjach.

Na przestrzeni ostatnich lat Japończycy byli świadkami wielu zmian w państwie przesuujących także coraz bardziej granice przyjętego przed laty pacyfizmu. Ta stopniowa ewolucja doprowadziła do jego współczesnej formy tj. tzw. „proaktywnego pacyfizmu”. Przyczyniła się do różnych głosów i m.in. stwierdzeń o jak czasem pisano całkowitej śmierci zasad pacyfistycznych Japonii. Z tak kategorycznymi sądami trudno się zgodzić dlatego, że tożsame idee ciągle pozostają zapisane w konstytucji. Poza tym duże znaczenie ma tutaj również mentalność Japończyków przywiązanych nie tylko do pacyfizmu, ale i historii własnego narodu. Nie brakuje oczywiście osób opowiadających się za kolejnymi przemianami, których przekonuje do nich np. niestabilne środowisko bezpieczeństwa Japonii.

Założenia artykułu 9 w dzisiejszym świecie są mało popularne, ale Japonia m.in. właśnie dzięki podobnym zasadom jest tak wyjątkowym podmiotem współczesnych stosunków międzynarodowych. Ich złożone realia skłaniają jednak coraz bardziej Japończyków do większych refleksji nad własnym bezpieczeństwem. Między innymi stąd bierze się panująca od lat debata wokół pacyfizmu Japonii i jej ustawy zasadniczej. Ostatnie lata XXI w. upłynęły pod jej znakiem i podobnie może wyglądać także niedaleka przyszłość, ponieważ Japończycy nie mogą pozostać bierni z powodu położenia w jakim znalazło się ich

państwo. Byłoby to zbyt naiwne i niebezpieczne dla całego narodu, a przykład Ukrainy pokazuje, że nie można być niczego pewnym w sąsiedztwie potężnych sąsiadów. Japonia w ostatnich miesiącach również przecież odczuła uczucie zagrożenia płynące ze strony Rosji.

Niezwykle trudno wyrokować jakiegokolwiek dalsze wydarzenia m.in. z uwagi na dzisiejszy wymiar stosunków międzynarodowych, ale wydaje się, że w Japonii nie obędzie się bez następnych reform – mniej lub bardziej uderzających w jej nastawienie pacyfistyczne. Przygotowanie się na różne scenariusze może wpłynąć zatem na sukcesywne osłabianie japońskiego pacyfizmu. Równie zasadne pozostaną pytania o konstytucję czy status rodzimych Sił Samoobrony. Jak pokazały ostatnie zdarzenia w Europie niczego nie można wykluczać. Japonia także musi odpowiadać na powstałe wyzwania i przez to wątek zasad pacyfistycznych nadal będzie przykuwał uwagę wielu obserwatorów. Takie stwierdzenie potwierdzają kolejne kroki władz, które ostatnio zaowocowały m.in. nową strategią bezpieczeństwa. Większe skupienie się Japończyków na polityce obronnej, rozbudowa posiadanych sił zbrojnych, nacisk na współpracę z innymi państwami czy zwiększenie budżetu obronnego mają być również reakcją na skomplikowane – niepacyfistyczne środowisko międzynarodowe XXI w. Nie oznaczają one całkowitego przekreślenia pacyfizmu, ale przygotowują kraj do dalszej jego ewolucji.

Analiza materiałów przedstawionych w dysertacji doprowadziła do pesymistycznych konstatacji. Okazuje się, że współczesny świat wciąż jeszcze nie jest przygotowany do zastosowania w praktyce doktryny pacyfizmu, mimo że znakomita większość mieszkańców globu pragnęłaby żyć bez konfliktów, wojen i przemocy. Ambicje mocarstwowe, podziały religijne, klęski klimatyczne i inne czynniki nie pozwolą na realizację tej pięknej, ale idealistycznej idei zapewne jeszcze długo.

Załączniki

Załącznik 1. Przedstawiciele idei pokojowych i pacyfistycznych na przestrzeni kolejnych epok (wymienieni w rozdziale I).

Starożytna Grecja	Hezjod, Heraklit z Efezu, Platon, Arystoteles, stoicy (w tym Zenon z Kition), epikurejczycy, Perykles.
Starożytny Rzym	Cycon.
Średniowiecze	Orygenes, św. Augustyn, św. Tomasz z Akwinu, Laktancjusz, Pierre Dubois, Dante Alighieri, Jerzy z Podiebradu wraz z Antoinem Marinim.
Odrodzenie i reformacja	Erazm z Rotterdamu, Francesco Victoria, Tomasz Morus, Tomasz Campanella, król Francji Henryk IV wraz z Maximilienem Sully, Emmeric Cruce, Hugo Grotius, Jan Amos Komeński, Emmerich de Vattel, Thomas Hobbes, John Locke, George Fox, William Penn, John Bellers, Charles de Saint-Pierre.
Oświecenie	Monteskiusz, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Denis Diderot, Paul Holbach, Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Claude Henri de Saint-Simon, Robert Owen, Charles Fourier, Aleksander Radiszczew, Jakow Kozielski, Michaił Łomonosow.
XIX i XX wiek, od momentu powstawania ruchu pacyfistycznego	David Low Dodge, William Allen, Louis Blanc, Victor Hugo, John Stuart Mill, Lew Tołstoj, Belva Lockwood, Ellen Robinson, Bertha von Suttner, Dick Sheppard, Kenneth Ewart Boulding wraz z żoną Elise, Bertrand Russell, Mahatma Gandhi, Martin Luther King.

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik 2. Etapy rozwoju geopolityki zaproponowane przez Saula Bernarda Cohena i przedstawiciele danych okresów (wymienieni w rozdziale I).

Źródła myślenia geopolitycznego: Arystoteles, Tukidydes, Platon, Polibiusz, Herodot, Monteskiusz, Immanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Henry Thomas Buckle, Karl Ritter.	
Etap I: wyścig o imperialną hegemonię	Friedrich Ratzel, Halford Mackinder, Alfred T. Mahan, Isaiah Bowman, Rudolf Kjellen, Heinrich Dietrich von Bulow.
Etap II: „geopolityka” niemiecka	Karl Haushofer, Otto Maull, Erich Obst, Richard Hennig.
Etap III: geopolityka amerykańska	Nicholas Spykman.
Etap IV: zimna wojna (w tym podział na tzw. koncentrację na państwa występującą przeciwko geopolityce uniwersalnej)	Harry Truman, Henry Kissinger, Zbigniew Brzeziński.
Etap V: świat po zimnej wojnie	Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Saul Bernard Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, New York 2015, s. 16.

Załącznik 3. Konstytucja Japonii z 1946 r.

Preambuła	
Numer i tytuł rozdziału	Występujące w nim artykuły
Rozdział I. Cesarz	Artykuły 1-8
Rozdział II. Wyrzeczenie się wojny	Artykuł 9
Rozdział III. Prawa i obowiązki Narodu	Artykuły 10-40
Rozdział IV. Zgromadzenie Narodowe	Artykuły 41-64
Rozdział V. Rząd	Artykuły 65-75
Rozdział VI. Sądownictwo	Artykuły 76-82
Rozdział VII. Finanse	Artykuły 83-91
Rozdział VIII. Samorząd lokalny	Artykuły 92-95
Rozdział IX. Zmiana Konstytucji	Artykuł 96
Rozdział X. Prawo najwyższe	Artykuły 97-99
Rozdział XI. Przepisy przejściowe	Artykuły 100-103

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Konstytucja Japonii*, tłumaczenie Teruji Suzuki, Warszawa 2014, s.

50-93. Treść konstytucji bez wstępu znajdującego się w książeczce wydanej pod patronatem Biblioteki Sejmowej można znaleźć również pod linkiem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf>, dostęp 23

IV 2021.

Załącznik 4. Kalendarium najważniejszych wydarzeń opisanych w rozdziale II.

1853 r.	Misja komodora Matthew Perry'ego.
1854 r.	Traktat z Kanagawy.
1864/1866 r.	Dwie ekspedycje karne armii <i>bakufu</i> w Japonii.
1867 r.	Na tronie zasiada nastoletni Mutsuhito.
1868 r.	Początki restauracji <i>Meiji</i> , wybuch wojny <i>boshin</i> .
1869 r.	Koniec wojny <i>boshin</i> .
1876 r.	Traktat z Kanhwado.
1885 r.	Pakt Itō-Li.
1889 r.	Konstytucja <i>Meiji</i> .
1894 r.	Powstanie Tonghaków w Korei, traktat Aoki-Kimberley, rozpoczęcie I wojny chińsko-japońskiej.
1895 r.	Traktat z Shimonoseki, zakończenie wojny pomiędzy Chinami a Japonią.
1904 r.	Wybuch wojny rosyjsko-japońskiej.
1905 r.	Zawarcie porozumienia w Portsmouth kończącego powyższy konflikt zbrojny.
1910 r.	Aneksja Korei przez Japonię.
1912 r.	Śmierć cesarza <i>Meiji</i> , na tronie zasiada Yoshihito (cesarz <i>Taishō</i>).
1914 r.	Rozpoczęcie I wojny światowej, Japończycy dołączają do wojny.
1915 r.	21 żądań wobec państwa chińskiego.
1917 r.	Porozumienie Ishii-Lansing.
1918 r.	Japończycy dołączają do ekspedycji syberyjskiej, koniec I wojny światowej.
1919 r.	Konferencja pokojowa w Wersalu.
1921 r.	Początek Konferencji Waszyngtońskiej.
1926 r.	Śmierć cesarza <i>Taishō</i> , zastępuje go jego syn Hirohito (cesarz <i>Shōwa</i>).
1931 r.	Incydent mukdeński.
1932 r.	Utworzenie marionetkowego państwa – Mandżukuo.
1933 r.	Wystąpienie Japonii z Ligi Narodów.
1937 r.	Rozpoczęcie II wojny chińsko-japońskiej, początek masakry w Nankinie.
1939 r.	Porażka Japonii w starciu z Sowietami w rejonie pogranicza mongolsko-mandżurskiego, rozpoczęcie w Europie II wojny światowej.
1940 r.	Cesarstwo zawiera pakt wojskowy - pakt Trzech.
1941 r.	Pakt o neutralności z ZSRR, przejęcie Indochin, atak na Pearl Harbor.

1941-1942 r.	Niebywała ekspansja terytorialna Cesarstwa Japonii.
1942 r.	Bitwa o Midway.
1945 r.	Porażki Japończyków na Iwo Jimie i Okinawie, konferencja w Poczdamie, tragedia Hiroszimy i Nagasaki, ofensywa ZSRR w Mandżurii, kapitulacja Japonii, początek jej okupacji oraz rządów generała Douglasa MacArthura skutkujących m.in. odbudową państwa.
1946 r.	Symboliczne przemówienie cesarza, początek prac Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu (Trybunału Tokijskiego), premierem zostaje Shigeru Yoshida, przyjęcie konstytucji.
1947 r.	Wejście w życie nowej ustawy zasadniczej.
1948 r.	Kurs zwrotny polityki okupacyjnej, swoje prace kończy Trybunał Tokijski.
1950 r.	Wybuch wojny w Korei, w Japonii powstają Rezerwowe Oddziały Policji Państwowej.
1951 r.	Traktat pokojowy z San Francisco, traktat o bezpieczeństwie Japonii i Stanów Zjednoczonych.
1952 r.	Traktat pokojowy Japonii z Republiką Chińską, okupacja państwa dobiega końca.
1956 r.	Dołączenie Japonii do ONZ.

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik 5. Podstawowe informacje dotyczące współczesnej Japonii.

Stolica	Tokio
Powierzchnia	377,9 tys km ²
Cesarz	Naruhito (następca Akihito)
Premier	Fumio Kishida
Konstytucja	Pochodząca z 1946 r. (weszła w życie w roku 1947)
Główne miasta	Oprócz stolicy to m.in. Osaka, Jokohama, Nagoja, Fukuoka, Kobe, Kioto

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji pochodzących z 2023 r.

Załącznik 6. Kalendarium wybranych wydarzeń i dokonań przypadających na drugą kadencję premiera Abe.

26 grudzień 2012 r.	Shinzo Abe ponownie zostaje premierem Japonii.
Początek 2013 r.	„Abenomika” nabiera rozpędu.
Wrzesień 2013 r.	Abe zapowiada koncepcję „proaktywnego pacyfizmu”.
4 grudzień 2013 r.	Powstanie Rady Bezpieczeństwa Narodowego.
17 grudzień 2013 r.	Przyjęcie Strategii Bezpieczeństwa Narodowego.
Początek 2014 r.	Powołanie Sekretariatu Bezpieczeństwa Narodowego.
15 maj 2014 r.	Zaprezentowanie raportu z prac panelu doradczego ekspertów w sprawie rekonstrukcji podstawy prawnej w zakresie bezpieczeństwa państwa.
1 lipiec 2014 r.	Decyzja rządu odnosząca się do rozwoju jednolitego prawodawstwa w zakresie bezpieczeństwa w celu zapewnienia przetrwania Japonii i ochrony jej obywateli.
19 wrzesień 2015 r.	Uchwalenie nowych przepisów (pakiet ustaw o pokoju i bezpieczeństwie).
29 marzec 2016 r.	Wejście w życie powyższych regulacji (zbiorowa samoobrona).
3 maj 2017 r.	Premier wyznacza datę zmiany konstytucji - 2020 r.
Listopad 2019 r.	Abe zostaje najdłużej urzędującym premierem w historii państwa.
Końcówka sierpnia 2020 r.	Abe zostaje najdłużej urzędującym premierem w historii państwa – nieprzerwana kadencja.
28 sierpień 2020 r.	Premier ogłasza rezygnację z pełnionej funkcji.
16 wrzesień 2020 r.	Shinzo Abe oficjalnie kończy drugą kadencję.

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik 7. Premierzy Japonii w XXI wieku.

Yoshiro Mori	Pełnił funkcję w latach: 2000–2001
Junichiro Koizumi	Pełnił funkcję w latach: 2001–2006
Shinzo Abe	Pełnił funkcję w latach: 2006–2007
Yasuo Fukuda	Pełnił funkcję w latach: 2007–2008
Taro Aso	Pełnił funkcję w latach: 2008–2009
Yukio Hatoyama	Pełnił funkcję w latach: 2009–2010
Naoto Kan	Pełnił funkcję w latach: 2010–2011
Yoshihiko Noda	Pełnił funkcję w latach: 2011–2012
Shinzo Abe	Pełnił funkcję w latach: 2012–2020
Yoshihide Suga	Pełnił funkcję w latach: 2020–2021
Fumio Kishida	Pełni funkcję od 2021 r.

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik 8. Cesarze Japonii (wymienieni w pracy).

Cesarz Kōmei	Panował w latach: 1846–1867
Cesarz Meiji	Panował w latach: 1867–1912
Cesarz Taishō	Panował w latach: 1912–1926
Cesarz Shōwa	Panował w latach: 1926–1989
Cesarz Akihito	Panował w latach: 1989–2019
Cesarz Naruhito	Panuje od 2019 r.

Źródło: opracowanie własne.

Spis map

Mapa 1. Mapa przedstawiająca ruchy wojsk chińskich i japońskich oraz bitwy podczas I wojny chińsko-japońskiej – s. 58.

Mapa 2. Mapa przedstawiająca wojnę i pokój pomiędzy Rosją a Japonią w latach 1904-1905 – s. 61.

Mapa 3. Położenie Nankinu – s. 69.

Mapa 4. Pearl Harbor na mapie – s. 72.

Mapa 5. Etapy kształtowania się imperium Japonii – s. 73.

Mapa 6. Mapa ukazująca położenie dwóch poszkodowanych miast w ataku atomowym: Hiroszimy i Nagasaki – s. 75.

Mapa 7. Położenie wysp Diaoyu/Senkaku względem Chin, Japonii (tu Okinawa) i Tajwanu – s. 96.

Mapa 8. Mapa ukazująca m.in. Strefy Identyfikacji Obrony Powietrznej ChRL i Japonii – s. 119.

Mapa 9. Mapa przedstawiająca współczesną Japonię – s. 124.

Mapa 10. Państwa tzw. osi zła wraz z Afganistanem, czyli miejscem operacji przypadającej na początek XXI w. - s. 140.

Mapa 11. Pomysł Shinzo Abe zilustrowany na mapie – s. 160.

Spis rysunków

Rysunek 1. Wyspy Diaoyu/Senkaku na zdjęciu – s. 109.

Rysunek 2. Uścisk dłoni Shinzo Abe i Xi Jinpinga uwieczniony na zdjęciu – s. 120.

Rysunek 3. Góra Fudzi – s. 125.

Rysunek 4. Kadr przedstawiający Shinzo Abe, który próbuje przekonać Japończyków do swoich racji – s. 182.

Rysunek 5. Protestujący w sierpniu 2015 r. - s. 183.

Rysunek 6. Protestujący w maju 2019 r. - s. 202.

Spis tabel i wykresów

Tabela 1. Czynniki determinujące charakterystykę konfliktu o wyspy Diaoyu/Senkaku – podkreślające jego wielowymiarowość – s. **102**.

Tabela 2. Ranking SIPRI (*Stockholm International Peace Research Institute*) zestawiający państwa pod względem najwyższych wydatków na cele militarne w 2020 r. - s. **210**.

Tabela 3. Pierwsza dziesiątka i miejsce Japonii w rankingu sił militarnych świata 2020 r. według globalfirepower.com – s. **211**.

Wykres 1. Budżet obronny Japonii w latach 2012-2020 obejmujących drugą kadencję premiera Shinzo Abe – s. **209**.

Bibliografia

Dokumenty źródłowe

Act on Cooperation with United Nations Peacekeeping Operations and Other Operations, 19 VI 1992, http://www.pko.go.jp/pko_e/data/law/pdf/law_01.pdf, dostęp 8 X 2021.

Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People, 1 VII 2014, https://www.cas.go.jp/jp/gaiyou/jimu/pdf/anpohosei_eng.pdf, dostęp 23 II 2022.

DEFENSE OF JAPAN 2019, 2019, https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2019/pdf/DOJ2019_Full.pdf, dostęp 20 VI 2022.

Defense Programs and Budget of Japan: Overview of JFY2020 Budget, https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_budget/pdf/200330a.pdf, dostęp 13 VIII 2021.

Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO, 31 V 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2018_05_pdf/20180719_180531-ipcp-japan.pdf, dostęp 14 VI 2022.

Karta Narodów Zjednoczonych, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, dostęp 25 II 2022.

Konstytucja Japonii [on-line], <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf>, dostęp 23 V 2021.

Konstytucja Japonii, tłumaczenie Teruji Suzuki, Warszawa 2014.

Report of the Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security, 15 V 2014, https://www.kantei.go.jp/jp/singi/anzenhosyou2/dai7/houkoku_en.pdf, dostęp 14 II 2022.

The Government of Japan, *National Security Strategy of Japan*, XII 2013, https://www.cas.go.jp/jp/siryoyou/131217anzenhoshou/pamphlet_en.pdf, dostęp 25 I 2022.

Treść traktatu o bezpieczeństwie pomiędzy Japonią i Stanami Zjednoczonymi, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp#1, dostęp 21 V 2021.

Treść traktatu pokojowego z San Francisco, <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19510908.T1E.html>, dostęp 21 V 2021.

U.S.-Japan Security Consultative Committee, *Joint Statement of the Security Consultative Committee*, 19 IV 2019, <https://www.mofa.go.jp/files/000470738.pdf>, dostęp 1 VII 2022.

Pozycje zwarte

Akimoto Daisuke, *The Abe Doctrine: Japan's Proactive Pacifism and Security Strategy*, Singapore 2018.

Andressen Curtis, *Krótką historia Japonii: od samurajów do Sony*, Warszawa 2004.

Antonowicz Lech, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Edward Halizak, Warszawa 1997.

Bankowicz Marek, *Chiny i Japonia – rządy Czang Kaj-szeke w Chinach, japoński militarizm*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.

Bankowicz Marek, *Daleki Wschód – powstanie bokserów w Chinach, wojna rosyjsko-japońska, Chiny republiką*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.

Bankowicz Marek, *Daleki Wschód: chaos polityczny w Chinach, wstąpienie na tron w Japonii cesarza Hirohito*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.

Barbasiewicz Olga, *Pomniki i miejsca Pamięci w relacjach międzynarodowych. Wpływ pamięci na stosunki japońsko-amerykańskie z perspektywy Japonii*, Warszawa 2016.

Behrendt Paweł, *Konflikty terytorialne na zachodnim wybrzeżu Pacyfiku – aspekty militarne*, [w:] *Spory terytorialne na zachodnim wybrzeżu Pacyfiku*, red. Le Thanh Hai, Artur Kościański, Warszawa 2013.

Bennett Scott H., *Radical Pacifism: The War Resisters League and Gandhian Nonviolence in America, 1915-1963*, New York 2003.

Berkofsky Axel, *A Pacifist Constitution for an Armed Empire: Past and Present of the Japanese Security and Defense Policies*, Milano, Italy 2012.

Berkofsky Axel, *Japan's New "National Defense Program Guidelines"-What's New, What's Old, What's at Stake?*, [w:] *Japan and the European Union: Challenges and Cooperation in Times of Crisis*, red. Justyna Szczudlik-Tatar, Artur Gradziuk, Warszawa 2012.

Bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku: wybrane zagadnienia, red. Bogusława Skulska, Przemysław Skulski, Wrocław 2010.

Bobowski Sebastian, *Japonia w regionie i regionalizmie Azji Wschodniej w XXI wieku*, Wrocław 2018.

- Bobrus Antoni, *Tendencje pacyfistyczne w katolickiej nauce społecznej*, [w:] *Pacyfizm: prawo a dzieje państwa i ustroju. Tom 2.*, red. Maria Szyszkowska, Białystok 2001.
- Brock Peter, *Pacifism in Europe to 1914*, New Jersey 2015.
- Bronicki Karol Oskar, *Granice morskie Chin*, Toruń 2015.
- Bronicki Karol, *Sino-Japanese Dispute over the Seabed Oil and Gas Resources in the East China Sea*, [w:] *China at the Beginning of the 21st Century*, red. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, Kraków 2014.
- Brzeziński Zbigniew, *Wielka Szachownica*, przełożył Tomasz Wyżyński, Warszawa 1999.
- Cawthorne Nigel, *Największe bitwy w historii*, tłumaczenie Sławomir Patlewicz, Warszawa 2008.
- Chang Iris, *Rzeź Nankinu. Historia zapomnianego ludobójstwa*, przełożył Konrad Godlewski, Warszawa 2013.
- Chapman Bert, *Geopolitics: A Guide to the Issues*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011.
- Chaurasia Radhey Shyam, *History of Japan*, New Delhi 2003.
- Chodubski Andrzej Jan, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.
- Cohen Saul Bernard, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, New York 2015.
- Cooper Sandi E., *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815-1914*, New York 1991.
- Cortright David, *Peace: A History of Movements and Ideas*, Cambridge 2008.
- Czaputowicz Jacek, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. Edward Haliżak, Jacek Czaputowicz, Warszawa 2014.
- Depta Maria, *Konstytucyjne podstawy klauzuli wyrzeczenia się wojny a obecna japońska sytuacja polityczna*, [w:] *Acta Erasmiiana Tom XIII*, red. Mirosław Sadowski, Wrocław 2016.
- Dillon Michael, *Chiny: historia współczesna*, Warszawa 2012.
- Dodds Klaus, *Geopolitics*, Oxford 2019.
- Dower John W., *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II*, New York 2000.

Dower Nigel, *The Ethics of War and Peace*, Cambridge 2009.

Drozdowski Damian, *Powstanie i podłoże ideologiczne doktryny Abe*, [w:] *Dylematy rozwoju systemów politycznych Europy i Azji*, red. Łukasz Danel, Jerzy Kornaś, Rafał Lisiakiewicz, Toruń 2020.

Edström Bert, *The Success of a Successor: Abe Shinzo and Japan's Foreign Policy*, Uppsala 2007.

Elman Benjamin, *The "Rise" of Japan and the "Fall" of China after 1895*, [w:] *The Chinese Chameleon Revisited: From the Jesuits to Zhang Yimou*, red. Zheng Yangwen, Cambridge 2013.

Encyklopedia polityczna. T. 1, Myśl polityczna - główne pojęcia, doktryny i formy ustroju, red. Jacek Bartyzel, Bogdan Szlachta, Adam Wielomski, Radom 2007.

Encyklopedia wiedzy politycznej, red. Marek Chmaj, Joanna Marszałek-Kawa, Wojciech Sokół, Toruń 2005.

Enz Jacob J., *The Christian and Warfare: The Roots of Pacifism in the Old Testament*, Scottdale 1972.

Fiala Andrew, *Practical Pacifism*, New York 2004.

Flint Colin, *Introduction to geopolitics*, London and New York 2006.

Franz Maciej, *Morskie siły samoobrony Japonii jako element bezpieczeństwa strefy Pacyfiku*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

Galanti Sigal Ben-Rafael, *Visions of Democracy and Peace in Occupied Japan*, Lanham, Maryland 2020.

Gompert David C., Binnendijk Hans, Lin Bonny, *Blinders, Blunders, and Wars: What America and China Can Learn*, Santa Monica, California 2014.

Gordon Andrew, *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010.

Góralczyk Bogdan, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018.

Guillain Robert, *Od Pearl Harbor do Hirosimy: Japonia w latach wojny*, tłumaczenie Adam Galica, Warszawa 1988.

Guzik Joanna, *Japońskie Siły Samoobrony w Iraku: uwarunkowania i rezultaty*, [w:] *Świat arabski w procesie przemian. Zmiany społeczne i kulturowe oraz reformy polityczne*, red. Andrzej Kapiszewski, Kraków 2008.

Halik Teresa, *Stosunki Chin z obcymi mocarstwami od połowy XIX w. do lat 30. XX w.*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. Roman Sławiński, Kraków 2005.

Haliżak Edward, *Region Azji i Pacyfiku - narastające dylematy bezpieczeństwa*, [w:] *Rocznik Strategiczny 2013/14*, red. Roman Kuźniar, Warszawa 2014.

Hall J. W., *Japonia: od czasów najdawniejszych do dzisiaj*, przełożyła Krystyna Czyżewska-Madajewicz, Warszawa 1979.

Hane Mikiso, Perez Louis G., *Modern Japan: A Historical Survey (fourth edition)*, Boulder 2009.

Henshall Kenneth G., *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*, New York 1999.

Hofreiter Ladislav, *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

Hoover William D., *Historical Dictionary of Postwar Japan*, Lanham, Toronto, Plymouth, UK 2011.

Huxley Aldous, *An Encyclopaedia Of Pacifism*, London 1937.

Iriye Akira, *Japan's drive to great-power status*, [w:] *The Cambridge History of Japan: Volume 5, The Nineteenth Century*, red. Marius B. Jansen, Cambridge 2008.

Izydorczyk Jacek, *Hanzai znaczy przestępstwo. Ściganie przestępstw pospolitych oraz white-collar-crimes w Japonii*, Warszawa 2008.

Jakimowicz Robert, *Chińsko-japoński spór o Wyspy Senkaku*, [w:] *Współczesna Japonia: mocarstwo na rozdrożu*, red. Elżbieta Potocka, Małgorzata Pietrasiak, Łódź 2004.

Jakimowicz Robert, *Stosunki japońsko-chińskie w latach 1949-2002: aspekty polityczne i gospodarcze*, Kraków 2004.

Jean Carlo, *Geopolityka*, przekład Tomasz Orłowski, Justyna Pawłowska, Wrocław 2003.

Kamela Paweł, *Poglądy pacyfistyczne B. Russella*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996.

Karolak Krystian, *Odpowiedzialność kontra Zmiana – kampania wyborcza i wizerunek Partii Liberalno-Demokratycznej w Japonii w 2009 roku*, [w:] *Mechanizmy obietnic: kampanie i systemy wyborcze na świecie*, red. Małgorzata Rączkiewicz, Łódź 2014.

Karolak Stefan J., *Antyczne źródła idei pokoju*, [w:] *Pacyfizm: prawo a dzieje państwa i ustroju. Tom 2.*, red. Maria Szyszkowska, Białystok 2001.

Katsuhiro Musashi, *An Overview of the Japan Self-Defense Forces Law and Its Historical Changes*, [w:] *The Japan self-defense forces law: translation, history, and analysis*, red. Robert D. Eldridge, Musashi Katsuhiro, Newcastle 2019.

Kawaguchi Takahisa, *Japan's Defense Policy in Cyberspace*, [w:] *KEY CHALLENGES In Japan's Defense Policy*, red. Yuki Tatsumi, Pamela Kennedy, Washington 2020.

Khurana Gurpreet S., *What is the Indo-Pacific? The New Geopolitics of the Asia-Centred Rim Land*, [w:] *Geopolitics by Other Means: The Indo-Pacific Reality*, red. Axel Berkofsky, Sergio Miracola, Milano 2019.

Kissinger Henry, *O Chinach*, Wołowiec 2014.

Kjellen Rudolf, *Der Staat als Lebensform*, Berlin 1924.

Klimecki Michał, *Pekin-Szanghaj-Nankin 1937-1945*, Warszawa 2008.

Kojło Stefan, *Pacyfizm*, [w:] *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. Alfons Klafkowski, Warszawa 1976.

Konisiewicz Katarzyna, *Filozofia niestosowania przemocy M. K. Gandhiego*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996.

Konisiewicz Katarzyna, *Filozofia pokoju M. L. Kinga*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996.

Kostowska-Watanabe Elżbieta, *Transformacja Japonii w okresie Meiji i Taishō – nowi ludzie w nowych czasach*, [w:] *Zmiany społeczne w Japonii w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. Elżbieta Kostowska-Watanabe, Kraków 2012.

Kubiak Krzysztof, *Wojny, konflikty zbrojne i punkty zapalne na świecie: informator 2005*, Warszawa 2005.

Kuehn John T., *A Military History of Japan: From the Age of the Samurai to the 21st Century*, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England 2014.

Lach Zbigniew, Skrzyp Julian, *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007.

Lai David, *Great Power Peace and Stability in Asia: China's Emerging Role*, [w:] *Strategic Stability in Asia*, red. Amit Gupta, Bodmin, Cornwall, Great Britain 2008.

Latourette Kenneth Scott, *The Development of Japan*, New York 1918.

Leksykon politologii: wraz z aneksem o: reformie samorządowej, wyborach do sejmu, prezydenckich oraz gabinetach rządowych: praca zbiorowa, red. Andrzej Antoszewski, Ryszard Herbut, Wrocław 2002.

Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych: praca zbiorowa, red. Czesław Mojsiewicz, Wrocław 2004.

Lohmeyer Martin, *The Diaoyu/Senkaku Islands Dispute: Questions of Sovereignty and Suggestions for Resolving the Dispute*, University of Canterbury 2008.

Łażewska Dorota, *Aporie pacyfizmu*, [w:] *Braterstwo i pacyfizm a demokracja*, red. Anna Kryniecka, Tadeusz Mędzelowski, Białystok 2016.

Macała Jarosław, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, [w:] *Geopolityka: elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Zbigniew Lach, Jan Wendt, Częstochowa 2010.

MacArthur Douglas, *Reminiscences*, New York 1964.

Mała encyklopedia wiedzy politycznej, red. Marek Chmaj, Wojciech Sokół, Toruń 2003.

Margolin Jean-Louis, *Japonia 1937-1945. Wojna Armii Cesarza*, przekład Joanna Paulina Rurarz, Agnieszka Rurarz, Warszawa 2013.

Mason R. H. P., Caiger J. G., *A History of Japan: Revised Edition*, Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore 1997.

Mazur Grzegorz, *Włączenie się ZSRR do wojny z Japonią. Hiroszima i Nagasaki. Kapitulacja Japonii. Sytuacja w Azji i na Dalekim Wschodzie (Indie, Indochiny, Indonezja)*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.

Melanowicz Mikołaj, *Cywilizacja Japonii współczesnej: wstęp do badań*, Warszawa 2018.

Meyer Milton W., *Japan: A Concise History (Fourth Edition)*, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK 2009.

Mędzelowski Tadeusz, *Pacyfizm w Polsce po drugiej wojnie światowej*, Nowy Sącz 2016.

Moczulski Leszek, *Geopolityka: potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999.

Modzelewski Wojciech, *Pacyfizm i okolice*, Warszawa 1995.

Modzelewski Wojciech, *Pacyfizm: wzory i naśladowcy*, Warszawa 2000.

Morton W. Scott, Lewis Charlton M., *Chiny: historia i kultura*, Kraków 2007.

Mydel Rajmund, *Środowisko przyrodnicze i człowiek w Japonii*, Kraków 2007.

Narveson Jan, *Pacyfizm. Analiza filozoficzna*, (przełożył Michał Szczubiałka), [w:] *Etyka wojny: antologia*, red. Tomasz Żuradzki, Warszawa 2009.

Nozaki Yoshiko, *Educational reform and history textbooks in occupied Japan*, [w:] *Democracy in Occupied Japan: The U.S. occupation and Japanese politics and society*, red. Mark E. Caprio, Yoneyuki Sugita, New York 2007.

Ohno Kenichi, *The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country*, Tokyo 2006.

Olender Piotr, *Sino-Japanese Naval War 1894-1895 (Maritime Series)*, Sandomierz 2014.

Pałasz-Rutkowska Ewa, *Cesarz Meiji (1852-1912) Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii w setną rocznicę śmierci cesarza*, Warszawa 2012.

Pałasz-Rutkowska Ewa, Starecka Katarzyna, *Japonia*, Warszawa 2004.

Peattie Mark R., *The Japanese colonial empire, 1895–1945*, [w:] *The Cambridge History of Japan: Volume 6, The Twentieth Century*, red. Peter Duus, Cambridge 2008.

Piątek Jarosław, *Asertywna polityka obronna a wyznaczniki regionalnego systemu bezpieczeństwa Japonii*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnej Azji*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2015.

Pokruszyński Witold, *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013.

Polit Jakub, *Chiny*, Warszawa 2004.

- Polit Jakub, *Gorzki triumf. Wojna chińsko-japońska 1937–1945*, Kraków 2013.
- Polit Jakub, *Smutny Kontynent: Z dziejów Azji Wschodniej w XX wieku*, Kraków 2002.
- Polit Jakub, *Traktat pokojowy z Japonią*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1945 2000*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.
- Potocka Elżbieta, *Japonia w cieniu kryzysu. Przemiany wewnętrzne w ostatniej dekadzie XX w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne: studia i szkice*, red. Krzysztof Gawlikowski, współpraca Małgorzata Ławacz, Warszawa 2004.
- Potulski Jakub, *Czym jest geopolityka? Spory wokół statusu badawczego geopolityki*, [w:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. Piotr Eberhardt, Warszawa 2013.
- Potulski Jakub, *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010.
- Puchalska Joanna Katarzyna, *Pół wieku potęgi – japońskie próby budowy imperium kolonialnego*, [w:] *Dyskursy imperiów*, red. Maciej Nawrocki, Kraków 2018.
- Rigby Andrew, *The Peace Pledge Union: From Peace to War, 1936-1945*, [w:] *Challenge to Mars: Essays on Pacifism from 1918 to 1945*, red. Peter Brock, Thomas Paul Socknat, Toronto 1999.
- Robertson David, *Słownik polityki*, Warszawa 2009.
- Rodziński Witold, *Historia Chin*, Wrocław 1992.
- Rowiński Jan, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, red. Krzysztof Gawlikowski, współpraca Małgorzata Ławacz, Warszawa 2004.
- Saito Hisho, *A History of Japan*, New York 2010.
- Scruton Roger, *Słownik myśli politycznej*, przełożył Tomasz Bieroń, Poznań 2002.
- Seitz Konrad, *Chiny: powrót olbrzyma*, Warszawa 2013.
- Sloan Geoffrey, *Geopolitics, Geography and Strategic History*, London and New York 2017.
- Sławiński Roman, *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002.
- Słownik politologii (PWN)*, Warszawa 2008.
- Słownik polityki*, red. Marek Bankowicz, Warszawa 1999.

- Solarz Jacek, *Armia japońska 1875-1945*, Warszawa 2001.
- Süvari Kahraman, *North Korea's Fourth Nuclear Test*, [w:] *Overcoming Controversies in East Asia*, red. Tomasz Kamiński, Łódź 2017.
- Sykulski Leszek, *Geopolityka*, [w:] *Mały leksykon geopolityki*, red. Leszek Sykulski, Częstochowa 2016.
- Sykulski Leszek, *Geopolityka, czyli pochwała realizmu. Szkice teoriopoznawcze*, Warszawa 2011.
- Sykulski Leszek, *Geopolityka: Skrypt dla początkujących*, Częstochowa 2014.
- Sykulski Leszek, *Geopolityka: słownik terminologiczny*, Warszawa 2009.
- Sylwestrzak Andrzej, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2011.
- Szyszkowska Maria, *Zarys europejskiej filozofii prawa; oraz prace źródłowe, w przekładzie Czesława Tarnogórskiego*, Białystok 2004.
- Ślusarczyk Jacek, *Idea pokoju w europejskiej i polskiej myśli politycznej do 1939 roku: kompendium*, Warszawa 1995.
- Tersa Mikołaj, *Japonia na zawsze wyrzeka się wojny: współczesna sytuacja geopolityczna, a japońska polityka bezpieczeństwa*, Bydgoszcz 2014.
- The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, red. Klaus Dodds, Merje Kuus, Joanne Sharp, Farnham 2013.
- The Committee for the Compilation of Materials on Damage Caused By the Atomic Bombs in Hiroshima and Nagasaki, *Hiroshima and Nagasaki - the Physical Medical and Social Effects of the Atomic Bombings*, translated by Eisei Ishikawa, David L. Swain, New York 1981.
- The Geopolitics Reader*, red. Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby, Paul Routledge, London and New York 2003.
- Tipton Elise K., *Modern Japan: A Social and Political History*, London, New York 2003.
- Tokarczyk Roman, *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010.
- Totman Conrad, *Historia Japonii*, Kraków 2009.

Trojnar Ewa, *Konstytucja Japonii a wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

Trojnar Ewa, *Tajwan: dylematy rozwoju*, Kraków 2015.

Tubielewicz Jolanta, *Historia Japonii*, Wrocław 1984.

Wakefield Bryce, *Abe's Law: Domestic Dimensions of Japan's Collective Self Defense Debate*, [w:] *Japan's Vision for East Asia: Diplomacy Amid Geopolitical Challenges*, red. Shihoko Goto, Washington 2014.

Wangrat Michał, *Spór Chin i Japonii o Archipelag Senkaku*, [w:] *Współczesny Daleki Wschód w stosunkach międzynarodowych – rywalizacja i mocarstwowość*, red. Degefe Kebede Gemechu, Olsztyn 2008.

Weber Kamil, *Zmiany funkcjonowania japońskich sił zbrojnych wobec współczesnych zagrożeń ze strony Korei Północnej i Chin*, [w:] *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość, tom 2*, red. Roman Kordonski, Łukasz Muszyński, Oleksandra Kordonska, Danuta Kamilewicz-Rucińska, Lwów-Olsztyn 2017.

Wielądek Magdalena, *Pacyfizm w myśli feministycznej*, [w:] *Braterstwo i pacyfizm a demokracja*, red. Anna Kryniecka, Tadeusz Mędzelowski, Białystok 2016.

Wiszniewski Paweł, *Japoński paradoks mocarstwowości*, [w:] *Współczesna Japonia: dylematy i wyzwania*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Karolina Skonieczka, Toruń 2014.

Woodard William P., *The Allied Occupation of Japan 1945-1952 and Japanese Religions*, Leiden 1972.

Wowczuk Włodzimierz, *Nowe oblicze starej tradycji Chin – Japonia*, Białystok 2003.

Współczesne stosunki międzynarodowe, red. Teresa Łoś-Nowak, Wrocław 2008.

Wyszczelski Lech, *Militarna rola Japonii w okresie międzywojennym w globalnej strategii panowania na świecie*, [w:] *Japonia: historia i współczesność*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

Yang Daqing, *The Malleable and the Contested: The Nanjing Massacre in Postwar China and Japan*, [w:] *Perilous Memories: The Asia-Pacific War(s)*, red. T. Fujitani, Geoffrey M. White, Lisa Yoneyama, Durham and London 2001.

Yoshihara Toshi, *Japan: Adapting to harsh realities*, [w:] *A Hard Look at Hard Power: Assessing the Defense Capabilities of Key US Allies and Security Partners—Second Edition*, red. Gary J. Schmitt, Carlisle, PA 2020.

Zblewski Zdzisław, *Wybuch wojny na Pacyfiku. Przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku: 1901-1945*, red. Marek Bankowicz, Kraków 2004.

Ziętek Agata Wiktoria, Żakowski Karol, Pietrzyk Olaf, *Polityka zagraniczna Japonii*, Lublin 2018.

Zuba Krzysztof, *Doktryna integracyjna państw europejskich – czym jest, a czym nie jest*, [w:] *Doktryny integracyjne państw europejskich*, red. Krzysztof Zuba, Warszawa 2017.

Żakowski Karol, *Failed Attempts at Sino-Japanese Security Cooperation*, [w:] *Overcoming Controversies in East Asia*, red. Tomasz Kamiński, Łódź 2017.

Żakowski Karol, *Japonia po wyborach do Izby Reprezentantów w 2009 roku*, [w:] *Współczesna Azja Wschodnia: wybrane zagadnienia*, red. Karol Żakowski, Łódź 2011.

Żakowski Karol, *Kryzys w relacjach chińsko-japońskich w związku ze sporem o wyspy Senkaku/Diaoyutai*, [w:] *Współczesna Azja Wschodnia: wybrane zagadnienia*, red. Karol Żakowski, Łódź 2011.

Żakowski Karol, *Problem rewizji konstytucji a japońska polityka bezpieczeństwa w XXI w.*, [w:] *Chiny i Japonia: dylematy mocarstw w Azji Wschodniej*, red. Małgorzata Pietrasiak, Dominik Mierzejewski, Łódź 2009.

Żakowski Karol, *Values or Interests? Japan's Relations with European Countries under the Abe Administration*, [w:] *Power Shifts in East Asia and Their Implications for Asia-Europe Relations*, red. Karol Żakowski, Bartosz Kowalski, Łódź 2019.

Żelazny Mirosław, *Historiozofia Kanta jako filozofia pokoju*, [w:] *Pacyfizm czy zagłada*, red. Maria Szyszkowska, Warszawa 1996.

Prasa opiniotwórcza

Akimoto Daisuke, *"Positive Pacifism" and the Development of Japan's PKO Policy*, „Great Peace Studies” 2012, issue 26.

Akimoto Daisuke, *An Analysis of the Japanese Constitutional Revision Debate: From the Eclectic Perspectives of IR Theory*, „Zeitschrift für Japanisches Recht” 2013, vol. 18, issue 35.

Altemani de Oliveira Henrique, *Japan: A Nuclear State?*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2019, vol. 62(1).

Basu Titli, *Defending Japan: Reviewing the 2018 White Paper*, „Journal of Defence Studies” 2018, vol. 12, no. 4.

Błaszke Marek, *Projekt wiecznego pokoju: de Saint-Pierre, Rousseau, Kant*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2013, nr 13.

Bojko Izabela, *Zmiany w polityce bezpieczeństwa Japonii za rządów Shinzō Abe – aspekt wewnętrzny*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2021, nr 1 (7).

Borowiak Michał Jakub, *Wpływ kryzysu gospodarczego z lat 90. XX w. na społeczeństwo Japonii*, „Vade Nobiscum” 2009, vol. 2.

Bugajski Dariusz R., *Chińsko-japońskie spory morskie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, Zeszyt 10.

Chodorowska Anna, *Rola systemów filozoficzno-religijnych w państwie i prawie japońskim po 1945 r.*, „In Gremio. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2015, vol. 9.

Cwynar Katarzyna M., *Pacyfizm i demokracja w teorii i praktyce*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2010, nr 10.

Debroux Tatsuro, *Analysis of Japanese, US and Chinese Political Leaders' Statements about Japan's Foreign Policy*, „Silva Iaponicarum” 2019, nr 56-59.

Debroux Tatsuro, *The Abe Administration and the Japan Conference: An unfulfilled promise to make Japan great again*, „Journal of Political Administrative and Local Studies (JPAL)” may 2021, vol. 4, issue 1.

Dojwa Katarzyna, *Pacyfizm jako ruch społeczny – wybrane aspekty historyczne i socjologiczne*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 2 (164).

Draus Artur, *Kierunki polityki bezpieczeństwa Japonii pod przywództwem premiera Shinzō Abe w latach 2006–2007 oraz po roku 2012*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, nr 9.

Drifte Reinhard, *The Senkaku/Diaoyu Islands territorial dispute between Japan and China: between the materialization of the "China threat" and Japan "Reversing the outcome of World War II"?*, „UNISCI Discussion Papers” maj 2013, nr 32.

Dudden Alexis, *The Nomination of Article 9 of Japan's Constitution for a Nobel Peace Prize*, „The Asia-Pacific Journal” 2012, vol. 10, issue 54, no. 177.

Dutka Jarosław, *Geopolityczna wieża Babel*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, nr 17.

Evans C.D.A, Menter Aviel, *Reinterpreting The Reinterpretation: Collective Self-Defense As Constitutional Fidelity*, „Penn State Journal of Law & International Affairs” 2021, vol. 9, no. 2.

Fatton Lionel, *The Pandora's Box of Sovereignty Conflicts: Far-reaching regional consequences of Japan's nationalization of the Senkakus*, „The Asia-Pacific Journal” 2013, vol. 11, issue 4, no. 2.

Fisker-Nielsen Anne Mette, *Has Komeito Abandoned its Principles? Public Perception of the Party's Role in Japan's Security Legislation Debate*, „The Asia-Pacific Journal” 2016, vol. 14, issue 21, no. 3.

Gawlik Remigiusz, *Wpływ procesów geopolitycznych na działalność przedsiębiorstw o profilu międzynarodowym*, „MPRA Paper” 2012, no. 45411.

Gibbs D. Bradley, *Future relations between the United States and Japan: article 9 and the remilitarization of Japan*, „Houston Journal of International Law” 2010, vol. 33, no. 1.

Górski Grzegorz, *Konstytucja cesarstwa Japonii z 1889 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2003, tom XIII, zeszyt 1.

Gustafsson Karl, Hagström Linus, Hanssen Ulv, *Japan's Pacifism Is Dead*, „Survival Global Politics and Strategy” 2018, vol. 60, no. 6.

Guzik Joanna M., *Siły Samoobrony Japonii – zarys problemu w świetle art. 9. Konstytucji Japonii*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, tom 3.

Hasebe Yasuo, *The End of Constitutional Pacifism?*, „Washington International Law Journal” 2017, vol. 26, no. 1.

Hughes Christopher W., *An ‘Abe Doctrine’ as Japan’s Grand Strategy: New Dynamism or Dead-End?*, „The Asia-Pacific Journal” 2015, vol. 13, issue 30, no. 4.

Hughes Christopher W., *Japan’s Military Modernisation: A Quiet Japan–China Arms Race and Global Power Projection*, „Asia-Pacific Review” 2009, vol. 16, issue 1.

Itoh Mayumi, *Japan’s Constitutional Revision: A Neo-liberal Proposal for Article 9 in Comparative Perspective*, „Asian Survey” 2001, vol. 41, no. 2.

Jakimowicz Robert, *Problem uczestnictwa Chin w konferencji pokojowej w San Francisco w 1951 r. i jego implikacje (japoński dylemat w sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Chinami)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 655.

Kaczmarek Piotr, *Archipelag Senkaku. Źródło napięć na Morzu Wschodniochińskim*, „Refleksje: pismo naukowe studentów i doktorantów wnpid uam” wiosna-lato 2012, nr 5.

Kaja Jan, *Gospodarka Japonii jako źródło inspiracji narodzin metodologii deskryptywnej. Ujęcie historyczne*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów / Szkoła Główna Handlowa” 2014, zeszyt naukowy 137.

Karski Karol, Świątońska Dominika, *Proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu i jego miejsce w świadomości historycznej Japończyków*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, zeszyt 4.

Kingston Jeff, *SEALDs: Students Slam Abe’s Assault on Japan’s Constitution*, „The Asia-Pacific Journal” 2015, vol. 13, issue 36, no. 1.

Klementewicz Tadeusz, *Politologia jako wieloparadygmatyczna struktura wiedzy*, „e-Politikon” 2013, nr 5.

Kość SVD Antoni, *Prawo, państwo i religia w Japoni*, „Teka Komisji Prawniczej” 2011, vol. 4.

Kraska James, Saito Yusuke, *The Law of Military Operations and Self-Defense in the U.S.-Japan Alliance*, „Naval War College Review” summer 2020, vol. 73, no. 3.

Krawczyk Izabela, „Aktywne działania na rzecz pokoju” – nowy kierunek w polityce bezpieczeństwa Japonii, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 3.

Kubiak Krzysztof, Kustra Witold, *Zatargi o archipelagi na Morzu Wschodniochińskim i Morzu Japońskim jako przykłady współczesnych sporów terytorialnych w obrębie obszarów morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, nr 1.

Kukowski Mikołaj, *Wpływ zewnętrzny oraz historyczne uwarunkowania rozwoju Japonii*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 2 (45).

Leszczyński Leszek, *Recepcja prawa z okresu Meiji – podłoże oraz wpływ na japoński porządek prawny*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, tom 19.

Liff Adam P., *Japan's Defense Policy: Abe the Evolutionary*, „The Washington Quarterly” 2015, vol. 38, no. 2.

Łuszczuk Michał, *Spór o wyspy Diaoyu/Senkaku w świetle zasady efektywnej okupacji*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2003, tom 2.

Maki John M., *The Constitution of Japan: Pacifism, Popular Sovereignty, and Fundamental Human Rights*, „Law and Contemporary Problems” 1990, vol. 53, no. 1.

Mamadouh V. D., *Geopolitics in the nineties: one flag, many meanings*, „GeoJournal” 1998, vol. 46.

Manurung Hendra, *Japan – U.S. Relations under the Abe Doctrine: Shifting Policy in East Asia Regional Stability*, „Journal of International Studies” 2017, vol. 13.

Marszałek-Kawa Joanna, Dahl Michał, *Japan Self-Defence Forces - Origin and Development of the Institution*, „European Journal of Transformation Studies (EJTS)” 2019, vol. 7, no. 2.

Mauricio Tiago Alexandre, *Strategic Perspectives on the Sino-Japanese Dispute over the Diaoyu/Senkaku Islands*, „Nação e Defesa” 2013, nr 134.

McArthur David, *Constitutional Transformation and Its Implications for Japanese Pacifist Democracy*, „Santa Clara Journal of International Law” 2009, vol. 7, issue 1.

Métraux Daniel A., *The Senkaku Islands Dispute between China and Japan*, „Southeast Review of Asian Studies (SERAS)” 2013, vol. 35.

Michalak Patryk, „Abenomika” w obliczu wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego Japonii, „Studia I Analizy Nauk O Polityce” 2021, nr 1.

Midford Paul, *Japan's Response to Terror: Dispatching the SDF to the Arabian Sea*, „Asian Survey” 2003, vol. 43, no. 2.

Midford Paul, *Japanese Public Opinion and the War on Terrorism: Implications for Japan's Security Strategy*, „Policy Studies” 2006, no. 27.

Miwa Yoshiro, Ramseyer J. Mark, *The Good Occupation? Law in the Allied Occupation of Japan*, „Washington University Global Studies Law Review” 2009, vol. 8, issue 2: Law in Japan: A Celebration of the Works of John Owen Haley.

Miyagi Yukiko, *Japan's Middle East Security Policy: Rethinking Roles and Norms*, „Ortadoğu Etütleri” 2011, vol. 3, no. 1.

Mizushima Asaho, Moriguchi Chihiro, *Developments in 2014 [Major Legislation & Treaties]: Constitutional Law*, „Waseda Bulletin of Comparative Law” 2016, vol. 34.

Moczulski Leszek, *Geopolityka w trójwymiarowym świecie*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, nr 4 (55).

Mydel Rajmund, *The Regional Security Environment of Japan*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” (Security. Theory and practice) 2021, nr 3 (XLIV).

Nehring Holger, *Peace Movements and Internationalism*, „Moving the Social” 2016, vol. 55.

Nguyen Duc Tien, *Farewell to Pacifism the Changing Facet of Japan's Constitutional Identity*, „KLRI Journal of Law and Legislation” 2020, vol. 10, no. 2.

Nishimura Rintaro, *Chasing the Conservative Dream: Why Shinzo Abe Failed to Revise the Constitution of Japan*, „Georgetown Journal of Asian Affairs” 2021, vol. 7.

Nowicka Edyta, *Polityczne przemiany w Japonii: epoka Shinzō Abe i debaty o zmianie konstytucji – zarys z połowy 2017 roku*, „Azja-Pacyfik” 2017, nr 20.

Nowosad Inetta, *Procesy demokratyzacji i tajwanizacji. O roli edukacji w kształtowaniu tajwańskiej tożsamości narodowej*, „Studia z Teorii Wychowania” 2018, nr 1 (22), tom IX.

Osti Donatello, *The Historical Background to the Territorial Dispute over the Senkaku/Diaoyu Islands*, „International Peace & Security Institute Analysis” 2013, analysis no. 183.

Pajon Céline, *Japan's Security Policy in Africa: The Dawn of a Strategic Approach?*, „Asie.Visions” 2017, no. 93.

Panda Rajaram, *Debate on Collective Self-Defence and Constitutional Revision in Japan*, „Reitaku Journal of Interdisciplinary Studies” 2018, vol. 26.

Panton Michael A., *Japan's Article 9: Rule of Law v. Flexible Interpretation*, „Temple International & Comparative Law Journal” 2010, vol. 24, no. 1.

Pence Canon, *Reform in the Rising Sun: Koizumi's Bid to Revise Japan's Pacifist Constitution*, „North Carolina Journal of International Law (N.C.J. INT'L L. & COM. REG)” 2006, vol. 32, no. 2.

Piegzik Michał A., *Konstytucja Japonii z 1946 roku – droga i proces ustrojodawczy*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015, vol. 4 (1).

Piegzik Michał A., *U źródeł japońskiego nacjonalizmu i militarizmu: doktryna kokutai w życiu politycznym Cesarstwa Japonii w latach 1867–1945*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2018, nr 40/2.

Piegzik Michał A., *Wczesne próby kodyfikacji japońskiego prawa cywilnego ery Meiji i ich kontekst historyczno-polityczny*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, vol. 7 (1).

Pietrewicz Oskar, *Piąta próba nuklearna Korei Północnej. Konsekwentne i przyspieszone działania Pjongjangu*, „Biuletyn Ośrodka Badań Azji” 2016, nr 1.

Pietrzyk Olaf, *The new deal in Japan - US relations? Possible impact of Japanese constitutional reinterpretation on security cooperation between the states*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2016, vol. 11, issue 1.

Polit Jakub, *Niedoszła abdykacja cesarza Shōwa po II wojnie światowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2018, nr 145 (3).

Ramos-Mrosovsky Carlos, *International Law's Unhelpful Role in the Senkaku Islands*, „29 University of Pennsylvania Journal of International Law” 2008, vol. 29, issue 4.

Richter Jeffrey P., *Japan's "Reinterpretation" of Article 9: A Pyrrhic Victory for American Foreign Policy?*, „Iowa Law Review” 2016, vol. 101, issue 3.

Rinehart Ian E., *Collective Self-Defense And US-Japan Security Cooperation*, „East-West Center Working Papers, Politics, Governance, and Security Series” 2013, no. 24.

Rossiter Ash, *The "Free and Open Indo-Pacific" Strategy and Japan's Emerging Security Posture*, „Rising Powers Quarterly” 2018, vol. 3, issue 2.

Rumiński Konrad, *Skutki pandemii SARS-CoV-2 w Japonii*, „Biuletyn Ośrodka Badań Azji: Biuletyn specjalny: Pandemia SARS-CoV-2. Doświadczenia Azji Wschodniej” marzec 2020, nr 35.

Sakaki Alexandra, *Japan's Security Policy: A Shift in Direction under Abe?*, „SWP Research Paper” 2015, vol. 2.

Santoso Ria Putri, Banyu Perwita Anak Agung, *The Shift and Continuity of Japanese Defense Policy: Revolutionary Enough?*, „Journal of ASEAN Studies” 2016, vol. 4, no. 2.

Sawicka Marlena, *Paradygmat realistyczny - podejście dominujące w geopolityce*, „Przegląd Geopolityczny” 2011, tom 3.

Scholvin Sören, *Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations*, „FIIA (UPI) Working Papers” 2016, issue 91.

Shaw Han-yi, *The Diaoyutai/Senkaku islands dispute: its history and an analysis of the ownership claims of the P.R.C., R.O.C., and Japan*, „Maryland Series in Contemporary Asian Studies” 1999, no. 3.

Shibuichi Daiki, *The Article 9 Association, Leftist Elites, and the Movement to Save Article 9 of Japan's Postwar Constitution*, „East Asia” 2017, vol. 34.

Shinoda Tomohito, *Koizumi's Top-Down Leadership in the Anti-Terrorism Legislation: The Impact of Political Institutional Changes*, „SAIS Review (1989-2003)” winter-spring 2003, vol. 23, no. 1.

Soja Paweł, *Cyberbezpieczeństwo Japonii w XXI w.*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2017, vol. 11, nr 1.

Splisgart Jacek, *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, wydanie 10.

Stańczyk Małgorzata, *Artykuł 9. Konstytucji Japonii dotyczący wyrzeczenia się wojny i posiadania sił zbrojnych – motywy, kierunki i potrzeby interpretacji*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, tom 3.

Starecka Katarzyna, *Trudny proces wskrzeszania japońskiej dumy narodowej*, „Azja-Pacyfik” 2015, nr 18.

Swaine Michael D., *Chinese Views Regarding the Senkaku/Diaoyu Islands Dispute*, „China Leadership Monitor”, no. 41.

Sykulski Leszek, *Geopolityka akademicka w Polsce - zarys stanu badań i perspektyw rozwoju*, „Przegląd Geopolityczny” 2009, tom 1.

Szmidt Małgorzata, *Rok 2019 początkiem nowej ery w dziejach Japonii? Abdykacja cesarza Akihito i jej konsekwencje*, „Azja-Pacyfik” 2017, nr 20.

Tarasiuk Renata, *Pamięć Hiroszimy. W 70 rocznicę zrzucenia bomby atomowej*, „Doctrina: studia społeczno-polityczne” 2015, nr 12.

Tsuji Yuichiro, *Amendment of the Japanese Constitution — A Comparative Law Approach*, „Nanzan Review of American Studies” 2015, vol. 37.

Weston Stephanie A., *The Dilemma of Japan's Proactive Pacifism in Asia*, „Fukuoka University Review of Law” 2014, vol. 59, no. 2.

Wieczorek Sebastian, Woźniak Jakub, *Przypadek Japonii - od cudu gospodarczego do granic eksperymentu pobudzania wzrostu gospodarczego*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2019, nr 56.

Wiśniewski Rafał, *Ewolucja polityki bezpieczeństwa Japonii po zimnej wojnie. Od "państwa moratorium" do strategicznej "normalności"*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 2.

Witkowski Jarosław, Cheba Katarzyna, *Zmiany w japońskim systemie zarządzania w warunkach spowolnienia gospodarczego*, „Management Forum” 2015, vol.3, nr 4.

Yamamoto Shinichi, *Universities and Government in Post-War Japan*, „The Canadian Journal of Higher Education/La Revue canadienne d'enseignement supérieur” 2004, vol. XXXIV, no. 3.

Yoshifumi Tawara, Yamaguchi Tomomi, *What is the Aim of Nippon Kaigi, the Ultra-Right Organization that Supports Japan's Abe Administration?*, „The Asia-Pacific Journal” 2017, vol. 15, issue 21, no. 1.

Yukio Wani, *Barren Senkaku Nationalism and China-Japan Conflict*, „The Asia-Pacific Journal” 2012, vol. 10, issue 28, no. 4.

Zarychta Stanisław, *Japońskie siły samoobrony (JSS) gwarantem bezpieczeństwa państwa – siły morskie i Straż Graniczna*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2017, nr 11.

Zarychta Stanisław, *Japońskie Siły Samoobrony gwarantem bezpieczeństwa państwa – Lądowe i Powietrzne Siły Samoobrony*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2017, nr 12.

Zięba OP Maciej, *Kościół i pacyfizm*, „Teologia Polityczna” 2003–2004, nr 1.

Ziętek Agata, *Kultura strategiczna Japonii*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2016, vol. 11, issue 3.

Netografia

"Toward an Alliance of Hope" - Address to a Joint Meeting of the U.S. Congress by Prime Minister Shinzo Abe, 29 IV 2015, https://japan.kantei.go.jp/97_abe/statement/201504/uscongress.html, dostęp 17 III 2022.

198 Methods of Nonviolent Action, 2014, <https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2014/12/198-Methods.pdf>, dostęp 14 IV 2020.

Abe Cabinet support rises to 55.4% in poll after reshuffle, 12 IX 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/09/12/national/politics-diplomacy/abe-cabinet-support-rises-55-4-reshuffle-poll/>, dostęp 7 VII 2022.

Abe calls for constitutional revision with upper house election set, 26 VI 2019, <https://english.kyodonews.net/news/2019/06/1535db862033-update1-abes-cabinet-oks-plan-to-hold-upper-house-election-on-july-21.html>, dostęp 1 VII 2022.

Abe explicit in call for amendment to Constitution's Article 9, 3 II 2016, <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/02/03/national/politics-diplomacy/abe-explicit-call-amendment-constitutions-article-9/#.V4ztRriLTIW>, dostęp 29 III 2022.

Abe re-elected as ruling party head, eyes amending Constitution, 20 IX 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/09/d66f5f2fa1db-urgent-abe-re-elected-as-ldp-president-secures-3rd-consecutive-term.html>, dostęp 18 VI 2022.

Abe renews call for constitutional revision, blasted over timing, 4 V 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13349583>, dostęp 17 VII 2022.

Abe seen as preferred LDP leader in Kyodo poll, 26 VIII 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/08/35e6e1a0625c-update2-abe-seen-as-preferred-ldp-leader-in-kyodo-poll.html?phrase=icbm&words=>, dostęp 17 VI 2022.

Abe to stick with plan to submit draft of revised Constitution despite election setback, 4 VII 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170704/p2a/00m/0na/011000c>, dostęp 30 V 2022.

Abe tries to ease nation's anger over corrupt labor data scandal in policy speech, 28 I 2019, <https://mainichi.jp/english/articles/20190128/p2a/00m/0na/010000c>, dostęp 27 VI 2022.

Abe: Japan to bolster defense after scrapping missile system, 19 VI 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13470706>, dostęp 18 VII 2022.

Abe's drive to amend Constitution, 15 III 2016, <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/03/15/editorials/abes-drive-amend-constitution/#.Vuo7BRlrLIF>, dostęp 29 III 2022.

Abe's ruling party sticks to constitutional revision at annual convention, 10 II 2019, <https://english.kyodonews.net/news/2019/02/de0461cd2a00-update1-ldp-adopts-concise-plan-on-constitutional-revision-at-convention.html>, dostęp 28 VI 2022.

Abe's security bills baffle 81% of the public: survey, 31 V 2015, <https://www.japantimes.co.jp/news/2015/05/31/national/politics-diplomacy/81-say-state-explanations-controversial-security-bills-insufficient-poll>, dostęp 21 III 2022.

Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI), 27 VIII 2016, https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html, dostęp 7 V 2022.

Agreement in Principle on the Trans-Pacific Partnership (TPP) negotiations (Statement by Foreign Minister Kishida), 6 X 2015, https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000877.html, dostęp 9 III 2022.

Approval rate for Abe's Cabinet falls to 36%: Kyodo poll, 23 VIII 2020, <https://english.kyodonews.net/news/2020/08/87ff6827212e-urgent-approval-rate-for-abes-cabinet-falls-to-36-kyodo-poll.html?phrase=Akb48&words=>, dostęp 20 VII 2022.

Aramaki Hiroshi, Masaki Miki, *Pros and Cons Running Neck and Neck on Constitutional Amendment: From the Attitude Survey on the Constitution of Japan*, I 2016, https://www.nhk.or.jp/bunken/english/reports/pdf/report_16010801.pdf, dostęp 7 I 2022.

Asahi survey: 72% say no rush for Diet to revise Constitution, 3 V 2020, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13347656>, dostęp 18 VII 2022.

Asaoka Masatoshi, Teraoka Ayumi, *Japanese Public Opinion on Constitutional Revision in 2016*, 1 VIII 2016, <https://www.cfr.org/blog/japanese-public-opinion-constitutional-revision-2016>, dostęp 27 IV 2022.

Association of Scholars Opposed to the Security-related Bills, Appeal by the Association of Scholars Opposed to the Security-related Bills, 15 VI 2015, http://anti-security-related-bill.jp/index_en.html, dostęp 11 IV 2022.

Auslin Michael, *Japanese internationalism in the 21st century: Reshaping foreign policy in an era of upheaval*, 9 XI 2017, <https://www.aei.org/wp-content/uploads/2017/11/Japanese-Internationalism-in-the-21st-Century.pdf?x91208>, dostęp 29 I 2022.

Basu Titli, *Japan's Defence White Paper 2016: An Overview*, 22 VIII 2016, https://idsa.in/idsacomments/japan-defence-white-paper-2016_tbasu_220816, dostęp 8 V 2022.

Bekku Junichi, *Parties favoring constitutional revision fail to reach vital mark*, 22 VII 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060766>, dostęp 4 VII 2022.

Boonen Marte, Herber Erik, *Japan's constitutional conundrums: a topical review of Japanese constitutional revision*, 2020, <https://leidenasiacentre.nl/wp-content/uploads/2020/02/Japans-Constitution-Conundrum-A-Topical-Review-of-Japanese-Constitutional-Revision.pdf>, dostęp 29 VI 2022.

Burke Matthew M., Ichihashi Aya, *Chinese ships break record for days spent near contested Senkaku islands in East China Sea*, 3 XI 2020, <https://www.stripes.com/news/pacific/chinese-ships-break-record-for-days-spent-near-contested-senkaku-islands-in-east-china-sea-1.650840>, dostęp 23 XI 2020.

Cabinet approval rating at 26%, lowest since Abe returned to power in 2012: poll, 24 VII 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170724/p2a/00m/0na/010000c>, dostęp 30 V 2022.

China to Provide Weather Forecasts for Islands Claimed by Japan, 12 IX 2012, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-09-12/china-to-provide-weather-forecasts-for-islands-claimed-by-japan>, dostęp 3 IX 2020.

Chińska Strefa Identyfikacji Obrony Powietrznej Morza Wschodniocchińskiego, 4 XII 2013, <http://obserwatorpolityczny.pl/?p=17269>, dostęp 8 IX 2020.

Chińskie okręty znowu przy spornych wyspach. Japończycy protestują, 7 VIII 2016, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/chinskie-okrety-wplynely-w-poblize-wysp-senkaku,666537.html>, dostęp 7 IX 2020.

Constitutional amendment: Issues surrounding Article 9, 10 VIII 2016, <https://www.nippon.com/ja/features/h00146/>, dostęp 28 IV 2022.

Czulda Robert, *Projekty broni ofensywnej Japonii*, 25 XI 2020, <https://defence24.pl/geopolityka/projekty-broni-ofensywnej-japonii>, dostęp 21 VII 2022.

Differences between parties over constitutional revisions highlighted in Diet debate, 21 XI 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20171121/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 2 VI 2022.

Ex-PM Koizumi sees Article 9 revision difficult without cooperation from opposition, 18 I 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180118/p2a/00m/0na/004000c>, dostęp 7 VI 2022.

Fackler Martin, *Ex-Premier Is Chosen to Govern Japan Again*, 26 XII 2012, <https://www.nytimes.com/2012/12/27/world/asia/shinzo-abe-selected-as-japans-prime-minister.html>, dostęp 12 XII 2021.

Fackler Martin, *Japanese Protester Sets Himself on Fire at Train Station in Tokyo*, 29 VI 2014, <https://www.nytimes.com/2014/06/30/world/asia/japanese-protester-sets-himself-on-fire-in-tokyo.html>, dostęp 9 III 2022.

Flag ripped off Japan envoy's car in Beijing, 27 VIII 2012, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-19391992>, dostęp 22 XI 2020.

Fujishige Atsuhiko, *New Japan Self-Defense Force Missions under the "Proactive Contribution to Peace" Policy: Significance of the 2015 Legislation for Peace and Security*, 21 VII 2016, <https://www.csis.org/analysis/new-japan-self-defense-force-missions-under-%E2%80%9Cproactive-contribution-peace%E2%80%9D-policy>, dostęp 1 III 2022.

Fujita Naotaka, Yoshikawa Maho, *On Constitution Day, Suga takes stronger stance toward revisions*, 4 V 2021, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14342610>, dostęp 15 IX 2022.

Guilford Gwynn, *It's hard to explain what Abenomics is, so we drew you a picture*, 4 IV 2013, <https://qz.com/70866/its-hard-to-explain-what-abenomics-is-so-we-drew-you-a-picture/>, dostęp 2 VIII 2021.

Handbook on the Research Report on the Constitution of Japan, <https://www.sangiin.go.jp/eng/report/ehb/ehb.pdf>, dostęp 19 XI 2021.

Hornung Jeffrey W., *Japan's Potential Contributions in an East China Sea Contingency*, 2020, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA300/RRA314-1/RAND_RRA314-1.pdf, dostęp 13 VI 2022.

How uninhabited islands soured China-Japan ties, 10 XI 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11341139>, dostęp 1 IX 2020.

Ikejiri Kazuo, *A big win for bloc pushing to make Abe's dream of revision a reality*, 11 VII 2022, <https://www.asahi.com/ajw/articles/14666446>, dostęp 31 VIII 2022.

Index of Possessions and Colonies, <https://www.worldstatesmen.org/COLONIES>, dostęp 26 III 2021.

Japan enacts revised referendum law in constitutional amendment push, 11 VI 2021, <https://english.kyodonews.net/news/2021/06/dc855d516e11-japan-enacts-revised-referendum-law-in-constitutional-amendment-push.html>, dostęp 15 IX 2022.

Japan Ministry of Defense, *National Defense Program Guidelines and the Mid-Term Defense Program*, https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_policy/national.html, dostęp 22 VI 2022.

Japan PM Abe says no defense budget ceiling as 1 percent to GDP, 2 III 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-defence-budget-idUSKBN1690EZ>, dostęp 16 V 2022.

Japan PM Mocked on Internet Over Model Explanation, 22 VII 2015, <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2015/07/22/japan-pm-mocked-on-internet-over-model-explanation/>, dostęp 26 III 2022.

Japan to withdraw from South Sudan peacekeeping mission, 10 III 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-southsudan-military-idUSKBN16H11D>, dostęp 17 V 2022.

Japan's Abe apologizes amid cronyism scandal, vows to revise constitution, 25 III 2018, <https://www.reuters.com/article/idUSKBN1H104T>, dostęp 12 VI 2022.

Japan's Shinzo Abe says to step down as PM, apologies 'from bottom of my heart', 28 VIII 2020, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-abe-resignation-idUSKBN25O0ZX>, dostęp 22 VII 2022.

Japonia zmieni pacyfistyczną konstytucję?, 22 VII 2019, <https://defence24.pl/geopolityka/japonia-bedzie-rewizja-pacyfistycznej-konstytucji>, dostęp 5 VII 2022.

Johnson Ian, Shanker Thom, *Beijing Mixes Messages Over Anti-Japan Protests*, 16 IX 2012, http://www.nytimes.com/2012/09/17/world/asia/anti-japanese-protests-over-disputed-islands-continue-in-china.html?_r=0, dostęp 3 IX 2020.

Kato Norihiro, *The Emperor and the Prime Minister*, 15 VIII 2016, <https://www.nytimes.com/2016/08/15/opinion/the-emperor-and-the-prime-minister.html>, dostęp 4 V 2022.

Keyfitz Nathan, *Kenneth Ewart Boulding 1910—1993 - A Biographical Memoir*, 1996, <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/boulding-kenneth-e.pdf>, dostęp 13 IV 2020.

Kihara Leika, Sieg Linda, *Abe to push reform of Japan's pacifist constitution after election win*, 22 X 2017, <https://www.reuters.com/article/us-japan-election/abe-to-push-reform-of-japans-pacifist-constitution-after-election-win-idUSKBN1CQ0UW>, dostęp 1 VI 2022.

Kihara Leika, Wee Sui-Lee, *China's Xi, Japan's Abe hold landmark meeting*, 10 XI 2014, <https://www.reuters.com/article/us-china-japan-idUSKCN0IU08420141110>, dostęp 6 XII 2022.

Kolejny rekordowy budżet obronny w Japonii, 21 XII 2019, <https://www.defence24.pl/kolejny-rekordowy-budzet-obronny-w-japonii>, dostęp 17 VIII 2021.

Konflikt o wyspy Senkaku narasta. Japonia ostrzega Chiny, 8 VIII 2016, <http://forsal.pl/artykuly/966025,konflikt-o-wyspy-senkaku-narasta-japonia-ostrzega-chiny.html>, dostęp 23 VIII 2020.

Konflikt wokół chińskiej strefy zaognia się. Pekin: Działamy zgodnie z prawem, 5 XII 2013, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/konflikt-wokol-chinskiej-strefy-zaognia-sie-pekini-dzialamy-zgodnie-z-prawem,377026.html>, dostęp 11 IX 2020.

Kotani Tetsuo, *The Senkaku Islands and the U.S.-Japan Alliance: Future Implications for the Asia-Pacific*, 14 III 2013, <https://project2049.net/2013/03/14/the-senkaku-islands-and-the-u-s-japan-alliance-future-implications-for-the-asia-pacific/>, dostęp 1 IX 2020.

Kubo Nobuhiro, *Japan to expand Djibouti military base to counter Chinese influence*, 13 X 2016, <https://www.reuters.com/article/us-japan-military-djibouti/japan-toexpand-djibouti-military-base-to-counter-chinese-influence-idUSKCN12D0C4>, dostęp 9 V 2022.

Kwakrzy, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kwakrzy;3929560.html>, dostęp 10 IV 2020.

LDP announces a new draft Constitution for Japan, 7 V 2012, <https://www.jimin.jp/english/news/117099.html>, dostęp 17 XI 2021.

LDP panel decides on Article 9 revision proposal amid predictions of resistance, 23 III 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180323/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 12 VI 2018.

LDP presents case for amending Constitution in Diet debate, 7 XI 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/11/07/national/politics-diplomacy/ldp-case-for-amending-constitution/>, dostęp 10 VII 2022.

LDP shelves controversial constitutional draft, 18 X 2016, <https://mainichi.jp/english/articles/20161018/p2a/00m/0na/021000c>, dostęp 9 V 2022.

LDP to focus on 4 areas in crafting Constitution amendment proposal, 6 VI 2017, <https://english.kyodonews.net/news/2017/06/4a0a597af02a-update1-ldp-to-focus-on-4-areas-in-crafting-constitution-amendment-proposal.html>, dostęp 25 V 2022.

Lendon Brad, Ogura Junko, *Vote in Japan to change status of disputed islands threatens to raise tensions with China*, 22 VI 2020, <https://edition.cnn.com/2020/06/21/asia/china-japan-island-dispute-intl-hnk-scli/index.html>, dostęp 23 XI 2020.

Li Keqiang, Prime Minister of the People's Republic of China visits Japan, 11 V 2018, https://www.mofa.go.jp/mofaj/a_o/c_m1/cn/page4_003997.html, dostęp 15 VI 2022.

Liberal Democratic Party won't present Constitution revision plan to Diet this year, 28 XI 2018, <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/11/28/national/politics-diplomacy/ldp-not-present-constitution-revision-plan-diet-year/>, dostęp 18 VI 2022.

Lies Elaine, Sugiyama Satoshi, *Japan's ruling coalition makes strong election showing after Abe killing*, 11 VII 2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-ruling-party-set-strong-election-showing-after-abe-killing-2022-07-09/>, dostęp 31 VIII 2022.

Lies Elaine, Takenaka Kiyoshi, *Japan's PM picks hawkish defense minister for new cabinet, vows economic recovery*, 3 VIII 2016, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-cabinet-named-idUSKCN10E0HZ>, dostęp 7 V 2022.

Lopes da Silva Diego, Tian Nan, Marksteiner Alexandra, *Trends in World Military Expenditure*, 2020, IV 2021, https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf, dostęp 27 VIII 2021.

McCurry Justin, *Japan defence ministry seeks record budget to counter Chinese threat*, 31 VIII 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/31/japan-defence-ministry-record-budget-counter-chinese-north-korea-nuclear-threat>, dostęp 12 IX 2020.

Message from His Majesty The Emperor,
<https://www.kunaicho.go.jp/page/okotoba/detailEn/12>, dostęp 3 V 2022.

Military powers ranked since 2005 according to Global Firepower, 3 I 2021,
<https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>, dostęp 17 VIII 2021.

Nakamura Keita, *Japan eyes aircraft carrier deployment, cyber defense boost in 10 yrs*, 18 XII 2018, <https://english.kyodonews.net/news/2018/12/7946fbe004d0-update1-japan-eyes-aircraft-carrier-deployment-cyber-defense-boost-in-10-yrs.html>, dostęp 19 VI 2022.

National Security Strategy (NSS), 6 IV 2016,
https://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page1we_000081.html, dostęp 27 I 2022.

New LDP constitutional revision chiefs close to Abe, lack expertise, connections, 3 X 2018,
<https://mainichi.jp/english/articles/20181003/p2a/00m/0na/006000c>, dostęp 18 VI 2022.

New National Defense Program Guidelines, 2019,
https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2019/pdf/DOJ2019_2-3-1.pdf, dostęp 28 I 2022.

Nishimura Naomi, *Local leaders join forces to oppose revisions to pacifist Article 9*, 18 XI 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13057875>, dostęp 10 VII 2022.

Paszak Paweł, *USA-Chiny i wielka gra o Indo-Pacyfik*, 10 II 2021, <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2022/01/USA-Chiny-i-wielka-gra-o-Indo-Pacyfik.pdf>, dostęp 13 I 2022.

PM Abe's dominance in LDP highlighted by speedy move to extend term limit, 27 X 2016,
<https://mainichi.jp/english/articles/20161027/p2a/00m/0na/005000c>, dostęp 10 V 2022.

Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 196th Session of the Diet, 22 I 2018,
https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201801/_00002.html, dostęp 7 VI 2022.

Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 200th Session of the Diet, 4 X 2019,
https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201910/_00003.html, dostęp 8 VII 2022.

Poll shows 56% of Japanese oppose amending Constitution under Abe government, 24 VII 2019,
<https://www.japantimes.co.jp/news/2019/07/24/national/politics-diplomacy/56-japanese-oppose-amending-constitution-abe-government-poll-shows/#.XWLtZ-gzbb1>, dostęp 7 VII 2022.

Polls on Abe's desire to revise Article 9 of Constitution produce mixed results, 22 V 2017, <https://mainichi.jp/english/articles/20170522/p2a/00m/0na/009000c>, dostęp 26 V 2022.

Pre-emptive first strike on enemy missile base constitutional: Japan defense minister, 9 VII 2020, <https://mainichi.jp/english/articles/20200709/p2a/00m/0na/001000c>, dostęp 19 VII 2022.

Public split over stipulating SDF in war-renouncing Constitution: Mainichi poll, 3 V 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180503/p2a/00m/0na/001000c>, dostęp 13 VI 2022.

Public wants Abe to focus on social security, not the Constitution, 24 VII 2019, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060854>, dostęp 7 VII 2022.

Raubo Jacek, *Japonia: wojska USA pomogą w przypadku konfliktu wokół wysp Senkaku?*, 28 X 2020, <https://defence24.pl/japonia-wojska-usa-pomoga-w-przypadku-konfliktu-wokol-wysp-senkaku>, dostęp 23 XI 2020.

Raubo Jacek, *Kres epoki japońskiego pacyfizmu*, 20 VII 2015, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/kres-epoki-japonskiego-pacyfizmu>, dostęp 21 III 2022.

Rebelińska Aleksandra, Parfianowicz Małgorzata, Dąbkowska-Pożyczka Sylwia, *Były premier Japonii nie żyje. Podejrzany przyznał się do winy. Nagrania z momentu zamachu*, 8 VII 2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1297393%2Cbyly-premier-japonii-nie-zyje-podejrzany-przyznal-sie-do-winy-nagrania-z>, dostęp 29 VIII 2022.

Results for the December 2012 General Election, 26 XII 2012, <https://www.nippon.com/en/features/h00020/>, dostęp 11 XII 2021.

Rich Motoko, *Shinzo Abe Announces Plan to Revise Japan's Pacifist Constitution*, 3 V 2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/03/world/asia/japan-constitution-shinzo-abe-military.html>, dostęp 24 V 2022.

Roth Antoine, Fischetti Andrea A., *The Senkaku Dispute Makes a Comeback*, 20 VIII 2020, <https://www.tokyoreview.net/2020/08/the-senkaku-diaoyu-dispute-makes-a-comeback-amid-global-backlash-against-china/>, dostęp 23 XI 2020.

Rozbici o rafy, 25 IX 2012, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1530729,1,rozbici-o-rafy.read>, dostęp 2 IX 2020.

Ruling bloc to put off plan to pass bill to revise constitutional referendum act, 4 VII 2018, <https://mainichi.jp/english/articles/20180704/p2a/00m/0na/032000c>, dostęp 16 VI 2022.

Russia's decision to halt peace treaty talks unacceptable: Kishida, 22 III 2022, <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/c339d82bfd2-urgent-russias-decision-to-halt-peace-treaty-talks-unacceptable-kishida.html>, dostęp 16 IX 2022.

Samoloty szpiegowskie nad Japonią. Konflikt się zaostrzy?, 3 XII 2013, <https://www.wprost.pl/swiat/427723/Samoloty-szpiegowskie-nad-Japonia-Konflikt-sie-zaostrzy.htm>, dostęp 8 IX 2020.

Secretariat of the International Peace Cooperation Headquarters, Cabinet Office Home Page, http://www.pko.go.jp/pko_e/result/years.html, dostęp 3 X 2021.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, Bertrand Russell, 7 XII 1995, <https://plato.stanford.edu/entries/russell/>, dostęp 14 IV 2020.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, Pacifism, 6 VII 2006, <https://plato.stanford.edu/entries/pacifism/>, dostęp 11 III 2020.

Strona polskich kwaków, <http://www.kwakrzy.pl/>.

Strona Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego, <https://ptg.edu.pl/>.

Takenaka Kiyoshi, *Huge protest in Tokyo rails against PM Abe's security bills*, 30 VIII 2015, <https://www.reuters.com/article/us-japan-politics-protest-idUSKCN0QZ0C320150830>, dostęp 27 III 2022.

Takenaka Kiyoshi, *Japan to send warship, aircraft to Middle East to protect vessels*, 27 XII 2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-iran-japan/japan-to-send-warship-aircraft-to-middle-east-to-protectv-essels-idUSKBN1YV00W>, dostęp 11 VII 2022.

The President of the United States Visits Hiroshima, 27 V 2016, https://www.mofa.go.jp/na/na1/us/page4e_000462.html, dostęp 29 IV 2022.

Umeda Sayuri, *Japan: Article 9 of The Constitution*, X 2015, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llglrd/2016295698/2016295698.pdf>, dostęp 1 XII 2021.

Vientiane Vision: Japan's Defense Cooperation Initiative with ASEAN, 2016, https://www.mod.go.jp/en/d_act/exc/vientianevision/index.html, dostęp 13 V 2022.

Wakatsuki Yoko, Perry Juliet, *Japanese election: Shinzo Abe declares victory*, 11 VII 2016, <https://edition.cnn.com/2016/07/10/asia/upper-house-election-japan/index.html>, dostęp 27 IV 2022.

Weber Bruce, *Elise Boulding, Peace Scholar, Dies at 89*, 1 VII 2010, <https://www.nytimes.com/2010/07/02/us/02boulding.html>, dostęp 13 IV 2020.

Yellen Jeremy A., *Shinzo Abe's Constitutional Ambitions*, 12 VI 2014, <https://thediplomat.com/2014/06/shinzo-abes-constitutional-ambitions>, dostęp 19 II 2022.

Yoshida Reiji, *Japan Coast Guard releases video showing Chinese intrusions into waters near Senkakus*, 16 VIII 2016, <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/08/16/national/politics-diplomacy/japan-coast-guard-releases-video-showing-chinese-intrusions-waters-near-senkakus/>, dostęp 12 IX 2020.

Yoshida Reiji, *Low voter turnout mars Abe's claim of election triumph*, 17 XII 2014, <https://www.japantimes.co.jp/news/2014/12/17/national/politics-diplomacy/low-voter-turnout-mars-abes-claim-election-triumph/>, dostęp 7 III 2022.

Ziemnicki Paweł, *Start japońskiego satelity. Wzmocnienie Sił Samoobrony wobec Chin i Korei Północnej*, 24 I 2017, <https://space24.pl/start-japonskiego-satelity-wzmocnienie-sil-samoobrony-wobec-chin-i-korei-polnocnej>, dostęp 15 V 2022.